ISSN 1857-0461
E-SSN 2587-3687

AKADEMOS

Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi artă

Nr. 1 (68) 2023

Fondator: Academia de Științe a Moldovei
Înregistrată la Ministerul Justiției la 25.05.2005, nr. 189
Publicaţie științifică recenzată, revistă generalistă de interes național
Categoria „B"
Indexată în bazele de date: DOAJ, INDEX COPERNICUS, GOOGLE SCHOLAR

Redactor-șef: Viorica CUCEREANU
Concepție grafică: Nicoleta BOGDAN
Tehnoredactare: Petru DINU
Fotografii: Iurie FOCA, Liliana CONDRATICOVA

Acest număr este ilustrat cu lucrări ale lui Tudor CATARAGA

Tirajul – 400 de exemplare
Periodicitatea – trimestrial
Versiunea online: http://akademos.asm.md
e-mail: akademos@asm.md
Adresa: Republica Moldova, MD-2012, mun. Chişinău, Bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, 1
Tel. (+373 22) 212381
Imprimat la Blitz Poligraf SRL

CUPRINS / CONTENTS

CUPRINS / CONTENTS

CUPRINS / CONTENTS

STUDIUL ARTELOR ŞI CULTUROLOGIE / THE STUDY OF ARTS AND CULTUROLOGY

NOUTĂŢI EDITORIALE / EDITORIAL NEWS

ANIVERSĂRI / ANNIVERSARIES

PARTICIPANȚII LA SESIUNEA A V-A A ADUNĂRII GENERALE A MEMBRILOR TITULARI ȘI MEMBRILOR CORESPONDENȚI AI AȘM, DIN 10 MARTIE 2023, ÎN CADRUL CĂREIA AU FOST ALEȘI 19 MEMBRI CORESPONDENȚI NOI

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC INTERNAȚIONAL – O VOCE GLOBALĂ A ȘTIINȚEI

Academician **Ion TIGHINEANU**
Președintele Academiei de Științe a Moldovei

Consiliul Științific Internațional (ISC – International Science Council) reunește peste 230 de organizații din domeniul științelor naturii și științelor sociale și umaniste, inclusiv uniuni și asociații internaționale, precum și organizații științifice naționale și regionale, cum ar fi academii și consilii de cercetare. Rolul ISC este de a integra excelența științifică și expertiza în elaborarea politicilor în știință din toate regiunile lumii, promovând astfel știința ca un bun public global.

ISC a fost creat în anul 2018 ca urmare a fuziunii dintre Consiliul Internațional pentru Știință (ICSU – *The International Council of Scientific Unions*) și Consiliul Internațional al Științelor Sociale (ISSC – *The International Social Science Council*). Academia de Științe a Moldovei a aderat la ICSU în 2008, iar din 2018 este membru al ISC.

Conform statutului, misiunea ISC este de a acționa ca voce globală a științei. Ca parte a acestei misiuni, ISC servește drept lider de gândire în evoluția științei; stimulează și sprijină coordonarea eforturilor științifice internaționale pe probleme majore de interes global; promovează utilizarea adecvată și eficientă a științei în procesul de elaborare a politicilor, în luarea deciziilor, inclusiv prin creșterea încrederii în știință și prin apărarea libertății și responsabilității în știință; acționează cu încredere și profesionalism în numele unui grup divers, puternic și global de oameni de știință.

La 9 iunie 2022, Consiliul a inițiat procesul de identificare și aprobare a membrilor Consiliului (ISC Fellows), la prima etapă nominalizând în calitate de membri 66 de personalități recunoscute pentru contribuțiile lor remarcabile la promovarea științei ca un bun public global. În toamna anului 2022, au fost aleși prin concurs internațional încă 57 de membri, printre ei având fericirea să se regăsească și subsemnatul (https://council.science/profile/ion-tiginyanu/). Rezultatele alegerii noilor membri ai ISC au fost anunțate în cadrul Dialogului Global al Cunoașterii, inclus în agenda Forumului Mondial al Științei ce și-a desfășurat lucrările în zilele de 5–9 decembrie 2022 în Cape Town, Africa de Sud.

Conform portalului ISC, în rândurile ISC sunt atrași oameni de știință eminenți, cu merite deosebite, lideri de gândire din domeniul cercetării științifice și al politicilor în știință care au adus contribuții remarcabile la îmbunătățirea înțelegerii rolului crucial al științei în societățile moderne. Titulatura de „ISC Fellow" reprezintă cea mai înaltă onoare care poate fi acordată unei persoane de către Consiliul Științific Internațional.

Actualmente eforturile Consiliului sunt focusate pe următoarele trei domenii principale de activitate:

1. Știința privind politicile pentru stimularea și susținerea cercetării științifice internaționale și pentru comunicarea științifică, relevantă vizavi de problemele de politică internațională;
2. Politicile pentru știință privind promovarea evoluțiilor care permit științei să contribuie mai eficient la soluționarea problemelor majore ale societăților moderne;
3. Promovarea libertății și responsabilității în știință la nivel global.

Cu o gamă largă de programe, rețele și comitete internaționale co-sponsorizate, Consiliul Științific Internațional acoperă un areal vast de activități, de la sustenabilitate globală, sărăcie, sănătate urbană și bunăstare, reducere a riscurilor de dezastre, până la date, sisteme de monitorizare și consiliere științifică pentru guverne.

Activitatea Consiliului în domeniul științei pentru politici se axează pe furnizarea de consiliere științifică, coordonarea și facilitarea participării oamenilor de știință la procesele de elaborare a politicilor și la conferințe internaționale; oferirea de consiliere cu privire la modul în care politicile ar trebui elaborate sau modificate pentru a utiliza cel mai bine cunoștințele științifice disponibile; crearea de programe de cercetare științifică menite să îmbunătățească colaborarea dintre oamenii de știință, factorii de decizie politică și alte părți interesate în generarea de cunoștințe științifice.

O mare parte din activitatea ISC în domeniul științei pentru politici are loc la nivel internațional. O importanță deosebită o are conlucrarea cu Organizația Națiunilor Unite (ONU), în principal prin modelul de participare „Grupuri majore", în care ISC acti-

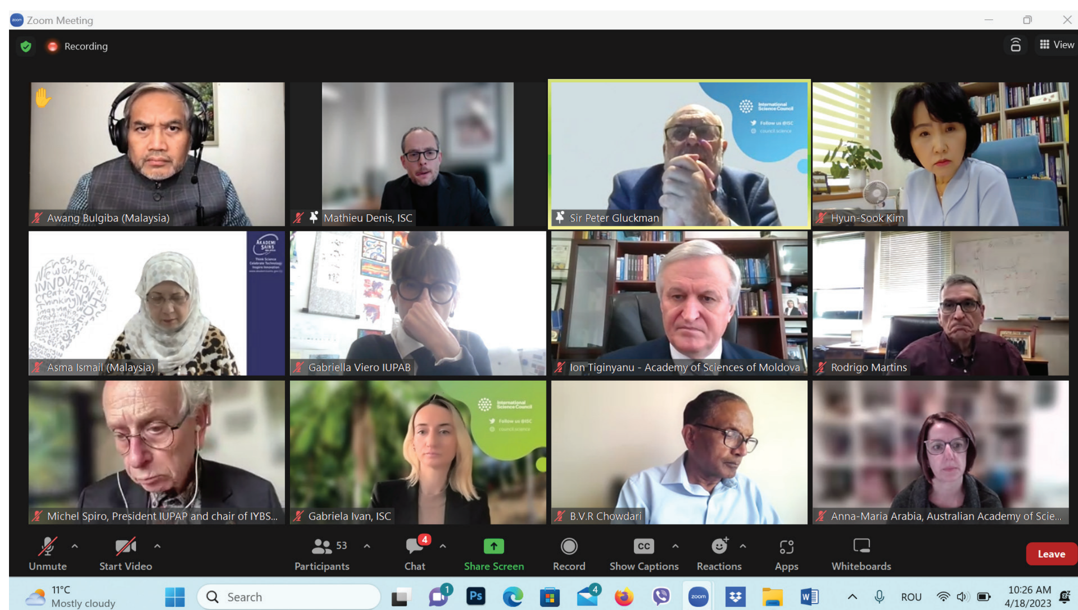
vează ca partener-organizator al comunității științifice și tehnologice. Dincolo de „Grupurile majore”, Consiliul Științific Internațional tinde să devină organizație de referință pentru expertiză și consiliere științifică la nivel global.

Majoritatea provocărilor timpurilor noastre sunt urgente, complexe și interconectate, necesitând o interfață mult mai puternică și agilă între știință, politică și societate. Pentru a schimba modul în care lucrăm cu știința și cunoștințele acumulate și pentru a orienta acțiunile către rezultatele dorite, în cadrul unei reuniuni plenare informale a Adunării Generale a ONU din anul curent a fost anunțată crearea Grupului de prieteni ai „Științei pentru Acțiune” („Science for Action”) de către reprezentanții la nivel înalt ai Belgiei, Indiei și Africii de Sud. Toate statele-membre ale ONU au fost invitate să participe. Fără îndoială că Grupul de prieteni ai „Științei pentru Acțiune” va facilita eforturile ISC orientate spre a sprijini o mobilizare mai largă și mai direcționată a comunității științifice, având la bază prioritățile identificate de țările participante.

În octombrie 2021, președinte al Consiliului Științific Internațional a fost ales Profesorul Peter Gluckman, om de știință în biomedicină și expert în politici științifice cu o bogată experiență internațională. Prof. Gluckman este cunoscut comunității științifice din Republica Moldova grație interviului acordat Eugeniei Tofan la 4 aprilie 2022, în cadrul căruia a menționat următoarele: „Încrederea în știință într-o lume a dezinformării este un subiect căruia trebuie să îi acordăm mai multă atenție” (https://asm.md/ru/node/1060). Este memorabilă și luarea de cuvânt a Prof. Gluckman la deschiderea Conferinței Științifice Internaționale „Platforma Europeană pentru Pace” care a avut loc în 24 mai 2022 la Academia de Științe a Moldovei, reputatul savant menționând că „Pentru a face față provocărilor secolului XXI e necesar de a reveni la pace, iar vocea savanților să fie auzită” (https://www.asm.md/en/node/1092).

Președintele Peter Gluckman pledează pentru atragerea tinerilor în cercetare și în luările sale de cuvânt a reiterat suportul pentru organizațiile de tineri cercetători care pot deveni membri ai Consiliului Științific Internațional, fiind scutite de achitarea oricăror taxe de participare. În 2022, ISC a admis în componența sa 15 Academii și Asociații ale tinerilor cercetători din diverse țări ale lumii. Actualmente aderarea la ISC este un obiectiv major al Academiei Tinerilor din Moldova.

Republica Moldova poate beneficia pe deplin pe parcursul său european de expertiza Consiliului Științific Internațional, primind informația din prima sursă prin intermediul Academiei de Științe a Moldovei – membru cu drepturi depline al ISC.

Consiliul Științific Internațional optează pentru ca următorii 10 ani să fie declarați Decadă a Științei pentru Sustenabilitate.
Sursa: https://www.asm.md/consiliul-stiintific-international-opteaza-pentru-ca-urmatorii-10-ani-sa-fie-declarati-decada

MISIUNEA DE A CONTRIBUI LA DEZVOLTAREA REPUBLICII MOLDOVA. Cronica manifestărilor organizate de AȘM, aprilie 2019 – martie 2023

CZU: 005:001.89(478)
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.01

Doctor habilitat în studiul artelor, doctor habilitat în istorie **Liliana CONDRATICOVA**
Secretar științific general al Academiei de Științe a Moldovei
E-mail: condraticova.asm@gmail.com
ORCID ID: https//orcid.org/0000-0002-8735-3364

„Misiunea Academiei de Ştiinţe este de a contribui la dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova, prin cercetare fundamentală și aplicativă în domeniile științei și culturii, la stimularea creației științifice de mare valoare, la promovarea acesteia și a imaginii științei naționale pe plan mondial".
(din Statutul Academiei de Științe a Moldovei)

MISSION TO CONTRIBUTE TO THE DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA. Chronicle of events organized by the ASM, April 2019 – March 2023

Summary. The present article aims to produce a documentary chronicle of scientific and cultural-scientific events that took place within the Academy of Sciences of Moldova (ASM) between years 2019 – early 2023. Such activities as public lectures, academic readings, scientific events held on research platforms, debates initiated by the ASM in 2019, the activity of the specialized academic commissions set up by the ASM in January–March 2023 were examined. Through these multidisciplinary events, the ASM honors its statutory duties to contribute to the sustainable development of the Republic of Moldova, the affirmation of science and culture, the promotion of science and its image at national and international level, as well as to enhance the process of integration into the European Research Area.

Keywords: the Academy of Sciences of Moldova, research, mission, platform, scientific dialogue, lecture, academic lectures, promotion of science, integration into the European Research Area.

Rezumat. Articolul de față își propune realizarea unei cronici documentare a evenimentelor științifice și cultural-științifice care au avut loc la Academia de Științe a Moldovei în perioada 2019 – începutul anului 2023. Au fost examinate asemenea activități precum prelegerile publice, lecturile academice, manifestările științifice desfășurate pe platformele de cercetare, dezbaterile inițiate de AȘM în 2019, activitatea comisiilor academice de specialitate constituite de AȘM în ianuarie–martie 2023. Prin aceste manifestări multidisciplinare, AȘM își onorează atribuțiile statutare de a contribui la dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova, afirmarea științei și culturii, promovarea științei și a imaginii acesteia pe plan național și internațional, precum și de a impulsiona procesul de integrare în spațiul european de cercetare.

Cuvinte-cheie: Academia de Științe a Moldovei, cercetare, misiune, platformă, dialog științific, prelegere, lecturi academice, promovarea științei, integrare în spațiul european de cercetare.

Argument. Reforma inițiată prin Legea nr. 190 din 21.09.2017 pentru modificarea și completarea unor acte legislative și realizată în contextul punerii în aplicare a Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016–2020 a inclus o serie de schimbări pentru mai multe structuri din diverse domenii de interes public, implicit domeniul de cercetare și inovare. Odată cu adoptarea noilor prevederi legislative ale Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259-XV din 15.07.2004, sistemul național de cercetare-dezvoltare a suferit modificări substanțiale [1]. Precizăm că în anul 2018, prin Hotărârea Guvernului nr. 50 din 16.01.2018 [2], Ministerul Educației, Culturii și Cercetării (MECC) a preluat de la Academia de Științe a Moldovei (AȘM) funcția de fondator a 19 institute de cercetare și inovare [3]. La data reformei domeniului de cercetare și inovare, AȘM întrunea 83 de membri corespondenți și membri titulari; cuprindea 19 organizații de cercetări științifice – membri instituționali, 29 de organizații – membri de profil, cu subordonare dublă și trei organizații afiliate, în care, cu referire la 1 ianuarie 2016, activau 3 222 de cercetători științifici [4].

După alegerea celor 45 de cercetători științifici în calitate de membri a trei Secții de Științe ale AȘM [5] (Secția Științe ale Vieții; Secția Științe Exacte și Ingine-

rești; Secția Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte), în prima sesiune de constituire a Adunării Generale a Academiei de Științe, din 24 ianuarie 2019, a fost aprobat Statutul Academiei de Științe a Moldovei în care au fost expres stipulate misiunea și atribuțiile AȘM, ale Secțiilor de Științe, ale membrilor AȘM. Astfel, Academia de Științe a Moldovei și-a concentrat eforturile pentru consolidarea științei și comunității științifice, susținerea domeniului de cercetare și inovare și utilizarea eficientă a resurselor financiare, promovarea științei naționale pe plan mondial, restabilirea autorității AȘM, realizarea atribuțiilor specificate în Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259-XV din 15.07.2004 (republicat) și în Statutul Academiei de Științe, aprobat în redacție nouă la 24 ianuarie 2019.

Constatăm însă că urmare a reformei din anii 2017–2018 s-au făcut auzite diferite opinii cu privire la atribuțiile Academiei de Științe a Moldovei. Pentru a răspunde la mai multe întrebări, ne-am propus să realizăm o retrospectivă a activității AȘM între anii 2019 – începutul anului 2023 anume prin prisma unor atribuții ale sale stabilite în subp. 9), 12), 19) ale pct. 7, care stipulează că „Academia de Științe… organizează evenimente științifice naționale și internaționale; susține și mediatizează rezultatele cercetării și dezvoltării; contribuie la internaționalizarea cercetărilor și promovarea integrării în spațiul european de cercetare", precum și subp. 2), 7), 11) ale pct. 13, care stipulează că „Membrii titulari și membrii corespondenți… contribuie prin activitate personală la dezvoltarea științei, tehnicii și culturii naționale; contribuie la nivelul de dezvoltare al științei în domeniul respectiv; aduc la cunoștința opiniei publice și autorităților publice punctele lor de vedere asupra problemelor ce țin de știință și societate" [6].

În această ordine de idei, am realizat o cronică documentară a activității membrilor AȘM și a AȘM, structurate convențional în: a) platforme de cercetare și discuţii; b) prelegeri publice și lecturi academice; c) manifestări științifice; d)comisii academice de specialitate.

PLATFORME ȘTIINȚIFICE

În spațiul european platformele de cercetare și de dialog au fost implementate pe larg în diverse instituții. Raportul asupra stării științei din Republica Moldova în anul 2018, un exercițiu realizat de AȘM în premieră în aprilie–iulie 2019, a atras atenția asupra unor chestiuni majore legate de modelul, structura de raportare și date statistice. Pentru a le clarifica, sub egida AȘM, la 29 iulie 2019 a avut loc o masă rotundă, în cadrul căreia a fost inițiată o platformă de discuții privind soluționarea colectării datelor statistice în domeniul de cercetare și inovare, participanții la întrunire reprezentând Ministerul Educației, Culturii și Cercetării (MECC), Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educatie și Cercetare (ANACEC), Agenția Naționale pentru Cercetare și Inovare (ANCD), Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală (AGEPI), Institutul de Dezvoltare a Societății Informaţionale (IDSI), Ministerul Finanțelor, Biroul Național de Statistică, organizații din domeniul cercetării și inovării. Urmare a dezbaterilor, această platformă a adus rezultate sperate pentru a îmbunătăți situația privind datele statistice în domeniul cercetare-inovare, astfel au fost racordate și actualizate modelele de raportare ale AȘM și ANCD, integrate date și indicatori importanți care se regăsesc ulterior în raportul anual asupra stării științei elaborat de AȘM, datele relevante colectate ușurând substanțial activitatea, urmând, cu timpul, a fi elaborată și implementată o e-platformă în domeniul cercetării care ar genera tabele, grafice, rapoarte în funcție de solicitare, perioada și indicatorii selectați.

Ca o modalitate nouă și eficientă de discurs științific, în cadrul AȘM funcționează pe moment șase platforme științifice, în cadrul cărora se țin lecții și conferințe științifice, mediatizate pe larg în societate. Le vom prezenta în acest articol în ordinea cronologică a constituirii și dezvoltării lor [7].

Prima platformă, „Securitatea ecologică în contextul modificărilor accelerate de mediu" [8], a fost lansată la 11 octombrie 2019 cu prelegerea „Variabilitatea spațio-temporală a riscurilor meteo-climatice", ținută de regretata Maria Nedealcov (1960–2021), m. c. al AȘM, care a condus platforma științifică până în martie 2021, după care coordonarea acesteia a revenit m. c. al AȘM Elena Zubcov.

Următoarea platformă științifică, „Securitatea alimentară și siguranța alimentelor", a fost inițiată de dr. hab. în chimie, prof. univ. Rodica Sturza (membru al Secției Științe Exacte și Inginerești a AȘM) [9]. Lansarea platformei a avut loc la 10 martie 2020, dr. hab. Rodica Sturza abordând subiectul securității și siguranței alimentelor. Precizăm că tot pe 10 martie, dar deja în 2023, dr. hab. Rodica Sturza a fost aleasă membru corespondent al AȘM de către Adunarea Generală a membrilor titulari și membrilor corespondenți ai AȘM.

La 5 mai 2020 a fost lansată platforma științifică „Securitatea economică, migrația și transformările demografice", coordonată de acad. Grigore Belostecinic (rector al Academiei de Studii Economice din Moldova) și m. c. al AȘM Alexandru Stratan (director al Institutului Național de Cercetări Economice), care au

analizat tendințele și provocările competitivității Republicii Moldova [10].

Platforma de cercetare și dialog „Accidente Vasculare Cerebrale" a fost lansată la 28 mai 2021, coordonatorul platformei, acad. Stanislav Groppa (prorector pentru activitatea de cercetare la Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu") ținând prelegerea „Platforma de excelență în cercetarea Accidentelor Vasculare Cerebrale" [11].

Platforma de comunicare „Coronavirusul de tip nou SARS-CoV-2 și interferența cu alte maladii" a fost oficializată la 1 iulie 2021, rezultat al colaborării AȘM cu USMF „N. Testemițanu", prin organizarea conferinței științifico-practice „Imunodeficiențele primare, comorbidități respiratorii și infecția COVID-19 la copii" [12]. Platforma este coordonată de acad. Eva Gudumac (adjunct al coordonatorului Secției Științe ale Vieții), funcționând productiv încă din 13 aprilie 2020, când Prezidiul AȘM a format o Comisie de experți în domeniul medicinei pentru a susține eforturile cercetătorilor din diverse domenii, a identifica răspunsuri operative și prezenta recomandări constructive pentru depășirea crizei epidemiologice globale declarate de către Organizația Mondială a Sănătății pe 11 martie 2020 [13].

La 25 ianuarie 2022, în contextul proclamării de către ONU a anului 2022 drept An Internațional al Științelor Fundamentale, la AȘM a fost lansată cea de-a șasea platformă de cercetare și comunicare – „Științele fundamentale pentru dezvoltarea durabilă a societății" [14], coordonată de membrul de onoare al AȘM, prof. Vladimir Fomin (Institutul Leibniz de Cercetări în domeniul corpului solid și științei materialelor din Dresda, Germania). În cadrul evenimentului inaugural, acad. Anatoly Zagorodny, președintele Academiei Naționale de Științe din Ucraina, a abordat problema evoluțiilor recente în cercetarea fundamentală și aplicată la Academia Națională de Științe din Ucraina [15].

Constatăm că platformele de cercetare și comunicare, inițiate de AȘM în anul 2019, au devenit o nouă oportunitate pentru un dialog eficient cu societatea, abordarea problemelor prin prisma cercetărilor științifice fiind calea optimă de conjugare a eforturilor oamenilor de știință, factorilor de decizie, mediului de afaceri, societății în beneficiul căreia sunt aduse rezultatele cercetărilor. Totodată, aceste platforme științifice s-au perfecționat apreciabil și au devenit un suport substanțial pentru comunitatea academică în procesul de cercetare și dezbatere a unor probleme de maximă importanță, o tribună de valoare pentru oamenii de știință din țară și de peste hotare în a-și expune opinia, precum și au format veritabile poduri și punți științifice în calea noastră de integrare în spațiul european de cercetare.

PRELEGERI PUBLICE ȘI LECTURI ACADEMICE

În perioada 2019 – începutul anului 2023, la AȘM, cercetători notorii din Republica Moldova și de peste hotare au ținut un șir de discursuri, majoritatea regăsindu-se pe platformele de cercetare ale AȘM. Pornind de la domeniile de competență sau de interes comun al comunității științifice și al societății, aceste discursuri pot fi grupate convențional în: lecturi academice în contextul Sărbătorii Naționale „Limba Noastră cea Română"; lecturi academice aniversare; prelegeri susținute în „Săptămâna Științei" (7–12 iunie 2021) [16, pp. 7-13]; lecții pe diferite domenii de interes public – economie, medicină, securitate regională, agricultură, cultură.

Tradiția organizării la AȘM a lecturilor academice dedicate Sărbătorii Naționale „Limba Noastră cea Română" a fost inițiată în anul 2005 [17, p. 7], toate prelegerile regăsindu-se în paginile revistei generaliste „AKADEMOS", fondată și editată de către AȘM. La cea de-a XV-a ediție a lecturilor academice dedicate Limbii române (30 august 2019), scriitorul Arcadie Suceveanu (președintele Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova, a ținut prelegerea „Limba română – memorie și standard" [18, pp. 8-13]. În aceeași ședință festivă au fost înmânate însemnele membrului de onoare al AȘM, acad. Emil Burzo, președinte al Filialei Cluj a Academiei Române, după care distinsul specialist în fizica corpului solid a prezentat activitatea Filialei Cluj pe care o conduce în contextul colaborării cu cercetători din Republica Moldova. În aceeași zi, cu concursul acad. Ion Tighineanu și acad. Emil Burzo, a fost inaugurată Sala de Lectură a AȘM, care în anii următori, în baza donațiilor, și-a extins substanțial fondul de carte existent.

Pandemia declarată la 11 martie 2020 de către OMS a introdus modificări drastice în agenda AȘM, direcționând-o în format online. Astfel, la 31 august 2020, în ședința festivă a AȘM cu ocazia Sărbătorii Naționale „Limba Noastră cea Română", dr. ing. cosmonaut Dumitru-Dorin Prunariu, membru de onoare al Academiei Române și membru de onoare al AȘM (ales la 28 mai 2021), a ținut online un discurs despre cosmogonie, mit și știință în opera lui Mihai Eminescu [19, pp. 7-10].

Un omagiu celebrului Eugeniu Coșeriu, prilejuit de centenarul nașterii scriitorului, a fost adus în cadrul lecturilor academice de la AȘM din 31 august 2021. Limba română și posteritatea lui Eugeniu Coșeriu a fost tema prelegerii dr. hab. în filologie, prof. univ. Gheorghe Popa (Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți) [20, pp. 7-12].

O prelegere publică a ținut la 31 august 2022, cu prilejul Zilei Limbii Române, regretatul acad. Răzvan Theodorescu (1939–2023). Vicepreședintele Academiei Române, căruia în ședința festivă i-au fost înmânate însemnele membrului de onoare al AȘM (ales la 8 iunie 2022), a vorbit despre latinitatea și statalitatea ca două specificități istorice românești [21, pp. 7-9].

O premieră absolută a avut loc de ziua AȘM din 12 iunie 2020: în ședința festivă laureatul Premiului Nobel în Medicină Randy Schekman a ținut online o lecție despre importanța științei fundamentale în descoperirile medicale [22]. El a pus începutul unei tradiții care și-a găsit continuitate în cadrul „Săptămânii Științei" organizate de AȘM pe 7–12 iunie 2021, prilejuită de aniversarea a 60-a de la fondarea AȘM și împlinirea a 75 de ani de la fondarea primelor institute de cercetare de tip academic [23]. Cinci laureați ai Premiului Nobel au prezentat lecții publice: „Sănătatea solului în era încălzirii globale: importanța pentru dezvoltarea durabilă a societății, inclusiv îmbunătățirea sănătății umane post-pandemice", 7 iunie, prof. Rattan Lal (SUA, laureat al Premiului Nobel pentru Pace, 2007 și al Premiului Mondial pentru Alimentație, 2020), ales membru de onoare al AȘM la 8 iunie 2022; „Microscopia optică: Revoluție în rezoluție", 8 iunie, prof. Stefan Hell (Germania, laureat al Premiului Nobel pentru Chimie, 2014); „Cercetări privind secreția de proteine și colaborarea cu George Palade", 9 iunie, prof. Randy Schekman (SUA, laureat al Premiului Nobel pentru Medicină, 2013), ales membru de onoare al AȘM la 28 mai 2021; „Profitul economic al edificării societății energiei regenerabile", 10 iunie, prof. Hiroshi Amano (Japonia, laureat al Premiului Nobel pentru Fizică, 2014), ales membru de onoare al AȘM la 10 martie 2023; „Materiale pentru viitor", 11 iunie, prof. Konstantin Novoselov (Marea Britanie, laureat al Premiului Nobel pentru Fizică, 2010), ales membru de onoare al AȘM la 8 iunie 2022. Deschiderea Școlii de vară „Inovații în nanomedicină" (în cad-rul Proiectului NanoMedTwin) la 3 iulie 2022 a fost consemnată prin prelegerea „Foaia de parcurs pentru realizarea, cu ajutorul materialelor semiconductoare noi, a unei societăți cu neutralitate la carbon", ținută de Hiroshi Amano, laureatul Premiului Nobel pentru Fizică [24].

În contextul colaborării internaționale și integrării în spațiul european de cercetare, experiența și profesionalismul oamenilor de știință din România relevă o deosebită pondere. Astfel, acad. Bogdan C. Simionescu, vicepreședinte al Academiei Române, membru de onoare al AȘM, a ținut un șir de lecții: „Cercetarea în Academia Română" (31 ianuarie 2020), onorându-ne cu prezența sa în Sala Azurie a AȘM [25], precum și în format online – „Provocările științei și tehnicii în secolul al XXI-lea" (17 septembrie 2020) [26], „Academia Română și Academia de Științe a Moldovei – provocări și posibile soluții" (18 ianuarie 2022) [27]. La capitolul colaborare internațională cu România se referă și comunicarea despre infrastructura de cercetare și posibilități de colaborare ale Institutului de Chimie Macromoleculară „Petru Poni" al Academiei Române, Iași, ținută la 31 ianuarie 2020 de dr. Valeria Harabagiu de la acest institut. Președintele Academiei de Științe Agricole și Silvice „Gheorghe Ionescu-Șișești" din România, acad. V. Tabără, a abordat un șir de probleme privind agricultura durabilă și utilizarea rațională a resurselor acvatice în lecția ținută online „Relația dintre agricultură și gestiunea resurselor de apă" la 10 iulie 2020 [28]. Perspectivele agriculturii în condițiile schimbării climatice globale au fost abordate de acad. Valeriu Tabără în prelegerea din 30 septembrie 2022 [29]. Tot atunci, la AȘM a avut loc ceremonia de înmânare a însemnelor de membru de onoare al AȘM acad. V. Tabără, ales pe 8 iunie 2022.

În plan internațional, o deosebită pondere au avut prelegerile online ale unor celebrități în domeniul științei de peste hotare. În context, chestiunea științei ca misiune a *homo sapiens* în Univers a fost dezbătută la 25 februarie 2020 de acad. Serghei Gaponenko (Academia Națională de Științe din Belarus, director al Fondului Republican de Cercetări Fundamentale din Belarus); acad. Julian Revalski (președintele Academiei de Științe din Bulgaria) a împărtășit din experiența și ideile sale privind starea actuală și perspectivele Academiei de Științe din Bulgaria (23 septembrie 2020) [30]. Consemnăm opinia prof. Hasan Mandal (Președintele TÜBİTAK/Consiliul de Cercetare Științifică și Tehnologică din Turcia) privind colaborarea cu Republica Moldova (8 decembrie 2020) [31], precum și viziunea prof. Sierd Cloetingh (președintele Academiei Europene/Academia Europaea – The Academy of Europe) despre perspectivele cercetării de frontieră, educației și inovării în ERA (20 decembrie 2021) [32].

Experiența Poloniei în procesul de transformare sistemică și perspectiva pe următoarele trei decenii au fost aduse în atenția cercetătorilor din Republica Moldova de dr. hab., prof. ES Bartłomiej Zdaniuk, Ambasadorul Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Polone în Republica Moldova, în cadrul unei prelegeri din 2 iunie 2021 [33]. La 11 februarie 2022, profesorul Vladimir Fomin, membru de onoare al AȘM, a conferențiat despre organizarea și finanțarea cercetării științifice în Germania [34], evidențiind rolul și importanța științei fundamentale în secolul XXI [35]. Acad. Andris Sternbergs (vicepreședintele Academiei de Științe a Letoniei), a ținut online, la 10 noiembrie 2022, lecția publică „Provocări în știința materialelor în Letonia și cooperarea internațională: materiale nanostructurate

multifuncționale de la cercetare teoretică la aplicații inovatoare", consemnând astfel Ziua Internațională a Științei pentru Pace și Dezvoltare [36]. Problema viitorului apei, cu provocări și soluții, a fost discutată la 8 februarie 2023 de prof. Ashok Vaseashta (Institutul Internațional al Apei Curate, Universitatea Norwich), ales membru de onoare al AȘM la 10 marte 2023 [37].

Aflându-se într-o vizită la Chișinău, în cadrul Lecturilor academice organizate pe 16 mai 2019 de Secția Științe Exacte și Inginerești a AȘM, acad. Isaak B. Bersuker (profesor la Universitatea din Texas, SUA), a relatat despre originea nanoregiunilor polare și proprietățile relaxoare ale feroelectricilor, evocând calea lungă de la teorii fundamentale către știința materialelor. Revenind la Chișinău, între 5 și 15 septembrie 2021, acad. Isaak B. Bersuker a discutat despre efectele Jahn-Teller asupra bistabilității și reactivității compușilor chimici [38], expunându-și, totodată, opinia privind situația actuală și perspectivele dezvoltării științei în Republica Moldova.

O serie de prelegeri pe domenii de interes național au fost ținute de specialiști din Republica Moldova, care au identificat problemele și propus recomandări. La invitația omologilor din alte țări, membrii AȘM au informat comunitatea științifică despre realizările cercetătorilor din Republica Moldova, precum și au punctat cele mai relevante rezultate în domeniul științei. „Nanoparticule, nanomembrane și nanoarhitecturi complexe pe bază de GaN pentru diverse aplicații" a fost tema prelegerii ținute de acad. Ion Tighineanu la ceremonia de conferire a titlului de Doctor Honoris Causa al Universității Tehnice „Gheorghe Asachi"din Iași (13 decembrie 2019). Acad. Ion Tighineanu a conferențiat la Academia Română pe tema „Ingineria nanomaterialelor: Nanoparticule și nanoarhitecturi complexe pentru diverse aplicații" (15 octombrie 2019) [39], iar la invitația prof. Hasan Mandal (Turcia) a relatat online despre cercetările în domeniul nanotehnologiilor în Moldova (4 martie 2021) [40]. În cadrul conferinței Internaționale Zilele Academiei de Științe Tehnice din România „Creativitatea în dezvoltarea Societății Cunoașterii"(17–18 octombrie 2019), acad. Ion Bostan a ținut lecția „Transmisii precesionale. De la invenție la aplicații". La 3 martie 2022 în cadrul celei de-a VII-a ediții a Conferinței Internaționale „Chimia Ecologică și Chimia Mediului - 2022" acad. Gheorghe Duca a ținut prelegerea publică „Hydrogen Peroxide: fundamental and applied research in Ecological Chemistry ș.a.

La 26 septembrie 2019, Secția Științe Exacte și Inginerești a AȘM a organizat prelegerea „Modelul informațional al științei și posibilitățile analizei cantitative", ținută de m. c. al AȘM Alexandru Dicusar, expert în domeniul scientometriei și istoriei științei [41]. Dr. Igor Nicoara (director al Institutului de Geologie și Seismologie) a analizat chestiunea reducerii riscului seismic la care este expus teritoriul Republicii Moldova (13 februarie 2020) [42]; dr. hab., prof. univ. Victor Juc (director al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice) a abordat aspectul provocărilor în condițiile pandemiei din Uniunea Europeană (19 mai 2020) [43]; acad. Tudor Lupașcu (Institutul de Chimie) a conferențiat despre sinteza și aplicarea noilor nanomateriale pentru protecția mediului ambiant și a sănătății (3 iulie 2020) [44]; dr. hab., prof. univ. Boris Boincean (Institutul de Cercetări pentru Culturile de Câmp „Selecția") a abordat problema impactului negativ al pandemiei COVID-19 și secetei în agricultură (12 mai 2020) [45], prezentând date valoroase despre fondarea, în baza Institutului „Selecția", a Centrului de Cercetare, Transfer Tehnologic și Consultanță în domeniul Culturilor de Câmp (14 septembrie 2021) [46]. Studiul stării ecologice a ecosistemului fluviului Nistru a fost reflectat detaliat în prelegerea m. c. al AȘM Elena Zubcov (Institutul de Zoologie) [47].

Problemele legate de sănătatea omului, a copilului, consecințele pandemiei COVID și efectele postcovid continue să fie o prioritate în activitatea cercetătorilor și specialiștilor în domeniul medicinei. Așa, prof. Adrian Belîi (Institutul de Medicină Urgentă, USMF „Nicolae Testemițanu") a ținut lecția „Infecția COVID-19 la pacienții critici: Capcanele diagnosticului și tratamentului" (9 septembrie 2021) [48]. Subiectul vaccinurilor anti-COVID-19 și situația epidemiologică cauzată de virusul SARS-CoV-2 a fost pe agenda unor prelegeri online, inițiate de AȘM în parteneriat cu USMF „Nicolae Testemițanu" și Agenția Națională pentru Sănătate Publică. La 20 august 2020, prof. Constantin Spînu și dr. Nicolae Furtună (ANSP) au discutat despre situația epidemiologică în Republica Moldova, realizări și probleme în domeniul vaccinurilor anti-COVID-19, iar dr. hab. Adrian Belîi a expus abordările convenționale și experimentale în tratamentul formelor severe și critice de COVID-19. Pentru a explica pe înțelesul societății efectele pandemiei, AȘM a organizat, în premieră, o rundă de întrebări-răspunsuri „Pandemia COVID-19– o provocare umană de durată", cu participarea dr. hab. în științe medicale, prof. univ. Victor Cojocaru (șef al Catedrei de anesteziologie și reanimatologie nr. 2 a USMF „Nicolae Testemițanu", șef al Clinicii Anestezie și Terapie Intensivă a Spitalului Clinic Republican „Timofei Moșneaga") [49], evenimentul din 23 septembrie 2021 fiind un răspuns la adresarea Comisiei Naționale Extraordinare de Sănătate Publică către comunitatea academică din 9 septembrie 2021. Cu prilejul înmânării însemnelor de membru de onoare al AȘM, ales la 8 iunie 2022, prof. Sebastian Ionescu, șef

al Catedrei chirurgie și ortopedie pediatrică a Universității de Medicină și Farmacie „Carol Davila”, în cadrul Simpozionului cu participare internațională „Infecția COVID-19 la copii – riscuri, complicații și consecințe evolutive” din 22 septembrie 2022 a relatat despre alegerea momentului operator după infecția cu SARS [50]. Astfel, într-o perioadă când lupta cu pandemia COVID-19 a devenit o problemă majoră pe agenda autorităților de toate nivelurile, a personalului medical și a oamenilor de știință, cea mai sigură și obiectivă sursă de informație a fost și rămâne comunitatea medicală și mediul academic, care a întreprins un șir de acțiuni în vederea informării societății despre epidemie și mai ales despre imunizarea populației [51].

În atenția cercetătorilor au fost întotdeauna problemele economice și demografice. Așa, în cadrul platformei „Securitatea economică, migrația și transformările demografice”, la 6 mai 2022, m. c. Alexandru Stratan (rector ASEM) și dr. hab. în economie Olga Gagauz (vicedirector pentru activitate științifică al Institutului Național de Cercetări Economice) au abordat acest subiect important pentru dezvoltarea Republicii Moldova [52]. Pe aceeași platformă, la 16 decembrie 2022, m. c. Alexandru Stratan și-a expus opinia privind evoluțiile recente și perspectivele de dezvoltare economică a țării [53]. Subliniem că în vederea diminuării impactului pandemiei COVID-19 și secetei asupra economiei, agriculturii și securității alimentare, în baza platformelor științifice, AȘM a transmis în adresa autorităților publice propunerile și recomandările oamenilor de știință, experți în domeniile agriculturii [54] și economiei [55].

O serie de prelegeri a readus în atenția societății chestiunea patrimoniului național, cea a adevărului istoric șia culturii neamului. Bunăoară, ziua AȘM, 12 iunie 2019, a fost consemnată prin lecția „Provocări și perspective de promovare a valorilor artistice naționale în context internațional” prezentată de Tudor Zbârnea, Maestru în Artă (Director general al Muzeului Național de Artă al Moldovei). Ziua Națională a Culturii a fost marcată la 15 ianuarie 2021 prin manifestări prilejuite de 171 de ani de la nașterea lui Mihai Eminescu, dar și prin prelegerea „Chișinău. Experiențe culturale de neuitat. Obiective de vizitat într-o singură zi ca să te îndrăgostești de acest oraș”, ținută la Muzeul de Istorie a Orașului Chișinău de dr. hab. Liliana Condraticova [56]. Prilejuită de Ziua Internațională a Femeilor în Știință a fost lecția subsemnatei „Pe treptele vieții” (scări, trepte, baluștri din Chișinău), organizată la 12 februarie 2021 [57]. Pentru a consemna Ziua Internațională a Monumentelor și Siturilor, AȘM a organizat, la 23 aprilie 2021, în parteneriat cu USM lecția „Deschidem larg ușile spre cunoaștere. Pentru a nu lăsa loc indiferenței” cu o expoziție de fotografii pregătite de subsemnata [58].

Semnificația aniversării de 164 de ani de la Unirea Principatelor Române – Moldova și Muntenia – într-o nouă entitate statală, precursoarea României moderne de azi, a fost evocată în prelegerea „Nestinsul imperativ al Unirii”, ținută de m. c. al AȘM Ion Hadârcă în (24 ianuarie 2023) [59]. Ziua Unirii Principatelor Române a fost marcată și la Iași, pe 23 ianuarie 2023, printr-o conferință științifică „Unirea principatelor și dinamica unității naționale”, desfășurată la Universitatea „Al.I. Cuza”. Agenda a inclus prelegeri ale acad. Ion Tighineanu (președintele AȘM), acad. Victor Spinei (vicepreședintele Academiei Române) ș.a. Subiectul Unirii a fost continuat de m. c. al AȘM Gheorghe Cojocaru (director al Institutului de Istorie, ales membru corespondent al AȘM la 10 martie 2023), în prelegerea „Republica Democratică Moldovenească și imperativul unității naționale în anii 1917–1918” ținută la 27 martie 2023 pentru a consemna 105 ani de la Unirea Basarabiei cu România [60].

Invazia Rusiei în Ucraina, la 24 februarie 2022, a adus în atenția cercetătorilor problema războaielor, a conflictelor militare și a genocidului în spațiul european la începutul mileniului trei. La 9 martie 2022, încercând a devansa șocul războiului neprovocat, cu informații prețioase a venit dr. hab., prof. univ. Victor Juc, care a relatat despre impactul conflictului armat din Europa de Est asupra securității internaționale [61]. Ulterior, prof. Victor Juc (ales la 10 martie 2023 membru corespondent al AȘM) a informat publicul despre situația geopolitică în regiune, abordând la 12 ianuarie 2023 mai multe subiecte privind pacea și securitatea în contextul geopolitic și geostrategic actual [62].

La un an de la declanșarea războiului neprovocat al Rusiei în Ucraina, dr. hab. în istorie, prof. univ. Anatol Petrencu (Universitatea de Stat din Moldova) a ținut, pe 23 februarie 2023, prelegerea „Războiul agresiv al Rusiei împotriva Ucrainei: cauze, desfășurare, urmări”, analizând cauzele declanșării războiului, rezistența opusă de ucraineni și reacția Occidentului colectiv; a expus poziția ONU referitoare la acest război, condițiile încheierii și urmările războiului pentru Rusia, Ucraina, comunitatea internațională [63].

Trecerea în revistă a lecturilor academice, lecțiilor și prelegerilor ce au avut loc cu concursul AȘM, a pus în evidență domeniile prioritare cercetate de oamenii de știință din țară și de oaspeții invitați. Totodată, a demonstrat că aceste dezbateri complexe contribuie la conjugarea eforturilor în vederea soluționării problemelor stringente, cercetătorii venind cu recomandări și propuneri eficiente în vederea depășirii crizelor. În atare condiții, este iminentă continuarea practicii lec-

turilor academice, a prelegerilor publice, rundelor de întrebări și răspunsuri atât grație încrederii societății față de opinia oamenilor de știință, cât și importanței acestora pentru cauza integrării științei din Republica Moldova în spațiul european de cercetare.

ALTE MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE

Din palmaresul evenimentelor organizate de către AȘM fac parte conferințele, congresele, simpozioanele, mesele rotunde, lansările de carte, expozițiile [64, pp. 10-18]. Evenimentele științifice și cultural-științifice, inițiate și organizate de AȘM (deseori în parteneriat cu alte organizații din domeniul cercetării și inovării din Republica Moldova și de peste hotare), cu statut de manifestare de tip național, internațional sau cu participare internațională, sunt pe larg mediatizate, au fost transmise online și se află în acces deschis pe pagina web a AȘM, ale platformelor științifice, instituțiilor care au transmis evenimentul (https://idsi.md/tv; https://www.privesc.eu/).

Multitudinea și diversitatea acestor evenimente a permis gruparea lor convențională în manifestări științifice, culturale și de popularizare a științei. O altă clasificare se referă la evenimente naționale, cele cu participare internațională și cele internaționale, unele dintre ele regăsindu-se pe platforma națională a conferințelor științifice organizate în Republica Moldova https://conferinte.stiu.md/. De regulă, manifestările științifice sunt tematice, fiind dedicate unor personalități notorii, desfășurate în contextul unor aspecte din domeniile științifice prioritare (medicină, matematică, fizică, chimie, biologie, economie, istorie, literatură, studiul artelor etc.).

Printre evenimentele de anvergură ale AȘM se înscrie conferința internațională „Platforma europeană pentru pace" din 24 mai 2022, organizată în contextul Apelului Academiei Române de a crea o platformă continentală de comunicare științifică [65]; conferința științifică internațională „Științele Fundamentale pentru Dezvoltare Durabilă și Pace", desfășurată în format hibrid de AȘM pe 28 septembrie 2022 [66, pp. 10-12]; conferința științifică internațională „George Emil Palade – Părintele biologiei celulare moderne", organizată la 22 noiembrie 2022 de Academia de Științe a Moldovei și Academia Română, concomitent, în Aula Academiei Române și în Sala Azurie a Academiei de Științe a Moldovei [67] ș.a.

În domeniul științelor exacte și a cercetărilor pluridisciplinare remarcăm conferința internațională SPINTECH-NANO-2019 – Humboldt Kolleg (24–27 septembrie 2019) dedicată aniversării a 250-a a nașterii unuia dintre cei mai mari umaniști ai lumii, Alexander von Humboldt; cea de-a V-a ediție a conferinței internaționale „Nanotehnologii și Inginerie Biomedicală" (3–5 noiembrie 2021) organizată de UTM, USMF „N. Testemițanu", Asociația de Inginerie Biomedicală în colaborare cu AȘM, Federația Internațională de Inginerie Medicală și Biologică (IFMBE) cu suportul Comisiei Europene în cadrul Grantului „NanoMedTwin"; conferința ajunsă la cea de a 17-a ediție, „ConsILR– Resurse și instrumente lingvistice pentru procesarea limbajului natural", sub egida Academiei Române și Academiei de Științe a Moldovei (10–12 noiembrie 2022) [68] ș.a.

Anume Academia de Științe a fost prima instituție care a organizat un eveniment științific pentru informarea societății în legătură cu noul coronavirus, organizând în parteneriat cu ANSP, la 7 februarie 2020, masa rotundă „Situația epidemiologică cauzată de noul tip de coronavirus: măsuri de prevenire și răspuns" [69]. Au urmat o serie de evenimente științifice, desfășurate de AȘM în colaborare cu USMF și ANSP în format online, de la tribuna cărora specialiștii în domenii au explicat situația, au răspuns la întrebări, au venit cu prognoze în vederea depășiri crizei epidemiologice. Printre aceste manifestări științifice vom specifica conferințele „COVID-19: Sănătatea copilului. Impactul asupra viitorului adult" (10 decembrie 2020) [70]; „Problemele de sănătate mintală – urmări grave în perioada post-COVID" (21 ianuarie 2021) [71]; „Infecția cu COVID-19: Evoluție particulară a afecțiunilor cardiovasculare la adulți" (4 februarie 2021) [72]; „Medicina personalizată în diagnosticul și tratamentul complex al tumorilor la copii" (23–24 aprilie 2021); „Imunodeficiențele primare, comorbidități respiratorii și infecția COVID-19 la copii" (1 iulie 2021); „Malformațiile congenitale la copii – pronosticul impactului evolutiv al infecției COVID-19, efectele și siguranța imunoprofilaxiei" (30 septembrie 2021) [73]; „Chirurgia personalizată la adulți și copii – chirurgia viitorului (anomaliile congenitale, afecțiunile pretumorale, tumorile benigne și maligne la copii)" (24–25 martie 2022); „Malaria: prevenire, diagnostic și supraveghere" (20 aprilie 2022); „Infecția COVID-19 la copii – riscuri, complicații și consecințe evolutive" (22 septembrie 2022) ș.a., organizate în mare parte la inițiativa și grație implicării acad. Eva Gudumac. Ținând cont de situația epidemiologică creată, AȘM și USMF au desfășurat, la 11 ianuarie 2023, o masă rotundă „Infecțiile respiratorii: situația epidemiologică în Republica Moldova și în lume", pentru a aborda un subiect de mare actualitate și a elabora concluzii pertinente privind problemele de sănătate în contextul calității aerului atmosferic în municipiul Chișinău [74].

Preocupările oamenilor de știință în domeniul agriculturii durabile, a securității alimentare s-au făcut remarcate la workshop-ul „Environmental Pollution of Aquatic Ecosystems of Danube-Black Sea Bazin" desfășurat la 16 mai 2019 de Institutul de Zoologie în cadrul proiectului „Rețea de cooperare interdisciplinară în bazinul Mării Negre pentru monitorizarea comună durabilă a migrației compușilor toxici în mediu, evaluarea îmbunătățită a stării ecologice și a impactului substanțelor dăunătoare asupra sănătății umane și prevenirea expunerii populației" (MONITOX), coordonator m. c. al AȘM Elena Zubcov. Remarcăm în context masa rotundă „Evoluția în dinamică și starea actuală a florei și faunei în Republica Moldova" (5 decembrie 2019), organizată de AȘM în parteneriat cu Institutul de Ecologie și Geografie, Institutul de Zoologie și Grădina Botanică Națională (Institut) „Alexandru Ciubotaru" ai Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, în cadrul platformei AȘM „Securitatea ecologică"; ediția a V-a a simpozionului științific internațional „Biotehnologii avansate – realizări și perspective" (21–22 octombrie 2019), sub egida Institutului de Genetică, Fiziologie și Protecție a Plantelor; masa rotundă „Seceta în Republica Moldova – căile de soluționare a problemei. Utilizarea rațională a potențialului acvatic" (3 octombrie 2020) [75]; atelierul de lucru „Securitatea alimentară prin prisma asocierii la Programul UE Orizont Europa" (23 iunie 2021), în cadrul Platformei „Securitatea Alimentară și Siguranța Alimentelor". În conformitate cu stipulările „Pactului climatic de la Glasgow" (semnat la 12 noiembrie 2021 de 197 de state) AȘM a organizat un eveniment științific relevând acțiunile ce urmează a fi întreprinse la nivel internațional și național pentru limitarea încălzirii globale și adaptarea la schimbările climatice [76].

Procesul integrării europene a fost mereu o temă de maximă actualitate, fiind luate în dezbatere subiecte precum „Fenomenul solidarității sociale în Republica Moldova și Ucraina: abordare sociologică" (7 mai 2019); „Relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană: 10 ani de la lansarea Parteneriatului Estic" (8 mai 2019); „Republica Moldova în contextul implementării acordului de asociere" (27 iunie 2019); „Ucraina și Republica Moldova: realități, perspective și provocări" (21 noiembrie 2019); „Relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană: oportunități și constrângeri" (11 mai 2021) ș.a. AȘM, reprezentată de m. c. Svetlana Cojocaru, vicepreședinte al AȘM și m. c. Alexandru Stratan, director al INCE, a participat, din partea Republicii Moldova, la cel de-al XI-lea Simpozion Internațional al Mării Negre „O recuperare colectivă pentru regiunea Mării Negre în era post-COVID" (Atena, 20 aprilie 2021) desfășurat în format online.

Trebuie menționat că în perioada examinată (2019–2022), Secția Teritorială Nord a AȘM (cu sediul la Bălți), a organizat patru ediții ale conferinței științifice cu participare internațională „Știința în Nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective", inițiate în 2017, aceasta devenind astfel o conferință tradițională desfășurată de AȘM la Bălți [77].

Problema patrimoniului și a moștenirii culturale s-a aflat pe agenda mai multor manifestări organizate de AȘM în acești patru ani. Astfel, au fost convocate patru Congrese Mondiale ale Eminescologilor (edițiile VIII–XI), care au abordat diverse aspecte privind viața și opera poetului nostru național, în cadrul ediției din anul 2022 fiind omagiat inițiatorul acestor congrese, acad. Mihai Cimpoi, care a atins vârsta de 80 de ani.

În parteneriat cu USM, instituții de cercetare din Republica Moldova, România, Ucraina, Germania au organizat șapte ediții ale conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine", dintre care trei ediții (11–12 februarie 2021, 22 februarie 2022 [78], 9–10 februarie 2023 [79]) au avut loc în contextul Zilei Internaționale a Femeilor în Știință, consemnată la 11 februarie. Alte patru ediții au fost desfășurate în contextul Zilelor Europene ale Patrimoniului Cultural, în ultima săptămână a lunii septembrie (2019–2022) [80]. Marcate de războiul agresiv al Rusiei în Ucraina, ultimele ediții au avut loc cu genericul „Patrimoniul cultural și știința în susținerea păcii", cercetătorii ucraineni fiind participanți activi ai acestora, doar la ediția din 9–10 februarie 2023 înscriindu-se cca 50 de specialiști din Ucraina. Unii dintre ei, pe lângă comunicări, au transmis și mesaje de pe front, unde se aflau pe moment, apărând suveranitatea și integritatea teritorială a țării sale. Problema patrimoniului în timp de război a fost abordată în mod special la masa rotundă „Prezentul și perspectivele patrimoniului cultural" din 22 martie 2022 [81].

Un argument în plus în favoarea adevărului istoric a fost conferința științifică „105 ani de la Unirea Basarabiei cu România. Unde-s doi puterea crește... Lecția de istorie și demnitate a anului 1918", care și-a ținut lucrările la 27 martie 2023, în Sala Unirii a Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău, unde 105 ani în urmă Sfatul Țării a votat Unirea Basarabiei cu România, punând începutul reîntregirii țării și a neamului [82].

Lansat în cadrul „Săptămânii Științei", pe 8 iunie 2021, simpozionul științific internațional „Studiul artelor în context european" a reunit la cea de-a doua ediție din 20 octombrie 2022 mai mulți cercetători din domeniul artelor vizuale și audiovizuale [83]. Centenarul Teatrului Național „Mihai Eminescu" a fost

marcat la AȘM prin conferința științifică internațională „Teatrul Național la 100 de ani" (8 octombrie 2021) [84]. Probleme din domeniul patrimoniului arheologic și colaborarea moldo-germană la acest capitol au fost discutate în cadrul mesei rotunde „Arheologia Republicii Moldova prin prisma relațiilor moldo-germane" (6 septembrie 2022).

În cronologia evenimentelor se înscriu lecturile academice în onoarea personalităților ilustre ale AȘM, și anume. Secțiile de Științe ale AȘM au organizat lecturi academice în onoarea acad. Alexei Simașchevici la 90 de ani (27 iunie 2019); regretatului m. c. al AȘM Ion Dediu la 85 de ani (24 iunie 2019); acad. Andrei Ursu, la 90 de ani (20 decembrie 2019); precum și evenimente omagiale, cu lansări de carte și expoziții în onoarea acad. Gheorghe Duca, acad. Eugen Doga, acad. Gheorghe Șișcanu, acad. Boris Gaina, m. c. Svetlana Cojocaru, m. c. Demir Dragnev, m. c. Ion Geru ș.a. Manifestări comemorative i-au avut ca protagoniști pe mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, arhitectul Alexandr Bernardazzi, scriitorul Paul Goma, prim-ministrul României Alexandru Marghiloman ș.a.

De asemenea, au avut loc evenimente de anvergură prilejuite de aniversarea unor institute de cercetare: cea de-a V-a Conferință Internațională a Societății de Matematică din Republica Moldova, dedicată aniversării a 55-a de la fondarea Institutului de Matematică și Informatică „Vladimir Andrunachievici" (28 septembrie – 2 octombrie 2019); conferința internațională „Realizări și perspective ale chimiei contemporane" consacrată aniversării de 60 de ani de la fondarea Institutului de Chimie (9–11 octombrie 2019). În colaborare cu Societatea Fizicienilor din Republica Moldova și Institutul de Inginerie Electronică și Nanotehnologii „D. Ghițu", AȘM a organizat la 5 februarie 2020 conferința națională „Știința, educația, cultura și arta: interferențe prin lumină", *In memoriam* acad. Valeriu Canţer (1955–2017). În lista evenimentelor științifice se înscriu conferința „Academicianul Haralambie Corbu: 90 de ani de la naștere" (18 februarie 2020); masa rotundă „Contribuția academicianului Anatol Drumea la dezvoltarea științelor terestre" (15 septembrie 2020), consacrată aniversării a 90-a de la naștere; conferințele prilejuite de 75 de ani de la fondarea Universității de Stat de Medicină și Farmacie „N. Testemițanu" (23 octombrie 2020); 90 de ani de la fondarea primei instituții de învățământ superior din republică – Universitatea de Stat din Tiraspol (cu sediul la Chișinău), la 27 octombrie 2020. În contextul declarării anului 2020 drept „Anul Internațional al Sănătății Plantelor", Institutul de Genetică, Fiziologie și Protecţie a Plantelor a organizat Simpozionul științific internațional „Protecția plantelor: realizări și perspective" (27–28 octombrie 2020) consacrat aniversării a 50-a de la fondarea Institutului de Protecție Biologică a Plantelor. Grădina Botanică Națională (Institut) „Alexandru Ciubotaru" a marcat cea de-a 70-a aniversare printr-o conferință științifică (30 octombrie 2020). Secția Științe Exacte și Inginerești a AȘM și Institutul de Inginerie Electronică și Nanotehnologii „Dumitru Ghițu" au organizat masa rotundă „Contribuția academicianului Dumitru Ghițu la dezvoltarea fizicii stării condensate și ingineriei electronice" (25 ianuarie 2021), prilejuită de comemorarea acad. Dumitru Ghițu, care în 2021 ar fi împlinit 90 de ani; conferința științifică cu participare internațională „Actualități în etiologia, patogenia, profilaxia, diagnosticul și tratamentul tuberculozei și afecțiunilor pulmonare nespecifice" (27 aprilie 2021) organizată de Institutul de Ftiziopneumologie „Chiril Draganiuc" în parteneriat cu AȘM pentru a consemna 90 de ani de la nașterea Medicului Emerit Chiril Draganiuc; conferința omagială în onoarea academicianului, compozitorului, dirijorului, pedagogului Gheorghe Mustea la 70 de ani (6 mai 2021); conferința cu participare internațională „Materiale avansate în biofarmaceutică și tehnică", dedicată aniversării a 75-a de la nașterea acad. Aurelian Gulea și de la fondarea Universității de Stat din Moldova (25 mai 2021); conferința științifică „Genetica, ameliorarea, producerea de semințe și tehnologia de cultivare a porumbului" (9 septembrie 2021), la Institutul de Fitotehnie „Porumbeni" IF Porumbeni (s. Pașcani, rn. Criuleni), dedicată centenarului nașterii m. c. al AȘM Tihon Cealîc, cunoscut ameliorator în domeniul porumbului; cea de-a X-a Conferință internațională a Zoologilor „Valorificarea rațională și protecția lumii animale în contextul modificărilor antropice și schimbărilor climatice", consacrată aniversării a 60-a de la fondarea Institutului de Zoologie (16–17 septembrie 2021); conferința internațională științifico-practică „Creșterea economică în condițiile globalizării", ediția a XV-a, consacrată împlinirii a 75 de ani de la fondarea Institutului Național de Cercetări Economice (15–16 octombrie 2021); conferința științifică cu participare internațională dedicată împlinirii a 40 de ani de la fondarea IMSP Institutul Mamei și Copilului, desfășurată sub patronatul Ministerului Sănătății din Republica Moldova (3–5 noiembrie 2022); conferința științifică cu participare internațională consacrată aniversării a 65-a de la instituirea în Republica Moldova a Chirurgiei pediatrice (1957) și împlinirea a 20 de ani (2002) de la fondarea Centrului Național Științifico-Practic de Chirurgie Pediatrică „Academician Natalia Gheorghiu" (29 noiembrie 2022); conferința științifică „*In honorem* academician Ion Guceac" (24 martie 2023); conferința științifică „*In honorem* academician Gheorghe Rusnac" (31 martie 2023) ș.a.

Conferințele științifice au misiunea de a întruni cercetători care împărtășesc interese științifice comune, de a face previziuni de perspectivă în domeniile prioritare ale cercetării, de a expune opinii asupra evoluției științei, totodată, acestea sunt un bun prilej de a comemora înaintașii, de a consemna rezultatele oamenilor de știință care fac istorie în cercetarea din Republica Moldova.

COMISII ACADEMICE DE SPECIALITATE

Ideea formării unor comisii academice de specialitate pe probleme stringente ale societății a fost materializată la începutul anului 2023 având ca bază modelul Academiei Române [85]. La ședința festivă a AȘM din 10 noiembrie 2023, ce a avut loc în Ziua internațională a Științei pentru Pace și Dezvoltare, s-a propus crearea primelor comisii ale AȘM: „Agricultura și securitatea alimentară", „Protecția sănătății populației" și „Securitatea socio-economică și politică", care urmează să includă în componența lor experți din țară și de peste hotare.

Pentru promovarea științei și a imaginii AȘM pe plan național și internațional, realizarea obiectivelor ce țin de perfectarea Raportului anual asupra stării științei în Republica Moldova, precum și a mai multor atribuții statutare ale AȘM, prin Hotărârile Prezidiului AȘM din 30 ianuarie și 21 martie 2023 au fost formate următoarele comisii academice: „Schimbări climatice" (coordonată de m. c. al AȘM Elena Zubcov), „Agricultura" (coordonată de m. c. al AȘM Boris Boincean), „Securitate socioeconomică și politic" (coordonatori acad. Grigore Belostecinic și m. c. al AȘM Alexandru Stratan); „Istoria științei" (coordonată de m. c. al AȘM Demir Dragnev); „Patrimoniul cultural în context european" (coordonată de m. c. al AȘM Mariana Șlapac).

Un prim eveniment desfășurat de Comisia academică „Securitate socioeconomică" și în cadrul platformei științifice „Securitatea economică, migrația și transformările demografice" (coordonate de acad. Grigore Belostecinic și m. c. Alexandru Stratan) a fost prezentarea cărții prof. Marian Bolum *Circulația monetară în Basarabia. I. Monede (1812–1944)*, Iași: Editura PIM, 2021, 364 de pagini, care a avut loc la AȘM, pe 30 martie 2023, la discuții fiind invitați specialiștii din economie, numismatică, istorie, arheologie, sistemul bancar [86].

Avem certitudinea că aceste comisii academice de specialitate vor aduce rezultate noi și experiențe inedite în cercetarea din Republica Moldova, vor deschide noi orizonturi și perspective inclusiv pentru afirmarea și promovarea cercetării și inovării pe plan național și internațional.

CONCLUZII

Platformele de cercetare și dialog inițiate de AȘM în 2019, comisiile academice de specialitate formate la început de 2023, au o misiune importantă în activitatea Academiei de Științe în contextul elaborării Raportului anual asupra stării științei, un exercițiu pe care AȘM îl realizează începând cu 2019, contribuie la determinarea celor mai valoroase rezultate științifice pe domeniile lor de competență, precum și la identificarea problemelor și recomandărilor concrete pentru a depăși anumite carențe. Aceste platforme și evenimente științifice naționale și internaționale au devenit o veritabilă tribună pentru oamenii de știință, o pistă de lansare a cercetătorilor și a noilor idei, un algoritm de a dialoga în plan științific cu cercetători din țară și de peste hotare.

Pe fundalul unor probleme stringente cu care se confruntă Republica Moldova în domeniul economiei, securității, agriculturii, educației, ecologiei, medicinei (legate mai ales de pandemia coronavirusului de tip nou SARS-CoV-2) și a războiului catastrofal dezlănțuit la 24 februarie 2022 de Federația Rusă în Ucraina, vocea Academiei de Științe a Moldovei s-a făcut, totuși, resimțită, auzită, dar, nu totdeauna ascultată.

De fiecare dată, prin organizarea manifestărilor științifice la AȘM, „s-a făcut istorie" în adevăratul sens al cuvântului: aceste evenimente au întrunit zeci de participanți din Republica Moldova și de peste hotare, au abordat cele mai stringente subiecte pentru societate și au căutat să vină cu răspunsuri la mai multe întrebări, au fost deschise și receptive în algoritmul desfășurării, pe care nici pandemia nu a putut să le oprească, întâlnirile online devenind zi de zi o modalitate productivă de a dialoga în comunitatea academică.

Pe de altă parte, dezvoltarea tehnologiilor, informatizarea și volumul enorm de date disponibile pun presiune pe oamenii de știință pentru a căuta noi modalități de prezentare a informației, activității sale, ținând cont de mai multe aspecte, precum timpul prețios disponibil pentru participare la un eveniment (fie și online), interesul publicului și grupul-țintă al participanților la prelegeri/conferințe ș.a. manifestări științifice. Considerăm că lecturile academice, prelegerile și chiar conferințele desfășurate în format tradițional nu totdeauna corespund solicitărilor auditoriului, care își dorește un algoritm cu totul diferit, inovativ, de a aborda subiectul ce îi atrage atenția. Un exemplu ce ar corespunde așteptărilor noastre este conferința prof. Liviu Ornea „De la Euclid la Einstein. 2000 de ani de geometrie", susținută în cadrul ciclului de conferințe „Ora de știință" de la Academia Română [87].

Retrospectiva evenimentelor științifice și de popularizare a științei organizate de AȘM sau cu concursul AȘM în anul 2019 – începutul lui 2023 a pus în evidență faptul că prin asemenea manifestări instituția contribuie la dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova, la stimularea creației științifice de valoare, la promovarea cercetării și a imaginii științei naționale pe plan internațional, făcând pași fermi în integrarea cercetării și a oamenilor de știință în spațiul european de cercetare, oportunitățile fiind deschise și mai mult după 23 iunie 2022, când Republica Moldova a obținut statutul de țară candidat de aderare la Uniunea Europeană.

BIBLIOGRAFIE

1. Condraticova Liliana. Cercetarea în Republica Moldova la etapa actuală, [online] https://www.moldova-independenta.md/cercetare (consultat: 24.02.2023).

2. Hotărâre Nr. 50 din 16.01.2018 cu privire la activitatea unor organizații de drept public din domeniile cercetării și inovării, [online] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=102003&lang=ro (consultat: 24.02.2023).

3. Scurt Istoric, [online] https://mecc.gov.md/ro/content/scurt-istoric (consultat:. 24.02.2023).

4. Dragnev D., Manolache C., Xenofontov I.V. Academia de Științe a Moldovei: Evoluție, Instituționalizare, Personalități (1946–1961–2021)/Coord.: Liliana Condraticova, Chișinău: Biblioteca Științifică „A. Lupan" (Institut), 2021, 148 p.

5. Hotărârea Guvernului Nr. 896 din 12.09.2018 pentru aprobarea Regulamentului privind alegerea cercetătorilor științifici în calitate de membri ai secțiilor de științe ale Academiei de Științe a Moldovei, [online] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109070&lang=ro (consultat: 24.02.2023).

6. Statutul AȘM, [online] https://asm.md/cadru-normativ/statutul-asm (consultat: 24.02.2023).

7. Condraticova Liliana. Platforme științifice, [online] https://asm.md/platforme-stiintifice (consultat: 24.02.2023).

8. Platforma de comunicare „Securitatea ecologică în contextul modificărilor accelerate de mediu", [online] https://asm.md/platforma-de-comunicare-securitatea-ecologica-contextul-modificarilor-accelerate-de-mediu (consultat: 24.02.2023).

9. Securitatea alimentară și siguranța alimentelor, [online] https://asm.md/securitatea-alimentara-si-siguranta-alimentelor (consultat: 24.02.2023).

10. Securitatea economică, migrația și transformările demografice, [online] https://asm.md/securitatea-economica-migratia-si-transformarile-demografice (consultat: 24.02.2023).

11. Accidente Vasculare Cerebrale, [online] https://asm.md/accidente-vasculare-cerebrale (consultat: 24.02.2023).

12. Coronavirusul de tip nou SARS-CoV-2 și interferența cu alte maladii, [online] https://asm.md/coronavirusul-de-tip-nou-sars-cov-2-si-interferenta-cu-alte-maladii (consultat: 24.02.2023).

13. La AȘM a fost creată Comisia de experți în domeniul medicinei. Cine sunt membrii și cu ce se vor ocupa, [online] https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/covid-19-la-asm-a-fost-creata-comisia-i-de-experti-in-domeniul-medicinei-cine-sunt-membrii-si-cu-ce-se-vor-ocupa/ (consultat: 24.02.2023).

14. Științele fundamentale pentru dezvoltarea durabilă a societății, [online] https://asm.md/stiintele-fundamentale-pentru-dezvoltarea-durabila-societatii (consultat: 24.02.2023).

15. Evoluții recente în cercetare la Academia Națională de Științe din Ucraina, [online] https://www.youtube.com/watch?v=_wySyG5mztU&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).

16. Tighineanu I. „Săptămâna Științei" – o premieră a excelenței dedicată aniversării a 60-a a Academiei de Științe a Moldovei. În: AKADEMOS, 2021, nr. 2, 7-13.

17. Condraticova Liliana. Limba noastră cea română la Academia de Științe a Moldovei. În: AKADEMOS, 2019, nr. 3, 7.

18. Suceveanu A. Limba română – memorie, cetate și stindard. În: AKADEMOS, 2019, nr. 3, 8-13.

19. Prunariu Dumitru-Dorin. Cosmogonie, mit și știință în opera lui Mihai Eminescu. În: AKADEMOS, 2020, nr. 3, 7-10.

20. Popa Gh. Limba română și posteritatea lui Eugeniu Coșeriu. În: AKADEMOS, 2021, nr. 3, 7-12.

21. Theodorescu Răzvan. Două specificități istorice românești: latinitatea și statalitatea. În: AKADEMOS, 2022, nr. 3, 7-9.

22. Ședința festivă dedicată Zilei Academiei de Științe, [online] https://www.youtube.com/watch?v=8Sicj8KDGNw&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).

23. Braniște T. Lecțiile publice ale laureaților Premiului Nobel prezentate pe parcursul „Săptămânii Științei" la AȘM, [online] https://asm.md/lectiile-publice-ale-laureatilor-premiului-nobel-prezentate-pe-parcursul-saptamanii-stiintei-la-asm (consultat: 24.02.2023).

24. https://www.privesc.eu/Arhiva/99896/Prelegerea-profesorului-Hiroshi-Amano--Universitatea-din-Nagoya--Japonia---Roadmap-to-Realize-Carbon-Neutral-Society-with-New-Semiconductor-Materials-(consultat: 24.02.2023).

25. Cercetarea în Academia Română, acad. Bogdan C. Simionescu, [online] https://www.youtube.com/watch?v=QTbzTfhGOyo&t=1s (consultat: 24.02.2023).

26. Provocările științei și tehnicii în secolul al XXI-lea, acad. Bogdan C. Simionescu, [online] https://www.youtube.com/watch?v=Ds9SWyvmVa8&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).

27. https://asm.md/sites/default/files/2022-02/Lec%C8%9Bie%20public%C4%83%20Acad._Bogdan_Simionescu_18.012022.pdf (consultat: 24.02.2023).

28. Relația dintre agricultură și gestiunea resurselor de apă, [online] https://www.youtube.com/watch?-

v=ON7ON58ftDU&t=1s&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).
29. Perspectivele agriculturii în condițiile schimbării climatice globale, [online] https://www.youtube.com/watch?v=RbgbEhtsAkU (consultat: 24.02.2023).
30. Academia de Științe din Bulgaria: Starea actuală și perspective, acad. Julian Revalski, [online] https://www.youtube.com/watch?v=AHcJtHhiZPs&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).
31. Impactul pozitiv bazat pe știință, tehnologie și inovare și colaborarea cu Moldova, [online] https://www.youtube.com/watch?v=DtZzUg5cvk8&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).
32. https://www.privesc.eu/Arhiva/97631/Lectia-publica-sustinuta-de-Presedintele-Academiei-Europene--profesorul-Sierd-Cloetingh--cu-tema--Perspectives-on-Frontier-Research--Education-and-Inn (consultat: 24.02.2023).
33. Experiența Poloniei în procesul de transformare sistemică – perspectiva de trei decenii, [online] https://www.youtube.com/watch?v=yidzqghF7hs&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).
34. https://youtu.be/_u4cw9cHhuE, (consultat: 24.02.2023).
35. https://www.youtube.com/watch?v=BYyVEZ5lNlM (consultat: 24.02.2023).
36. https://www.privesc.eu/arhiva/101051/Sedinta-solemna-a-Adunarii-Generale-a-ASM-consacrata-Zilei-Internationale-a-Stiintei-pentru-Pace-si-Dezvoltare (consultat: 12.02.2023)
37. Rotaru Tatiana. Problema apelor și viitorul lor îngrijorător a fost abordată la AȘM de reputatul savant american AshokVaseashta, [online] https://asm.md/problema-apelor-si-viitorul-lor-ingrijorator-fost-abordata-la-asm-de-reputatul-savant-american (consultat: 24.02.2023).
38. Academicianul Isaac Bersuker în vizită la Chișinău, [online] https://ichem.md/index.php/academicianul-isaac-bersuker-vizita-la-chisinau (consultat: 24.02.2023).
39. https://acad.ro/com2019/pag_com19_1015conf.htm (consultat: 24.02.2023).
40. Nanotehnologii în Moldova: Ingineria materialelor pentru diverse aplicații, [online] https://www.youtube.com/watch?v=GgqmqgQVa00 (consultat: 24.02.2023).
41. Modelul informațional al științei și posibilitățile analizei cantitativ, [online] https://www.youtube.com/watch?v=-KXn7SfUfxPM&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).
42. [online] https://www.privesc.eu/arhiva/89997/Prelegerea-publica--Problemele-reducerii-riscului-seismic-la-care-este-expus-teritoriul-Republicii-Moldova--sustinuta-de-dr--Igor-Nicoara (consultat: 24.02.2023).
43. UE: supranațional versus național-statal – o provocare în condițiile pandemiei, [online] https://www.youtube.com/watch?v=msS53YJYh-I&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).
44. Lecție publică online la AȘM, acad. Tudor Lupașcu [online] https://www.youtube.com/watch?v=IRmaGkoiOIQ&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).
45. Diminuarea impactului negativ al pandemiei COVID-19 și secetei în agricultură, [online] https://www.youtube.com/watch?v=qkuj1R1fmZ4&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).
46. https://youtu.be/W0D6x6YY7MU (consultat: 24.02.2023).
47. Studiul stării ecologice a ecosistemului fluviului Nistru, [online] https://www.youtube.com/watch?v=ZFxdxmBWBnE&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).
48. Infecția COVID-19 la pacienții critici: capcanele diagnosticului și tratamentului, [online] https://www.youtube.com/watch?v=8GYZPXVk4BU&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).
49. Rundă de întrebări-răspunsuri cu genericul Pandemia COVID-19 – o provocare umană de durată, [online] https://www.youtube.com/watch?v=lahdTeEiSbQ&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).
50. Infecția COVID-19 la copii – riscuri, complicații și consecințe evolutive, [online] https://www.youtube.com/watch?v=ZCo1EXmkSuE&t=1s&ab_channel=IDSITV, (consultat: 24.02.2023).
51. Condraticova Liliana, Cojocaru Svetlana. Acțiunile Academiei de Științe a Moldovei pe problema coronavirusului SARS-CoV-2 și a pandemiei COVID-19, [online] https://asm.md/actiunile-academiei-de-stiinte-moldovei-pe-problema-coronavirusului-sars-cov-2-si-pandemiei-covid (consultat: 24.02.2023).
52. Provocări economice și demografice în dezvoltarea Republicii Moldova, [online] https://youtu.be/y52dpchsvaE. (consultat: 24.02.2023).
53. Evoluții recente și perspective de dezvoltare economică a Republicii Moldova, [online] https://youtu.be/4fu3t4HODWA (consultat: 24.02.2023).
54. Recomandări în vederea diminuării impactului pandemiei COVID-19 și secetei asupra agriculturii și securității alimentare, [online], https://asm.md/sites/default/files/2020-05/ASM-2020-Boincean_redactat.pdf (consultat: 24.02.2023).
55. Rezultatele evaluării competitivității Republicii Moldova și a efectelor pandemiei asupra economiei, precum și propuneri pentru măsuri anticriză, [online] https://asm.md/sites/default/files/2020-05/Competitivitate_Final.pdf (consultat: 24.02.2023).
56. Ziua Națională a Culturii, [online] https://www.youtube.com/watch?v=zfIRsnK7OkM&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).
57. Pe treptele vieții (scări, trepte, baluștri din Chișinau), [online] https://www.youtube.com/watch?v=OdRDkSfeAR0&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).
58. https://www.youtube.com/watch?v=ciVa5J0Y78U&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).
59. Nestinsul imperativ al Unirii, [online] https://www.youtube.com/watch?v=I8Hewko8rYY (consultat: 24.02.2023).
60. Republica Democratica Moldoveneasca și imperativul unității naționale, [online] https://www.youtube.com/watch?v=QLWeidbzz8Y&t=1s (consultat: 24.02.2023).
61. Impactul conflictului armat din Europa de Est asupra securității internaționale, [online] https://www.youtube.com/watch?v=ckFLHu78EBo (consultat: 24.02.2023).

62. Pacea și securitatea în contextul geopolitic și geostrategic actual, [online] https://www.youtube.com/watch?v=NA4nT36h6Qs&t=2s (consultat: 24.02.2023).

63. Războiul agresiv al Rusiei în Ucraina, [online] https://www.youtube.com/watch?v=vIKLuEQQWBw (consultat: 24.02.2023).

64. Condraticova Liliana. Managementul expozițional ca parte a managementului academic: sinteza unei experiențe. în: AKADEMOS, 2022, nr. 4, 10-18.

65. Conferinta Stiintifica Internationala – Platforma Europeana pentru Pace, [online] https://www.youtube.com/watch?v=Pd7NQLWgXws&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).

66. Tighineanu I. Științele fundamentale în contextul provocărilor secolului al XXI-lea. În: AKADEMOS, 2022, nr. 3, 10-12.

67. https://www.youtube.com/watch?v=Cou4GZJG65o (consultat: 24.02.2023).

68. Cojocaru Svetlana. Procesarea limbajului natural, subiect de interes comun pentru lingviști și informaticieni, [online] https://asm.md/procesarea-limbajului-natural-subiect-de-interes-comun-pentru-lingvisti-si-informaticieni (consultat: 24.02.2023).

69. Situația epidemiologică cauzată de noul tip de coronavirus, [online] https://www.youtube.com/watch?v=-gl-K7hTt1sY&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).

70. COVID-19: Sănătatea copilului. Impactul asupra viitorului adult, [online] https://www.youtube.com/watch?v=e9wZw5Q_3NU&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).

71. https://youtu.be/94qLG0OQbqA.

72. https://www.privesc.eu/Arhiva/93662/Conferinta-stiintifica-online-organizata-de-Academia-de-Stiinte-a-Moldovei-si-Universitatea-de-Stat-de-Medicina-si-Farmacie--Nicolae-Testemitanu--cu-t. (consultat: 24.02.2023).

73. https://youtu.be/XxEOMNbK4cM (consultat: 24.02.2023).

74. Infecțiile respiratorii: situația epidemiologică în Republica Moldova și în lume, [online] https://www.youtube.com/watch?v=nu__PuDtEZc&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).

75. Seceta în RM – căile de soluţionare a problemei. Utilizarea raţională a potenţialului acvatic, [online] https://www.youtube.com/watch?v=TUzHTug2l_k&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).

76. https://www.privesc.eu/Arhiva/97530/Masa-rotunda--Limitarea-incalzirii-globale-si-adaptarea-la-schimbarile-climatice-in-contextul-stipularilor-Pactului-climatic-de-la-Glasgow- (consultat: 24.02.2023).

77. Conferința „Știința în Nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective" a ajuns la cea de-a șasea ediție, [online] https://asm.md/conferinta-stiinta-nordul-republicii-moldova-realizari-probleme-perspective-ajuns-la-cea-de-sasea (consultat: 24.02.2023).

78. Patrimoniul ţării în dezbaterile comunităţii academice – o nouă pagină în știința autohtonă, https://asm.md/patrimoniul-tarii-dezbaterile-comunitatii-academice-o-noua-pagina-stiinta-autohtona (consultat: 24.02.2023).

79. Condraticova Liliana. Pacea, susținerea parcursului european și balanța gender în cercetare sunt mesajul femeilor din știință, întrunite la AȘM, [online] https://asm.md/pacea-sustinerea-parcursului-european-si-balanta-gender-cercetare-sunt-mesajul-femeilor-din-stiinta (consultat: 24.02.2023).

80. Responsabilitatea față de patrimoniul cultural readusă în atenția comunității științifice, [online] https://asm.md/responsabilitatea-fata-de-patrimoniul-cultural-readusa-atentia-comunitatii-stiintifice (consultat: 24.02.2023).

81. Masa rotundă: Prezentul și perspectivele Patrimoniului cultural, [online] https://www.youtube.com/watch?v=ymnhsGNIsPU&ab_channel=IDSITV (consultat: 24.02.2023).

82. Condraticova Liliana. „Astăzi am făcut istorie". Lecție de onoare și demnitate la Chișinău pentru a consemna 105 ani de la Unirea Basarabiei cu România, [online] https://asm.md/astazi-am-facut-istorie-lectie-de-onoare-si-demnitate-la-chisinau-pentru-consemna-105-ani-de-la (consultat: 31.03.2023).

83. Studiul artelor în context european – o nouă punte de conexiune între generații de cercetători, institute și universități din diferite țări, [online] https://asm.md/studiul-artelor-context-european-o-noua-punte-de-conexiune-intre-generatii-de-cercetatori-institute (consultat: 31.03.2023).

84. https://rlive.md/conferinta-stiintifica-internationala-teatrul-national-la-100-de-ani/ (consultat: 31.01.2023).

85. Comisiile Academiei Române, [online] https://acad.ro/institutia/comisii.html (consultat: 24.02.2023).

86. Rotaru Tatiana. Zbuciumul și frământările unor oameni neavantajați de circulația banilor străini: lansare de carte, [online] https://asm.md/zbuciumul-si-framantarile-unor-oameni-neavantajati-de-circulatia-banilor-straini-lansare-de-carte (consultat: 31.03.2023).

87. Ora de știință: „De la Euclid la Einstein. 2000 de ani de geometrie" – Conferință de Liviu Ornea, [online] https://www.youtube.com/watch?v=dbW7NpCT5hg&ab_channel=AcademiaRom%C3%A2n%C4%83 (consultat: 31.03.2023).

DIVERSITATEA ȘI ECOLOGIA SPECIILOR DE MAMIFERE DIN REZERVAȚIA ȘTIINȚIFICĂ „PĂDUREA DOMNEASCĂ"

CZU: 502.742:[599+574]
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.02

Doctor în științe biologice, conferențiar cercetător **Victoria NISTREANU**
E-mail: vicnistreanu@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-972-96846
Victor SÎTNIC
E-mail: sitnic.md@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0449-1527
Doctor în științe biologice, conferențiar cercetător **Anatolie SAVIN**
E-mail: savin.an1948@mail.ru
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-6933-4196
Doctor în științe biologice, conferențiar cercetător **Alina LARION**
E-mail: larionalina68@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5313-4518
Doctor în științe biologice **Vladislav CALDARI**
E-mail: vlad.caldari@mail.ru
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8114-6751
Doctor în științe biologice **Victoria BURLACU**
E-mail: burlacu.ivictoria@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8828-1585
Institutul de Zoologie al Universității de Stat din Moldova

DIVERSITY AND ECOLOGY OF MAMMAL SPECIES FROM THE "PĂDUREA DOMNEASCĂ" SCIENTIFIC RESERVE

Summary. The studies were performed in the "Pădurea Domnească" scientific Reserve between years 2017–2022. The mammal fauna includes 7 insectivore species, 13 bat species, 20 rodent species, a species of hare, 12 species of carnivores and 3 species of ungulates. In the last five years, 4 new bat species have been registered for the reserve. The 5 species of shrews were recorded mainly in wet habitats. Among the bats, the rarest were *Myotis mystacinus*, *M. dasycneme* and *Plecotus auritus*. The rodent fauna was the richest, many species being eurytopic. The reserve is home to 12 species of carnivores, of which the European mink has not been recorded in recent decades. The jackal number increased from 30 in 2017 to about 60 in 2022. Other species have a stable or an increasing dynamic. The wild boar number decreased from 340 in 2018 to 43 in 2021. The samples taken established the presence of the pure form of wild boar. The roe deer has an average density of 26 ind./ha, and the common deer reached 38 individuals in 2022. 18 species are protected at national level and 6 – at international level.

Keywords: mammals, diversity, biotopic distribution, frequency, ecological significance, rare species, "Pădurea Domnească" scientific Reserve.

Rezumat. Cercetările s-au desfășurat în Rezervația științifică „Pădurea Domnească" în perioada 2017–2022. Fauna de mamifere numără 7 specii de insectivore, 13 specii de chiroptere, 20 specii de rozătoare, o specie de iepuri, 12 specii de carnivore şi 3 specii de copitate. În ultimii 5 ani au fost înregistrate 4 specii noi de lilieci pentru rezervație. Cele 5 specii de șoricide au fost înregistrate preponderent în habitatele umede. Printre lilieci cele mai rare au fost speciile *Myotis mystacinus*, *M. dasycneme* și *Plecotus auritus*. Fauna de rozătoare a fost cea mai bogată, multe specii fiind euritope. În rezervație viețuiesc 12 specii de carnivore, dintre care nurca europeană nu a fost înregistrată în ultimele decenii. Efectivul șacalului a crescut de la 30 de indivizi în 2017 la cca 60 de indivizi în 2022. Alte specii au un efectiv relativ stabil sau în creștere. Efectivul mistrețului a scăzut de la 340 de indivizi în 2018 la 43 de indivizi în 2021. Probele prelevate au stabilit prezența formei pure de mistreţ. Căpriorul are o densitate medie de 26 ind./ha, iar cerbul comun a atins un efectiv de 38 de indivizi în 2022. 18 specii sunt protejate la nivel național și 6 – la nivel internațional.

Cuvinte-cheie: mamifere, diversitate, distribuţia biotopică, frecvență, semnificație ecologică specii rare, Rezervaţia științifică „Pădurea Domnească".

INTRODUCERE

Rezervaţia ştiinţifică „Pădurea Domnească" a fost fondată la 2 iulie 1993, conform Hotărârii Guvernului Republicii Moldova, cu scopul păstrării celui mai reprezentativ complex natural silvic de luncă și de mlaștini situat în sectorul de mijloc al râului Prut, conservării și regenerării speciilor rare de plante și animale, redresării ecologice și restabilirii biodiversității ecosistemelor de luncă. Din punct de vedere geomorfologic, teritoriul ocupat de vegetaţia forestieră a Rezervaţiei „Pădurea Domnească" aparține Platoului Moldovenesc de nord-vest și este localizat în zona cursului de mijloc al râului Prut şi afluentului său Camenca, la nord de satul Braniște, până la Pruteni la sud; spre vest este limitat de râul Prut, spre est – de zona de recife Butești-Cobani, iar mai la sud – de terasele râului Prut din preajma estică a satelor Viişoara şi Pruteni [1].

Până în prezent s-au efectuat cercetări vaste privind diversitatea vegetală din rezervație, fiind evidențiate 660 de specii de plante vasculare, dintre care 34 de specii de arbori, 32 de specii de arbuști, 5 specii de liane și 590 de specii de plante ierboase [2]. Primele cercetări ale faunei de mamifere, desfășurate în primii ani după fondarea rezervației, au identificat 45 de specii din 6 ordine [3]. Studiul multianual al mamiferelor mici a elucidat prezența a 14 specii, fiind analizată și distribuția spațială a acestora [4]. În cadrul evaluării biodiversității pentru zonele-nucleu de importanță internațională ale Reţelei Ecologice Naţionale a Moldovei, în rezervaţie au fost identificate 52 de specii de mamifere [5]. În cadrul monitorizării epizootologice a populațiilor de mamifere mici au fost efectuate cercetări extinse în zona de nord a republicii, care au inclus informații și despre comunitățile de mamifere mici din Rezervația „Pădurea Domnească" [6; 7; 8]. În studiile privind răspândirea speciilor de chițcani pe teritoriul republicii, speciile genurilor *Sorex* și *Crocidura* sunt menționate ca fiind prezente pe teritoriul rezervației [9; 10]. În anul 2013 a fost semnalată apariția în rezervație a șacalului [11]. Unele date privitor la fauna de copitate (cerb comun, căprior, mistreţ) pot fi găsite în monografia consacrată faunei Rezervației „Plaiul Fagului", care cuprinde informația comparativă despre dinamica acestor specii în trei rezervații: „Codrii", „Plaiul Fagului" și „Pădurea Domnească" [12]. Însă pe moment, lucrări complexe dedicate faunei și ecologiei speciilor de mamifere din rezervație nu există.

În acest context, scopul lucrării a fost inventarierea actualizată a mamiferelor și studiul complex al diversității și distribuției biotopice a speciilor de mamifere pe teritoriul Rezervației „Pădurea Domnească", cu elucidarea dinamicii unor specii și stabilirea statutului lor genetic.

MATERIALE ȘI METODE

Cercetările au fost efectuate în perioada 2017–2022, în diverse tipuri de ecosisteme ale Rezervației științifice „Pădurea Domnească", amplasată în partea de vest a regiunii nordice a republicii în limitele câmpiei Prutului de Mijloc în lunca râului Prut la hotar cu România, la 130 km spre nord-vest de mun. Chişinău. Rezervaţia are suprafaţa de 6 032 ha şi se întinde de la nord spre sud pe o lungime de cca 40 km, fiind delimitată la nord de satul Cobani (47.767 N, 27.325 E), iar la sud de satul Pruteni (47.501 N, 27.548 E). Teritoriul rezervației are altitudinea maximă de 85 m, altitudinea minimă de 45 m, altitudinea medie de 55 m, diferenţe de nivel – de 20-59 m, limite de înclinări – 1º-5º, expoziții predominante – S; SV [5].

Vegetația rezervației se include în trei tipuri: acvatică, praticolă și forestieră, iar factorul principal care a contribuit la formarea compoziției și structurii comunităților vegetale sunt condițiile hidrologice. Pădurile ocupă 5 089,8 ha (89 %) din suprafața rezervației, speciile edificatori fiind stejarul pedunculat (*Quercus robur*), plopul alb (*Populus alba*), plopul negru (*P. nigra*) și salcia (*Salix alba*). Cele mai mari suprafețe sunt ocupate de pădurile de stejar (2 149,4 ha) și de plop alb (1 454,7 ha) [2]. În etajul subarboretului predomină păducelul, porumbarul și alunul. Este bogată vegetația palustră și acvatică, datorită existenței multor bazine acvatice înconjurate de stufărișuri și păpurișuri, mai rare sunt pajiștile cu vegetație mezofilă ierboasă.

Un interes deosebit îl prezintă lacul relict La Fontal cu suprafaţa de 24,2 ha, format prin revărsările de pe timpuri ale râului Prut, care au încetat odată cu construcţia barajului Costeşti-Stânca. Au rămas doar câteva izvoare care alimentează lacul. În prezent lacul nu mai dispune de o alimentație permanentă cu apă și s-a înnămolit complet, acoperindu-se cu vegetație de stuf și papură, fapt care creează condiții favorabile pentru existența multor specii de mamifere, inclusiv amfibionte.

În cercetările faunei de mamifere s-au utilizat metode de observație directe, pe trasee de 2-10 km, cu înregistrarea nemijlocită a speciilor de mamifere, notarea numărului de mușuroaie, mișuni, cuiburi, amprentelor pe substrat, urmelor activității trofice, inspectarea scorburilor, metoda capcanelor pocnitoare și pentru animale vii, cu efectuarea fotografiilor și înregistrărilor video [13].

Speciile de chiroptere în perioada activității trofice au fost determinate cu ajutorul detectorului de ultrasunete D-230 (Pettersson Elektronik, Suedia) între orele 18.00 și 23.00. Au fost efectuate trasee

de 2-5 km cu viteză constantă de 4 km/oră, pe parcursul cărora s-a înregistrat numărul de indivizi și frecvența ultrasonoră conform metodologiei elaborate pentru monitorizarea speciilor de lilieci din Europa [14].

În analiza ecologică s-au utilizat indicii frecvenţei: F = 100p/P, unde P – numărul de probe, p – probele în care este prezentă specia; şi abundenţei speciei A = 100n/N, unde n – numărul de indivizi ai speciei în probă, N – numărul total de indivizi. Semnificaţia ecologică a fost calculată conform formulei W = F · A/100, unde F – frecvenţa grupului şi A – indicele de abundenţă, iar speciile pot fi accidentale (sub 1 %), accesorii (între 1,1-5 %), caracteristice (între 5,1-10 %) şi constante (peste 10 %).

În scopul elucidării existenței hibrizilor de mistreț și porc domestic în rezervație, au fost prelevate trei probe, care pentru prima dată în republică au fost supuse unor teste specifice de biologie moleculară. Izolarea ADN-ului s-a realizat conform protocolului GeneJET Genomic DNA Purification Kit, iar amplificarea cu mastermixul DreamTaq Green PCR Master Mix (2X) și primerii AGTGCCTGGAGGTGTCCATTCCC (forward), CGTAGATGAGGGGGTCCACGATGGA (reverse) [15]. Toți reagenții utilizați în studiu, inclusiv primerii și enzimele de restricție, au fost procurați de la compania Thermo Fisher Scientific, iar etapele de analiză molecular biologică – realizate la instrumentul Bento Lab.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Fauna de mamifere din Rezervația „Pădurea Domneasca" este bogată şi diversă, numărând 7 specii de insectivore, 13 specii de chiroptere, 20 de specii de rozătoare, o specie de iepuri, 12 specii de carnivore şi 3 specii de copitate (tabelul 1). Respectiv, în rezervație au fost înregistrate 56 de specii, care reprezintă 77,8 % din totalul speciilor de mamifere de pe teritoriul republicii.

În urma observațiilor directe și a numărărilor pe traseu au fost înregistrate speciile comune și euritope de mamifere insectivore, cum sunt **ariciul** și **cârtița**, larg răspândite în diverse tipuri de ecosisteme cu o frecvență de 52-78 % și semnificație ecologică caracteristică sau constantă (6,9-34 %) în rezervație. Ariciul evită locurile din nemijlocita apropiere a bazinelor acvatice și nu a fost semnalat în biotopuri palustre, însă a avut o densitate de 2-4 ind./ha în sectoarele de pădure uscate și la lizieră. Cârtița preferă solurile moi, cu un conținut bogat de humus și a fost semnalată frecvent în habitatele palustre, în apropierea lacurilor și sectoarelor mlăștinoase, unde a înregistrat densități de 2-3 ind./ha.

Chițcanii, care au o predilecție semnificativă pentru habitatele umede, au fost reprezentați de cele 5 specii care populează teritoriul republicii. Chițcanul comun a fost specia dominantă cu cca 70 %, urmat de chițcanul pitic și cel de mlaștină, iar speciile mai puțin higrofile ale genului *Crocidura* au înregistrat un procent mai mic (figura 1).

Tabelul 1

Speciile de mamifere înregistrate în ecosistemele Rezervației „Pădurea Domnească"

Nr.	Familia	Specia
Ordinul Erinaceomorpha, Gregory, 1910		
1.	Erinaceidae Bonaparte, 1838	Erinaceus roumanicus (Barret-Hamilton, 1900)
Ordinul Soricomorpha, Gregory, 1910		
2.	Talpidae Fischer, 1814	Talpa europaea (Linnaeus, 1758)
3.	Soricidae Gray, 1821	Sorex araneus (Linnaeus, 1758)
4.		Sorex minutus (Linnaeus, 1766)
5.		Neomys anomalus (Cabrera, 1907)
6.		Crocidura leucodon (Hermann, 1780)
7.		Crocidura suaveolens (Pallas, 1811)
Ordinul Chiroptera, Blumenbach, 1779		
8.	Rhinolophidae Gray, 1825	Rhinolophus hipposideros (Becshtein, 1800)*
9.	Vespertilionidae Gray, 1821	Myotis daubentonii (Kuhl, 1817)
10.		Myotis dasycneme (Boie, 1825)
11.		Myotis mystacinus (Kuhl, 1819)*
12.		Nyctalus noctula (Schreber, 1774)
13.		Nyctalus leisleri (Kuhl, 1817)**
14.		Pipistrellus pipistrellus (Schreber, 1774)
15.		Pipistrellus pygmaeus (Leach, 1825)
16.		Pipistrellus kuhlii (Kuhl, 1817)*

17.		Pipistrellus nathusii (Keyserling & Blasius, 1839)**
18.		Eptesicus serotinus (Schreber, 1774)
19.		Plecotus auritus (Linnaeus, 1858)*
20.		Plecotus austriacus (Fisher, 1829)
Ordinul Rodentia, Bowdich, 1821		
21.	Sciuridae Fischer von Waldheim, 1817	Sciurus vulgaris (Linnaeus, 1758)
22.	Spalacidae Gray, 1821	Nannospalax leucodon (Nordmann, 1840)
23.	Myoxidae (Gliridae) Gray, 1821	Myoxus glis (Linnaeus, 1766)
24.		Dryomys nitedula (Pallas, 1779)
25.		Muscardinus avellanarius (Linnaeus, 1758)
26.	Muridae Gray, 1821	Rattus norvegicus (Berkenhout, 1769)
27.		Mus musculus (Linnaeus, 1758)
28.		Mus spicilegus (Petenyi, 1882)
29.		Apodemus sylvaticus (Linnaeus, 1758)
30.		Apodemus flavicollis (Melchior, 1834)
31.		Apodemus uralensis (Pallas, 1811)
32.		Apodemus agrarius (Pallas, 1771)
33.		Micromys minutus (Pallas, 1771)
34.	Cricetidae Rochebrune, 1883	Ondatra zibethicus (Linnaeus, 1766)
35.		Arvicola amphibius (Linnaeus, 1758)
36.		Cricetus cricetus (Linnaeus, 1758) **
37.		Clethrionomys glareolus (Schreber, 1780)
38.		Microtus arvalis (Pallas, 1778)
39.		Microtus rossiaemeridionalis (Ognev, 1924)
40.		Microtus subterraneus (de Selis-Longchamps, 1836)
Ordinul Lagomorpha, Brandt, 1825		
41.	Leporidae Fischer von Waldheim, 1817	Lepus europaeus Pallas, 1778
Ordinul Carnivora, Bowdich, 1821		
42.	Felidae Fischer von Waldheim, 1817	Felis silvestris (Schreber, 1777)
43.	Canidae Fischer von Waldheim, 1817	Canis aureus (Linnaeus, 1758)
44.		Nyctereutes procyonoides (Gray, 1834)
45.		Vulpes vulpes (Linnaeus, 1758)
46.	Mustelidae Fischer von Waldheim, 1817	Meles meles (Linnaeus, 1758)
47.		Martes foina (Erxleben, 1777)
48.		Martes martes (Linnaeus, 1758)
49.		Lutra lutra (Linnaeus, 1758)
50.		Mustela erminea (Linnaeus, 1758)
51.		Mustela lutreola (Linnaeus, 1761) **
52.		Mustela nivalis Linnaeus, 1766
53.		Mustela putorius Linnaeus, 1758
Ordinul Artiodactyla, Owen 1848		
54.	Suidae, Gray 1921	Sus scrofa (Linnaeus, 1758)
55.	Cervidae Goldfuss, 1820	Capreolus capreolus (Linnaeus, 1758)
56.		Cervus elaphus (Linnaeus, 1758)

Notă: * – specie nouă pentru rezervație;
** – specie menționată anterior, care nu a fost înregistrată în perioada de studiu.

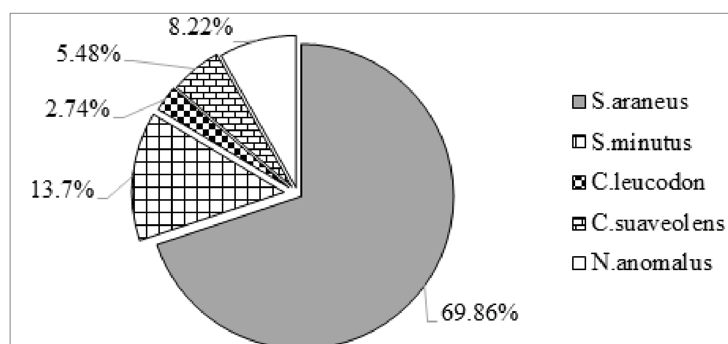

Figura 1. Structura comunității de chițcani în Rezervația „Pădurea Domnească".

Toate speciile de chițcani preferă habitatele umede și au fost semnalate în habitatele palustre ale rezervației, reprezentate de malurile bazinelor acvatice, sectoare înmlăștinite și văi umede cu vegetație de stuf. Dominant în ecosistemele rezervației a fost chițcanul comun (*S. araneus*) cu frecvența de 44,8-71,7 %, semnificație caracteristică în habitatele palustre și semnificație accesorie la lizieră. Chițcanul pitic (*S. minutus*) a fost înregistrat mai rar în biotopurile palustre și în zona de ecoton a pădurii, cu abundență de 10-15 % și frecvență cuprinsă între 18 și 34 %, având o semnificație ecologică accesorie. Chițcanul de mlaștină (*N. anomalus*), specie amfibiontă, a fost înregistrat doar în habitate palustre în apropierea nemijlocită a bazinelor acvatice cu o abundență de peste 8 %. În rezervație are o frecvență de până la 28 % și o semnificație ecologică accesorie sau accidentală. Chițcanul de câmp a fost semnalat cel mai rar în sectoarele umede și luminoase ale pădurii și la lizieră. Frecvența speciei a constituit 7,2-13,3 % și a avut o semnificație ecologică accidentală în ecosistemele rezervației. Chițcanul de grădină a fost semnalat în biotopurile palustre din apropierea agrocenozelor cu o abundență relativă de 4-6 %. În general, specia nu populează ecosistemele forestiere, a înregistrat o frecvență de până la 10 % în ecosistemele de tip deschis ale rezervației și o semnificație ecologică accidentală.

Au fost înregistrate 13 specii de **lilieci**, dintre care *R. hipposideros*, *M. mystacinus*, *P. kuhlii* și *P. auritus* – pentru prima dată în rezervație, chiropterele fiind un grup mult mai puțin studiat (tabelul 1). Speciile *Pipistrellus nathusii* și *Nyctalus leisleri*, care au fost menționate ca fiind prezente pe teritoriul rezervației [5], nu au fost găsite în ultimii ani. Liliacul mic cu potcoavă a fost semnalat în ecosistemele forestiere, la liziera pădurii, deasupra ecosistemelor de tip deschis. Speciile de apă *M. daubentoni* și *M. dasycneme* au fost înregistrate deasupra bazinelor acvatice și în biotopurile palustre. Liliacul de apă (*M. daubentonii*) este o specie comună în rezervație, cu frecvența de 52 % și semnificație ecologică constantă, mult mai numeros decât liliacul de iaz, care este o specie mult mai rară, cu frecvența de 16 % și semnificație ecologică accesorie. Una dintre cele mai frecvente și răspândite specii este liliacul de amurg (*N. noctula*), înregistrat în toate ecosistemele studiate, cu o frecvență de 56,2 % și semnificație ecologică caracteristică (9,3 %). Este o specie comună, preponderent de pădure, larg răspândită pe teritoriul rezervației [16]. Liliacul mic (*P. pipistrellus*) și liliacul pigmeu (*P. pygmaeus*) au fost înregistrați în ecosistemele de tip deschis ale rezervației cu o frecvență de 12 % și, respectiv, 28 %. Liliacul lui Kuhl *(P. kuhlii)* este ușor de diferențiat de alte specii ale genului după frecvența ultrasunetelor emise și a fost înregistrat pentru prima dată în rezervație cu frecvența de 18,8 % și semnificație ecologică accidentală. Liliacul cu aripi late (*E. serotinus*) este o specie de talie mare, în general silvicolă, în prezent bine adaptată la condițiile antropice. La liziera pădurii a fost înregistrat cu o frecvență de 34 % și semnificație ecologică accesorie. Liliacul urecheat brun (*P. auritus*) și liliacul cenușiu (*P. austriacus*) au fost observați într-un număr redus cu frecvența de 6,4 și 4,7 %, cu semnificație ecologică accidentală. *P. auritus* preferă biotopurile forestiere, liziera pădurii și luncile cu vegetație lemnoasă, iar *P. austriacus* preferă spațiile deschise.

Iepurele de câmp (*Lepus europaeus*) este un mamifer erbivor cu preferință pentru pădurile mărginite de culturi agricole. În anii 2017–2022, densitatea populației iepurelui de câmp în rezervație a variat în funcție de factorii climatici, trofici, presiunea prădătorilor de la 2,9 ind./1000 ha la 8,9 ind./1000 ha. Efectivul total al speciei a variat între 17 și 49 de indivizi, cu cea mai mică valoare în 2017 și cele mai înalte valori în 2018 și 2022 (figura 2). S-a constatat că iepurele în ecosistemele silvice ale republicii are o densitate medie de 11,7-15,5 ind./1000 ha, este mai numeros în trupurile de pădure cu suprafețe mai mici din nordul republicii, unde atinge densități de 20-28 ind./1000 ha [12].

În ecosistemele rezervației se întâlnesc **veverița** (*Sciurus vulgaris*) și cele 3 specii de **pârși** care populează teritoriul republicii: pârșul comun (*Myoxus glis*),

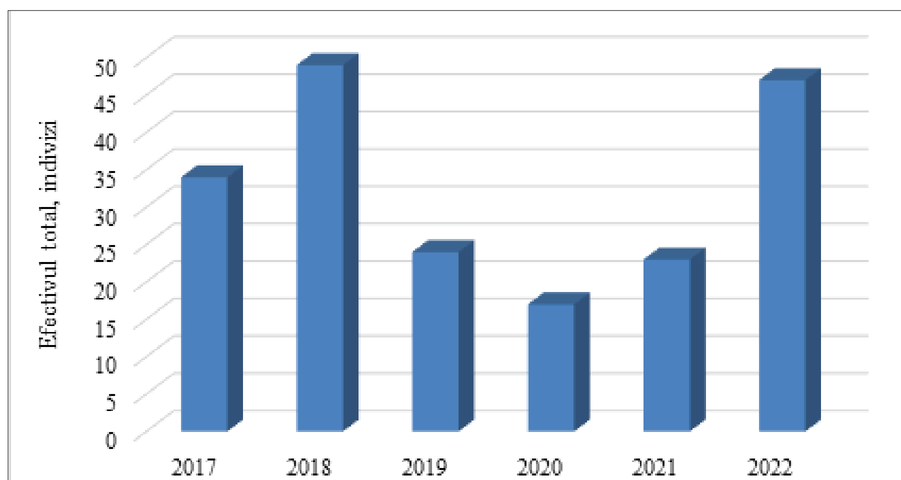

Figura 2. Variația densității iepurelui de câmp în Rezervația „Pădurea Domnească”.

pârșul de pădure (*Dryomys nitedula*) și pârșul de alun (*Muscardinus avellanarius*). Speciile arboricole de rozătoare preferă pădurile naturale cu esențe de stejar și prezența speciilor de copaci fructiferi și alun, care asigură baza trofică și existența locurilor favorabile pentru adăpost și reproducere. Pe teritoriul rezervației densitatea acestor rozătoare arboricole este mai mare în sectoarele de stejar cu copaci scorburoși, în cele cu copaci fructiferi și alun și la liziera pădurii.

Ecosistemele acvatice și palustre ale rezervației creează condiții deosebit de favorabile pentru speciile amfibionte **șobolanul de apă** (*Arvicola amphibius*) și **bizamul** (*Ondatra zibethicus*), care au o frecvență de peste 70 % și semnificație ecologică constantă în astfel de ecosisteme.

Prezența **orbetelui** (*Nannospalax leucodon*) a fost ușor recunoscută după mușuroaiele caracteristice, dispuse în linie mai mult sau mai puțin dreaptă. Pe teritoriul rezervației a fost semnalat la lizieră și în ecosistemele de tip deschis. La lizieră densitatea speciei a fost de 0,2-0,5 ind./ha, iar în biotopurile de tip deschis a variat între 0,4-1,3 ind./ha, având semnificație ecologică accesorie sau caracteristică.

Hârciogul (*Cricetus cricetus*) a fost înregistrat cu densitate mică în cercetările din anii 1980–1990 în pajiștile din partea de est a rezervației, în care se menționează că specia se întâlnește tot mai rar [6]. În cercetările din ultimii ani specia nu a mai fost semnalată pe teritoriul rezervației.

În rezervație se întâlnește forma sălbatică a **șobolanului cenușiu** (*Rattus norvegicus*), care preferă malurile bazinelor acvatice cu vegetație de stuf. Însă densitatea șobolanilor sălbatici nu este prea mare, coeficientul de capturare variind între 0,2 și 3 %, ceea ce denotă faptul că efectivul populației este limitat de activitatea prădătorilor.

Fauna de **rozătoare mici** este bine reprezentată, fiind înregistrate 11 specii, cu predominarea celor silvicole *Apodemus flavicollis* și *Clethrionomys glareolus*, care constituie peste 70 % din totalul speciilor (figura 3). O pondere mare a înregistrat specia mezofilă *A. agrarius*, precum și șoarecele de pădure (*A. sylvaticus*), care au constituit peste 20 % dintre comunitățile de rozătoare mici. Cea mai rară specie silvicolă a fost *M. subterraneus*, cu abundența de doar 1,43 %. Alte specii au înregistrat un procent foarte mic, majoritatea având

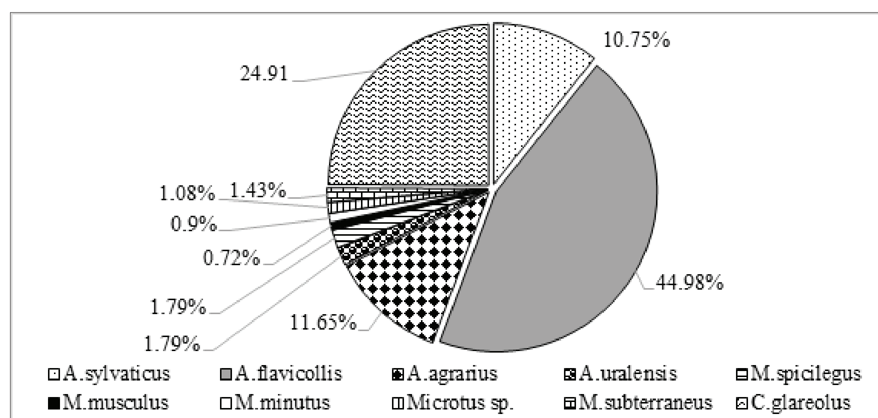

Figura 3. Structura comunităților de rozătoare mici în Rezervația „Pădurea Domnească”.

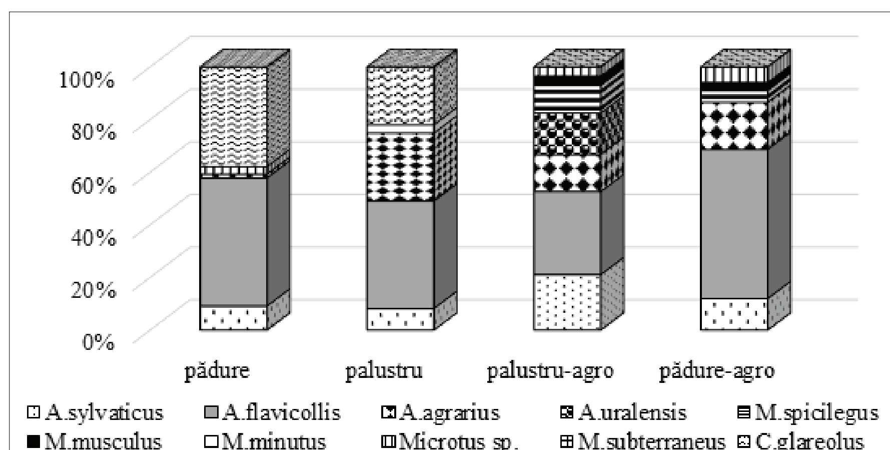

Figura 4. Distribuția biotopică a speciilor de rozătoare mici în Rezervația „Pădurea Domnească".

preferințe pentru ecosistemele de tip deschis. Analiza distribuției biotopice a arătat că speciile *A. sylvaticus*, *A. flavicollis* și *A. agrarius* sunt euritope și cele mai numeroase în ecosistemele rezervației, cu frecvențe de 82-100 % și semnificație ecologică constantă sau caracteristică (figura 4). Șoarecele scurmător (*C. glareolus*), deși a avut o abundența mare, a fost semnalat doar în ecosistemele silvice cu frecvența de 44-57 % și semnificație ecologică constantă sau accesorie. Răspândirea largă și dominanța acestor specii a fost menționată și în studiile anterioare ale faunei de rozătoare [4; 17]. Șoarecele subteran (*M. subterraneus*), specie silvicolă rară, a fost înregistrat doar în interiorul pădurii cu o semnificație ecologică accesorie sau accidentală. Speciile genurilor *Mus*, și *Microtus* sp. au predilecție pentru ecosistemele de tip deschis și au fost înregistrate în zona de ecoton cu agrocenozele. Cuiburile caracteristice ale șoarecelui pitic (*M. minutus*) au fost observate în vegetația de stuf din biotopurile palustre, unde a înregistrat o abundență de 3,14 %, o frecvență de 19-36 % și semnificație ecologică accidentală.

Mamiferele carnivore găsesc condiții favorabile de adăpost, reproducere și trofice, fiind reprezentate în rezervație de 12 specii (tabelul 1). **Pisica sălbatică** (*Felis silvestris*) este o specie tipică pentru pădurile de luncă și un element frecvent întâlnit (80-90 %) cu semnificație ecologică constantă. Densitatea speciei a fost estimată la 2,4-3,9 ind./1000 ha și a variat puțin pe parcursul anilor. Efectivul total al pisicii sălbatice în rezervație a crescut în ultimii cinci ani și a fost estimat la 23 indivizi în 2022 (figura 5).

Șacalul (*Canis aureus*) este o specie invazivă caracteristică biotopurilor cu subarboret și stufăriilor din văile râurilor cu activitate preponderent nocturnă. Are un potențial adaptiv sporit și tendință de sinantropizare. În Republica Moldova șacalul a fost semnalat pentru prima dată în anii 2001–2002 în lunca Prutului. Odată cu încălzirea climei, șacalul și-a extins aria de răspândire spre nord prin luncile râurilor Prut și Nistru și către 2013 a fost semnalată prezența speciei în rezervație, formând o populație stabilă de circa 30 de indivizi în anii 2017–2018 [11]. Începând cu 2019, efectivul șacalului a început să crească și în prezent s-a dublat, constituind o populație de cca 60 de indivizi (figura 5).

Câinele enot (*Nyctereutes procyonoides*) este un mamifer carnivor aclimatizat în anii 1950 în zona Codrilor centrali, de unde s-a răspândit în lunca râului Prut și până în cursul inferior al Nistrului [18]. Preferă pădurile umede de luncă, ecosistemele de baltă cu vegetație emersă, condiții pe care le găsește în rezervație. În ultimii cinci ani efectivul speciei a crescut treptat și actualmente este estimat la 14-16 indivizi.

Vulpea (*Vulpes vulpes*), în funcție de abundența hranei caracteristice, reprezentată de rozătoarele mici, este supusă fluctuațiilor numerice și se întâlnește în pădurile rezervației cu densități ce variază de la 3,2 la 13,2 ind./1000 ha de-a lungul anilor, fiind mai numeroasă la lizieră. Potențialul reproductiv al vulpii depinde de condițiile climatice și de abundența resurselor trofice. În anii secetoși, cu temperaturi medii ridicate și precipitații insuficiente, s-a înregistrat întârzierea procesului reproductiv cu 10-15 zile și participarea în reproducere a doar 60 % de femele [19]. Acest fapt a fost observat în ultimii ani de studiu, când de la un efectiv majorat de cca 80 de indivizi în 2017, specia a suferit un declin drastic în anii secetoși 2019–2020 și a ajuns la un efectiv de 19 indivizi în 2022 (figura 5).

Viezurele (*Meles meles*) este destul de frecvent în rezervație, îndeosebi în apropierea zonelor umede, cu o densitate de 2-4,2 ind./1000 ha. Vizuinile și le face singur, le utilizează mulți ani la rând și în fiecare an sistemul de galerii devine tot mai ramificat și complex, având câteva ieșiri și fiind utilizat de 4-6 indivizi. Efectivul speciei a variat nesemnificativ pe parcursul ultimilor cinci ani, ajungând de la 19 indivizi în 2017 la 25 de indivizi în 2022 (figura 5).

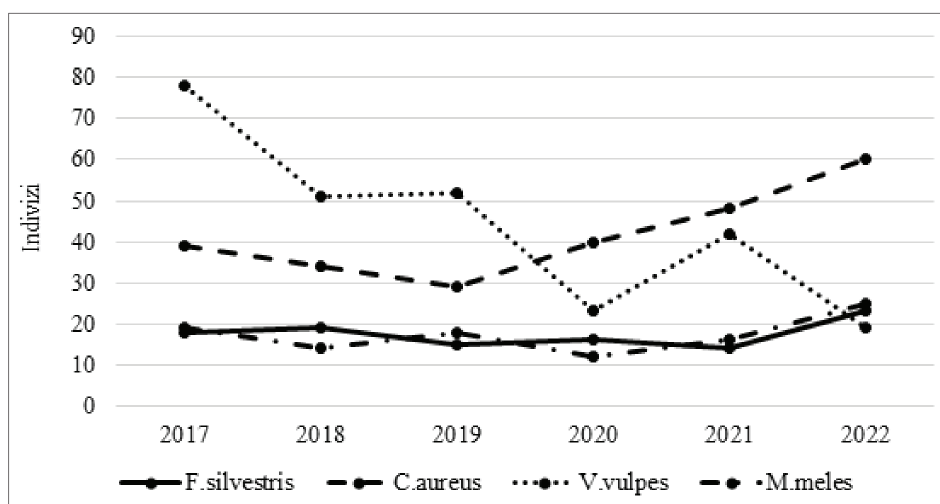

Figura 5. Dinamica efectivelor unor specii de carnivore în Rezervația „Pădurea Domnească".

Printre speciile de **jderi** mai numeros este jderul de pădure (*Martes martes*), cu densități de 3,4-4,1 ind./1000 ha și un efectiv total estimat în rezervație de 14-21 de indivizi, media în ultimii cinci ani fiind de 16,7 indivizi. Media multianuală de densitate a fost de 2,8 ind./1000 ha, ceea ce constituie peste media din alte ecosisteme silvice ale republicii. Jderul de piatră (*M. foina*) a fost semnalat doar în sectoarele periferice ale rezervației, în apropierea diferitor construcții și a localităților cu semnificație ecologică accidentală.

Pentru **vidră** (*Lutra lutra*) teritoriul rezervației este deosebit de favorabil, prin resursele trofice abundente și existența multor bazine acvatice care servesc drept locuri de adăpost, hrană și reproducere. Chiar și în anii 1980, când efectivul vidrei a suferit un declin drastic și se estima o populație de cca 20 de femele reproductive, vidra era prezentă în rezervație [20]. În ultimii ani efectivul speciei a crescut în habitatele acvatice ale republicii, iar în biotopurile palustre din rezervație numără cca 20 de indivizi.

Nurca europeană (*Mustela lutreola*) este în stare critică pe tot teritoriul republicii [21]. În anii 1990 specia a fost menționată ca prezentă pe teritoriul rezervației [3], acest fapt fiind indicat și în ediția a doua a *Cărții Roșii a Republicii Moldova* [20]. În ultimele două decenii nurca europeană nu a mai fost înregistrată în rezervația „Pădurea Domnească" și este considerată specie dispărută din acest teritoriu.

Hermelina (*Mustela erminea*), un carnivor de talie mică, cu tendințe de reducere considerabilă a efectivului, viețuiește în rezervație în sectoarele de pădure cu copaci bătrâni scorburoși, preferând zonele umede, unde se hrănește cu șobolani de apă. Efectivul speciei în rezervație este estimat la 10-15 indivizi.

Nevăstuica (*Mustela nivalis*) este cel mai mic carnivor din fauna republicii, răspândit în diverse ecosisteme ale rezervației – în păduri, la lizieră, în desișuri de subarboret, în biotopuri palustre unde trăiește în desișurile de stuf. Efectivul speciei în rezervație este estimat la câteva zeci de indivizi.

Dihorele de pădure (*Mustela putorius*), un mamifer carnivor de talie mică spre medie, este răspândit în cele mai diverse ecosisteme silvice. În rezervație preferă sectoarele nu prea compacte de pădure, care alternează cu poiene și liziera cu ecosistemele adiacente de tip deschis. Efectivul speciei este estimat la câteva zeci de indivizi.

Copitatele sunt reprezentate de trei specii – mistrețul, căpriorul și cerbul comun. Populația **mistrețului** (*Sus scrofa*), grație condițiilor favorabile din ecosistemele forestiere de luncă, a atins în anul 2018 un efectiv de 340 de indivizi, cu o densitate medie de peste 57 de mistreți la 1 000 ha. În această perioadă au fost observate la evaluări turme de mistreți de 10-15 indivizi. O astfel de densitate este mult superioară capacității de suport a rezervației, depășind de 10 ori normele sanitare. După 2018, populația de mistreț a fost afectată de pesta porcină africană, în urma căreia efectivul s-a redus drastic la 43 de indivizi în anul 2021.

Populația mistrețului în ecosistemele silvice ale republicii este supusă intens procesului de hibridizare cu porcul domestic. În urma izolării ADN-ului genomic a celor trei probe de mistreț, colectate pe teritoriul rezervației, s-a efectuat purificarea, amplificarea și digestia ADN-ului cu enzimele de restricție BspHI și BstUI (RFLP-PCR) cu scopul de a determina genotipul MC1R a specimenelor de mistreț. Reacția de PCR a fost realizată în trei repetiții per probă la un număr de 37 de cicluri, după care ampliconii au fost supuși digestiei timp de 16 ore la temperatura de 37 °C cu enzimele BspHI și BstUI. Fragmentele rezultate au fost vizualizate pe gel de agaroză de 1 % la transilumina-

torul instrumentului Bento Lab. Testarea efectuată în premieră de echipa de autori a permis identificarea formei homozigote a alelei sălbatice E^+ a genei MC1R la mistreţ. Aşadar, probele prelevate pe teritoriul rezervației au stabilit prezența formei pure de mistreţ.

Efectivul **căpriorului** (*Capreolus capreolus*) în rezervație a variat pe parcursul anilor între 124 și 212 indivizi cu densitatea medie de 26,2 căpriori la 1 000 ha. Aceste efective sunt sub capacitatea de suport a ecosistemelor din rezervație, care pot susține un efectiv mult mai mare, cu o densitate de 50-60 ind./1000 ha.

Cerbul comun (*Cervus elaphus*) a fost adus în rezervație în februarie 2017 în număr de 23 de indivizi într-un țarc de acomodare. Cerbii au fost puși ulterior în libertate și, timp de cinci ani, au înregistrat un spor de efectiv de 65 %, semnalând sporuri reproductive anuale de 11-17 % și un efectiv de 38 de indivizi în 2022.

Dintre cele 56 de specii de mamifere din rezervația „Pădurea Domnească", 18 sunt listate în *Cartea Roșie a Republicii Moldova* [21], cu categoriile de raritate critic periclitată, periclitată și vulnerabilă (tabelul 2). În *Cartea Roșie a Vertebratelor din România* [22] sunt incluse 23 de specii cu categoriile de raritate critic periclitată, periclitată și vulnerabilă, printre care chițcanul de grădină, liliacul mic de amurg, două specii de pârşi, cerbul comun nu sunt protejate în Republica Moldova (tabelul 2).

Tabelul 2

Speciile de mamifere din Rezervația „Pădurea Domnească" protejate la nivel local și internațional

Nr.	Specie	Cartea Roșie a Republicii Moldova	Cartea Roșie a Vertebratelor din România	Convenția de la Berna	Lista Roșie a Uniunii Internaționale pentru Conservarea Naturii
1.	Neomys anomalus	EN	EN	Anexa III	LC
2.	Crocidura leucodon	VU	VU	Anexa III	LC
3.	Crocidura suaveolens	-	VU	Anexa III	LC
4.	Rhinolopus hipposideros	EN	VU	Anexa II	NT
5.	Myotis daubentonii	VU	CR	Anexa II	LC
6.	Myotis dasycneme	EN	CR	Anexa II	NT
7.	Myotis mystacinus	VU	EN	Anexa II	LC
8.	Nyctalus leisleri	-	EN	Anexa II	LC
9.	Pipistrellus kuhlii	VU	-	Anexa II	LC
10.	Pipistrellus nathusii	EN	EN	Anexa II	NT
11.	Eptesicus serotinus	-	VU	Anexa II	LC
12.	Plecotus auritus	EN	VU	Anexa II	LC
13.	Plecotus austriacus	VU	EN	Anexa II	NT
14.	Myoxus glis	VU	VU	Anexa III	LC
15.	Dryomys nitedula	-	VU	Anexa III	LC
16.	Muscardinus avellanarius	-	VU	Anexa III	LC
17.	Micromys minutus	VU	VU	-	LC
18.	Cricetus cricetus	VU	VU	Anexa II	LC
19.	Felis silvestris	VU	VU	Anexa II	LC
20.	Martes martes	VU	VU	Anexa III	LC
21.	Lutra lutra	VU	VU	Anexa II	NT
22.	Mustela erminea	VU	VU	Anexa III	LC
23.	Mustela lutreola	CR	EN	Anexa II	CR
24.	Cervus elaphus	-	VU	Anexa III	LC

Notă: VU – vulnerabilă (Vulnerable); EN – periclitată (Endangered); CR – critic periclitată (Critically Endangered); NT – aproape amenințată cu dispariția (Near Threatened); LC – preocupare minoră (Least Concern).

În Convenția de la Berna, în Anexa II (specii de faună strict protejate*)* sunt listate toate speciile de lilieci, pisica sălbatică, vidra și nurca europeană, iar în Anexa III (specii de faună protejate) sunt listate toate speciile de soricide, speciile de pârși, alte mamifere carnivore, căpriorul și cerbul comun (tabelul 2) [23; 24]. În Convenția de la Bonn privind conservarea speciilor migratoare de animale sălbatice sunt incluse toate speciile de lilieci.

În *Lista Roșie a Uniunii Internaționale pentru Conservarea Naturii* (IUCN) majoritatea speciilor sunt listate la categoria Least Concern, ceea ce înseamnă că nu necesită protecție specială. Liliacul mic cu potcoavă, liliacul de iaz, liliacul lui Nathusius, liliacul urecheat brun și vidra sunt listate ca specii aproape amenințate, iar nurca europeană are statutul de critic periclitată (tabelul 2) [25].

Rezervația științifică „Pădurea Domnească" reprezintă o oază de supraviețuire și redresare a efectivului speciilor de animale în partea de nord a republicii, este deosebit de importantă pentru conservarea biodiversității, cu perturbări antropice mult mai scăzute decât în teritoriile adiacente.

CONCLUZII

Fauna de mamifere din Rezervația „Pădurea Domnească" este bogată sub aspect calitativ și cantitativ: ea numără 7 specii de insectivore, 13 specii de chiroptere, 20 de specii de rozătoare, o specie de iepuri, 12 specii de carnivore şi 3 specii de copitate. În ultimii cinci ani au fost înregistrate 4 specii noi pentru rezervație.

Comunitățile de chițcani sunt reprezentate de 5 specii, dintre care două incluse in *Cartea Roșie a Republicii Moldova*. Toate speciile au fost înregistrate preponderent în habitatele umede, pentru care au o predilecție semnificativă.

Dintre cele 13 specii de lilieci, 2 specii semnalate anterior (*Nyctalus leisleri* și *Pipistrellus nathusii*) nu au fost identificate în perioada de studiu. Cele mai frecvente au fost speciile comune și larg răspândite *Nyctalus noctula*, *Pipistrellus pygmaeus* și specia iubitoare de apă *Myotis daubentonii*. Cele mai rare au fost *Myotis mystacinus*, *M. dasycneme* și *Plecotus auritus*.

Rozătoarele au fost cel mai bine reprezentate, cu specii amfibionte, subterane, arboricole și terestre. În ultimii ani nu a fost semnalat hârciogul. Fauna de rozătoare mici este bine reprezentată, fiind înregistrate 11 specii, cu predominarea celor silvicole *Apodemus flavicollis* şi *Clethrionomys glareolus*, care constituie peste 70 % în comunități. Speciile *A. sylvaticus*, *A. flavicollis* și *A. agrarius* sunt euritope, cu frecvențe de 82-100 % și semnificație ecologică constantă sau caracteristică.

În rezervaţie vieţuiesc 12 specii de carnivore, dintre care nurca europeană nu a fost înregistrată în ultimele decenii. Este alarmantă creşterea efectivului de şacali – specie invazivă, cu capacitate de adaptare sporită, care prezintă pericol pentru fauna autohtonă. Efectivele pisicii sălbatice și vidrei au crescut în ultimii ani, iar alte specii au un efectiv relativ stabil.

Copitatele sunt reprezentate de 3 specii. Mistrețul, cu un efectiv mare de 340 de indivizi în 2018, a ajuns la o populație de doar 43 de indivizi în 2021, fiind afectat de pesta porcină. În urma cercetărilor de biologie moleculară, s-a stabilit prezența formei pure de mistreț.

Căpriorul are o densitate medie de 26 ind./ha, iar cerbul comun, care numāra 23 de indivizi în 2017, a atins un efectiv de 38 de indivizi în 2022.

Dintre 56 de specii de mamifere, 18 specii sunt incluse în *Cartea Roșie a Republicii Moldova*, 23 de specii – în *Cartea Roșie a Vertebratelor din România* si 6 sunt protejate la nivel internațional. Rezervația „Pădurea Domnească" are un rol important pentru conservarea biodiversității în partea de nord a republicii.

BIBLIOGRAFIE

1. http://moldsilva.gov.md/category.php?l=ro&idc=315&t=/Despre-Agentie/Entitati- subordonate/Rezervatia-Naturala-Padurea-Domneasca (consultat: 20.03.2023).
2. Postolache Gh. Rezervația „Pădurea Domnească". Chișinău: S.n. (Combinatul Poligrafic), 2017. 256 p.
3. Munteanu A., Zubcov N., Corcimaru N., Jurminschi S., Ţurcanu V., Ţarigradschi V., Vasiliev A. Investigații asupra faunei vertebratelor terestre din rezervația naturală „Pădurea Domnească". Conferința a III-a a Zoologilor din Moldova, Chișinău, 1995, p. 34.
4. Munteanu A. Componenţa **şi** distribuţia spaţială a speciilor de micromamalii în rezervaţia ştiinţifică „Pădurea Domnească". Conf. VI a Zoologilor din Moldova, Chișinău, 2007, 39-41.
5. Andreev A., Bezman-Moseiko O., Bondarenco A., Budzhak V., Cherevatov V., Chiornei I., Derjanschi V., Ghendov V., Jurminschi S., Izverskaia T., Kotomina L., Kovalenco D., Mantorov O., Medvedenco D., Munteanu A., Redcozubov O., Romanciuc A., Rusciuc A., Rusciuc V., Sîrodoev Gh., Şabanova G., Skilskyi I., Sotnikov V., Şuberneţki O., Talmaci I., Tişenkov A., Tişenkova V., Ţurcan V. Registrul zonelor nucleu ale Reţelei Ecologice Naţionale a Republicii Moldova. BIOTICA. 2012, 356, 89-91.
6. Mikhaylenko A. Gryzuny i nasekomoyadnye zapovednikov Moldovy. Simpozion jubiliar „Rezrvația Naturală „Codrii" – 25 de ani. Realizări, probleme, perspective. Lozova, 19–20 septembrie, 1996, 44-45.
7. Burlacu V., Caterinciuc N., Nistreanu V., Larion A., Gheorghiţa S., Guţu A., Melnic V., Culibacinaia E. Particularitățile ecologice și epizootologice ale mamiferelor mici și rolul lor în formarea și menținerea focarelor naturale și antropurgice de leptospiroză în zona de nord a Republicii

Moldova. În: Buletinul Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Ştiinţe Medicale, nr.1 (53), 2017, 50-54.

8. Burlacu V., Nistreanu V., Larion A., Caterinciuc N. Structura comunităţilor de mamifere mici (Rodentia, Soricomorpha) în agrocenozele zonei de nord a Republicii Moldova. În: Buletinul Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Ştiinţele vieţii, nr. 1(334), 2018, 126-133.

9. Nistreanu V. Distribution of shrews from genus *Sorex* Linnaeus, 1758 (Mammalia: Insectivora) on the territory of Republic of Moldova. Travaux du Muséum National d'Histoire Naturelle Grigore Antipa. 2011, Vol. LIV (2), 555-561.

10. Nistreanu V. Spreading, biotopic distribution and dynamics of *Crocidura* shrew species in the Republic of Moldova. Complexul Muzeal de Ştiinţele Naturii „Ion Borcea" Bacău, Studii și comunicări, 2011, vol. 24, 80-85.

11. Savin A., Caisîn V., Grosu Gh. Dinamica efectivelor și impactul unor prădători în ecosistemele Republicii Moldova. Simpozion Internațional dedicat aniversării a 100 ani a academicianului A. Spassky. 13 octombrie 2017, Chișinău, 403-404.

12. Țurcan V., Munteanu A., Zubcov N., Bogdea L., Buciuceanu L., Nistreanu V., Savin A., Sîtnic V., Larion A. Fauna Rezervației „Plaiul Fagului". Vertebrate Terestre. Redactor științific: V. Nistreanu. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2022, 160 p.

13. Nistreanu V., Savin A., Țurcan V., Larion A., Paladi V., Sîtnic V. Metode de cercetare în teren a faunei de vertebrate terestre. Indicație metodică. Chișinău, 2021. 64 p.

14. Battersby J. (comp.). Guidelines for Surveillance and Monitoring of European Bats. EUROBATS Publication Series, no. 5. UNEP/EUROBATS Secretariat, Bonn, Germany, 2010. 95 p.

15. Dzialuk A., Zastempowska E., Skórzewski R. et al. High domestic pig contribution to the local gene pool of free-living European wild boar: a case study in Poland. Mamm Res 63, 65-71 (2018), doi: https://doi.org/10.1007/s13364-017-0331-3

16. Nistreanu V., Caldari V., Larion A., Dibolscaia N. Liliecii – prietenii noștri necunoscuți. Chișinău: S. n. CEP USM, 2022. 73 p.

17. Munteanu A., Savin A., Sîtnic V., Larion A., Nistreanu V. Ecologia rozătoarelor mici. Chișinău: S. n., 2021, 236 p.

18. Averin Yu. V. Lozan M.N., Muntyanu A.I., G.A.Uspenskiy. Zhivotnyy Mir Moldavii. Mlekopitayushchie. Kishinev: Shtiintsa, 1979, 188 s.

19. Savin A Dinamica numerică a populației vulpei (Vulpes vulpes) în ecosistemele R. Moldova. Simpozium Internațional Jubiliar dedicat aniversării de 75 ani a academicianului I. Toderaș. Chișinău, 2018, 116-118.

20. Cartea Roșie a Republicii Moldova, ed. II. Chișinău: „Știința", 2001, 148-162.

21. Cartea Roșie a Republicii Moldova, ed. III. Chișinău: „Știința", 2015, 236-350.

22. Botnariuc N., Tatole V. (ed.) Cartea Roșie a Vertebratelor din România. Academia Română, București, 2005, 260 p.

23. https://rm.coe.int/168078e2ff (consultat: 15.03.2023).

24. https://rm.coe.int/168097eb57 (consultat: 15.03.2023).

25. https://www.iucnredlist.org/ (consultat: 16.03.2023).

NOTĂ: Studiul a fost efectuat în cadrul proiectului Program de Stat 20.80009.7007.02.

Tudor Cataraga. *Arheologie*, 61 × 29 × 21 cm, bronz, piatră, 1996.

PROBLEMA INFECȚIILOR NOSOCOMIALE CU *STAPHYLOCOCCUS* METICILINO-REZISTENT ȘI *ACINETOBACTER* (Sinteza literaturii)

CZU: 616.98:579.861.2]-022.3-036.22(478)
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.03

Membru corespondent al AȘM **Viorel PRISACARI**
E-mail: viorel.prisacari@usmf.md
ORCID ID: https//orcid.org/0000.0002-8694-2327
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”

THE PROBLEM OF METHICILLIN-RESISTANT *STAPHYLOCOCCUS* AND *ACINETOBACTER* NOSOCOMIAL INFECTIONS (Literature review)

Summary. Sosocomial septic infections continue to remain one of the leading causes of mortality in hospital wards. In this context, nosocomial infections caused by novel aetiological agents of the *Staphylococcus* and *Acinetobacter* genera are a current problem. The article presents relevant data on the topic of the spread of nosocomial infections with methicillin-resistant *Staphylococcus* and *Acinetobacter* worldwide, as well as the situation regarding the spread of these infections in the Republic of Moldova.

Keywords: nosocomial infections, methicillin-resistant *Staphylococcus, Acinetobacter.*

Rezumat. Infecțiile nosocomiale septice continua să rămână una dintre cauzele principale ale letalității în staționarele medicale. În acest context, o problemă la zi constituie infecțiile nosocomiale cauzate de agenți etiologici noi din genurile *Staphylococcus* și *Acinetobacter.* În articol sunt prezentate date relevante din literatura de specialitate privind problema răspândirii infecțiilor nosocomiale cu *Staphylococcus* meticilino-rezistent și *Acinetobacter* în lume, dar și situația în ce privește răspândirea acestor infecții în Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: infecții nosocomiale, *Staphylococcus* meticilino-rezistent, *Acinetobacter*.

ISTORICUL ȘI ACTUALITATEA STUDIILOR ÎN INFECȚIILE NOSOCOMIALE CU *STAPHYLOCOCCUS* METICILINO-REZISTENT ȘI *ACINETOBACTER*

Infecțiile nosocomiale (IN), numite și infecții asociate asistenței medicale (IAAM), constituie actualmente o problemă majoră, tot mai stringentă, atât medicală, cât și socioeconomică, în legătură cu creșterea incidenței, dezvoltarea formelor clinice severe, letalitatea înaltă, impactul medical, economic și moral semnificativ al acestora [1-8]. Studiile efectuate de-a lungul timpului în cadrul Laboratorului științific „Infecții intraspitalicești” al USMF „Nicolae Testemițanu” au pus în evidență atât problema existentă, cât și particularitățile epidemiologice ale infecțiilor nosocomiale în funcție de profilul staționarului medical. Totodată, studiile realizate au demonstrat că elementul cheie constă în particularitățile etiologice ale acestor infecții, și anume în multitudinea speciilor de microorganisme care le pot cauza. Numărul în creștere a speciilor respective și rezistența lor înaltă la antibiotice complică mult lupta cu IN [9-22].

În ultimul timp tot mai frecvent sunt semnalate cazuri grave de infecții nosocomiale cu letalitate înaltă, cauzate de microorganismele din genurile *Acinetibacter* și *Staphylococcus* meticilino-rezistent. În anul 2017, Organizația Mondială a Sănătății a publicat o listă cu cele mai grave amenințări la adresa sănătății publice. Microorganismele *Acinetobacter baumanii* și *Staphylococcus aureus* meticilino-rezistent au fost incluse în grupul critic, drept cei mai periculoși agenți cauzali în infecțiile nosocomiale ca bacterii multirezistente la antibiotice [23-26].

Până la apariția antibioticelor, infecțiile cu *Staphylococcus aureus* erau considerate a fi o condamnare la moarte. Ele au devenit cu succes tratabile numai după descoperirea penicilinei de către Alexander Fleming, datorită susceptibilității înalte a acestor bacterii la penicilină. Totuși, numai la un an de la implementarea penicilinei G în practica medicală, în 1941, au fost raportate primele izolate de *Staphylococcus aureus* rezistente la acest antibiotic. Pe parcurs, tulpini rezistente la penicilină erau depistate tot mai frecvent atât în spitale, cât și în comunitate. Pentru a controla infecțiile cauzate de *Staphylococcus* care produc be-

ta-lactamaze, în anul 1960 au fost introduse peniciline semi-sintetice. Cu toate acestea, la scurt timp după implementarea lor în practica medicală, în anul 1961, în Marea Britanie au apărut primele tulpini de *S. aureus* rezistente la meticilină (MRSA). Inițial, tulpinile de MRSA au fost înregistrate în spitale, dar la sfârșitul anului 1990 a fost identificată și prima tulpină de MRSA în comunitate [27-30].

Actualmente, tulpinile de *S. aureus* rezistente la meticilină constituie o problemă serioasă, fiind raportată ca cea mai frecventă cauză în infecțiile nosocomiale, incidența prin infecții cu MRSA atingând proporții endemice, cu variații considerabile între instituții și zone geografice. În SUA, de exemplu, aproximativ 25,0 % dintre tulpinile de *S. aureus* sunt rezistente la meticilină, în timp ce în Canada rata prevalenței este de 5,0 %. În Europa tulpinile de MRSA sunt mult mai răspândite în spitalele din țările mediteraneene (40,0 %) și invers – mai rare în spitalele scandinave (2,0 %). În România se înregistrează cel mai ridicat nivel al MRSA dintre statele europene (60,4 %) [31-37].

După apariția MRSA s-a determinat că problema rezistenței la meticilină implică nu numai tulpinile de stafilococi coagulazo-pozitivi, dar, de asemenea, și tulpinile de stafilococi coagulazo-negativi. În plus, creșterea ratelor de rezistență la antibiotice s-a dovedit a fi o problemă și mai mare pentru stafilococii coagulazo-negativi decât pentru *S. aureus* [38]. Utilizarea tot mai largă a dispozitivelor protetice, a cateterelor intravasculare și a altor tehnologii invazive în tratamentul pacienților au adus stafilococii coagulazo-negativi în fruntea agenților patogeni nosocomiali [39].

Ponderea tulpinilor de stafilococi meticilino-rezistenți variază în funcție de profilul staționarului. Unitățile de terapie intensivă prezintă un risc crescut de îmbolnăvire prin infecții nosocomiale septice produse de tulpinile de stafilococ meticilino-rezistent. În baza unui studiu de prevalență organizat în 2012 de Centrul European de Prevenire și Control al Bolilor, la care au participat peste 1 000 de spitale din 30 de țări, s-a determinat că rezistența la meticilină a tulpinilor de *S. aureus* în unitățile de terapie intensivă atinge 41,2 % dintre cazuri [40; 41].

Monitorizarea variațiilor de susceptibilitate la antibiotice a stafilococilor continuă să fie o preocupare pe plan global, de maximă importanță pentru clinicieni, care au nevoie de o documentare mereu actualizată a profilului de sensibilitate în continuă schimbare a stafilococului, în vederea diminuării riscului unor terapii inadecvate, cu consecința unor evoluții defavorabile și a unor costuri de spitalizare ridicate [42].

Vancomicina a fost considerată mult timp cel mai eficient medicament pentru tratamentul infecției cu MRSA. Terapia empirică în infecțiile stafilococice a determinat utilizarea frecventă a antibioticelor din clasa glicopeptidelor, îndeosebi a vancomicinei. În consecință, a fost pusă o presiune selectivă care a condus la apariția tulpinilor de *S. aureus* și a altor specii de stafilococi cu o rezistență intermediară, sau chiar deplină la vancomicină [43; 44).

Trebuie menționat faptul că prima tulpină de *S. aureus* cu sensibilitate redusă la vancomicină a fost raportată în Japonia în anul 1997 [45], iar primul izolat clinic de *S. aureus* rezistent la vancomicină a fost raportat în SUA, în anul 2002 [46].

Microorganismele din genul *Acinetobacter* au fost izolate pentru prima dată în anul 1911 de către Martinus Beijerink, din probe de sol [24; 25; 47; 48]. O perioadă îndelungată, la studierea *Acinetobacter* spp. nu s-a luat în considerare și valoarea clinică a acestora, deoarece cazurile de îmbolnăvire a pacienților erau rare, iar tulpinile se caracterizau printr-o sensibilitate înaltă la antibiotice. Primele publicații privitor la infecții nosocomiale cauzate de *Acinetobacter* au apărut în anii ’70 ai secolului al XX-lea. Totuși, numai în anii ’90 au apărut date privitor la erupții prin infecții nosocomiale produse de *Acinetobacte*r, iar în unele regiuni acest microorganism deja se afla printre primii agenți cauzali în infecțiile nosocomiale. Începând cu secolul al XXI-lea are loc o diseminare rapidă a tulpinilor de *A. baumanii*, problema devenind o prioritate globală. În anul 2013, Centrul European pentru Prevenirea și Controlul Bolilor a raportat o frecvență a tulpinilor de *Acinetobacter* de 3,6 % în infecțiile asociate asistenței medicale, 81,2 % fiind rezistente la carbapeneme [25; 48; 49; 54].

Genul *Acinetobacter* include mai mult de 60 de specii, majoritatea fiind microorganisme nepatogene, cu habitat în mediul natural, mai cu seamă în sol și apă. *Acinetobacter baumanii* este cea mai importantă specie din punct de vedere clinic, fiind responsabilă de mai bine de 80 % dintre infecțiile cauzate de microorganismele din genul *Acinetobacter*, considerate și unul dintre principalii agenți cauzali ai infecțiilor nosocomiale la zi. Alte specii care au fost asociate cu infecțiile umane sunt: *A. johnsonii, A. lwoffii*, *A. haemolyticus*, *A. junii* [25; 47; 48; 49; 50]. Printre caracteristicile esențiale ale tulpinilor de *Acinetobacter baumanii* se numără formarea biofilmelor, rezistența primară la unele grupe de antibiotice și dezvoltarea rapidă a rezistenței dobândite multiple la antibiotice [25; 48; 49; 51].

Este important de menționat faptul că, dacă în anii ’70 ai secolului trecut izolatele clinice de *A. baumanii* manifestau susceptibilitate ridicată la antibioticele utilizate în practica medicală, astăzi, tulpinile de *A. baumanii* izolate de la pacienții cu infecții nosocomiale

prezintă rezistență pentru majoritatea antibioticelor de primă linie, incluzând penicilinele, fluorochinolonele, aminoglicozidele, cefalosporinele și carbapenemele. Colistina și polimixina B rămân singurele antibiotice active împotriva acestora și au devenit ultima soluție de tratament în cazurile de infecții cauzate de *Acinetobacter* multirezistente la antibiotice, deși au fost raportate și tulpini rezistente la colistină în diferite regiuni ale lumii [50; 52; 53].

Un factor favorizant în apariția infecțiilor nosocomiale cu *Acinetobacter* este internarea prelungită a pacienților în staționarele medicale, mai cu seamă în unitățile de terapie intensive [54].

SITUAȚIA PRIVIND INFECȚIILE NOSOCOMIALE CU *STAPHYLOCOCCUS* METICILINO-REZISTENT ȘI *ACINETOBACTER* ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Infecțiile nosocomiale cu *Staphylococcus* meticilino-rezistent. În urma studiilor realizate în Laboratorul științific „Infecții intraspitalicești” al USMF „Nicolae Testemițanu”, în cadrul Programului de Stat [6; 55-59] privind situația epidemiogenă reală și nivelul de răspândire a tulpinilor de *Staphylococcus* meticilino-rezistent în Republica Moldova, pe modelul spitalelor multiprofil, al maternităților și instituțiilor medicale din mediul rural (în studiu fiind incluse 10 055 de tulpini de *Staphylococcus* izolate de la pacienții cu infecții septice), s-a determinat că nivelul mediu de răspândire a tulpinilor de *Staphylococcus* meticilino-rezistent (MRS) constituie 35,97 %, fiind, totodată, diferit în funcție de instituția medicală (figura 1).Un nivel mai înalt de răspândire a MRS s-a determinat în maternități (61,81 %), urmate de spitalele multiprofil (33,29 % și 41,18 %). Un nivel mai scăzut de răspândire a MRS s-a constatat în instituțiile medicale din mediul rural (22,36 %).

Studiul a arătat că infecțiile septice sunt cauzate atât de stafilococul coagulazo-pozitiv (*S. aureus*) – 51,30 %, cât și de stafilococii coagulazo-negativi *S. epidermidis*, *S. saprophyticus*, *S. haemolyticus*, *S. hominis* – 48,68 %. Totodată, ponderea tulpinilor stafilococice rezistente la meticilină (oxacilină) în funcție de specia stafilococului este diferită (figura 2), constituind pentru *S. aureus* – 19,43 %, *S. epidermidis* – 63,35 %, *S. saprophyticus* – 51,54 %, *S. haemolyticus* – 48,72 %, *S. hominis* – 94,44 %.

Așadar, cu toate că stafilococul coagulazo-pozitiv este mai frecvent întâlnit în patologia septico-purulentă, gradul de rezistență la meticilină este mult mai scăzut în comparație cu speciile de stafilococi coagulazo-negativi, care în medie constituie 51,74 %.

O pondere mai înaltă (76,11 %) de MRS au fost izolate din sânge (figura 3), atestând predominarea formelor grave, generalizate, de infecții septice (pneumonii, septicemii etc.) cauzate de stafilococii meticilino-rezistenți. Din totalul de tulpini stafilococice izolate din sânge predomină speciile de stafilococi coagulazo-negativi – 88,5 %, cu o rată sporită de tulpini meticilino-rezistente (*S. epidermidis* – 93,33 %, *S. saprophyticus* – 80,95 %, *S. haemolyticus* – 68,29 %), în comparație cu tulpinile de stafilococi coagulazo-pozitivi (*S. aureus*), ponderea cărora în hemoculturi constituie 11,4 %, dintre care meticilino-rezistente – 43,47 %.

Un nivel mai înalt de afectare a pacienților cu MRS s-a constatat în secțiile de reanimare și terapie intensivă – 26,3 %, chirurgie – 20,0 %, hepatologie – 7,8 %, otorinolaringologie -5,13 %, reumatologie – 5,04 %, nefrologie – 4,39 %.

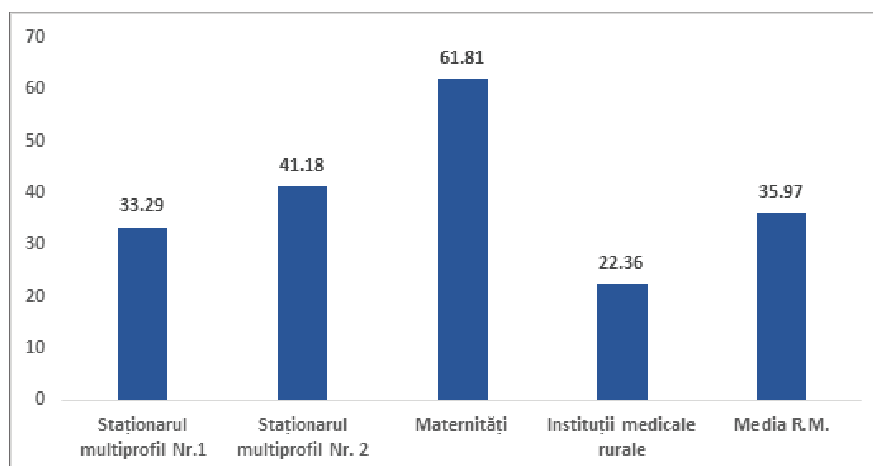

Figura 1. Ponderea tulpinilor de MRS din numărul total de tulpini de *Staphylococcus* izolate de la pacienții cu infecții septice în Republica Moldova (%)[56].

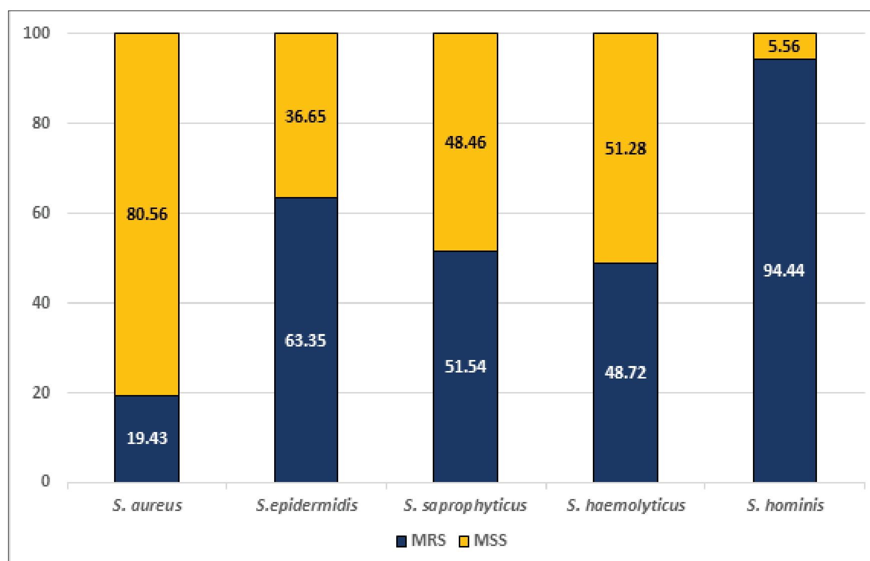

Figura 2. Ponderea tulpinilor de MRS în funcție de specia stafilococului (%) [57].

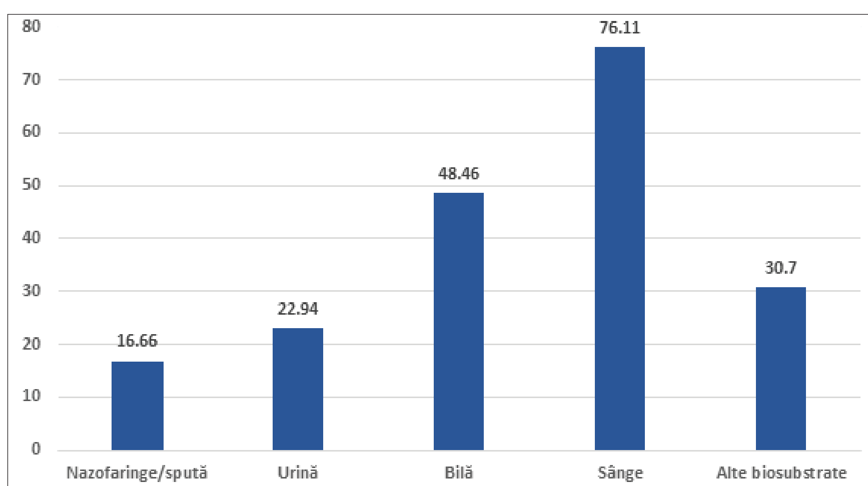

Figura 3. Ponderea tulpinilor de MRS din numărul total de tulpini de *Staphylococcus* izolate din diferite substraturi biologice (%) [57].

Analiza sensibilității/rezistenței tulpinilor de MRS izolate de la pacienții cu infecții septice a arătat un grad înalt de rezistență la betalactamaze – 97,18 %, dar și la antibioticele nonbetalactamice, în comparație cu tulpinile de stafilococi sensibili la meticilină (MSS) (figura 4).

Din numărul total de tulpini de MRS izolate de la pacienții cu infecții septice 67,39 % s-au dovedit a fi multirezistente la antibiotice, și doar 32,61 % – sensibile, iar dintre cele izolate de la pacienții cu septicemie 96,3 % s-au dovedit a fi multirezistente, și doar 3,7 % – sensibile la antibiotice. Totodată, majoritatea tulpinilor de MSS (91,7 %) s-au dovedit a fi sensibile, și doar 8,3 % – multirezistente la antibiotice.

Impactul comparativ în infecțiile cu MRS și MSS, determinat în baza studiului caz-martor, conform principalelor criterii (numărul de zile pat consumate în staționar, cheltuieli financiare per/pacient, rata letalității), scoate în evidență situația mult mai gravă în cazul pacienților cu MRS: diferențele în ce privește zilele pat consumate (19,5 zile *vs.* 12,8 zile), cheltuielile financiare (11 277 de lei *vs.* 7530 de lei per pacient), dar și rata letalității (29,4 % *vs.* 4,1 %) în loturile de pacienți cu MRS și MSS fiind semnificative.

Infecțiile nosocomiale cu *Acinetobacter*. În urma studiilor epidemiologice realizate în cadrul Laboratorului științific „Infecții intraspitalicești" [21; 60; 61] s-a determinat că primele cazuri de infecții nosocomiale cu *Acinetobacter* înregistrate în Republica Moldova au fost raportate în anul 1997. Conform datelor Centrului de Sănătate Publică Chișinău, pe parcursul a 22 de ani (1997–2018) au fost raportate 166 de cazuri de infecții nosocomiale cu *Acinetobacter*, cu o tendință de creștere accentuată în ultimii ani (figura 5).

Dacă în anul 2010 ponderea microorganismelor din genul *Acinetobacter* spp. din numărul total de tulpini izolate de la pacienții cu infecții septice constitu-

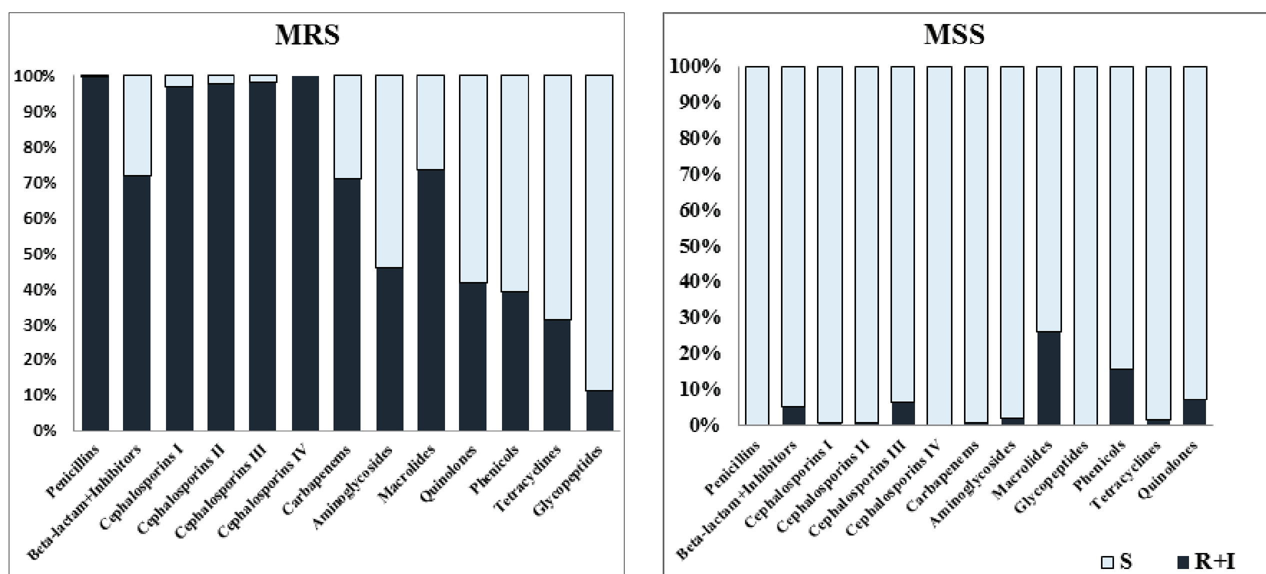

Figura 4. Rezistența/sensibilitatea comparativă a tulpinilor de MRS și MSS, izolate din hemoculturi, la diferite grupe de antibiotice [59].

ia 3,07 %, atunci în 2018 ponderea lor a crescut până la 9,01 %.

Datele oficial înregistrate nu reflectă însă situația reală privind infecțiile cu *Acinetobacter* spp. Ca urmare a studiului epidemiologic, realizat în baza rezultatelor investigațiilor de laborator ale pacienților cu infecții septice nosocomiale, s-a dedus că incidența prin infecții cu *Acinetobacter* este în realitate de circa 14 ori mai mare.

Din grupul de microorganisme din genul *Acinetobacte*r, ca agenți cauzali în infecțiile septice nosocomiale, evident predomină *A. baumanii* – 98,18 %.

În structura infecțiilor nosocomiale cauzate de *Acinetobacter* spp. predomină formele clinice severe, generalizate – 56,30 %, inclusiv, sepsis pulmonar – 25,59 %, sepsis abdominal – 11,81 %, septicemia – 9,45 %, sepsis tegumentar – 6,30 %, sepsis colangiogen –,97 %, sepsis uronefrogen – 1,18 %. Din infecțiile locale cauzate de *Acinetobacter* spp. predomină infecția de plagă – 16,93 % și pneumonia – 14,57 %.

În prezent, o particularitate importantă a tulpinilor de *Acinetobacter* spp. circulante în instituțiile medicale este rezistența la antibioticele utilizate în practica medicală (figura 6). Din totalul de tulpini de *Acinetobacter* spp. izolate de la pacienții cu infecții septice nosocomiale, 98,82 % au manifestat rezistență la peniciline, inclusiv 93,20 % la peniciline cu inhibitor de betalactamaze. Rezistență foarte înaltă au manifestat tulpinile de *Acinetobacter* spp. la macrolide – 98,82 %, cefalosporine – 97,65 %, fluorochinolone – 87,16 %,

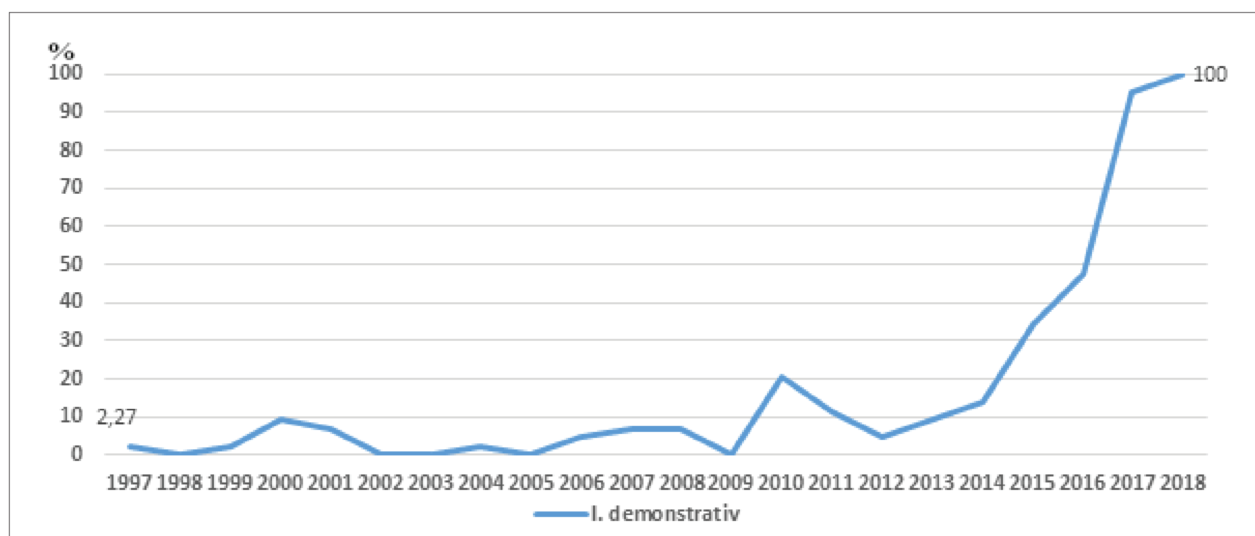

Figura 5. Dinamica multianuală prin infecții nosocomiale cu *Acinetobacter* oficial înregistrate în Republica Moldova (indici demonstrativi) [60].

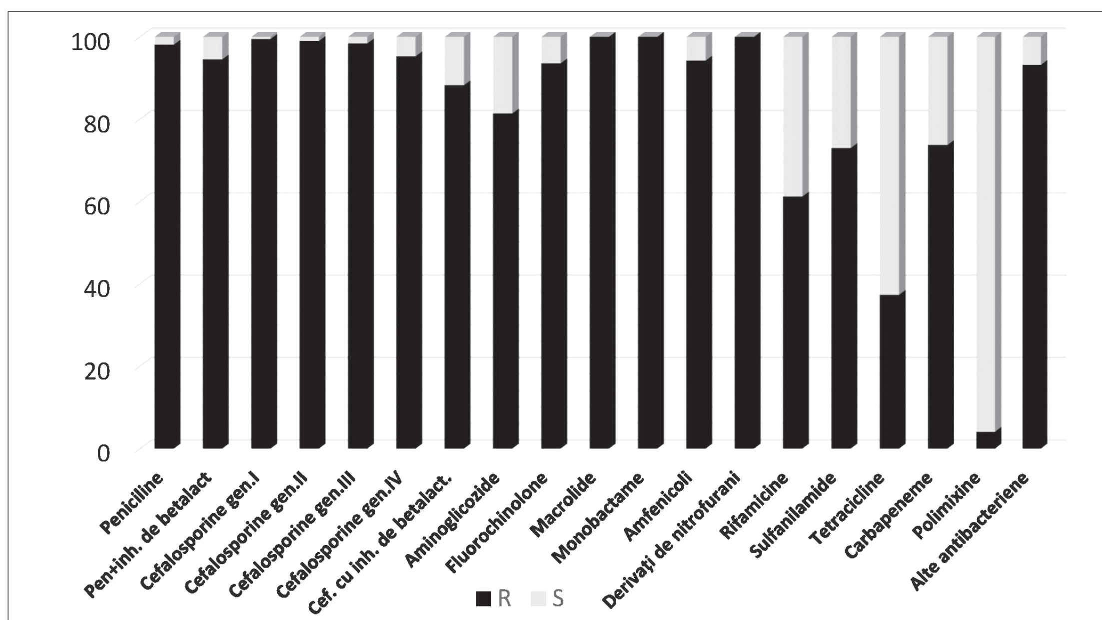

Figura 6. Antibioticorezistența/sensibilitatea tulpinilor de *Acinetobacter* spp. în funcție de grupul de antibiotice [60].

derivați de nitrofurani – 99,03 %, iar la monobactame – în 100 % dintre probe

O sensibilitate mai mare au manifestat tulpinile de *Acinetobacter* spp. la polimixine, însă și la acestea rezistența a crescut deja până la 5,6 %, un factor foarte îngrijorător din perspectiva tratamentului terapeutic al acestor pacienți. Și mai grav este faptul că 93,08 % dintre tulpinile de *Acinetobacter* spp. constituie tulpini multirezistente la antibiotice.

Microorganismele din genul *Acinetobacter* au obținut răspândire preponderent în unitățile de reanimare și terapie intensivă. Din totalul de tulpini de *Acinetobacter* spp. 66,14 % au fost izolate de la pacienții cu infecții septice din aceste unități (figura 7).

Mai mult ca atât, tulpinile de *Acinetobacter* spp. izolate de la pacienții din unitățile de reanimare și terapie intensivă, manifestă un grad și mai înalt de multirezistență la antibiotice [62].

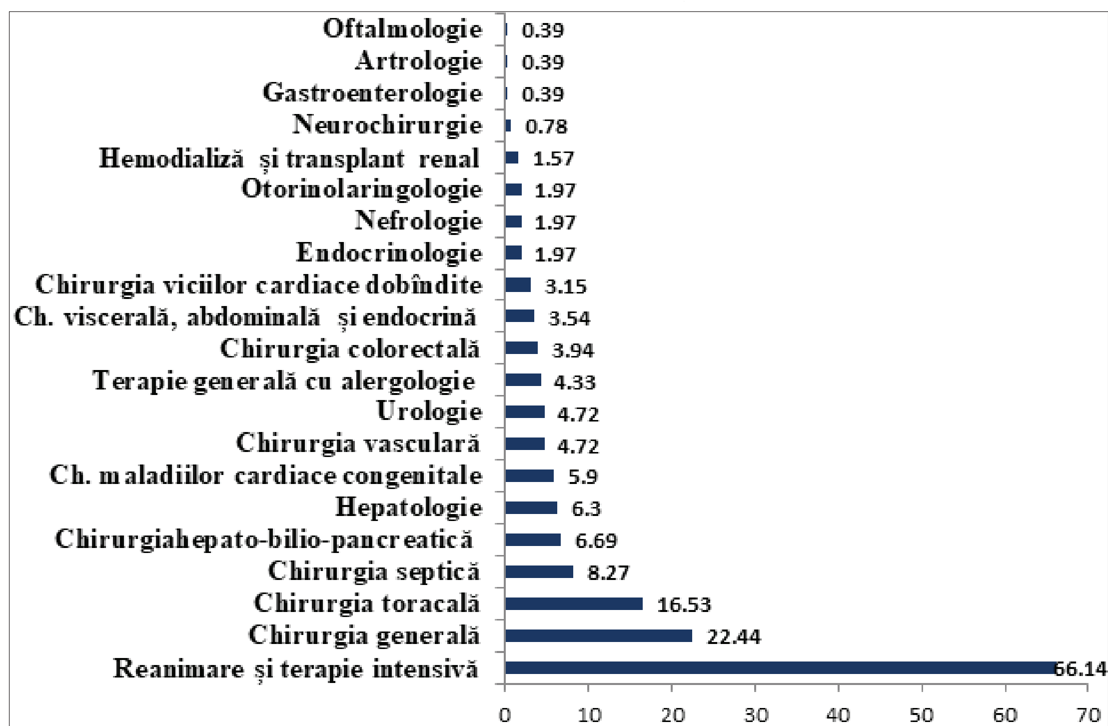

Figura 7. Rata tulpinilor de *Acinetobacter* spp., izolate de la pacienții cu infecții septice, în funcție de profilul staționarului [61].

Este considerabil impactul clinic și economic în infecțiile cauzate de *Acinetobacter* spp.: durata îndelungată a tratamentului în staționar, care constituie în medie 20,42 zile, cheltuieli semnificative pentru tratament – 15 512,0 lei per/pacient, letalitatea înaltă – 25,98 %.

CONCLUZII

Infecțiile nosocomiale cu *Staphylococcus* meticilino-rezistent și *Acinetobacter* reprezintă, actualmente, o problemă stringentă pentru instituțiile medicale, înregistrându-se tot mai frecvent în forme severe și generalizate, având, totodată, un impact clinic și socioeconomic semnificativ.

Astăzi este importantă conștientizarea problemei în ce privește creșterea rapidă a incidenței prin infecții nosocomiale cauzate de *Acinetobacter* și *Staphylococcus* meticilino-rezistent. Folosirea nerațională în continuare a antibioticelor, în mod empiric, fără scontarea antibiogramei, va conduce la răspândirea și mai largă a tulpinilor de *Acinetobacter* și *Staphylococcus* meticilino-rezistent, care în scurt timp pot deveni „ciuma secolului XXI".

În aceste condiții, monitorizarea circulației tulpinilor de *Staphylococcus* meticilino-rezistent și *Acinetobacter*, cu determinarea nivelului atât de răspândire, cât și de rezistență la antibiotice trebuie să devină o preocupare obligatorie a tuturor instituțiilor medicale, iar diagnosticul microbiologic cu determinarea antibioticogramei – elementul principal în terapia personalizată a pacienților cu infecții septice, în special nosocomiale.

Devine tot mai actuală problema îmbunătățirii efectelor terapeutice prin crearea medicamentelor antibacteriene noi, active față de tulpinile de *Acinetobacter* și *Staphylococcus* rezistente la antibiotice.

BIBLIOGRAFIE

1. Prisacari V. Problema infecţiilor nosocomiale. În: Curier medical, 2005, 3, 47-52.
2. Vincent J.L., Rello J., Marsal J. et al. International Study of Prevalence and Outcomes of Infectionin Intensive Care Unites. In: J.A.M.A., 2009; 302 (21); 323-329.
3. Prisacari V. Supravegherea epidemiologică și controlul maladiilor infecțioase. În: AKADEMOS, 2013, nr. 2(29), 80-87.
4. Sergevnin V.I., Klonogareva N.M. Proyavleniya epidemicheskogo protsessa gnoyno-septicheskikh infektsiy sredi patsientov reanimatsionnogo otdeleniya mnogoprofil'noy bol'nitsy i antibiotikochustvitel'nost' vozbuditelya. V: Epidemiologiya i Vaktsinoprofilaktika. 2013, nr. 1 (68), 23-29.
5. Yacovlev S.V., Beloborodov V.A., Suvorova M.P., et al. Multicentre Study of the Prevalence and Clinical Value of Hospital-Acquired Infections in Emergency Hospitals of Russia, ERGINI Study Groupal, ICAAM, 2014.
6. Buga D., Prisacari V., Berdeu I., Balica I., Siniţîna I., Manica L., Rusu V. Situația epidemiogenă prin infecții cu *Staphylococcus* meticilin-rezistent în Republica Moldova. În: Sănătate Publică, Economie și Management în medicină, 2019, 4 (82), 294-299.
7. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). The Global Health Security Agenda. February, 13, 2020.
8. Tsoy E.R., Zueva L.P., Mikaelyan S.M., Tayts M.B. Infektsii oblasti khirurgicheskogo vmeshatel'stva v kardiokhirurgii. Rezul'taty sobstvennykh issledovaniy. V: Epidemiologiya i Vaktsinoprofilaktika 2020; 19(3); 52-56.
9. Prisacari V., Paraschiv A. Contribuţii în optimizarea sistemului de supraveghere epidemiologică în infecţiile septico-purulente nosocomiale de profil chirurgical. Materialele Congresului VI al igieniştilor, epidemiologilor şi microbiologilor din R. Moldova. Chişinău: Gunivas, 2008, 22-25.
10. Prisacari V., Leu E. Structura etiologică în infecţiile septico-purulente neurochirurgicale. În: Anale Ştiinţifice USMF „N. Testemiţanu". Ed. a IX-a, Vol. 2. Probleme actuale de sănătate publică şi management. Chişinău: CEP „Medicina", 2008, 17-23.
11. Prisacari V., Roic E. Particularităţi epidemiologici în infecţiile neurochirurgicale. În: Buletinul Academiei de Ştiinţe a Moldovei, 2 (16), Chişinău, 2008, 13-22.
12. Prisakar' V., Zapukhlykh G., Leu E. Epidemiologicheskie osobennosti vnutribol'nichnykh neyrokhirurgicheskikh infektsiy. Nizhniy Novgorod, Rossiya, Meditsinskiy al'manakh, 2, 2009, 63-68.
13. Berdeu I., Prisăcaru I. Antibioticorezistenţa/sensibilitatea microorganismelor în infecţiile septico-purulente pe modelul secţiilor de chirurgie aseptică şi septică. În: Anale ştiinţifice USMF „N. Testemiţanu" din R. Moldova, 2011, 2, 19-27.
14. Prisacari V., Baraneţchi I. Studii asupra epidemiologiei infecțiilor septico-purulente nosocomiale în unitățile de traume multiple. În: Anale științifice USMF „Nicolae Testemițanu" din R. Moldova. Ediția a II-a. Vol. 2. Probleme actuale de sănătate și management. Chișinău: CEP „Medicina", 2011, 12-19.
15. Berdeu I., Prisacari V. Structura etiologică şi comparativă a rezistenţei antimicrobiene a microorganismelor izolate de la pacienţii cu infecţii septico-purulente tratate în spitale şi alte instituţii medicale. În: Curierul Medical, 2013, 56(5), 144-147.
16. Prisacari V., Baraneţchi I. Aspecte epidemiologice ale infecţiilor septico-purulente la pacienţi cu patologie spinală. În: Curierul Medical, 2013, 56(5), 155-161.
17. Prisacari V., Spătaru D. Antibioticorezistenţa/sensibilitatea în infecţiile septico-purulente nosocomiale de profil ortopedo-traumatologic. În: Curierul Medical. 2013, 6, 99-106.
18. Prisacari V., Berdeu I. Problema antibioticorezistenţei microbiene. În: Akademos, 2014, 32(1), 92-100.
19. Prisacari V., Berdeu I., Spătaru D., Nastas A. Rezultatele studiului de evaluare a antibioticorezistenței microbiene

în condițiile Republicii Moldova. În: Buletinul Academiei de Științe a Moldovei, Științe medicale. 2016, nr. 51, 53-68.

20. Prisacari V., Baranețchi I. Riscuri în dezvoltarea infecțiilor septico-purulente nosocomiale de profil traumatologie și ortopedie. În: Buletinul Academiei de Științe a Moldovei, Științe medicale. 2017, nr. 55, 298-308.

21. Prisacari V., Andronachi N., Dodița P. Problema infecțiilor nosocomiale cu Acinetobacter. În: Buletinul Academiei de Științe a Moldovei, Științe medicale. 2017, nr. 55, 308-312.

22. Prisacari V., Spataru D. Structura etiologică și rezistența microbiană în infecțiile septico-purulente nosocomiale de profil ortopedie și traumatologie. În: Buletinul Academiei de Științe a Moldovei, Științe medicale. 2017, nr. 55, 312-322.

23. Global priority list of antibiotic-rezistent bacteria in guide research, discovery and development of new antibiotics. WHO (2017).

24. Sunenshine RH, Wright MO, Marc-Oliver LL and al. Multidrag-rezistent Acinetobacter infection mortality, rate and lenght of hospitalization. În: Emerging Infectious Diseases, 13 (1), 2007, 97-103.

25. Ana Maria Gonzales Viloria, Veronica Valverde Garduno. Antibiotic-Rezistant *Acinetobacter baumanii* Increasing Success Remains a Challenge as a Nosocomial Pathogen. În: J. Pathog., 2016, 4.

26. Albrecht M.C. et al. Impact of *Acinetobacter* infection on the mortality of burn patients. In: Journal of the American Coliege of Surgeons. 2006, 203(4):546-553.

27. Gaynes R.The discovery of penicillin – new insights after more then 75 years of clinical use. In: Emerging Infections Diseases, 2017, 23 (5), 849-853.

28. Rammnelkamp M. Resistances of *Staphylococcus aureus* to the action of penicillin. Proceedings of the Society for Experimental Biology and Medicine, 1942, 51, 386-389.

29. Barbier M. Methicillin-resistant staphylococci. In: Journal of clinical pathology, 1961, 14, 385-393.

30. Wernitz M, Kekh S. Swidsinski S. et al. Cost analysis of a hospital-wide selective programme for methicillin-resistant *Staphylococcus aureus* (MRSA) carriers in the context of diagnosis relatedgroups(DRG) payment. In: Clin. Microbiol. Infect., 2005, 11(6), 466-471.

31. Almas A., Flonta M., Patrascu M., Nastase V. Sensibilitatea la antibiotice a tulpinilor de *Staphylocococcus aureus* izolate din infecții ale tegumentelor și părților moi. În: Clujul Medical, 2011, 84(2), 173-177.

32. Estrella Cervantes Garcia, Rafael Garcia Gonzalez, Paz Maria Salazar Schettino. Impotancia de *Staphylococcus aureus* methicilina-resistente intrahospitalario y adquirido en la comunidad. In: Revista Latinoamericana de Patologia Clinica y Medicina de Laboratorio, 2014, 61(4), 196-204.

33. Buga D., Prisacari V. Septic-purulent infections with methicillin-resistant *Staphylococcus*:review article. MJHS, Vol. 25, 4/2020, 114-122.

34. Tong S., Davis J., Eichenberger E., Holland T., Fowler V. *Staphylococcus aureus* infections: epidemiology, pathophysiologi, clinical manifestations and management. In: Clin. Microbiol. Rev., 2015, 28 (3), 603-661.

35. Balan G., Burduniuc O., Sinitina I., Iasîbaș O., Bunescu I. Frecvența izolării tulpinilor de *Staphylococcus aureus* meticilino-rezistente în Republica Moldova. În: Buletinul Academiei de Științe a Moldovei, 2017, 1(53), 22-23.

36. European Centre for disease Prevention and Control. Summary o latest data on antibiotic consumption in the European Union. ESAC-Net surveilance data November 2016.

37. Popescu G., Serban R., Niculea A. Consumul de antibiotice; Rezistența microbiană și infecții nosocomiale în România. București, 2015, 29-33.

38. Brzychczi-Wloch M., Borszewska-Kornacka M., Gulczynska E., et. al. Prevalence of antibioticresistance in multi-drug resistant cuagulase-negative staphylococci isolated from investive infection in very low hirch weight neonates in two Polish NICUs. Ann. Clin. Microbiol. Antimicrob., 2013, 12-41.

39. Rogers T., Seng R., Thummeepak R. et al.Coagulase-negative staphylococcal infections. Infect. Dis. Clin. North. Am., 2009, 23 (1), 73-98.

40. Vincent I., Bihari D., Suter P., Bruining H. et al. The prevalence of nosocomial infection in intensive care units in Europa. Results of the European Prevalence of Infection Care Study. JAMA, 1995, 274 (8), 639-644.

41. European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC) Point prevalence survey of healthcare associated infections and antimicrobial use in European acute care hospitals. Stockholm. ECDC, 2013.

42. Ray S., Das S., Suar M. Molecular mechanism of drug resistance. Drug Resistance in Bacteria, Funnngi, Malaria and Cancer, 2017, 47-110.

43. Holmes N., Tong S., Davis J. Tratment of methicillin-resistant *Staphylococcus aureus* vancomyvin and beyond. Semin. Respir. Crit. Care. Med. 2015, 36 (1), 17-30.

44. Amberpet R., Sistla S., Sugumar M., Nagasundaram N., et al. Detection of heterogenecus vancomycin-intermediate *Staphylococcus aureus* a preliminary report from south India. In: Indian J. Med. Res., 2019, 150 (2), 194-198.

45. Hiramatsu K., HanaKiH., Ino T., Yahuta K., et al. Methicillin-resistant *Staphylococcus aureus* clinical strain with reduced vancomyvin susceptibility. In: J. Antimicrob. Chemother., 1997, 40 (1), 135-136.

46. Kim S.H., Park W.B., Lee C.S. et al. Outcome of inappropriate empirical antibiotic, therapy in patients witv *Staphylococcus aureus* bacteraemia: analytical strategi using propensity scores. In: Clin. Microbiol. Infect., 2006, 12 (1), 13-21.

47. Luna B., Yan I., Moon E., Nielsen T., Reza H. et al. Natural history of *Acinetobacter baumanii* infection in mice. In: Plus one, 2019; 14 (7); 1-16.

48. Wang X., Qin Li. A review on *Acinetobacter baumanii*. In: Jurnal of Acute Disease, 2019; B (1), 16-20.

49. Weinberg SE, Villedieu A., Bagdasarian N., Karah N., et al. Control and management of multidrug resistant *Acinetobacter baumanii.* A review of the evidence and proposal of novel approaches. In: Infection Prevention in Practice, 2929, 2 (3), 1-9.

50. Arabaci C., Karabulut N. *Acinetobacter* species and their antibiotic resistance profiles isolated from various cli-

nical specimens between 2014 and 2018. In: Annals of Medical Research, 2020, 27 (2), 478-493.

51. Skurikhina Iu., Turkutiukov V. Microbiological and Molecular Genetic aspects of antibiotic resistance of Pseudomonas aeruginosa and *Acinetobacter baumanii*. In: Epidemiology and Vaccinal Prevention, 2019, 19 (6), 34-38.

52. Vazquez-Lopez R., Solano-Galvez SG., Vignon-Whaley I., et al. *Acinetobacter baumanii*. Resistance: A Real Challenge for Clinicians. In: Antibiotics, 2020, 9 (4), 1-22.

53. Centrul European pentru Prevenirea și controlul Bolilor. Raport Epidemiologic. Anul 2013. Stockholm, Suedia: ECDC, 2013. Raport privind datele de supraveghere din 2011, și datele de informații privind epidemia din 2012.

54. Katsaragakis S. Markogiannakis H., et al. *Acinetobacter baumanni* infections in a surgical intensive care unit predictors of multi-drug resistance. In: World Journal of Surgery, 2008, 32 (6), 1194-1202.

55. Prisacari V., Buga D., Berdeu I. Infecțiile nosocomiale cu *Staphylococcus* meticilino-rezistent: situația epidemiogenă la zi, soluții. În: AKADEMOS, 2017, 4, 72-77.

56. Buga D.V., Prisakar' V.I.: Znachimost' metitsillin-rezistentnykh stafilokokov v septicheskoy patologii. V: Meditsinskiy Al'manakh 2019, (1), 40-43.

57. Prisacari V., Buga Diana. Epidemiology of purulent-septic infecțions by methicillin-resistent *Staphylococcus* in the Republic of Moldova. In: Medical-Surgical Journal, 2021, 125 (2), 291-299.

58. Prisakar' V., Buga D. Problema rosta antibiotikorezistentnosti mikroorganismov roda *Staphylococcus*. V: Zhurnal MediAl', 2020, (2). 55.

59. Buga D., Prisacari V. Semnificația stafilococului meticilino-rezistent în dezvoltarea infecțiilor septice (pe modelul inflamațiilor/distrucțiilor pulmonare). În: AKADEMOS, 2022, nr. 2 (65), 63-69.

60. Prisacari V., Andronachi N. Studiu epidemiologic privind infecțiile nosocomiale cu *Acinetobacter*. One health and risk management, Chișinau, 2021, vol. 2, nr. 2, 36-41.

61. Andronachi Nicoleta. Situația privind infecțiile nosocomiale cu *Acinetobacter* pe modelul unui staționar medical multidisciplinar. În: Sănătate publică, economie și management în medicină, 2020, 5(87), 8-12.

62. Prisacari V., Berdeu I. Antibioticorezistența/sensibilitatea microorganismelor în infecțiile septico-purulente nosocomiale pe modelul secțiilor de anesteziologie, terapie intensivă și reanimare. În: Buletinul Academiei de Științe a Moldovei. Științe medicale. 2012, 1 (33), 121-126.

Tudor Cataraga. *Zeița Sappho*, 39 × 18 × 9 cm, șamotă, 1989.

EVOLUȚIA TRATAMENTULUI CHIRURGICAL ÎN MALADIA HIRSCHSPRUNG LA COPII

CZU: 616.348-007.61-053.2-07-089
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.04

Doctorand, asistent universitar **Andrei DRAGANEL**[1]
E-mail: andreidraganel90@gnail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5041-9315
Doctor în științe medicale, cercetător științific **Veaceslav BOIAN**[2]
E-mail: vboiandr@mail.ru
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9806-893X
Doctorandă, cercetător științific **Olesea UTCHINA**[2]
E-mail: utchinaolesea@mail.ru
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2341-1198
[1]IP USMF „Nicolae Testemițanu"
[2]Institutul Mamei și Copilului

EVOLUTION OF SURGICAL TREATMENT IN HIRSCHSPRUNG'S DISEASE IN CHILDREN

Summary. This article represents a study of the scientific literature data about Hirschsprung disease, which describes the etiology, pathogenesis, classification, development of the methods of medico-surgical conduct at different stages of medical care of these groups of patients – from the time of the first research to the present. The objective of this article is to remark the achievements in pediatric surgery, namely in solving the adjacent issues caused by Hirschsprung disease and elucidating existing controversies and gaps.
Keywords: Hirschsprung's disease, pediatric surgery, diagnosis, treatment.

Rezumat. Acest articol reprezintă un studiu al datelor din literatura științifică despre maladia Hirschsprung. Sunt descrise etiologia, patogeneza, clasificarea, dezvoltarea metodelor de conduită medico-chirurgicală la diferite etape de îngrijire a acestor grupuri de pacienți, din momentul primelor cercetări până în prezent. Scopul articolului este de a remarca realizările în chirurgia pediatrică, și anume în soluționarea problemelor adiacente provocate de maladia Hirschsprung, elucidarea controverselor și lacunelor existente.
Cuvinte-cheie: maladia Hirschsprung, chirurgie pediatrică, diagnostic, tratament.

Megacolonul congenital, cunoscut şi ca maladia Hirschsprung (MH), este o afecţiune congenitală cu o simptomatologie de cele mai multe ori nespecifică, având drept consecinţă un diagnostic pozitiv tardiv. Maladia Hirschsprung se poate defini ca o absenţă congenitală a celulelor ganglionare ale plexurilor mienterice într-un segment variabil al tractului digestiv, în special rectosigmoid, iar absenţa undelor peristaltice în segmentul afectat conduce la retenţia materiilor fecale şi a gazelor. Frecvenţa bolii este apreciată la un caz pentru 5 000 nou-născuţi vii, iar forma rectosigmoidiană se întâlneşte în aproximaţie în 80 % dintre cazuri. Absenţa celulelor ganglionare intramurale constată un deficit fundamental în MH. Din acest motiv rezultă o necoordonare între motilitatea colică şi defecaţie. Boala poate afecta rectul (7 %) sau colonul în totalitate (2 %), iar în cazuri mai rare se extinde în ileon şi jejun (1 %).

Primele descrieri în urma efectuării autopsiei aparţin lui F. Ruysch, care în 1691 a descris megacolonul unui copil decedat de obstrucţie intestinală [1]. În 1886, Harald Hirschsprung a prezentat la Congresul Pediatrilor din Berlin cazurile clinice a doi pacienţi care au murit din cauza constipaţiei cronice, malnutriţiei, enterocolitei şi şocului septic. Prin mediatizarea aceste patologii el și-a lăsat amprenta în istoria medicinei [2]. În 1898 F. Treves, a descris un pacient cu dilatare idiopatică a colonului, pe care l-a tratat cu irigaţii de colon, apoi cu colostomie. K. Tittel (1901), J.M.T. Finney (1908), A. Dalla Valle (1920), T. Ehrenpreis (1946), O. Swenson (1948) au raportat date despre afecţiunea respectivă, rezumând cunoștințele etiopatogenice, clinice, dar și de tratament [3; 4; 5; 6; 7]. Pornind de la aceste descrieri iniţiale, unele incomplete, mai mulţi chirurgi (D. State, M. Grob, D. Pellerin, A. Lenyushkin, F. Rehbein) au modificat tehnicile operatorii clasice ale lui O. Swenson, F. Soave, B. Duhamel [8; 9; 10; 11; 12; 13].

Literatura în domeniul analizat dispune de o informaţie bogată care demonstrează că unica modalita-

te de tratament eficient al MH este intervenția chirurgicală, ablația segmentului aganglionar primar afectat și a celui suprastenotic secundar modificat, cu restabilirea continuității intestinale, respectarea structurilor responsabile de continența anală și urinară [14; 15; 16; 17; 18].

Primele succese în tratamentul chirurgical al MH la copii se datorează lui Orvard Swenson, care în 1948–1949 a argumentat sub aspect histologic afecțiunea, dar și tratamentul, prin exereza segmentului aganglionar și suprastenotic excesiv dilatat, cu aplicarea anastamozei coloanale termino-terminale [19]. Ulterior, având ca reper modalitatea propusă de O. Swenson, un șir de autori au modificat tehnica respectivă cu scopul de a evita dezavantajele și a valorifica la maxim avantajele acestei operații. Cea mai reușită modificare pare a fi procedeul Duhamel, metoda căpătând o răspândire largă în clinicile de chirurgie pediatrică din lume [20]. În viziunea majorității autorilor care au folosit această metodă, păstrarea peretelui anterior al ampulei rectale favorizează funcționarea ampulei neo-formate. Fără a diminua valoarea operației Duhamel, autorii, totodată, menționează o serie de dezavantaje ce condiționează complicații disfuncționale la etapa postoperatorie. Pentru a reduce efectele negative specifice procedeului Duhamel, au fost elaborate unele modalități tehnice, printre care și varianta propusă de G.A. Bairov – o pensă compresivă menită să strivească atât peretele posterior al ampulei rectale, cât și cel anterior al colonului coborât cu formarea unui rezervor, în care practic nu rămâne loc pentru pintenele colorectal [21]. Dar și tehnica dată poate avea consecințe negative, din cauza cascadei inflamatorii la nivelul anastomozei provocate de strivirea pereților intestinali, care dezvolta un proces ischemic și necrotizare. Totodată, utilizarea pensei incomodează îngrijirea pacientului. Au fost înaintate și alte modificări ale variantei clasice propuse de Duhamel: modificația Grob, B. Duhamel II, Steichen etc. [22; 23; 24].

Procedeele Swenson și Duhamel au fost înlocuite cu tehnici noi de formare a anastamozei colorectale. Printre ele se numără și procedeul Soave, implementat cu succes în multe clinici de chirurgie pediatrică din lume [25; 26; 27]. Esența acestui procedeu rezumă demucozarea ampulei rectale până la nivelul sfincterului anal, iar cilindrul mucoasei după secționare la nivelul manșonului muscular este exteriorizat transanal, colonul vizual sănătos după excizia anterioară a zonei aganglionare și celei secundar dilatate coboară prin manșonul muscular în perineu, unde se aplică anastamoză termino-terminală dintre mucoasă și colonul descendent. Avantajele acestei tehnici este păstrarea manșonului muscular rectal, a sistemului vascular și neuromuscular, fapt important în prevenirea leziunilor organelor adiacente. Dar metodele date au unele dezavantaje, și anume: dificultățile tehnice, formarea la unii pacienți a hematomului în spațiul manșonului muscular, prezența unui proces inflamator supurativ locoregional, cicatrizarea sau comprimarea colonului descendent în spațiul manșonului muscular rectal etc. [28]. În scopul reducerii complicațiilor și a dificultăților tehnice A. Lenyushkin a propus modificarea acestui procedeu, și anume divizarea actului chirurgical în trei etape, inițial formând anocolostoma, mai apoi rezecția distanțată urmată de anastamoză termino-terminală în a 12-a – a 14-a zi [29]. Dar și tehnica în cauză nu este lipsită de probleme ca: dificultățile redresării anastamozei în lumenul rectal, prelungirea spitalizării, stenoza la nivelul anastamozei etc.. Pentru evitarea acestora, S.J. Boley a propus aplicarea anastamozei primare dintre mucoasa colonului descendent și rectul demucozat, fără aplicarea anocolostomei [30; 31]. Studiile arată că tehnica Boley lasă nesoluționate unele momente cheie care condiționează desfacerea anastamozei, retractarea colonului descendent, stenoza rectoanală.

Astfel, informația prezentată demonstrează că procedeele chirurgicale tehnice înaintate pentru soluționarea MH la copii, luate fiecare în parte, nu satisfac pe deplin așteptările chirurgilor, prezentând unele lacune care defavorizează evoluția postoperatorie și recuperarea funcțională ulterioară.

Progresul medico-biologic și tehnicile operatorii care au evoluat de-a lungul anilor, analiza la distanță a eficienței curative a tratamentului chirurgical utilizat pe parcursul ultimilor 70 de ani a stimulat efortul comun, modificând atitudinea medico-chirurgicală în rezolvarea MH la copii. Actualmente au evoluat tehnicile laparoscopice de tratament. În MH la copii se folosesc procedee chirurgicale minim-invazive [32; 33; 34]. K.E. Georgeson a prezentat o analiză a rezultatelor tratamentului MH, folosind procedeul demucozării transanale și coborârii endorectale prin asistență primar-laparoscopică [35; 36]. Ulterior au fost propuse și alte modificări ale coborârii endorectale transanale cu sau fără asistență laparoscopică. L. de la Torre și J.A. Ortega-Salgado [37; 38] au raportat date concludente referitor la evitarea laparascopiei ca abord pentru mobilizarea colonului, promovând demucozarea rectală transanală, incizia stratului muscular la distanța aproximativ de 6 cm de la linia dentată cu mobilizarea colonului, coborârea lui perineală, rezecție și anastamoză colorectoanală primară. Chiar dacă tehnica dată a fost utilizată pe scară largă de către chirurgii din toată lumea, există în continuare o serie de controverse în ceea ce privește abordarea ei optimă,

deoarece tehnica dată are unele limite ce țin de localizarea rectală și rectosigmoidiană a zonei aganglionare dar și de posibilitatea evaluării histochimice a nivelului rezecției de colon.

Cercetările arată că atât metodele clasice, cât și cele contemporane minim-invazive prezintă unele dificultăți tehnico-aplicative și un risc crescut pentru complicații intra- și postoperatorii. Astfel, la ora actuală rămâne în vigoare aplicarea tuturor tehnicilor chirurgicale de soluționare radicală a MH la copii, aplicarea lor necesitând însă o adaptare individuală, personalizată de la caz la caz. Un număr mare de specialiști din domeniu pledează pentru rezolvarea chirurgicală radicală precoce, după un diagnostic bine argumentat, pe când alți autori consideră că vârsta optimă a copilului pentru intervenție chirurgicală este de cinci luni având masa corporală mai mare de 8 kg, și diagnosticul confirmat clinic, imagistic, neurofiziologic și histopatologic [39; 40]. Sunt date concludente că intervenția chirurgicală în primele trei luni de viață este mai rezultativă, fapt ce nu numai reduce la minim îngrijirea conservativă, dar și riscul complicațiilor limitrofe legate de traumatizarea mucoasei colonului prin clisme evacuatorii de durată, prevenind enterocolita obstructivă și afectarea toxică poliorganică [41; 42]. Studiile chirurgilor care au practicat corecția chirurgicală radicală în MH la o vârstă de 6-10 ani și mai mare demonstrează că durata maladiei crește riscul modificărilor patomorfologice secundare în peretele intestinului gros și cauzează lezarea funcțiilor tuturor sistemelor, organelor, induce afectări neuromusculare în aparatul sfincterian, fapt ce prelungește durata reabilitării postoperatorii și conduce la un efect funcțional discutabil. O serie de autori demonstrează că principalul avantaj al intervențiilor chirurgicale radicale la vârsta de nou-născut și sugar prin aplicarea metodelor minim invazive contribuie la reducerea maximă a duratei tratamentului și la un potențial mai înalt în obținerea rezultatelor funcționale postoperatorii la distanță [43; 44; 45].

Așadar, intervenția se poate practica cu succes la nou-născuți ținând cont de starea nutrițională a copilului, precum și de existența unui diagnostic de certitudine. Studiile arată că malformațiile respective sunt deseori diagnosticate doar în stadiile avansate prezentând diverse complicații și ca urmare la acești pacienți inițial se practică un tratament chirurgical temporar [46; 47]. În acest scop se practică o stomie de decompresie care este instalată la nivelul intestinului sănătos. Pentru a asigura tranzitul intestinal adecvat, colostoma este situată nu numai în zona sănătoasă a intestinului, dar exact deasupra zonei aganglionare. Această colostomă este urmată de o biopsie extemporanee și apoi de realizarea intervenției chirurgicale, de obicei în doi timpi, prin coborâre abdomino-perineală. La unii pacienți în cazul unei zone aganglionare înalte se practică colostomia la nivelul colonului transvers sau descendent, dar se poate ajunge la ileostomie în scopul asigurării unei derivații corespunzătoare.

Experiența chirurgilor în perfecționarea tehnicilor de corecție chirurgicală a MH la copii este deseori compromisă de diagnosticul tardiv, de extinderea majoră a zonei aganglionare, precum și de complicațiile asociate. Din acest motiv, în situații concrete, unii autori consideră drept indicație optimă aplicarea colostomei. Contingentul respectiv de pacienți operați radical tardiv, pe fondalul diverselor modificări histomorfologice limitrofe, pot prezenta unele consecințe postoperatorii. Dar totodată, aplicarea primară a colostomei la unii pacienți prezintă o manoperă salvatoare pentru copil și chirurg [48; 49].

Astfel, rezumând datele Centrului Național Științifico-Practic de Chirurgie Pediatrică „Natalia Gheorghiu", IMSP Institutul Mamei și Copilului, și cele din literatura de specialitate deducem că strategia tratamentului medico-chirurgical la acest contingent de pacienți trebuie axată pe diagnosticul precoce, pe profilaxia modificărilor secundare a colonului cu acțiune generală și limitrofă agravantă asupra evoluției bolii, asigurarea unei asistențe preoperatorii optime, selectarea tehnicii chirurgicale în funcție de specificul cazului și starea pacientului.

Având în vedere că malformațiile congenitale pot fi asociate cu alte anomalii, precum malformațiile cardiace, pulmonare, ale sistemului nervos, trisomia 21 (25 %), anomalii ale sistemului reno-urinar, de tract digestiv etc., acești copii riscă dezvoltarea unor complicații imediate postoperatorii care pot influența evoluția bolii [50; 51], ca: dehiscența anastamozei (3,9 %), scurgeri anastamotice (3,3 %), abces pelvian sau perineal (0,8 %), hemoragii (0,4 %), necroză cu retragerea colonului descendent (0,6 %), stricturi anastamotice (8,6 %), perforația intestinului (1,9 %), enterocolită (11,6 %), embolie pulmonară (0,2 %), obstrucția intestinului subțire prin compresia flexurii jejuno-duodenale (0,2 %), ocluzie intestinală aderențială (1,3 %) [52; 53; 54], precum și unele complicații disfuncționale de tranzit și evacuare intestinală care conduc la colostază (29,7 %) și la encoprezis (53 %). Potrivit unor studii, frecvența disfuncțiilor reziduale de tranzit și de evacuare intestinală se reduce în raport cu durata perioadei postoperatorii, cu procesul maturizării copilului și cu respectarea programului de reabilitare funcțională [55; 56]. Datele oferite de părinți, arată că pacienții operați pentru MH, în 80 % dintre cazuri manifestau encoprezis, pe când evaluarea rezultatelor la distan-

ţă, în perioada adolescenţei, prezentau deja o funcţie normală de continenţă şi evacuare intestinală în 92 % dintre cazuri [57; 58].

Studiul calităţii vieţii adulţilor operaţi pentru MH în copilărie, efectuat de E.M. Van Kuyk et al., demonstrează că majoritatea lor au continenţă bună, deşi la vârsta şcolară prezentau probleme de defecaţie [59; 60]. Este cunoscut faptul că prezenţa colostazei şi/sau a incontinenţei influenţează negativ dezvoltarea psihologică, interrelaţiile sociale şi calitatea vieţii copilului, de aceea înlăturarea lor cât mai precoce prezintă o premisă esenţială pentru asigurarea unei integrări sociale complete a pacientului. În baza studiului multiplan la distanţă a funcţiei intestinale şi calităţii vieţii copiilor operaţi pentru MH prin diferite tehnici chirurgicale au fost estimate probleme de continenţă la 50 % dintre pacienţii examinaţi imediat postoperator, dar marea majoritate a lor s-au restabilit funcţional la etapa de adolescenţă.

Un obiectiv important în certificarea eficienţei tratamentului chirurgical al MH este considerat cuantificarea calităţii vieţii copilului [61; 62]. Conform datelor statistice, mortalitatea a scăzut considerabil în ultimii ani şi variază între 0,4-2 %, iar principala cauză de deces a constituit enterocolita. Meta-analiza eficienţei tratamentului MH la copiii operaţi la vârsta preşcolară şi şcolară, efectuată de R. Doodnath şi P. Puri [63], arată o letalitate de 0,4 %. Evaluând rezultatele tratamentului a 470 de copii cu MH, s-a determinat că cel mai utilizat procedeu a fost procedeul Duhamel – 47,2 %, urmând: procedeul Swenson – 10 %; miotomia sfincterului anal intern – 9,2 %; procedeul Soave – 8,2 %; miotomia asociată cu rezecţie anterioară de colon – 2,9 %; miotomia asociată cu colectomie – 0,6 %. În lucrare se constată drept cauza retardării intervenţiei chirurgicale omiterea diagnosticului MH la nou-născuţi şi sugari.

Evaluarea rezultatelor funcţionale la distanţă, în baza manometriei anorectale şi endosonografiei la pacienţii operaţi prin procedeul Duhamel, demonstrează că numai 60,4 % dintre cei operaţi controlau perfect actul de defecaţie, 10,4 % acuzau constipaţie, 8,3 % constant acuzau encoprezis, 31,3 % ocazional acuzau encoprezis şi evacuare necontrolată a gazelor [64]. Datele electromanometrice la aceşti pacienţi au arătat reducerea lungimii canalului anal, a presiunii bazale şi la contracţie voluntară maximă a muşchiului sfincter anal extern. Pe când examenul endosonografic a pus în evidenţă că pacienţii operaţi prezentau scleroză şi defecte organice în ambele sfinctere anale. Aceste modificări explică întârzierea restabilirii funcţiei normale a zonei anorectale nou formate şi necesitatea unui tratament de durată de recuperare [65].

Analizând rezultatele la distanţă ale tratamentului chirurgical la 259 de copii cu MH histologic confirmată, M. Menezes et al. remarcă o funcţie normală în 68 % dintre cazuri, encoprezisul fiind depistat la 10,3 % şi constipaţia recurentă la 21,7 % dintre cei operaţi. Autorii nu relevă o diferenţă funcţională în funcţie de tipul operaţiei [66].

Managementul tratamentului chirurgical la 68 de copii operaţi pentru MH prin diferite procedee chirurgicale, efectuat de M.A. Levitt et al., a constatat o frecvenţă înaltă de incontinenţă postoperatorie [67]. Printre copiii operaţi după procedeul Soave s-a înregistrat imediat postoperator o rată a incontinenţei de circa 83 %, după procedeul Swenson – 91 % şi după procedeul Duhamel – 80 %. Autorii explică rata înaltă a incontinenţei prin lichidarea canalului anal şi aplicarea anastamozei dintre mucoasa colonului şi pielea din regiunea perianală.

Analizând literatura de specialitate şi datele clinicii noastre putem relata că printre complicaţiile precoce cel mai frecvent întâlnite sunt dehiscenţa anastomozei, stenozele de anastomoză, ocluzia intestinală postoperatorie prin bride, precum şi complicaţii infecţioase perianale. Printre complicaţiile tardive – constipaţia, stenozele, incontinenţa anală, enterocolita, fecaloamele, enurezisul, disfuncţiile erectile, ocluzia tardivă prin bride, fistulele recto-vaginale etc. Astfel, analizând eficienţa curativă, frecvenţa complicaţiilor, problemele de reabilitare funcţională şi de integrare socială a copiilor operaţi pentru MH, putem conchide că, în pofida multiplelor metode de pregătire preoperatorie, a tehnicilor chirurgicale, vârstei pacientului la momentul aplicării lor, rezultatele postoperatorii precoce şi tardive pot fi nesatisfăcătoare [68; 69].

În această ordine de idei, studiile arată că tratamentul oportun necesită în prezent o claritate şi exactitate în stabilirea diagnosticului precoce corect, precum şi în selectarea tehnicii medico-chirurgicale individual adaptate. Astfel, putem conchide că diagnosticul şi tratamentul MH în funcţie de specificul anatomo-topografic al zonei afectate, complicaţiile survenite, patologiile şi anomaliile asociate, vârsta pacientului rămân în continuare un subiect de dezbatere şi necesită un management aprofundat, raportat la potenţialul medico-biologic şi tehnic contemporan.

Actualmente, specialiştii afirmă tot mai insistent faptul că poziţia-cheie în asigurarea unui tratament medico-chirurgical eficient la acest contingent de pacienţi este de a analiza aprofundat şi de a argumenta corect tactica asistenţei preoperatorii generale şi locale, selectarea tipului de intervenţie chirurgicală optimă şi corecţia precoce a patologiei în cauză. În acest plan, se consideră important, atât din punct de vedere

al supraviețuirii postoperatorii, cât și funcțional, să se țină cont de factorii patogeni ce induc, susțin și aprofundează dezechilibrul homeostatic general și local. Ținta curativă specifică pentru această etapă rămâne asigurarea eficienței tranzitului și evacuării intestinale, combaterea disbacteriozei și enterocolitei obstructive, asigurarea unui complex de măsuri rezonabile pentru restabilirea homeostazei și mecanismelor adaptive ale tuturor sistemelor de organe [70].

O condiție obligatorie pentru o evoluție postoperatorie favorabilă este diagnosticul precoce, selectarea tehnicilor chirurgicale optime individual adaptate la specificul anatomo-topografic al cazului [71; 72; 73]. Un alt set important de măsuri ce determină calitatea rezultatelor operației vizează asistența anestiziologică și terapia intensivă, conduita intra- și postoperatorie [74]. Printre acțiunile curative de bază, caracteristice pentru această etapă, figurează combaterea sindromului algic, tratarea dereglărilor metabolice, restabilirea echilibrului hidroelectrolitic, profilaxia disfuncțiilor urodinamice și de tranzit intestinal, restabilirea și menținerea forțelor imunobiologice de protecție, profilaxia complicațiilor septice. Evident că nu toate instituțiile medicale dispun de posibilități pentru realizarea acestor cerințe, de aceea asistența chirurgicală a nou-născuților și sugarilor cu MH este prerogativa centrelor specializate de chirurgie pediatrică.

În prezenta lucrare ne-am propus să evaluăm metodele, posibilitățile și limitele tratamentului MH la copii. De rând cu cele menționate mai sus, deosebit de importantă este asigurarea dispanserizării și reabilitarea funcțională de lungă durată a copiilor operați, fără care integrarea acestor copii în societate este anevoioasă.

BIBLIOGRAFIE

1. Lenders E, Sieber WK. Congenital megacolon observation by Frederick Ruish-1691. In: J Pediatr Surg. 1970; 5:1.
2. Hirschsprung H. Stuhltraegheit Neugeborener in Folge von Dilatation und Hypertrophie des Colons. In: Jahrb Kinderh. 1887; 27:1.
3. Finney J. Congenital idiopathic dilation of colon. In: Surg Ggynecol Obstet. 1908; 6:624.
4. Tittel K. Uber eine angeborene Missbuildung des Dickdrmes. In: Wien Klin Wochenschr. 1901; 14:903.
5. Tiffin ME, Chandler LR, Faber HK. Localized absence of ganglion cells of the myenteric plexus in congenital megacolon. In: Am J Dis Child. 1940; 59:1071.
6. Ehrenpreis T. Megacolon in the newborn; a clinical roentgenological study with special regard to the pathogenesis. In: Acta Chir Scand. 1946; 94(Suppl):112.
7. Swenson O, Bill AH. Resection of rectum and rectosigmoid with preservation of the sphincter for benign spastic lesions producing megacolon; an experimental study. In: Surgery. 1948; 24:212.
8. Swenson O. Follow up on 200 patients treated for Hirschsprung's disease during ten-year period. In: Ann Surg. 1957; 46:1036–40.
9. Rehbein F, von Zimmermann. Results with abdominal resection in Hirschsprung's disease. In: Arch Dis Child. 1960; 35:29–37.
10. Duhamel B. New operation for congenital megacolon; retrorectal and transanal lowering of the colon and its possible application to the treatment of various other malformations (in French). In: Presse Med. 1956; 64:2249-50.
11. Grob M, Genton N, Vontobel V. Erfahrungen in der Megacolon congenitum und Vorschlag einer neuen Operationstechnik. Z3ntralbl Chir. 1959; 84:1781-9.
12. Soave F. Hirschsprung's disease; a new surgical technique. In: Arch Dis Child. 1964; 39:116.
13. Pellerin D. The surgical treatment of Hirschsprung's disease by resection and exterior anastomosis. In: J Int Coll Surg, 1962; 37, 591-593.
14. Dasgupta R, Langer JC. Hirschsprung disease. In: Curr Probl Surg. 2004; 41:942-88.
15. Ehrenpreis T. Megacolon in the newborn. A clinical and roentgenological study with special regard to pathogenesis. In: Acta Chir Scand Suppl. 1946; 94:112.
16. Whitehouse FR, Kernohan JW. The myenteric plexus in congenital megacolon. In: Arch Intern Med. 1948; 82:75-111.
17. State D. Surgical treatment for idiopathic congenital megacolon (Hirschsprung's disease). In: Surg Gynecol Obstet, 1952; 95, 201-212.
18. Wilkinson D.J., Edgar D.H., Kenny S.E. Future therapies for Hirschsprung's disease. In: Semin Pediatr Surg., 2012; 21 (4), 364-370
19. Swenson O, Rheinlander HF, Diamond I. Hirschsprung's disease; a new concept of the etiology; operative results in 34 patients. In: N Engl J Med. 1949; 241:551-6.
20. Duhamel B. Retrorectal and transanal pull-through procedure for the treatment of Hirschsprung's disease. In: Diseases of the Colon & Rectum, 7(5), 1964, 455-458.
21. Boian G., Siniţîna L., Boian V. Malformațiile neuronale intestinale congenitale și impactul lor în morbiditatea și mortalitatea nou-născuţilor operaţi pentru vicii congenitale. În: A VI-a conferinţă regională. Zilele neonatologiei moldave. Patologia malformativă neonatală. Iași: Tehnopress, 2013, 15-23.
22. Rehman Y. et al. Low incidence of enterocolitis and colonic mucosal inflammation in Norwegian patients with Hirschsprung's disease. In: Pediatr Surg Int, 2009; 25 (2), 133-138.
23. Swenson O., Fisher J.H., MacMahon H.E. Rectal biopsy as an aid in the diagnosis of Hirschsprung's disease. In: N Engl J Med, 1959; 253, 632-635.
24. Wade R.B., Royle N.D. The operative treatment of Hirschsprung's disease: a new method. In: Med J Aust. 1927; 14, 137-141.
25. Cutait D.E. Technique of rectosigmoidectomy for megacolon. In: Dis Colon Rectum, 1965; 151, 107-114.

26. Liu, M., Lin, Z., Wu, D., Fang, Y., Chen, F., Chen, Y., & Weng, S. (2022). Effect of modified transanal Soave assisted by laparoscopy in the treatment of Hirschsprung's disease in children and its influencing factors. In: American Journal of Translational Research, 14(11), 8023.

27. Kessmann J. Hirschsprung's disease: diagnosis and management. In: American Family Physician, 2006; 74 (8), 1319-1322.

28. Widyasari A, Pavitasari WA, Dwihantoro A, Gunadi. Functional outcomes in Hirschsprung disease patients after transabdominal Soave and Duhamel procedures. BMC Gastroenterol. 2018 Apr 27; 18(1):56, doi: 10.1186/s12876-018-0783-1. Erratum in: BMC Gastroenterol. 2018 Jul 9; 18(1):110. Erratum in: BMC Gastroenterol. 2021 Sep 30; 21(1):357. PMID: 29703156; PMCID: PMC5923197

29. Harrington AW, Gasior AC, Einarsdottir H, Rothstein DH, Rollins MD, Ozgediz DE. Hirschsprung Disease: The Rise of Structured Transition and Long-term Care. In: J Pediatr Gastroenterol Nutr. 2019 Sep; 69(3):306-309, doi: 10.1097/MPG.0000000000002385. PMID: 31107797

30. Boley SJ, Lafer DJ, Kleinhaus S, et al. Endorectal pull through procedure for Hirschsprung's disease with and without primary anastomosis. In: J Pediatr Surg. 1968; 3:258.

31. Jensen, A. R., & Frischer, J. S. (2022, May). Surgical history of Hirschsprung disease. In: Seminars in Pediatric Surgery (p. 151174). WB Saunders.

32. Smith BM, Steiner RB, Lobe TE. Laparoscopic Duhamel pullthrough procedure for Hirschsprung's disease in childhood. In: J Laparoendosc Surg. 1994; 4:273-6.

33. Kanishka Das, Usha Kini, Babu M. K. The distal level of normally innervated bowel in long segment colonic Hirschsprung's disease. In: Pediatr Surg Int, 2010; 26, 593-599.

34. Georgeson KE, Fuenfer MM, Hardin WD. Primary laparoscopic pull-through for Hirschsprung's disease in infants and children. In: J Pediatr Surg. 1995; 30:1017-22.

35. Rothenberg SS, Chang JH. Laparoscopic pull-through procedures using the harmonic scalpel in infants and children with Hirschsprung's disease. In: J Pediatr Surg. 1997; 32:894-6.

36. Lefèvre J.H., Parc Y. Soave procedure. In: J Visc Surg., 2011; 148 (4). p. 262-266.

37. De la Torre-Mondragonm L, Ortega-Salgado JA. Transanal endorectal pull-through for Hirschsprung's disease. In: J Pediatr Surg. 1998; 33:1283–6.

38. De La Torre L., Langer J.C. Transanal endorectal pull-through for Hirschsprung disease: technique, controversies, pearls, pitfalls, and an organized approach to the management of postoperative obstructive symptoms. In: Semin Pediatr Surgery, 2010; 19 (2), 96-106.

39. Bax M.A. Duhamel Lecture: The Incurability of Hirschsprung's Disease. In: Eur J Pediatr Surg, 2006, 16 (6), 380-384.

40. Harres A.E. Minimally invasive neonatal surgery. In: Journal of Perinatal & Neonatal Nursing. 2007; 21 (1), 39-49.

41. Austin K.M. The pathogenesis of Hirschsprung's disease-associated enterocolitis. In: Semin Pediatr Surg., 2012; 21 (4), 319-327.

42. Urla C, Lieber J, Obermayr F, Busch A, Schweizer R, Warmann SW, Kirschner HJ, Fuchs J. Surgical treatment of children with total colonic aganglionosis: functional and metabolic long-term outcome. In: BMC Surg. 2018, Aug 15; 18(1):58, doi: 10.1186/s12893-018-0383-6. PMID: 30111320; PMCID: PMC6094876

43. Newgreen D.F.et al. Simple rules for a „simple" nervous system? Molecular and biomathematical approaches to enteric nervous system formation and malformation. In: Dev Biol, 2013 Jul 6, pii: S0012-1606(13)00362-X, doi: 10.1016/j.ydbio. 2013, 06. 29 p.

44. Meinds RJ, Trzpis M, Broens PMA. Anorectal Manometry May Reduce the Number of Rectal Suction Biopsy Procedures Needed to Diagnose Hirschsprung Disease. In: J Pediatr Gastroenterol Nutr. 2018 Sep, 67(3):322-327, doi: 10.1097/MPG.0000000000002000. PMID: 29652729

45. Stensrud K., Emblem R., Bjørnland K. Functional outcome after operation for Hirschsprung disease – transanal vs transabdominal approach. In: J Pediatr Surg, 2010; 45 (8), 1640-1644.

46. Amin R, Knezevich M, Lingongo M, Szabo A, Yin Z, Oldham KT, Calkins CM, Sato TT, Arca MJ. Long-term Quality of Life in Neonatal Surgical Disease. Ann Surg. 2018 Sep; 268(3):497-505, doi: 10.1097/SLA.0000000000002918. PMID: 29994930

47. Gunadi, Karina SM, Dwihantoro A. Outcomes in patients with Hirschsprung disease following definitive surgery. In: BMC Res Notes. 2018 Sep 4; 11(1):644, doi: 10.1186/s13104-018-3751-5. PMID: 30180876; PMCID: PMC6123951

48. Tang J, Liu X, Ma T, Lv X, Jiang W, Zhang J, Lu C, Chen H, Li W, Li H, Xie H, Du C, Geng Q, Feng J, Tang W. Application of enhanced recovery after surgery during the perioperative period in infants with Hirschsprung's disease – A multi-center randomized clinical trial. In: Clin Nutr. 2020 Jul; 39(7):2062-2069, doi: 10.1016/j.clnu.2019.10.001. Epub 2019 Oct 16. PMID: 31676258

49. Sapin E. et al. Transanal coloanal anastomosis for Hirschsprung's disease: comparison between endorectal and perirectal pull-through procedures. In: European Journal of Pediatric Surgery, 2006, 16 (5), 312-317.

50. O'Donnell A.M., Puri P. Skip segment Hirschsprung's disease: a systematic review. In: Pediatr Surg Int., 2010; 26 (11), 1065-1069.

51. Dai Y, Deng Y, Lin Y, Ouyang R, Li L. Long-term outcomes and quality of life of patients with Hirschsprung disease: a systematic review and meta-analysis. In: BMC Gastroenterol. 2020 Mar 12;20(1):67, doi: 10.1186/s12876-020-01208-z. PMID: 32164539; PMCID: PMC7066788

52. Harres A.E. Minimally invasive neonatal surgery. In: Journal of Perinatal & Neonatal Nursing. 2007, 21 (1), 39-49.

53. Huang Y., Zheng S., Xiao X. Preliminary evaluation of anorectal manometry in diagnosing Hirschsprung's disease in neonates. In: Pediatr Surg Int, 2009, 25 (1), 41-45.

54. Stensrud K., Emblem R., Bjørnland K. Functional outcome after operation for Hirschsprung disease - transa-

nal vs transabdominal approach. In: J Pediatr Surg, 2010, 45 (8), 1640-1644.

55. Mao YZ, Tang ST, Li S. Duhamel operation vs. transanal endorectal pull-through procedure for Hirschsprung disease: A systematic review and meta-analysis. In: J Pediatr Surg. 2018 Sep; 53(9):1710-1715, doi: 10.1016/j.jpedsurg.2017.10.047. Epub 2017 Oct 16. PMID: 29137805

56. Martucciello G. Hirschsprung's disease, one of the most difficult diagnoses in pediatric surgery: a review of the problems from clinical practice to the bench. In: Eur J Pediatr 2008; 18 (3), 140-149.

57. Nakamura H, Lim T, Puri P. Probiotics for the prevention of Hirschsprung-associated enterocolitis: a systematic review and meta-analysis In: Pediatr Surg Int. 2018 Feb; 34(2):189-193, doi: 10.1007/s00383-017-4188-y. Epub 2017 Oct 5. PMID: 28983778

58. Zimmer J, Tomuschat C, Puri P. Long-term results of transanal pull-through for Hirschsprung's disease: a meta-analysis. In: Pediatr Surg Int. 2016 Aug; 32(8):743-9, doi: 10.1007/s00383-016-3908-z. Epub 2016 Jul 6. PMID: 27385111

59. Meinds RJ, van der Steeg AFW, Sloots CEJ, Witvliet MJ, de Blaauw I, van Gemert WG, Trzpis M, Broens PMA. Long-term functional outcomes and quality of life in patients with Hirschsprung's disease. In: Br J Surg. 2019 Mar; 106(4):499-507, doi: 10.1002/bjs.11059. Epub 2019 Jan 17. PMID: 30653654; PMCID: PMC6590339

60. Thapar N. New frontiers in the treatment of Hirschsprung disease. In: J Pediatr Gastroenterol Nutr, 2009; 48 Suppl 2, 92-94.

61. Qingfeng Sheng, Zhibao Lv, Xianmin Xiao. Re-operation for Hirschsprung's disease: experience in 24 patients from China. In: Pediatr Surg Int. 2012; 28, 501-506.

62. Whitehouse F.R., Kernohan J.W. Myenteric plexus in congenital megacolon. In: Arch Int Med, 1948; 82, 75-111.

63. Puri, P., & Gosemann, J. H. (2012, November). Variants of Hirschsprung disease. In: Seminars in Pediatric Surgery (Vol. 21, no. 4, 310-318). WB Saunders.

64. Austin K.M. The pathogenesis of Hirschsprung's disease-associated enterocolitis. In: Semin Pediatr Surg., 2012; 21 (4), 319-327.

65. Pratap A., Shakya V.C., Biswas B.K. Single-stage transanal endorectal pull-through for Hirschsprung's disease: perspective from a developing country. In: Journal of Pediatric Surgery, 2007; 42 (3), 532-535.

66. Lolah M.A., Sultan T.A., Zalat M.F. Late postoperative complications after single-stage transanal endorectal pull-through for Hirschsprung`s disease. In: Menoufia Medical Journal, 2014; 27, 274-277.

67. Tran VQ, Mahler T, Dassonville M, Truong DQ, Robert A, Goyens P, Steyaert H. Long-Term Outcomes and Quality of Life in Patients after Soave Pull-Through Operation for Hirschsprung's Disease: An Observational Retrospective Study. In: Eur J Pediatr Surg. 2018 Oct; 28(5):445-454, doi: 10.1055/s-0037-1604115. Epub 2017 Jul 24. PMID: 28738437

68. Miyahara K, Kato Y, Suzuki R. Anorectal neural crest derived cell behavior after the migration of vagal neural crest derived cells is surgically disrupted: implications for the etiology of Hirschsprung's disease. In: Pediatr Surg Int., 2013; 29 (1), 9-12.

69. Sood S, Lim R, Collins L, Trajanovska M, Hutson JM, Teague WJ, King SK. The long-term quality of life outcomes in adolescents with Hirschsprung disease. In: J Pediatr Surg. 2018 Dec; 53(12):2430-2434, doi: 10.1016/j.jpedsurg.2018.08.036. Epub 2018 Sep 5. PMID: 30244941.

70. Gustafson E, Larsson T, Danielson J. Controlled outcome of Hirschsprung's disease beyond adolescence: a single center experience. In: Pediatr Surg Int. 2019 Feb;35(2):181-185, doi: 10.1007/s00383-018-4391-5. Epub 2018 Nov 20. PMID: 30460379; PMCID: PMC6341044

71. Drissi F, Meurette G, Baayen C, Wyart V, Cretolle C, Guinot A, Podevin G, Lehur PA. Long-term Outcome of Hirschsprung Disease: Impact on Quality of Life and Social Condition at Adult Age. In: Dis Colon Rectum. 2019 Jun; 62(6):727-732, doi: 10.1097/DCR.0000000000001363. PMID: 30807458

72. Saadai P, Trappey AF, Goldstein AM, Cowles RA, De La Torre L, Durham MM, Huang EY, Levitt MA, Rialon K, Rollins M, Rothstein DH, Langer JC; American Pediatric Surgical Association Hirschsprung Disease Interest Group. Guidelines for the management of postoperative soiling in children with Hirschsprung disease. In: Pediatr Surg Int. 2019 Aug; 35(8):829-834, doi: 10.1007/s00383-019-04497-y. Epub 2019 Jun 14. PMID: 31201486

73. Kilpatrick JA, Zobell S, Leeflang EJ, Cao D, Mammen L, Rollins MD. Intermediate and long-term outcomes of a bowel management program for children with severe constipation or fecal incontinence. In: J Pediatr Surg. 2020 Mar; 55(3):545-548, doi: 10.1016/j.jpedsurg.2019.10.062. Epub 2019 Nov 20. PMID: 31837840

74. Harrington AW, Gasior AC, Einarsdottir H, Rothstein DH, Rollins MD, Ozgediz DE. Hirschsprung Disease: The Rise of Structured Transition and Long-term Care. In: J Pediatr Gastroenterol Nutr. 2019 Sep; 69(3):306-309, doi: 10.1097/MPG.0000000000002385. PMID: 31107797

NOTĂ. Studiu realizat în cadrul proiectului instituțional de cercetări științifice pe tema *Optimizarea conduitei diagnostico-curative în dizabilitățile funcționale pelviene la copii operați pentru malformații colo-recto-anale, perineale și a axului neuronal spinal*, cifrul 20.80009.8007.18.

UN CAZ DE COLANGITĂ BILIARĂ PRIMARĂ – ABORDĂRI DIAGNOSTICE ȘI DE TRATAMENT

CZU: 616.361-002-07-08
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.05

Ana FIȚA[1]
E-mail: chiorascu9@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-2821-2967
Doctor în științe medicale, conferențiar universitar **Elina BERLIBA**[1]
E-mail: elina.berliba@usmf.md
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3142-5218
Doctor habilitat în științe medicale, profesor universitar **Eugen TCACIUC**[1]
E-mail: eugen.tcaciuc@usmf.md
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2362-1788
Doctor în științe medicale, conferențiar universitar **Angela PELTEC**[1]
E-mail: angela.peltec@usmf.md
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2616-634
Tatiana BURDA[2], medic
E-mail: burdatatiana07@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1274-4002
[1]Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemiţanu"
[2]IMSP Spitalul Clinic Republican „Timofei Moșneaga"

A CASE OF PRIMARY BILIARY CHOLANGITIS – DIAGNOSTIC AND TREATMENT APPROACHES

Summary. Primary biliary cholangitis (PBC) is a chronic, autoimmune, slowly progressive liver disease, characterized by the presence of antimitochondrial antibodies (AMA), cholestatic syndrome, and histological lesions of the interlobular bile ducts, with the potential progression to liver fibrosis and cirrhosis. AMA or AMA-M2 are specific markers for diagnosis of PBC, detected in about 90 % of patients. Antinuclear antibodies (ANA) specific for primary biliary cholangitis, anti-sp100 or anti-gp210 subtypes, can be used as markers of PBC diagnosis in case of patients with negative AMA. In addition to being specific for diagnosis of PBC, the presence of anti-gp210 was associated with more severe forms, rapid progression and poor prognosis of the disease. The first therapeutic option for PBC is considered ursodeoxycholic acid (UDCA), and for patients with a suboptimal response, it is recommended second-line treatment with obeticholic acid. 8-10 % of patients with PBC may have overlap syndrome with autoimmune hepatitis (AIH), which occurs with biochemical, serological and/or histological features of AIH in patients with cholestatic manifestations of PBC. „Paris Criteria" help to identify patients with PBC/AIH overlap syndrome. The article also examines a clinical case of PBC, AMA negative, which required additional investigations for evaluation, diagnostic discussion and current management of overlap syndrome associating PBC and autoimmune hepatitis.

Keywords: primary biliary cholangitis, antimitochondrial antibodies, ursodeoxycholic acid.

Rezumat. Colangita biliară primară (CBP), o afecţiune hepatică cronică, autoimună, lent progresivă, se caracterizează prin prezența anticorpilor antimitocondriali (AMA), sindrom colestatic și leziuni ale ductelor biliare interlobulare, cu potenţial de progresie ulterioară ~~la~~ a fibrozei şi cirozei hepatice. Anticorpii AMA, sau AMA-M2, constituie markerii specifici pentru CPB, depistaţi la circa 90 % dintre pacienţi. Pentru cazurile cu AMA negativi, drept markeri ai CPB pot fi utilizaţi anticorpii antinucleari (ANA) proprii colangitei biliare primare, subtipurile anti-sp100 sau anti-gp210. Pe lângă faptul că sunt specifici pentru CBP, prezența anti-gp210 a fost asociată cu forme mai severe, cu progresie rapidă și prognostic nefavorabil al bolii. Opțiunea terapeutică pentru colangita biliară primară este acidul ursodeoxicolic (UDCA), iar pentru pacienții cu răspuns suboptimal se recomandă de luat în considerare linia a doua de tratament cu acidul obeticolic. Dintre pacienții cu colangita biliară primară, 8-10 % pot prezenta sindrom de suprapunere sau overlap cu hepatita autoimună (HAI), care se manifestă prin particularități biochimice, serologice și/sau histologice ale HAI la pacienții cu manifestări colestatice de CBP. „Criteriile Paris" au fost propuse pentru identificarea pacienților cu sindrom de suprapunere CBP/HAI. În lucrare este analizat un caz clinic de CBP, AMA negativ, care a necesitat investigații adiționale pentru evaluare, discutarea diagnosticului și managementul actual al sindromului de overlap care asociază CBP și hepatita autoimună.

Cuvinte-cheie: colangita biliară primară, anticorpi antimitocondriali, acidul ursodeoxicolic.

INTRODUCERE

Colangita biliară primară (CBP) este o boală hepatică colestatică, autoimună, caracterizată prin evoluție progresivă lentă a colestaze, reactivitate serologică la anticorpii antimitocondriali (AMA) sau antinucleari specifici (ANA), însoțită de dovezi histologice de colangită cronică nesupurată, granulomatoasă, limfocitară a căilor biliare mici [1; 2]. Boala este cronică și adesea progresivă, având drept consecință ciroza hepatică și complicațiile acesteia – hipertensiunea portală, insuficiența hepatică și deces, constituind, totodată, o indicație comună pentru transplantul de ficat [2].

Etiologia bolii este necunoscută, dar un rol important în producerea CBP se atribuie asocierii dintre predispoziția genetică și factorii declanșatori de mediu [3; 4; 5]. Au fost efectuate mai multe studii epidemiologice care constată o legătură dintre debutul colangitei biliare și infecțiile tractului urinar (cauzate de Escherichia coli, Mycobacterium gordonae), suplinirea cu hormoni reproductivi, oja de unghii, vopselele de păr, fumatul și deșeurile toxice [6]. Prezența susceptibilității genetice este susținută de riscul familial crescut de boală și este confirmată de identificarea unui număr semnificativ de locusuri (loci) genetici prin studiile genomice [6]. Abordările genetice pe scară largă au demonstrat o asociere consistentă cu boli cu antigenul leucocitar uman (HLA) și interleukina-12, care joacă un rol important în reglarea imună [6].

CBP afectează toate rasele și etniile, fiind cel mai bine studiată la populația caucaziană. De boală suferă predominant femeile cu vârsta de peste 40 de ani, mai frecvent fiind recunoscută la 50-60 de ani, cu un raport femei/bărbați de 9:1 [2]. Deși incidența CBP pare a fi stabilă, prevalența generală a bolii este în creștere [1; 2].

Diagnosticul de CBP trebuie suspectat la pacienții adulți cu sindrom colestatic persistent, în special cu nivel crescut al fosfatazei alkaline (FA), mai mult de 6 luni și/sau a gamma-glutamiltransferazei (GGT); pot fi observate, de asemenea, valori crescute ale bilirubinei (conjugate) și ale nivelului de IgM. Aceste anomalii biologice pot fi sau nu în contextul unor simptome clinice relevante bolii, precum pruritul cutanat difuz, persistent și oboseala/fatigabilitatea – acestea fiind primele manifestări care ar sugera boala; la fel sindromul sicca (xerostomie, xeroftalmie) sau artralgiile [1]. Alte caracteristici clinice ale CBP includ oboseală, boli autoimune concomitente, osteopenie/osteoporoză, hipercolesterolemie și xantelasme (tabelul 1).

Markerii biochimici de citoliză, precum alanina aminotransferaza (ALT) și aspartat aminotransferaza (AST) pot fi crescuți, indicând necroinflamația lobulară a parenchimului hepatic [1].

Hiperbilirubinemia este o manifestare tardivă, iar creşterile semnificative sugerează o boală avansată. Când apare împreună cu o scădere a numărului de trombocite, concentrație redusă de albumină și Raport Internațional Normalizat (INR) crescut, ciroza semnificativă clinic și hipertensiunea portală sunt sigure.

Autoanticorpii AMA reprezintă anticorpi foarte specifici pentru CBP. Ei sunt considerați semnul serologic distinctiv pentru această boală și-s detectați la 90-95 % dintre pacienții cu CBP [7]. Totodată, cercetările efectuate demonstrează că titrurile anticorpilor AMA nu se corelează cu activitatea, cu severitatea bolii sau cu răspunsul la tratament, și, prin urmare, nu trebuie urmărite pentru evaluarea eficacității tratamentului [1; 2; 4; 7]. În ciuda faptului că pozitivitatea AMA este un indicator specific al PBC, mai multe studii arată că numai prezența AMA nu este suficientă pentru a diagnostica CBP [6; 7]. Reactivitatea AMA, cu o fosfatază alcalină crescută și fără o creștere semnificativă a AST, este asociată cu o valoare predictivă pozitivă de 0,95 % a CBP histologic [7; 8]. Grupul de experți în studiul CBP consideră că, deși nu există asociere între titrul anticorpilor AMA și severitatea bolii, prezența AMA este foarte specifică pentru diagnosticarea CBP la marea majoritate a pacienților [1; 2; 5].

PREZENTARE DE CAZ CLINIC

Pacienta, o femeie de 68 de ani, moldoveancă de naționalitate, a fost internată primar pentru următoarele acuze: prurit cutanat difuz ce persistă ultimul an; disconfort în ambii hipocondrii, icter sclero-tegumentar, oboseală, epistaxis dimineața, scădere ponderală cu 10 kg timp de un an, uscăciunea mucoaselor ochilor și a cavității bucale.

Pacienta nu are antecedente patologice personale sau heredocolaterale importante, este nefumătoare și neagă consumul de alcool. A lucrat la o fabrica de produse chimice.

De 15 ani este diagnosticată cu patologia glandei tiroide – tiroidită autoimună (administrează Eutirox 125 mg/zi). De 1,5 ani suferă de uscăciunea severă a mucoaselor, utilizează lacrimi artificiale.

Istoricul bolii. Debutul bolii a fost insidios, în urmă cu aproximativ opt ani, bolnava acuzând durere surdă în etajul abdominal superior, astenie fizică, oboseală accentuată progresiv, tulburări de somn. Cu ocazia unei verificări periodice la locul de trai al pacientei, s-ar fi presupus hepatita virala B: se decelează hepa-

tomegalie, sindrom citolitic cu AST – 88 U/l (norma 0-35 U/l), ALT 60 U/l (N 0-45 U/l), bilirubina serică neînsemnat crescută – 25 mcmol/l. Testele serologice pentru hepatitele virale: anti HBc pozitiv, alți markeri ai hepatitelor virale fiind negativi. Din 2015 până în prezent se observă în cartela de ambulator persistența modificărilor hepatice. La fel a fost diagnosticată cu tiroidită autoimună și hipotiroidie – TSH 77 mlu/ml, anti TG 5000 UI/ml, anti TPO 1000 UI/ml.

În mai 2021 notificăm intensificarea pruritului cutanat, prezența sindromului citolitic moderat – AST – 114 U/l, ALT – 54 U/l; valori crescute ale testelor de colestază GGT – 165 U/l (N 11-61 U/l), fosfatazei alkaline 350 U/l (N 30-120 U/l), colesterolului 7,53 mmol/l (N 0-5,2 mmol/l), hiperbilirubinemie. Ecografic – hepatomegalie, ficatul cu aspect macronodular.

Ulterior starea pacientei se agravează, apare icter sclero-tegumentar, pruritul cutanat intens, astenie fizică generalizată progresivă. Este spitalizată repetat în staționar cu diagnosticul de hepatită cronică virală B; administrează tratament simptomatic, hepatoprotectori, dar persistă aceleași abnormalități clinice și biologice.

Investigațiile efectuate suplimentar:

- Endoscopia superioară (03.2022) – fără varice esofagiene. Insuficiența cardiei. Esofagită superficială distală moderată. Gastropatie eritematos-exudativă difuză moderată.
- Colonoscopie (03.2022) – dolicosigma. Mucoasa intestinului gros fără particularități.
- 04.2022: ADN VHB cantitativ – nedetectabil.
- Tomografia computerizată a abdomenului cu contrast – hepatosplenomegalie, hipertensiune portală, semne CT caracteristice cirozei. Formațiuni intrahepatice nu s-au vizualizat. Limfadenopatie în hilul hepatic.
- Evaluarea fibrozei hepatice prin elastografie tranzitorie – fibroscan, rigiditatea ficatului 75 kPa, ceea ce corespunde F4 Metavir; gradul de steatoză hepatcă S0.

În iulie 2022 a fost internata in secția specializată de hepatologie cu acuzele susnumite. Examenul obiectiv a relevat prezența icterului, xantelasme pe pleoape, steluțe vasculare pe torace; hiperpigmentarea tegumentelor, leziuni de grataj ca urmare a pruritului cutanat; hepatomegalie semnificativă, splenomegalie.

Investigațiile paraclinice efectuate în vederea stabilirii gradului suferinţei hepatice și determinării etiologiei acesteia evidenţiază următoarele:

- Hemoleucogramă – pancitopenie moderată; sindrom de hepatocitoliză, persistent AST 178-159-140 U/l, ALT 88,4 - 63,5 U/l; sindrom de colestază în evoluție cu FA 308 - 292 U/l, GGT 176,5 U/l; bilirubină totală 68,6 mcmol/l (N 2-21 mcmol/l); colesterol 6,8 mmol/l; insuficiență hepatică – indice protrombinic 68 % (70-130 %); albumine serice scăzute 27,5 g/l (N 35-53 g/l);
- Imunoelectroforeza proteinelor decelează hipergamaglobulinemie policlonală cu predominarea IgG și IgM (IgG 22,71 g/l (N 7-16 g/l), IgM 4,58 g/l (0,4-2,3 g/l);
- Nivel seric scăzut de 25-hidroxivitamina D 13,3 (30-55,5 ng/ml); Markeri virali: AgHBs și anti-HVC – negativi.

Corelând datele anamnestice, clinice și paraclinice s-au constatat:

- semne clinice de colestază cu pruritul cutanat persistent, fatigabilitatea, hiperpigmentația tegumentelor, xantelasmele;
- sindromul colestatic biochimic – nivele crescute de FA, GGT, colesterol;
- Ig M crescută;
- asocierea altor boli autoimune, ca sindromul sicca (uscăciunea mucoaselor), tiroidită autoimună;
- excluderea altor cauze de colestază prin lipsa semnelor de hipertenzie biliară, precum și a semnelor caracteristice pentru colangita sclerozantă la colangiopancreatografia RMN;
- a fost suspectat diagnosticul de colangită biliară primară.

Pentru confirmare au fost investigați AMA, precum și alți marcheri autoimuni, care evidențiază următoarele: ANA 1,7 (>1,2); ADN dublu spiralat (ds-DNA) – 21,3 (0-20 IU/ml); anti LKM – 3,90 (0-12 U/ml); AMA – 4,20 (0-10 U/ml).

Prin urmare, se constată pozitivitatea anticorpilor ANA și ds-DNA, pe când AMA, anticorpii specifici CBP, sunt negativi. La pacientă s-a stabilit diagnosticul de colangită biliară primară (AMA negative), în stadiul de ciroză hepatica. Sindromul sicca. Tiroidită autoimună. Totodată, citoliza persistentă și nivelul crescut de IgG, prezența anticorpilor ANA, nu exclude sindromul de overlap cu hepatita autoimună.

S-a inițiat tratamentul cu acid ursodeoxicolic 15 mg/kg/masa corp/zi. S-a recomandat de efectuat ANA specifici CBP – subtipurile gp 210 și sp – 100.

Peste două luni de tratament cu acid ursodeoxicolic, pacienta relevă regresia pruritului cutanat și a oboselii, se constată o ameliorare a probelor biologice hepatice. Totuși, testele autoimune suplimentare, au confirmat colangita biliară primitivă: AMA M2-3E (BPO) – pozitiv; ANA specific CBP: sp 100 – intens pozitiv; gp 210 – echivoc; Ro 52 – intens pozitiv.

DISCUȚII

Aproximativ 10-15 % dintre pacienții cu CBP se prezintă cu AMA negativ, ceea ce creează dificultăți în stabilirea diagnosticului [7]. Studiile recente sugerează o serie de anticorpi la diferiți antigeni nucleari, ANA, care de asemenea se asociază cu colangita biliară primitivă. Aproximativ 50 % dintre pacienții cu CBP sunt pozitivi pentru antigenele țintă ANA specifice colangitei biliare (modele de tip membranos perinuclear, cum ar fi receptorul antiglicoproteină (anti-gp 210) și punctele nucleare multiple (anti sp100), iar pozitivitatea lor sugerează cu fermitate diagnosticul de PBC, indiferent de statutul AMA [1; 4; 6]. Aceşti autoanticorpi au fost detectați și la pacienta respectivă. În contextul corect, un diagnostic de CBP cu AMA negativ poate fi realizat cu certitudine la pacienții cu colestază și ANA specifici prin modele de imunofluorescență. Prezența anticorpilor împotriva antigenelor gp 210 și sp 100 este adesea asociată cu CBP severă și un curs nefavorabil al bolii [4; 6], dar rolul lor ca markeri de prognostic nu a fost încă complet elucidat.

Examenul histologic nu este necesar pentru confirmarea diagnosticului de CBP, deși biopsia hepatică este indicată atunci când anticorpii specifici CBP sunt absenți sau când se suspectează hepatită autoimună (HAI) sau steatohepatită nealcoolică coexistentă [1]. Printre trăsăturile histologice ale CBP se numără colangita limfocitară granulomatoasă nesupurativă care afectează căile biliare interlobulare și septale, conducând la pierderea progresivă a căilor biliare (ductopenie), colestază cronică, fibroză și ciroză.

Managementul pacienților cu CBP cuprinde terapii pentru încetinirea progresiei bolii (tratamente de linia întâi și a doua), terapii pentru controlul simptomelor asociate cu colestaza cronică, precum și tratamentul complicațiilor bolii hepatice avansate (figura 1; tabelul 1).

Acidul ursodeoxicolic (UDCA) este prima opțiune de tratament pentru CBP. Ghidurile recente recomanda UDCA, administrat oral, în doză de 13-15 mg/kg/zi ca farmacoterapie de primă linie pentru toți pacienții cu CBP [1; 5; 8; 9]. UDCA este de obicei continuată pe viață [1; 2; 9].

Până la 40 % dintre pacienți au un răspuns incomplet la terapie și, în timp, boala evoluează spre ciroză hepatica [1; 2; 5]. La pacienții cu intoleranță la UDCA sau care nu obțin un răspuns biochimic adecvat este disponibilă terapia de linia a doua cu acid obeticolic (OCA). Acidul obeticolic este o variantă sintetică a acidului biliar natural chenodeoxicolic și un activator puternic al receptorului farnesoidului nuclear X [1; 2; 5]. Pe lângă proprietățile sale anticolestatice, OCA are proprietăți antiinflamatorii și antifibrotice. Acidul obeticolic, 5-10 mg/zi, a fost aprobat pentru utilizare în combinație cu UDCA la pacienții cu răspuns incomplet la acidul ursodeoxicolic sau ca monoterapie în tratamentul pacienților cu intoleranță la UDCA [1; 4]. Un aspect important în tratamentul pacienților cu CBP constituie managementul activ al simptomelor, în special, pruritul cutanat, complexul sicca, artralgiile și oboseală (tabelul 1). Conform cercetărilor efectuate, aceste simptome nu sunt asociate direct cu progresia bolii, dar pot avea un impact semnificativ asupra calității vieții pacientului [5].

Aproximativ 8-10 % dintre pacienții cu CBP pot prezenta sindromul de suprapunere sau overlap, care se manifestă prin semne clinice, biochimice, serologi-

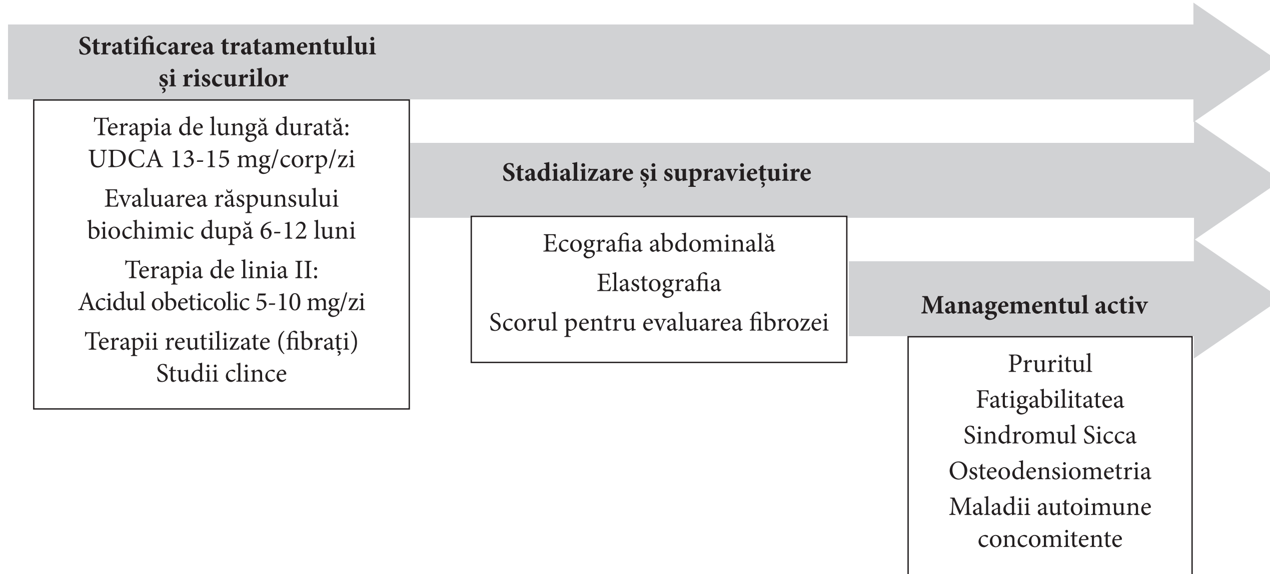

Figura 1. Algoritmul pentru evaluarea CBP [1; 5].

Tabelul 1

Tratamentul simptomelor și complicațiilor colangitei biliare primitive [5]

Simptome clinice	Semnificația clinică	Recomandări
Pruritul cutanat	▪ Deteriorează semnificativ calitatea vieții pacientului ▪ 80 % dintre pacienți suferă de prurit în timpul bolii	▪ De exclus obstrucția căilor biliare ▪ Utilizarea sechestranților de acizi biliari de prima linie: colestiramina 4-24 g/zi; rifampicină de linia a doua și naltrexonă de linia a treia ▪ Luate în considerare gabapentina, sertralina sau trimiterea către un centru specializat (pentru a include în studii clinice) la necesitate
Fatigabilitatea	▪ Afectează până la 50 % dintre pacienți și este asociată cu reducerea calității vieții	▪ Nu există o singură terapie eficientă ▪ Abordare structurată cu tratament eficient al afecțiunilor comorbide, cum ar fi pruritul cutanat (în special pruritul nocturn), depresia, apneea în somn, disfuncția vegetativă; revizuirea medicamentelor ▪ De exclus cauzele alternative ale oboselii ca boala tiroidiană asociată, anemia (autoimună, pernicioasă, hemolitică), boala celiacă ▪ Pacienții cu oboseală severă trebuie luați în considerare pentru trimiterea către centrele de specialitate pentru evaluarea tratamentului
Afecțiuni autoimune concomitente	▪ Afecțiunile includ: boala celiacă, tiroidita autoimună, sindromul Sjögren primar	▪ Evaluare la debut și monitorizare clinică ▪ Testarea ulterioară în baza suspiciunii clinice ▪ Lacrimile artificiale și salivă pentru complexul de Sicca. Pilocarpina sau cevimelina se utilizează în cazul simptomelor refractare
Lipidele serice	▪ Creșterea lipoproteinelor cu densitate înaltă și a lipoproteinei X	▪ Nu există dovezi care să sugereze un risc crescut de evenimente cardiovasculare ▪ Necesitatea terapiei hipolipemiante este recomandată conform riscului cardiovascular standard
Osteoporoza	▪ Impact variabil; cel mai notabil cu boală hepatică avansată	▪ Toți pacienții trebuie să aibă o evaluare a riscului de osteoporoză; tratați și monitorizați conform ghidurilor naționale, inclusiv suplimentarea cu vitamina D, 1000 UI/zi

ce și/sau histologice ale hepatitei autoimune (HAI) la pacienții cu manifestări colestatice de CBP [10; 11]. Sindromul de suprapunere HAI-CBP trebuie suspectat atunci când pacienții nu răspund în mod adecvat la tratamentul standard cu UDCA sau când evoluția bolii se înrăutățește, manifestându-se prin creșterea bruscă a transaminazelor sau deteriorarea funcției hepatice [9; 10; 11].

„Criteriile Paris" au fost propuse pentru a identifica pacienții cu caracteristici de overlap între CBP și hepatita autoimună [2; 10; 11]. Potrivit criteriilor Paris, diagnosticul acestui sindrom poate fi luat în considerare atunci când pacienții cu CBP întrunesc două dintre următoarele trei criterii caracteristice pentru HAI:

▪ Nivel ALT seric ≥ 5 ori/limita superioară a normei (LSN);

▪ Nivelul IgG seric ≥2 ori LSN sau prezența anticorpilor antifibră musculară netedă (SMA)

▪ Hepatită de interfață, moderată sau severă, la examenul histologic.

Biopsia hepatică este, totuși, considerată obligatorie în practica clinică pentru cazurile incerte [10; 11]. Conform acestor recomandări, pacienta prezentată nu întrunește complet criteriile pentru hepatita autoimună: nivelul ALT nu depășește cinci norme, iar nivelul crescut de IgG ar putea fi explicat prin boala hepatică avansată de care e afectată pacienta. ANA sunt prezenți și în CBP, iar alți marcheri autoimuni nu au fost detectați. Nu s-a efectuat biopsia hepatica, care, posibil, ar susține sau exclude diagnosticul definitiv de hepatită autoimună, ceea ce este important pentru decizia terapeutică ulterioară – administrarea de imunosupresoare.

CONCLUZII

Cazul clinic discutat se referă la o pacientă cu colestază care a fost diagnosticată în stadiul de boală hepatică avansată. Pacienta nu este un caz obișnuit de CBP cu AMA pozitivi, iar pentru precizarea diagnosticului a necesitat investigații suplimentare a autoanticorpilor ANA specifici CBP – gp 210 și sp 100, care conform protocoalelor internaționale au fost recent

identificați ca marcheri suplimentari pentru diagnosticul CBP, ceea ce ar trebui luat în considerare pentru diagnosticul cazurilor incerte de colestază.

Testele hepatice persistent modificate şi, în special, citoliza și colestaza fără o etiologie clară, necesită un diagnostic exhaustiv pentru a exclude toate cauzele posibile de boală hepatică.

Colangita biliară primitivă reprezintă o entitate rară comparativ cu alte patologii hepatice, al cărei diagnostic precoce și tratament prompt poate preveni evoluţia cirozei hepatice, a insuficienţei hepatice şi a decesului la un număr semnificativ de pacienţi.

BIBLIOGRAFIE

1. EASL Clinical Practice Guidelines. The diagnosis and management of patients with primary biliary cholangitis. European association for the study of the liver. Clinical practice guidelines. In: J Hepatol. 2017, vol. 671, 145-172.

2. Lindor K., et al. Primary biliary cholangitis: Practice Guidance from the American Association for the Study of Liver Diseases. In: Hepatology. 2019, nr. 69, 394-419.

3. Zobair M., et al. Diagnosis and Management of Primary Biliary Cholangitis. In: Am J Gastroenterol. 2019, vol. 114, 48-63.

4. Justin S., et al. Primary Biliary Cholangitis: A Brief Overview. In: Clinical Liver Disease. 2020, vol 15, nr. 3, 100-104.

5. Goet JC, Hirschfield GM. Guideline review: British Society of Gastroenterology/UK-PBC Primary Biliary Cholangitis treatment and management guidelines. In: Frontline Gastroenterology 2019; 10, 316-319, doi: 10.1136/flgastro-2018-101109

6. Gideon Hirschfielda, et al. A consensus integrated care pathway for patients with primary biliary cholangitis: a guideline-based approach to clinical care of patients. In: Expert Review of Gastroenterology & Hepatology. 2021, vol. 15, nr. 8, 929-39.

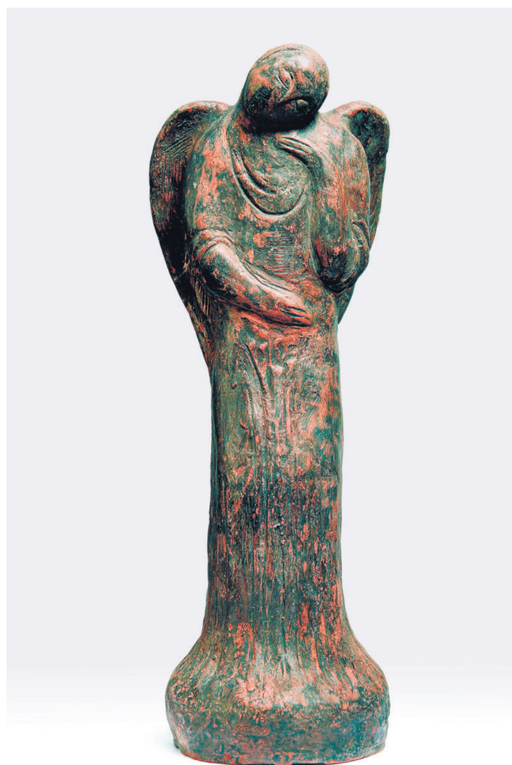
7. de Liso F., Matinato, Ronchi, Maiavacca. The diagnostic accuracy of biomarkers for diagnosis of primary biliary cholangitis (PBC) in anti-mitochondrial antibody (AMA)-negative PBC patients: a review of literature. In: Clin Chem Lab Med. 2017, nr. 56(1), 25-31.

8. Onofrio F., Hirschfield G., Gulamhusein A.A. Practical Review of Primary Biliary Cholangitis for the Gastroenterologist. In: Gastroenterology & Hepatology. 2019, vol. 15, Issue 3, 145-154.

9. Hirschfield GM, et al. al. The British society of gastroenterology/UK-PBC primary biliary cholangitis treatment and management guidelines. In: Gut. 2018, nr. 67(9), 1568-1594.

10. To U., Silveira M. Overlap syndrome of autoimmune hepatitis and primary biliary cholangitis. In: Clin Liver Dis. 2018, nr. 22, 603-611.

11. Mack Cara L., et al. Diagnosis and Management of Autoimmune Hepatitis in Adults and Children: 2019 Practice Guidance and Guidelines From the American Association for the Study of Liver Diseases. In: Hepatology. 2020, vol. 72, nr. 2, 671-722.

Tudor Cataraga. *Înger de veghe*. Schiță, 40 × 20 × 12 cm, teracotă, 1993.

PARTICULARITĂȚILE MORFOPRODUCTIVE ALE HIBRIZILOR F_1 OBȚINUȚI DE LA ÎNCRUCIȘĂRILE INTERRASIALE DE GĂINI CU SUBRASA GÂT GOLAȘ MOLDOVENESC

CZU: 636.5.081/.82
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.06

Doctor în agricultură **Tatiana LUPOLOV**
E-mail: talupolova@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4604-9267
Doctor în agricultură **Igor PETCU**
E-mail: petcu@rambler.ru
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2038-2048
Institutul Ştiinţifico-Practic de Biotehnologii în Zootehnie şi Medicină Veterinară

THE MORPHOPRODUCTIVE PECULIARITIES OF HYBRIDS F_1 OBTAINED AFTER INTERRACIAL POULTRY CROSSINGS WITH THE SUBRACE OF MOLDAVIAN NAKED-NECK CHICKENS

Summary. The article examines the necessity and efficiency of creating the poultry genotypes which are resulting from crossbreeding of different breeds in order to ensure enhanced performance in the new climatic conditions with higher tolerance to high temperatures. The analyzed crossbreeding schemes provide valuable information about the productivity and adjusting of hybrids to the extensive and semi-intensive breeding system in comparison with the breeding of purebred chickens. In this study, the main productive parameters were evaluated for intra- and interracial genotypes such as: egg production during 280 days, egg weight at 32 weeks, body weight, average daily gain, and specific consumption at 8 weeks. Thus, it was found that the *Na/na* interracial hybrids between ♀ Orpington × ♂ Gât golaş moldovenesc and ♀ Marans × ♂ Gât golaş moldovenesc demonstrate adaptability to climatic factors and higher productivity, manifesting a heterosis for the basic productive indicators from 1.42 % up to 22.4 %, in relation to intraracial genotypes.

Keywords: breed Gât golaş moldovenesc, *Naked-Neck* gene, hybrids, crossbreeding, genotype, heterosis, performance, climate changes.

Rezumat. În articol se analizează necesitatea și eficiența creării genotipurilor de păsări rezultate în urma încrucișărilor în rasă pură și interrasiale, menite să asigure o performanță sporită în noile condiții climatice, având o toleranță mai înaltă la temperaturi ridicate. Schemele de încrucișare analizate oferă informații valoroase despre productivitatea și pretarea hibrizilor la sistemul extensiv și semi-intensiv de creștere în comparație cu creşterea găinilor în rasă pură. În studiul dat au fost evaluați parametrii productivi principali la genotipurile provenite din încrucișări în cadrul rasei și interrasiale cum sunt: producția de ouă la 280 de zile, greutatea oului la 32 de săptămâni, greutatea corporală, sporul mediu zilnic, consumul specific la 8 săptămâni. Astfel, s-a constatat că hibrizii *Na/na* inter-rasiali ♀ Orpington × ♂ Gât golaș moldovenesc și ♀ Marans × ♂ Gât golaș moldovenesc demonstrează o adaptabilitate la factorii climatici și productivitate mai înalte, manifestând un heterozis pentru indicatorii productivi de bază de la 1,42 la 22,4 %, în raport cu genotipurile intrarasiale.

Cuvinte-cheie: subrasa Gât golaș moldovenesc, gena *Naked-Neck*, încrucișări între rase, hibrizi, genotip, heterozis, performanță, schimbări climatice.

INTRODUCERE

Provocările climatice condiționează piața autohtonă a produselor alimentare de origine animală să păstreze diversitatea existentă a raselor locale de animale și păsări, care posedă un grad mai înalt de adaptabilitate la condițiile de mediu și exploatare, sunt mai rezistente la îmbolnăviri și au o viabilitate mai mare. În acest sens, avicultura modernă, prin desfășurarea programelor de selecţie și ameliorare, acordă o atenție deosebită optimizării proceselor biologice de reproducere prin folosirea diverselor încrucișări pentru a obține hibrizi cu toleranță la temperaturi ridicate.

La păsări toleranța la temperatură depinde de gradul de acoperire a corpului cu penaj. Din acest motiv, actualmente, creșterea păsărilor cu gâtul gol în regiunile cu climă caldă este de interes major. Avantajul fenotipic constă în prezența genei „gâtului gol” *Na (Naked Neck).* Astfel de păsări au o productivitate mai mare, un spor în greutate mai înalt, o bună conversie

a hranei și o viabilitate ridicată. Rezultate mult mai bune se pot obține în cazul încrucișărilor acestor păsări cu diferite rase pentru a obține hibrizi cu specializare diferită.

Înlocuirea raselor pure cu hibrizi permite de a exploata efectul heterozis care se manifestă la heterozigoți. Despre eficiența utilizării genei *Na* vorbesc un șir de autori. De exemplu, gena „gâtului gol" a fost introdusă prin încrucișare în rasele de găini egiptene pentru a îmbunătăți greutatea corporală, obținându-se, astfel, performanțe pentru producția de carne la puii broiler de gât golaș Sinia, adaptați climatului cald [1]. În condițiile subtropicale umede, gena „gâtului gol", la fel, și-a demonstrat efectul asupra performanței de creștere și a carcasei prin încrucișarea cu rasa Hubbard [2]. Totodată e demonstrat impactul genei *Na*, în încrucișări cu rasele Rhode Island Red, Black Australorp, asupra performanței indicilor de incubație a ouălor în diferite sisteme de întreținere [3].

Cercetările din prezenta lucrare sunt axate pe problematica dată, fiind determinate astfel direcțiile de selecție în scopul îmbunătățirii indicilor productivi la populațiile de păsări prin introducerea genei *Na* a subrasei locale de găini Gât golaș moldovenesc.

METODE ȘI MATERIALE

Pentru obținerea ouălor de incubație și a puilor de o zi, în anii 1996–2000, la S.A. „AVICOLA" Chetroasa, Chișinău s-a procedat la încrucișări intrarasiale de găini mixte din rasele Marans, Orpington, Plymouth Rock, Gât golaș moldovenesc și încrucișări interrasiale pentru obținerea hibrizilor între rasele Marans, Orpington, Plymouth Rock, Gât golaș moldovenesc (forma maternă, în continuare – f. m.), cu cocoși de subrasa locală Gât golaș moldovenesc (forma paternă, în continuare – f. p). S-a mai inițiat în acest experiment, în 2015, în cadrul SRL „Raiplai Avicola" din raionul Briceni o încrucișare cu hibridul comercial Silver Brown specializat pe producția de ouă (forma maternă).

Caracteristicile raselor care au stat la baza încrucișărilor: *Rasa Orpington,* originară din Anglia, prin gabaritul său rivalizează cu găinile din rasele grele, dar producția mare de ouă o plasează, totuși, în grupa raselor mixte. Găinile ating o greutate corporală de 2 500-3 500 g. Producția numerică de ouă este de 120-160 de bucăți cu o greutate medie a ouălor de 53 g. Puicuțele încep ouatul la vârsta de 210-240 de zile [4].

Rasa Marans, originară din Franța, este specializată pentru producția de ouă-carne. Găinile ating o greutate corporală la diferite varietăți de culoare între 1 826-1 924 g. Producția numerică de ouă, în funcție de varietate (barată, alba, herminată, neagră) este de 94-98 de bucăți cu o greutate medie a ouălor de 52-54 g. Puicuțele încep ouatul între 161-164 de zile [4].

Hibridul comercial de găină pentru ouă *Silver Brown* provine din rasa High Line din SUA. Există mai multe crosuri de High Line, principala diferență fiind culoarea cojii ouălor. Silver Brown are coaja de ou maro, altele (W-36,77,98) sunt albe. Viabilitatea păsărilor este ridicată – până la 96 %. Găinile ating o greutate corporală de 1550-1800 g. Producția numerică de ouă este de 241-339 de bucăți (la 80 de săptămâni) cu o greutate medie a ouălor de 60-65 g. Puicuțele încep ouatul la 153 de zile [5].

Subrasa Gât golaș moldovenesc, linia grea și linia ușoară, ambele orientate pentru producția carne-ouă, a fost creată de colectivul de specialiști din Republica Moldova, începând cu anul 1985, pe baza încrucișării Gât golașului local cu rasa New-Hampshire. A fost aprobată în anul 1997 de către Agenția de Stat pentru Protecția Proprietății Industriale cu acordarea brevetului de invenție [6; 7].

Producția medie de ouă a găinilor din *linia ușoară* constituie 225 de bucăți, greutatea medie a unui ou la vârsta de 52 de săptămâni este de 59,3 g, masa corporală la 18 săptămâni – 1 562 g. Linia grea a subrasei a fost creată prin selecția găinilor locale cu rasele New-Hampshire și Kucinsk. Producția medie de ouă constituie 208 bucăți, greutatea medie a unui ou la 52 de săptămâni – 61,2 g, masa corporală la 18 săptămâni – 1 776 g. La ambele linii, caracteristica fenotipică este lipsa penelor de pe gât, până la gușă *(Na/Na*), culoarea penajului – roșie.

În baza acestui material biologic au fost alcătuite opt loturi de ouă, pui de o zi, dintre care patru loturi de control cu proveniența din încrucișări între rase pure (♀ Marans × ♂ Marans; ♀ Plymouth Rock × ♂ Plymouth Rock; ♀ Gât golaș moldovenesc × ♂ Gât golaș moldovenesc; ♀ Orpington × ♂ Orpington) și patru loturi experimentale de ouă obținute de la încrucișările interrasiale: ♀ Silver Brown× ♂ Gât golaș moldovenesc; ♀ Marans × ♂ Gât golaș moldovenesc; ♀ Orpington × ♂ Gât golaș moldovenesc; ♀ Plymouth Rock × ♂ Gât golaș moldovenesc.

Nu s-au pus la incubație ouă provenite de la încrucișarea „în sine" a hibridului comercial Silver Brown, deoarece este cunoscut faptul că descendenții obținuți în urma încrucișărilor dintre hibrizii F_1 au performanțe mult mai mici în ceea ce privește producția de ouă și carne decât părinții lor.

Cercetările pentru calitățile morfo-productive au urmat pe loturile de pui obținuți din ouăle de incubație, care au vizat trei loturi experimentale de hibrizi: ♀ Silver Brown × ♂ Gât golaș moldovenesc, ♀ Marans × ♂ Gât golaș moldovenesc, ♀ Orpington × ♂ Gât go-

laş moldovenesc şi trei loturi de rase pure: ♀ Marans × ♂ Marans, ♀ Gât golaş moldovenesc × ♂ Gât golaş moldovenesc, ♀ Orpington × ♂ Orpington.

În experiment au fost vizați următorii indicatori:

a) *la incubația ouălor* – numărul de ouă cu embrioni viabili, % de fertilitate al ouălor, % de eclozabilitate ș.a.

b) *în timpul creșterii puilor* – dinamica creșterii în greutate, consumul de hrană, producţia numerică de ouă, intensitatea ouatului (%), greutatea medie a unui ou (g); pierderile din efectiv (%).

Efectivele au fost crescute și exploatate în condiții tehnologice prevăzute pentru această categorie de păsări [8]. Aprecierea performanţelor s-a făcut în comparaţie cu loturile de rase pure, obţinute de la încrucișări intrarasiale și standardul rasei.

La baza lucrării stau cercetările multianuale ale Institutului Ştiinţifico-Practic de Biotehnologii în Zootehnie şi Medicină Veterinară, experienţele de doctorat ale unuia dintre autori (Tatiana Lupolov) și sunt efectuate în cele două proiecte din cadrul Programului de Stat (2020–2023): 20.80009.5107.12 *Fortificarea lanțului „hrană-animal-producție" prin utilizarea resurselor furajere noi, metodelor și schemelor inovative de asanare* și 20.80009.5107.20 *Managementul potențialului genetic și al producțiilor animalelor de rasă reproduse și exploatate în condițiile pedoclimaterice ale Republicii Moldova*.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Eclozabilitatea reprezintă un criteriu de selecţie pentru liniile materne. Heritabilitatea estimată a eclozabilității, precum și a fertilității, este de 0,29-0,28 [8].

În cercetările noastre ouăle provenite de la încrucișări interrasiale (tabelul 1) au înregistrat valori mai ridicate al procentului de eclozabilitate (numărul de pui eclozionaţi raportat la numărul de ouă fecundate faţă de formele parentale). După cum se poate observa, procentul de eclozabilitate al ouălor obţinute de la încrucișări interrasiale a avut cea mai mare valoare, de 85,6 %, la lotul experimental ♀ Silver Brown × ♂ Gât golaș moldovenesc, care a depășit cu 9,2 % forma paternă (76,4 %). Ouăle provenite de la încrucișarea ♀ Plymouth Rock × ♂ Gât golaș moldovenesc după procentul de eclozabilitate au depășit cu 0,2 % (84,6 %) forma maternă (84,4 %) și cu 8,2 % (76,4 %) forma paternă, pe când ouăle provenite din schema de încrucișare ♀ Marans × ♂ Gât golaș moldovenesc au avut valori mai mici cu 5 % (81,8 %) numai față de forma maternă (la rasa Marans – 86,8 %). Cel mai înalt procent de eclozabilitate au înregistrat ouăle provenite din încrucișări intrarasiale – 87,3 % la rasa pură Orpington.

Un alt criteriu de selecţie pentru liniile paterne este fertilitatea ouălor. Cele mai fertile ouă, de 92,3 %, s-au dovedit a fi ouăle de la încrucișarea dintre găini Silver Brown cu cocoși Gât golaș moldovenesc, urmate de combinațiile ♀ Marans × ♂ Gât golaș moldovenesc și ♀ Plymouth Rock × ♂ Gât golaș moldovenesc cu 85,7 % și 85,4 %, corespunzător. Acest indicator s-a remarcat cu o superioritate de 7,6 % față de forma parentală în combinații cu ♀ Silver, de 1 % în încrucișări cu femele Marans și de 0,7 % în schema de încrucișare cu găini Plymouth Rock.

Bazându-ne pe rezultatele obținute experimental, conchidem că din opt loturi experimentale, ouăle provenite de la încrucișarea ♀ Orpington × ♂ Gât golaș moldovenesc au obținut valori mai mici pentru fecunditate (83,7 %) în comparație cu ambele forme parentale (f.p. – 84,7 %; f.m. – 86,1 %), precum și pentru eclozabilitate (82,1 %), cu 5,2 % în raport cu forma maternă (87,3 % Orpington), demonstrând astfel o variantă genetică de încrucișare mai puțin reușită pentru acești indici de incubație.

Tabelul 1

Indicii de bază ai ouălor de incubație provenite de la rase pure și hibrizi *Na*

Nr.	Loturile experimentale	Ouă introduse, bucăți	Ouă fecundate		Pui eclozionați		Eclozabilitate, %
			bucăți	%	în total	viabili	
1.	♀ Silver Brown × ♂ Gât golaș moldovenesc	210	194	92,3	170	166	85,6
2.	♀ Marans × ♂ Gât golaș moldovenesc	461	395	85,7	330	323	81,8
3.	♀ Orpington × ♂ Gât golaș moldovenesc	688	576	83,7	482	473	82,1
4.	♀ Plymouth Rock × ♂ Gât golaș moldovenesc	465	397	85,4	344	336	84,6
5.	♀ Orpington × ♂ Orpington	459	386	86,1	356	337	87,3
6.	♀ Marans × ♂Marans	288	243	84,4	226	211	86,8
7.	♀ Gât golaș × ♂ Gât golaș moldovenesc	536	454	84,7	379	347	76,4
8.	♀ Plymouth Rock × ♂ Plymouth Rock	267	218	81,7	196	184	84,4

Cât priveşte calităţile morfo-productive ale găinilor provenite de la rase pure și hibrizi *Na*, s-a constatat că o cantitate maximă de ouă – 180,2 bucăţi, au fost obţinute în lotul experimental de hibrizi ♀ Marans × ♂ Gât golaş moldovenesc, depășind, astfel, cu 14,1 și 34 de bucăţi forma maternă și paternă, cu un câștig genetic de 8,48 % și 23 % corespunzător, urmat în ordine descrescândă de lotul experimental de hib-rizi ♀ Orpington ×♂ Gât golaş moldovenesc cu 167 de ouă și de lotul ♀ Silver Brown × ♂ Gât golaş moldovenesc – 112 ouă. Hibrizii ♀ Orpington × ♂ Gât golaş moldovenesc au depășit producţia de ouă cu 30,7 % forma maternă și cu 14 % cea paternă. Diferenţele stabilite sunt semnificative pentru ambele loturi de hibrizi (tabelul 2).

Greutatea oului este un indice de bază în aprecierea calităţii ouălor de incubaţie. Datele din tabelul 2 arată că indicii greutăţii oului la 32 de săptămâni au moştenit o valoare medie faţă de cea a părinţilor. La hibrizii rezultaţi în urma încrucişărilor dintre găini Marans şi cocoşi Gât golaş moldovenesc greutatea medie a oului a depăşit doar forma paternă cu 1,44 g, pe când hibrizii ♀ Orpington × ♂ Gât golaş moldovenesc au depăşit forma maternă cu 3,16 g. Din analiza datelor din tabel rezultă că o greutate a ouălor în conformitate cu cerinţele standard pentru oul de incubaţie de 54 g s-a obţinut numai în lotul ♀ Marans × ♂ Marans şi ♀ Silver Brown × ♂ Gât golaş moldovenesc.

Referitor la pierderile din efectiv observăm că cel mai mare nivel de viabilitate, de 81,2 %, s-a înregistrat la hibrizii ♀ Marans × ♂ Gât golaş moldovenesc, urmat cu 79,9 % de hibrizii ♀ Orpington × ♂ Gât golaş moldovenesc şi cu 72,3 % de ♀ Silver Brown × ♂ Gât golaş moldovenesc. Trebuie menţionat că pentru acest indicator la două dintre trei loturi de experienţă s-au obţinut plusvalori faţă de rasele parentale. La încrucişarea ♂ Marans × ♂ Gât golaş moldovenesc s-a obţinut o superioritate de 4,8 % faţă de forma paternă şi de 1,6 % faţă de forma maternă, la hibrizii ♀ Orpington × ♂ Gât golaş moldovenesc s-a obţinut un câştig de 3,5 % faţă de forma paternă şi 1,1 % faţă de forma maternă.

Un interes deosebit îl prezintă maturitatea sexuală. În experienţele noastre, două loturi de hibrizi au depus primul ou practic la aceeaşi vârstă (140,4-140,6 zile), mai precoce fiind hibridul ♀ Orpington × ♂ Gât golaş moldovenesc (140,4 zile), care cu 23 de zile mai devreme a atins maturitatea sexuală în raport cu forma maternă Orpington (163,2 zile) şi cu 16 zile în raport cu forma paternă subrasa Gât golaş moldovenesc (156,7 zile). Hibridul ♀ Marans × ♂ Gât golaş moldovenesc a fost mai timpuriu (140,6 zile) comparativ cu loturile de control, cu 7,4 zile faţă de forma maternă (148 de zile) şi 16,1 zile faţă de forma paternă. Cel mai tardiv, comparativ cu ambele forme parentale, s-a dovedit a fi hibridul ♀ Silver Brown × ♂ Gât golaş moldovenesc, care a depus primul ou la vârsta de 158 de zile.

Din cercetările noastre, prezentate în tabelul 3, a mai rezultat că cea mai bună creştere în greutate a puilor s-a remarcat în lotul experimental de hibrizi ♀

Tabelul 2

Calităţile morfo-productive ale găinilor provenite de la rase pure şi hibrizi *Na*

Loturile experimentale	Capete	Maturitatea sexuală, zile	Producţia de ouă, bucăţi 280 de zile	Vârful ouatului (săpt.)	Intensitatea ouatului, %	Greutatea medie a oului, g (32 săpt)	Viabilitatea efectivului la 150 de zile, %
♀ Silver Brown × ♂ Gât golaş moldovenesc	850	158 ±0,29	112,3±0,89	30	76,2	58,3±0,30	72,3
♀ Marans × ♂ Gât golaş moldovenesc	250	140,6±0,36	180,2±2,32***	33	85,7	53,41±0,48	81,2
♀ Orpington × ♂ Gât golaş moldovenesc	250	140,4±0,53	167,1±2,23***	31	77,8	49,39±0,31***	79,9
Silver Brown (Standardul hibridului)	-	153	175	–	-	60	94
♀ Gât golaş moldovenesc × ♂ Gât golaş moldovenesc	130	156,7 ±0,28	146,5±1,98	31	77,4	51,97±0,48	76,4
♀ Orpington× ♂ Orpington	60	163,2±0,45	127,8±1,59	35	70,4	46,23±0,55	78,8
♀ Marans × ♂ Marans	145	148,0±0,47	166,1±2,12	31	76,9	54,97±0,43	79,6

Notă: *** -P < 0,001

Tabelul 3

Greutatea corporală a păsărilor studiate la opt săptămâni, sporul mediu zilnic și consumul specific de hrană

Loturile experimentale	Capete	Greutatea corporală, g	Sporul mediu zilnic, g	Consumul specific, kg nutreț/ kg spor
♀ Orpington × ♂ Gât golaş moldovenesc	250	760,4±21,7***	14,5	3,36
♀ Marans × ♂ Gât golaş moldovenesc	250	750,5±46,7	12,6	3,62
♀ Marans × ♂ Marans	145	613,2±59,2	10,2	4,08
Silver Brown (Standardul hibridului)	-	642,6±13,26	13,8	3,59
♀ Orpington × ♂ Orpington	60	630,7±57,8	10,5	4,27
♀ Gât golaş moldovenesc × ♂ Gât golaş moldovenesc	130	740,8±75,8	12,5	3,73

Notă: *** – P < 0,001

Orpington × ♂ Gât golaş moldovenesc, acesta având la opt săptămâni 760,4 g, o greutate semnificativ superioară – cu 17,1 % –, față de lotul de control ♀ Orpington × ♂ Orpington și cu 2,6 % față de lotul de control ♀ Gât golaş moldovenesc × ♂ Gât golaş moldovenesc. Consumul specific, de asemenea, a fost unul mai mic – cu 0,37-0,91 kg față de formele paternă și maternă.

Conform datelor din tabelul 3, hibrizii rezultați din încrucișarea găinilor Marans cu cocoși Gât golaș moldovenesc, de asemenea au realizat o greutate mai mare, înregistrând o valoare de 750,5 g comparativ cu rasele pure parentale (740,8 g la subrasa Gât golaș moldovenesc și 613,2 g la rasa Marans), cu un indice mai mic de 0,11-0,46 kg pentru consumul specific de nutreț pe kilogram spor în greutate față de loturile de control, rase pure ♀ Gât golaș moldovenesc × ♂ Gât golaș moldovenesc și ♀ Marans × ♂ Marans corespunzător.

CONCLUZII

Experimentele realizate au condus la următoarele concluzii:

1. Producția de ouă a indicat valori superioare la loturile experimentale de hibrizi comparativ cu loturile de control (rase pure), depășind cu 14 % forma paternă și cu 30,7 % forma maternă la încrucișarea ♀ Orpington × ♂ Gât golaș moldovenesc; cu 23 % forma paternă și 8,48 % forma maternă la schema de încrucișare ♀ Marans × ♂ Gât golaş moldovenesc. Semnificative în acest sens sunt diferenţele înregistrate pentru ambii hibrizi față de formele parentale (p<0,001).

2. Greutatea corporală la hibrizi a depășit ambele forme parentale. La schema de încrucișare ♀ Marans × ♂ Gât golaș moldovenesc s-a obținut un câștig genetic în greutate comparativ cu rasa pură Marans de 18,3 % și de 1,29 % față de forma paternă pură Gât golaș moldovenesc. Hibridul Orpington × Gât golaș moldovenesc a depășit forma maternă pentru greutatea corporală cu 17,1 %, iar pe cea paternă cu 2,6 %.

3. Hibrizii F_1 au atins vârsta depunerii primului ou mai devreme comparativ cu formele parentale, astfel, hibridul Orpington × Gât golaș moldovenesc a manifestat un efect heterozis cu o valoare de 16,2 % față de rasa maternă și de 11,6 % față de cea paternă. La hibridul Marans, câștigul genetic a constituit, respectiv, 5,26 % și 11,4 %.

4. Rezultatele semnalate de la încrucișarea găinilor hibridului comercial Silver Brown cu cocoși din subrasa Gât golaș moldovenesc ne demonstrează o diminuare pentru producția de ouă, fiind și cel mai tardiv dintre schemele de încrucișări efectuate (vârsta depunerii primului ou – 158 de zile), ceea ce ne vorbește de o combinație genetică mai puțin reușită pentru caracterele selectate.

5. Caracterul fenotipic specific, gena *Na*, a avut o ereditate cu acțiune semidominantă, hibrizii heterozigoți *Na/na* moștenind caracterul golaș cu un smoc de pene în regiunea gâtului denumit „cravată".

6. Se recomandă aplicarea în gospodăriile crescătorilor de păsări ale Republicii Moldova a genotipurilor heterozigote *Na/na* obținute de la schemele de încrucișări interrasiale ♀ Marans × ♂ Gât golaș moldovenesc și ♀ Orpington × ♂ Gât golaș moldovenesc pentru producerea de ouă/carne, carne/ouă în sisteme extensive, semiintensive.

BIBLIOGRAFIE

1. Galal A., Radwan L.M., Rezik H.H., & Ayoub H. Expression levels of HSP70 and CPT-1 in three local breeds of chickens reared under normal or heat stress conditions after the introduction of the naked neck gene. In: Journal of thermal biology. 2019, 80, 113-118, [online] https://doi.org/10.1016/j.jtherbio.2018.12.018 (consultat: 18.01.2023).

2. Azu M.M., Bineadeo R.T., Adomako K., and Olympio S.O., Frimpong Y.O. Influence of the Naked Neck Gene on the Productivity of Meat Type Chickens under Humid Tropical Conditions. In: International Journal of Veterinary Science and Agriculture Research. September-October 2022, Vol. 4 Issue 5, [online] https://www.ijvsar.com/Publised/IJVA4I5/IJV25886579.pdf (consultat: 18.01.2023).

3. Usman M. et al. Performance of Rhode Island Red, Black Australorp, and Naked Neck crossbreds under alternative production systems. In: South African Journal of Animal Science. 2020, 50(4), 564-577, [online]: https://doi.org/10.4314/sajas.v50i4.8 (consultat: 18.01.2023).

4. Tratat de avicultură, vol.1. Coord. Ioan Vacaru-Opriș. București: Ceres, 2007. 526 p.

5. Yaichnye kury Khay-Layn: vneshnii vid i usloviya ikh soderzhaniya [online]. © Ferma.expert, [online] https://ferma.expert/pticy/kury/porody-kury/hay-layn (consultat: 23.01.2023).

6. Luchianov V., Socican I., Lupașcu V., Cabac M., Bâzgu I., Socolnicov B., Zestrea N., Chinah M. Subrasa Gât golaş moldovenesc linia uşoară. Brevet de invenție 829 (13) F1, A01K67/00. Holdingul de Stat „Avicola", Societate pe Acţiuni, MD. Nr. depozit A1997 0048. Data depozit 14.02.1997. Publicat 30.09.1997. În: BOPI. 1997, nr. 9, 17-18. [online] http://www.agepi.md/sites/default/files/bopi/9_1997.pdf (consultat: 18.01.2023).

7. Luchianov V., Socican I., Lupașcu V., Cabac M., Bâzgu I., Socolnicov B., Zestrea N., Chinah M. Subrasa Gât golaş moldovenesc linia grea. Brevet de invenție 830 (13) FI, A01K67/00. Holdingul de Stat „Avicola", Societate pe Acţiuni, MD. Nr. depozit A1997 0184. Data depozit 07.07.1997. Publicat 30.09.1997. În: BOPI. 1997, nr. 9, 18-19. [online] http://www.agepi.md/sites/default/files/bopi/9_1997.pdf

8. Tratat de avicultură. Reproducție. Alimentație. Tehnologii de creștere și exploatare, vol. 2. Coord. Ioan Vacaru-Opriș. București: Ceres, 2002. 611 p.

Tudor Cataraga. *Voievod*, 30 × 10 × 10 cm, bronz, 2005.

STUDIUL COMPARATIV AL UTILIZĂRII CHITOSANULUI LA LIMPEZIREA MUSTULUI CU SUBSTANȚELE DE CLEIRE TRADIȚIONALE

CZU: 663.257.3
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.07

Doctorandă **Silvia NEMȚEANU**
E-mail: nemteanusilvia@yahoo.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5075-5378
IP Institutul Științifico-Practic de Horticultură și Tehnologii Alimentare

COMPARATIVE STUDY OF THE USE OF CHITOSAN IN MUST CLARIFICATION WITH TRADITIONAL FINING SUBSTANCES

Summary. Chitosan is a universal, of natural origin, nonallergic and biodegradable sorbent, capable of binding a large spectrum of organic and non-norganic substances, making it widely used throughout the wine production process. The process of must clarification was studied in this research, using the fungal origin biopolymer, chitosan, in comparison with the use of the most commonly used fining substances in winemaking practice, the pectolytic enzymes and bentonite. The physicochemical composition of clarified musts and of dry white wines obtained from these musts, produced in micro-winemaking conditions, within IȘPHTA, was studied. The dynamics of the alcoholic fermentation process of the clarified must with the use of the studied substances was also studied. The research carried-out proves that the treatment with chitosan contributes to a better clarification of the must compared to pectolytic enzymes or bentonite. Dry white wines obtained correspond to the quality requirements, stipulated in the normative documents in force, and the higher quality of must clarification by chitosan treatment also has a positive effect on the organoleptic indices of the wine. Tests on the susceptibility to various physical-chemical changes have shown that treating must with chitosan enables the production of dry white wines that are stable to protein breakdown and oxidative browning. As a result of the research, recommendations were given for the clarification of the grape must in order to obtain quality dry white wines.

Keywords: bentonite, chitosan, enzymes, clarification, must, dry white wines.

Rezumat. Chitosanul este un sorbent universal, de origine naturală, nonalergic și biodegradabil, capabil să lege un spectru mare de substanțe organice și anorganice, ceea ce determină o utilizare largă a sa pe parcursul întregului proces de producere a vinului. În această lucrare a fost studiat procesul de limpezire a mustului utilizând biopolimerul de origine fungică chitosan, în comparație cu utilizarea substanțelor de cleire cel mai des utilizate în practica vinicolă – enzimele pectolitice și bentonita. A fost cercetată compoziția fizico-chimică a mustului limpezit cu utilizarea diferitor substanțe și a vinurilor albe seci obținute din acest must, produse în condiții de microvinificație în cadrul IȘPHTA. De asemenea, a fost studiată dinamica procesului de fermentare alcoolică a mustului limpezit cu utilizarea substanțelor studiate. Cercetările efectuate demonstrează că tratarea cu chitosan contribuie la o mai bună limpezire a mustului comparativ cu enzimele pectolitice sau bentonita. Vinurile albe seci obținute corespund cerințelor de calitate, stipulate în documentele normative în vigoare, iar deburbarea mai calitativă a mustului prin tratarea cu chitosan se răsfrânge pozitiv și asupra indicilor organoleptici ai vinurilor. Testările privind predispunerea la diferite modificări fizico-chimice au arătat că tratarea mustului cu chitosan permite obținerea vinurilor albe seci stabile la casările proteice și la brunificarea oxidazică. În urma cercetărilor au fost elaborate recomandări în vederea limpezirii mustului de struguri în scopul obținerii vinurilor albe seci de calitate.

Cuvinte-cheie: bentonită, chitosan, enzime, limpezire, must, vinuri albe seci.

INTRODUCERE

Calitatea mustului de struguri este determinată de conținutul în el a trei compuși de bază, care ulterior influențează asupra calității viitorului vin, și anume: conținutul de burbă, compușii fenolici și concentrația oxigenului dizolvat în must [1]. Alături de operațiile tehnologice de procesare a strugurilor, calitatea vinului mai depinde și de felul cum este tratat mustul înainte de fermentare. În acest scop, mustul rezultat de la prelucrarea strugurilor este supus unor procedee tehnologice, dintre care deburbarea este cea mai importantă [2].

În urma deburbării, se diminuează acţiunea negativă a oxigenului şi a enzimelor oxidative în must, se reduce considerabil microflora spontană, vinurile ob-

ţinute sunt mai fine, mai curate, tipice, fără mirosuri străine, proaspete și mai aromate, sunt mai rezistente la acţiunea oxigenului din aer, au o culoare mai deschisă. Mustul limpezit fermentează mai lent, iar pierderile de alcool și aromă sunt mai mici [3].

Pentru a intensifica procesul de sedimentare și a micșora durata de limpezire se face tratarea mustului cu floculanţi. În prezent, în calitate de floculanţi se folosesc preparate de două tipuri: de origine organică – gelatină, albumină de ou, clei de pește, cazeină sau de origine minerală – bentonita, silica coloidală ş.a. [1; 2].

În conformitate cu modificările reglementare privind etichetarea produselor alimentare, utilizarea anumitor substanţe adjuvante pentru tratarea vinului este limitată [4]. Din aceste considerente, apare necesitatea utilizării în tehnologiile de fabricare a vinurilor a unor produse de origine vegetală cu o eficacitate similară produselor deja disponibile pe piaţă [5]. La aceste produse se referă și chitosanul, preparat ce se obține din pereții celulari ai ciupercilor [6; 7]. Folosirea în vinificaţie a preparatului respectiv în ţările membre ale Uniunii Europene este autorizată din anul 2011 [8], iar în Republica Moldova tratarea vinurilor cu chitosan obținute din *Aspergillus Niger* este autorizată începând cu anul 2015, prin Reglementarea tehnică „Organizarea pieţei vitivinicole" [9].

Proprietățile fizico-chimice ale chitosanului sunt determinate de originea sa, de structura polisaharidică și de gruparea funcțională amidă. Astfel, chitosanul este un sorbent universal, capabil să lege un spectru mare de substanțe organice și anorganice, ceea ce face posibilă o utilizare largă a sa în domeniul vinificației (limpezirea mustului, eliminarea metalelor grele, a ocratoxinei, a reziduurilor de pesticide, stabilizarea vinului etc.) [10].

În ultimii ani au fost efectuate multiple studii referitoare la folosirea chitosanului în domeniul vinificației [10]. Studii asupra efectului de limpezire a chitosanului au fost desfășurate de către S. Chartterjée, Y. Xu, H.P. Ding și A. Bornet [6; 7]. Ei au demonstrat că folosirea chitosanului este mai eficientă pentru a diminua turbiditatea în raport cu agenții de cleire de referință. În plus, s-a constatat că tratarea cu chitosan nu periclitează parametrii biochimici și contribuie la îmbunătățirea structurii vinului. O direcție nouă de cercetare este consacrată studiului efectului antioxidant al chitosanului și substituirii dioxidului de sulf la producerea vinurilor cu chitosan. Asemenea cercetări au fost efectuate de către A. Castro-Marin, F. Chinnici și al. [11; 12].

În această ordine de idei, prezintă interes științific studiul utilizării chitosanului în procesul de limpezire a mustului de struguri și influența acestuia asupra unor indici fizico-chimici și organoleptici ai vinurilor albe seci. Cleirea cu chitosan are ca obiectiv reducerea turbidității, precipitarea particulelor în suspensie, ameliorarea calității vinului obținut, reducerea dozelor de dioxid de sulf și realizarea unui tratament preventiv al casărilor proteice, prin precipitarea parţială a excesului materiilor proteice.

MATERIALE ȘI METODE

Cercetările privind limpezirea mustului folosind biopolimerul chitosan au fost efectuate în cadrul Laboratorului Oenologie, VDO și Băuturi Tari și a Secției Microvinificație a IP IȘPHTA, utilizând soiul de struguri Chardonnay ca obiect de studiu.

Pentru efectuarea studiului, strugurii au fost recoltați la maturitate tehnologică, la concentrația în masă a zaharurilor de 230 g/dm^3 și concentrația în masă a acizilor titrabili de 7,3 g/dm^3. Strugurii au fost prelucrați în condiții de microvinificație după următoarea schemă tehnologică: zdrobirea și desciorchinarea → sulfitarea mustuielii în doza de 80 mg/dm^3 → separarea mustului → tratarea mustului → limpezirea mustului timp de 12 h, la temperatura de 12-14 °C → decantarea mustului limpezit → fermentarea mustului la temperatura de 14-16 °C cu administrarea levurilor Oenoferm Bouquet 0,2 g/dm^3 → tragerea vinului de pe sedimentul de drojdie → depozitarea vinului tânăr la temperatura de 12-14 °C → analiza fizico-chimică și organoleptică a vinului. În calitate de control a servit proba de must limpezit prin sedimentarea gravitațională în decurs de 12 ore la temperatura de 12-14 °C.

Pentru a efectua un studiu comparativ al capacității de limpezire a chitosanului s-a efectuat tratarea mustului la limpezire cu diferite substanțe de cleire, iar în consecință au fost obținute următoarele probe de vinuri albe seci experimentale (aproximativ 10 dm^3 de fiecare probă):

- Chardonnay (control), obținut prin aplicarea limpezirii mustului prin sedimentare gravitațională;
- Chardonnay, obținut prin aplicarea limpezirii mustului cu chitosan în doză de 0,5 g/dm^3;
- Chardonnay, obținut prin aplicarea limpezirii mustului cu chitosan în doză de 1,0 g/dm^3;
- Chardonnay, obținut prin aplicarea limpezirii mustului cu enzime pectolitice "Trenolin Opti DF" (0,03 g/dm^3);
- Chardonnay, obținut prin aplicarea limpezirii mustului cu bentonită "Granubent" (1,0 g/dm^3).

Trebuie menționat că după sulfitarea mustuielii, pentru a studia proprietatea antioxidantă a chitosanului, pe parcursul întregului proces tehnologic de producere vinul alb sec Chardonnay obținut din must limpezit cu chitosan nu a fost sulfitat.

La finalizarea procesului de fermentare alcoolică, vinurile albe seci au fost scoase de pe sedimentul de drojdie, iar după postfermentarea vinurilor s-a efectuat analiza fizico-chimică și organoleptică. Indicii fizico-chimici au fost determinaţi conform metodelor standardizate şi metodelor OIV expuse în Reglementarea tehnică „Metode de analiză în domeniul fabricării vinurilor” [13].

Conductivitatea electrică a vinurilor albe seci și conţinutul sărurilor total solubile au fost determinate instrumental la MC 226 Conductivity Meter. Gradul de limpezire a vinurilor s-a determinat prin măsurarea densităţii optice la lungimea de undă λ=420 nm la spectrofotometru T60 UV/VIS.

Rezultatele experimentale au fost supuse unui studiu matematic pentru a exclude rezultatele cu eroare accidentală și cele cu nivel mare de incertitudine. În acest scop au fost efectuate câte două măsurări paralele, rezultatele fiind supuse prelucrării statistice în MS Excel cu ajutorul pachetului „Data analysis”.

Testarea vinurilor albe seci la tulburările fizico-chimice a fost efectuată în conformitate cu „Metode de testare a vinurilor materie primă și a vinurilor la tulburările fizico-chimice” [14].

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Rezultatele analizei fizico-chimice a mustului obținut în urma limpezirii, realizată cu utilizarea diferitor substanțe de cleire, sunt prezentate în tabelul 1. Deducem că în funcție de substanța utilizată la limpezirea mustului, volumul burbei rezultat în urma decantării mustului variază în limite destul de mici, de la 10 % până la 15 %. Volumul cel mai mic al sedimentului a fost determinat în mustul limpezit cu chitosan.

Densitatea optică (D_{420}), care caracterizează gradul de limpezire a mustului, în proba limpezită prin tratare cu chitosan în doza de 0,5 g/dm^3 are valoarea de 0,62 unități comparativ cu proba de control, la care indicele respectiv constituie 1,5 unități. În așa fel, chitosanul adăugat în must în doza respectivă asigură un grad de limpezire de două ori mai mare în raport cu procedeul de sedimentare gravitațională și asigură rezultate similare ca și în cazul folosirii enzimelor pectolitice (0,63 unități). Se poate constata că gradul de limpezire a mustului crește odată cu creșterea dozei administrate de chitosan.

Din tabelul 1 se observă că indicele densității optice D_{420} a mustului limpezit prin tratare cu chitosan în doză de 1 g/dm^3 este și mai mic, constituind 0,2 unități comparativ cu 0,62 unități. La utilizarea bentonitei în procesul de limpezire a mustului Chardonnay densitatea optică este înaltă și constituie 1,20 unități.

În scopul studierii influenței chitosanului asupra concentrației sărurilor dizolvate în must a fost determinat conținutul sărurilor total solubile și conductivitatea electrică. Potrivit datelor prezentate în tabelul 1, chitosanul nu influențează esențial asupra concentrației sărurilor total solubile. Conținutul de săruri total solubile variază de la 1 060 mg/dm^3 până la 1 065 mg/dm^3, în funcție de substanța utilizată la limpezirea mustului. Proba tratată cu chitosan în doza de 0,5 g/dm^3 se caracterizează cu valori mai înalte ale conținutului de săruri total solubile (1 065 mg/dm^3), iar conductivitatea electrică constituie 2130 µS/cm.

Dinamica procesului de fermentare alcoolică a mustului limpezit cu diferite substanţe este prezentată în figura 1.

Conform datelor experimentale, procesul de fermentare a mustului limpezit cu diferite substanțe a fost uniform și nu diferă esențial de proba de control. Prin urmare, tratarea mustului cu chitosan nu influențează asupra intensității procesului de fermentare alcoolică.

În vinurile albe seci Chardonnay, obținute din mustul limpezit cu diferite substanțe de cleire, au fost determinați indicii fizico-chimici, iar rezultatele obținute sunt prezentate în tabelul 2.

Tabelul 1

Indicii fizico-chimici ai mustului limpezit cu diferite substanțe de cleire

Nr.	Materialul adjuvant utilizat	Volumul sedimentului, %	Densitatea optică, D_{420}	Concentrația în masă a sărurilor total solubile, mg/dm^3	Conductivitatea electrică, µS/cm	pH
1.	Proba de control	15,0 ± 0,1	1,50 ± 0,01	1060 ± 5	2120 ± 5	3,40 ± 0,01
2.	Chitosan (0,5 g/dm^3)	10,0 ± 0,1	0,62 ± 0,01	1065 ± 5	2130 ± 5	3,39 ± 0,01
3.	Chitosan (1,0 g/dm^3)	11,0 ± 0,1	0,20 ± 0,01	1060 ± 5	2120 ± 5	3,39 ± 0,01
4.	Enzime pectolitice (0,03 g/dm^3)	14,0 ± 0,1	0,63 ± 0,01	1060 ± 5	2120 ± 5	3,40 ± 0,01
5.	Bentonită (1,0 g/dm^3)	12,0 ± 0,1	1,20 ± 0,01	1063 ± 5	2126 ± 5	3,38 ± 0,01

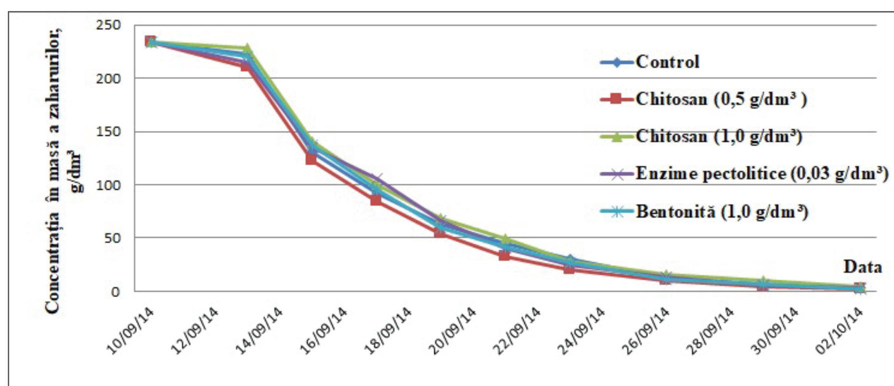

Figura 1. Dinamica fermentării alcoolice a mustului din soiul Chardonnay limpezit cu diferite substanțe de cleire.

Tabelul 2

Indicii fizico-chimici ai vinurilor albe seci Chardonnay obținute din mustul limpezit cu diferite substanțe de cleire

Nr.	Indicii fizico-chimici	Substanța de cleire utilizată la limpezirea mustului				
		Proba de control	Chitosan (0,5 g/dm³)	Chitosan (1,0 g/dm³)	Enzime pectolice (0,03 g/dm³)	Bentonită (1,0 g/dm³)
1.	Concentrația alcoolică, % vol.	13,8 ± 0,1	13,7 ± 0,1	13,7 ± 0,1	13,8 ± 0,1	13,7 ± 0,1
	Concentrația în masă					
2.	Zaharuri reziduale, g/dm³	1,4 ± 0,2	1,3 ± 0,2	1,2 ± 0,2	1,2 ± 0,2	1,4 ± 0,2
3.	Acizi titrabili, g/dm³	7,4 ± 0,1	7,1 ± 0,1	6,9 ± 0,1	7,4 ± 0,1	7,3 ± 0,1
4.	Acizi volatili, g/dm³	0,40 ± 0,04	0,46 ± 0,04	0,40 ± 0,04	0,46 ± 0,04	0,40 ± 0,04
5.	Dioxid de sulf total/ liber, mg/dm³	109/18 ± 1	70/15 ± 1	72/16 ± 1	110/20 ± 1	105/18 ± 1
6.	Compuși fenolici totali, mg/dm³	351 ± 10	317 ± 10	305 ± 10	338 ± 10	335 ± 10
7.	Săruri total solubile, mg/dm³	566 ± 5	556 ± 5	555 ± 5	562 ± 5	560 ± 5
8.	Extract sec nereducator, g/dm³	19,0 ± 0,5	19,2 ± 0,5	19,1 ± 0,5	19,2 ± 0,5	19,1 ± 0,5
9.	pH	3,30 ± 0,01	3,32 ± 0,01	3,34 ± 0,01	3,30 ± 0,01	3,31 ± 0,01
10.	Conductivitatea electrică, µS/cm	1131 ± 5	1112 ± 5	1110 ± 5	1125 ± 5	1120 ± 5
11.	Densitatea optică, D_{420}	0,12 ± 0,01	0,07 ± 0,01	0,06 ± 0,01	0,09 ± 0,01	0,08 ± 0,01
12.	Nota organoleptică, puncte	7,80	8,00	7,97	7,90	7,85

După cum denotă rezultatele analizei fizico-chimice concentrația alcoolică în vinurile albe seci Chardonnay, obținute din mustul limpezit cu diferite substanțe, nu diferă esențial de proba de control și variază în limitele 13,7÷13,8% vol. În urma fermentării alcoolice, concentrația în masă a zaharurilor reziduale în vinurile investigate variază în limitele 1,2÷1,4 g/dm³. În vinurile albe seci obținute din mustul limpezit cu chitosan concentrația în masă a zaharurilor reziduale nu diferă esențial de proba control constituind 1,3 g/dm³ și, respectiv, 1,2 g/dm³. În consecință, constatăm că utilizarea chitosanului la limpezirea mustului permite obținerea vinurilor seci cu un conținut minim de zaharuri reziduale.

Concentrația în masă a acizilor titrabili, exprimată în acid tartric, în vinurile investigate variază în limitele 6,9 ÷ 7,4 g/dm^3. Vinurile albe seci obținute din mustul tratat cu chitosan se deosebesc printr-un conținut mai mic de acizi titrabili comparativ cu proba martor: 7,1 g/dm^3 și, respectiv, 6,9 g/dm^3. În așa fel, tratarea mustului cu chitosan determină diminuarea concentrației în masă a acizilor titrabili în vinurile obținute cu aproximativ 0,3 ÷ 0,5 g/dm^3.

Concentrația în masă a dioxidului de sulf total în vinurile albe seci Chardonnay variază în limitele 70 ÷ 110 mg/dm^3. Prin valori mai joase ale concentrației în masă a dioxidului de sulf se evidențiază vinurile obținute din mustul tratat cu chitosan, deoarece, după cum s-a menționat, în procesul tehnologic acestea nu au mai fost sulfitate. Concentrația în masă a acizilor volatili, exprimată în acid acetic, în vinurile obținute din must limpezit cu chitosan, cu toate că conținutul de dioxid de sulf este mai mic ca în restul vinurilor studiate, este la același nivel și constituie 0,40 și 0,46 g/dm^3, ceea ce se încadrează în limitele stabilite pentru vinurile tinere albe seci. Prin urmare, tratarea mustului cu chitosan permite reducerea dozei de dioxid de sulf în vinurile obținute. Valorile indicelui pH în vinurile albe seci experimentale variază în limitele 3,30 ÷ 3,34, ceea ce oferă vinurilor obținute un gust proaspăt.

În ce privește concentrația în masă a compușilor fenolici totali, cea mai înaltă valoare a fost determinată în proba de vin control (351 mg/dm^3). Datorită adsorbției unei părți de substanțe fenolice de către chitosan în timpul limpezirii mustului, conținutul acestora în vinurile experimentale este mai mic în raport cu proba de control și constituie 317 mg/dm^3 în vinul alb sec obținut din mustul tratat cu chitosan în doza de 0,5 g/dm^3 și, respectiv, 305 mg/dm^3 în vinul obținut din mustul tratat cu chitosan în doza de 1,0 g/dm^3. În vinurile albe seci obținute din mustul limpezit cu enzime pectolitice și bentonită concentrația în masă a compușilor fenolici constituie 338 mg/dm^3 și, respectiv, 335 mg/dm^3. Prin urmare, tratarea mustului în procesul de limpezire cu chitosan contribuie la micșorarea conținutului de substanțe fenolice în vinurile albe seci cu 10÷13 %, fapt ce se răsfrânge pozitiv asupra calității vinurilor albe seci.

Potrivit rezultatelor obținute (tabelul 2), concentrația în masă a sărurilor total solubile în funcție de substanța utilizată la limpezirea mustului variază nesemnificativ, de la 555 g/dm^3 până la 566 g/dm^3, iar conductivitatea electrică de la 1110 µS/cm până la 1131 µS/cm. În vinurile studiate, concentrația în masă a extractului sec nereducător variază în limitele 19,0÷19,2 g/dm^3. Rezultatele analizelor au arătat că folosirea chitosanului la limpezirea mustului nu reduce concentrația în masă a extractului sec nereducător comparativ cu proba de control.

În așa fel, din mustul limpezit cu chitosan a fost obținut un vin alb sec cu un grad de limpiditate mai mare. Astfel, valoarea densității optice (D_{420}) în vinul obținut din mustul tratat cu chitosan cu doza de 0,5 g/dm^3 constituie 0,07, în vinul obținut din mustul tratat cu chitosan cu doza de 1,0 g/dm^3 – 0,06, iar în vinul de control acest indice este de 0,12 unități. Deburbarea mai calitativă a mustului prin tratarea cu chitosan influiențează benefic indicii organoleptici ai vinurilor, obținându-se vinuri albe seci cu o aromă mai accentuată, fină, florală, curată, cu gust mai moale, proaspăt și echilibrat.

În continuare, vinurile albe seci Chardonnay au fost supuse testărilor de laborator pentru determinarea predispoziției la diferite casări fizico-chimice. Rezultatele testărilor sunt prezentate în tabelul 3. Din datele obținute deducem că stabilitatea vinurilor albe seci Chardonnay la casarea proteică este în funcție de substanța utilizată la limpezirea mustului. Astfel, proba de control și vinurile obținute din mustul limpezit

Tabelul 3

Stabilitatea vinurilor albe seci Chardonnay obținute din mustul limpezit cu diferite substanțe de cleire la casările fizico-chimice

Nr.	Substanța de cleire utilizată la limpezirea mustului	Tipul casărilor			Brunificarea oxidazică
		proteice	coloidale reversibile	fero-fosfatice	
1.	Proba de control	nestabil	stabil	stabil	nestabil
2.	Chitosan (0,5 g/dm^3)	stabil	stabil	stabil	stabil
3.	Chitosan (1,0 g/dm^3)	stabil	stabil	stabil	stabil
4.	Enzime pectolitice (0,03 g/dm^3)	nestabil	stabil	stabil	nestabil
5.	Bentonită (1,0 g/dm^3)	nestabil	stabil	stabil	stabil

cu enzime pectolitice și bentonită sunt predispuse la casarea proteică, iar vinul alb sec obținut din mustul tratat cu chitosan este stabil.

De asemenea, trebuie menţionat că vinurile albe seci studiate sunt stabile la casarea fero-fosfatică și la casările coloidale reversibile. Cât privește stabilitatea vinurilor albe seci Chardonnay la brunificarea oxidazică care apare în cazul intensificării proceselor oxidative, se observă că atât vinul martor, cât și vinurile obținute din mustul limpezit cu enzime pectolitice și bentonită sunt nestabile. Tratarea mustului la limpezire cu chitosan permite obținerea vinurilor stabile față de brunificarea oxidazică. În așa fel, limpezirea mustului cu chitosan contribuie la obținerea unor vinuri albe seci stabile la casarea proteică și la brunificarea oxidazică.

CONCLUZII

A fost stabilit efectul pozitiv al limpezirii mustului de struguri cu chitosan. După cum demonstrează rezultatele obținute, chitosanul dispune de o eficacitate bună de limpezire, mustul fiind limpezit cu 30 % mai bine comparativ cu enzimele pectolitice.

Tratarea mustului cu chitosan nu influențează dinamica fermentării alcoolice a mustului, în consecinţă obținându-se vinuri albe seci cu un conținut minim de zaharuri reziduale.

A fost stabilit că tratarea mustului cu chitosan contribuie la reducerea dozei de dioxid de sulf total și obținerea vinurilor albe seci cu indici fizico-chimici și proprietăți organoleptice înalte.

Vinurile albe seci obținute din mustul limpezit cu chitosan au un conținut de substanțe fenolice cu aproximativ 10÷13% mai mic în comparație cu vinurile albe seci limpezite cu alte substanțe de cleire. Ca urmare, vinurile sunt mai puţin predispuse la modificări fizico-chimice. Tratarea mustului cu chitosan permite obținerea vinurilor albe seci stabile la casarea proteică și la brunificarea oxidazică.

Limpezirea mustului cu chitosan contribuie la ameliorarea calității organoleptice a vinurilor albe seci, obținându-se vinuri cu o aromă mai evidențiată, fină și un gust mai echilibrat.

În consecință, se recomandă utilizarea chitosanului în doze de 0,5÷1,0 g/dm^3 la limpezirea mustului de struguri în scopul obținerii vinurilor albe seci de calitate.

BIBLIOGRAFIE

1. Rusu E. Vinificaţia primară. Chișinău: Continental Grup SRL, 2011. 496 p.
2. Cotea V.D., Zănoagă C.V., Cotea V.V. Tratat de oenochimie. Volumul I. București: Ed. Academiei Române, 2009. 684 p.
3. Taran N. Biotehnologii în vinificație. Chișinău: Print Caro, 2021. 324 p.
4. Regulamentul (UE) nr. 1169/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 25 octombrie 2011 privind informarea consumatorilor cu privire la produsele alimentare, [online] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A32011R1169 (consultat: 07.03.2023).
5. Amaral L., Silva D., Couto M., Nunes C., Rocha S. M., Coimbra M. A., Moreira A. Safety of chitosan processed wine in shrimp allergic patients. Annals of Allergy, Asthma & Immunology, 2016, 116(5), 462-463, https://doi.org/10.1016/j.anai.2016.02.004
6. Crini G., Badot P.M., Guibal E. Chitine et chitosane du biopolymere a l'application. Press universitaires de Franche-Comte, 2009.
7. Bornet A., Teissedre P.L. Intéret de l'utilisation de chitine, chitosane et leurs derives en oenologie. In: J. Int. Sci. Vigne Vin. 2005, 39, nr. 4, 199-207.
8. Regulamentul (UE) nr. 53/2011 al Comisiei din 21 ianuarie 2011. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene - EUR-Lex (europa.eu)
9. Hotărârea de Guvern a R. Moldova, Nr. 356, din 11.06.2015, cu privire la aprobarea Reglementării tehnice „Organizarea pieţei vitivinicole". În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2015, nr. 150-159, art. 399.
10. Larez-Velasquez C. Chitosan and its applications in oenology. In: OENO One, 2023, 57(1), 121-132, https://doi.org/10.20870/oeno-one.2023.57.1.7262
11. Castro-Marin A., Buglia A.G., Riponi C., Chinnici F. Volatile and fixed composition of sulphite-free white wines obtained after fermentation in the presence of chitosan. LWT, 2018, 93, 174-180, https://doi.org/10.1016/j.lwt.2018.03.003
12. Chinnici F., Natali N., Riponi C. Efficacy of chitosan in inhibiting the oxidation of (+)-catechin in white wine model solutions. Journal of Agricultural and Food Chemistry, 2014, 62 (40), 9868-9875, https://doi.org/10.1021/jf5025664
13. Hotărârea de Guvern a Republicii Moldova, Nr. 708, din 20.09.2011. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 164-165 din 04.10.2011, cu privire la Reglementarea tehnică „Metode de analiză în domeniul fabricării vinurilor".
14. Metode de testare a vinurilor materie primă și a vinurilor tratate la tulburările fizico chimice, aprobate de Agenţia Agroindustrială „Moldova-Vin" prin ordinul numărul 66 din 15.08.2007.

ANALIZA METODELOR DE EVALUARE A COMPETITIVITĂȚII ÎNTREPRINDERII

CZU: 339.137.2:334.72
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.08

Doctorand **Serghei MOGÎLDEA**
E-mail: serii.mog@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0002-7259-6179
Universitatea de Stat din Comrat

ANALYSIS OF THE ASSESSMENT METHODS OF THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

Summary. In the specialized literature, there are various classifications of the assessment methods of the competitiveness of an enterprise: based on theoretical content, presentation format of assessment results, form of the mathematical connection of indicators etc. The purpose of this study is to investigate the existing methods of evaluating the enterprise competitiveness in their comparative analysis, and to identify their advantages and disadvantages. The relevance of this work lies in the study of the competitiveness of the enterprise based on the implementation of marketing methods, which requires comprehensive research.

Keywords: competitiveness of enterprises, assessment methods of competitiveness, integrated (complex) method, matrix method, operational methods, competitiveness indicators.

Rezumat. În literatura de specialitate există diverse clasificări ale metodelor de evaluare a competitivității întreprinderii: conform conținutului teoretic, formei de prezentare a rezultatelor evaluării, formei conexiunii matematice a indicatorilor ș.a. Scopul lucrării rezidă în studierea metodelor existente de evaluare a competitivității întreprinderii, în analiza lor comparativă și identificarea avantajelor și dezavantajelor acestora. Actualitatea lucrării constă în analiza competitivității întreprinderii în baza implementării metodelor de marketing, o problemă ce solicită cercetări complexe.

Cuvinte-cheie: competitivitatea întreprinderilor, metode de evaluare a competitivității, metoda integrată (complexă), metoda matriceală, metode operaționale, indicatori de competitivitate.

INTRODUCERE

Formarea piețelor teritoriale, sectoriale complică semnificativ activitatea subiecților economici, inclusiv a întreprinderilor. Concurența, ca proces economic de interacțiune, interconexiune și luptă între subiecții economici activi pe piață, constrânge întreprinderile autohtone să ofere cele mai bune oportunități pentru producerea și comercializarea bunurilor sale.

Trebuie menționat că scopul final al oricărei întreprinderi este succesul în lupta competitivă. Succesul nu este unul accidental, ci reprezintă rezultatul firesc al eforturilor constante și competente ale întreprinderii. Indiferent dacă se obține sau nu, succesul depinde de puterea competitivității, adică de capacitatea întreprinderii de a câștiga pe piața ofertei, de a concentra producția de bunuri pe satisfacerea nevoilor individuale ale consumatorului, mereu în căutarea unor produselor cu proprietăți speciale de consum, în conformitate cu cerințele și spiritul timpului.

Totuși, constatăm că în practica întreprinderilor nu sunt aplicate rezultativ toate abordările metodologice cu privire la creșterea competitivității. În această ordine de idei, considerăm necesară elaborarea unei abordări pentru gestionarea competitivității întreprinderilor adecvate relațiilor de piață, cu utilizarea metodelor de marketing, combinarea organică (fundamentală) a noilor forme de strategie de marketing al calității și prețului produselor, a serviciilor pentru clienți, a termenelor de executare a comenzilor, a tehnologiilor pentru formarea unei imagini și a poziționării, cu optimizarea relațiilor dintre diferiți subiecți economici, în mod direct sau indirect, care au impact asupra activității întreprinderii, elaborarea unui cadru de reglementare corespunzător și a altor măsuri în vederea asigurării creșterii competitivității.

Studiul concurenților și al condițiilor concurențiale din domeniu este benefic întreprinderii, în primul rând, pentru a determina care sunt propriile avantaje și dezavantaje față de concurenți și a trage concluziile menite să faciliteze elaborarea unei strategii competitive de succes a întreprinderii și menținerea unui avantaj competitiv.

METODOLOGIE

Articolul are drept suport lucrările analitice ale oamenilor de știință autohtoni și străini cu privire la problemele de evaluare a competitivității întreprinderii și a gestionării acesteia într-un mediu concurențial

pe piață. Metodologia studiului se bazează pe principiile abordării sistematice a analizei și sintezei, iar în calitate de instrumente de cercetare au fost utilizate metodele științifice inductivă și deductivă, compararea, gruparea, evaluarea, precum și metodele tabelare.

REZULTATE ȘI DISCUȚI

Gradul de dezvoltare a problemei studiate. În lucrările cercetătorilor străini, precum: A.Yu. Yudanov, N.S. Yashina, T.V. Poznyakova, V.N. Fomin, I. Ansoff, J.-J. Lamben, A. Thompson, A. Striclend, M. Macdonald, M. Porter, sunt studiate anumite aspecte ale competitivității întreprinderii în condiții de criză, ale marketingului strategic drept instrument de sporire a competitivității și de formare a factorilor de competitivitate a produselor în condiții economice, imaginea ca factor al competitivității întreprinderii. Unele aspecte ale problemei evaluării competitivității întreprinderilor au fost reflectate în lucrările economiștilor moldoveni, și anume: G. Belostecinic, L. Mitnițcaia, A. Levitscaia, Z. Aricova, A. Cotelnic, S. Genova.

Până în prezent au fost elaborate diverse metode de evaluare a competitivității. Cu toate acestea, pe moment nu există o abordare universală pentru evaluarea competitivității unei întreprinderi de către economiști, fapt ce creează impedimente la soluționarea în mod practic a problemelor vizând gestionarea competitivității întreprinderilor. Această circumstanță evidenţiază și relevanța problemei cercetate.

Cercetarea științifică. În perioada actuală de dezvoltare a relațiilor de piață, întreprinderile își evaluează poziția pe piață, munca, serviciile și bunurile. Toate întreprinderile, utilizând o varietate de metode și forme în competiția lor pentru întâietate, elaborează propriile metode și avantaje privind concurența cu scopul de a obține succesul pe piață. În literatura de specialitate există un șir de clasificări ale metodelor de evaluare a competitivității întreprinderii, de ex., conform: conținutului teoretic, formei de prezentare a rezultatelor evaluării, formei conexiunii matematice a indicatorilor și a altor elemente [1]. Pentru a elabora o metodologie privind evaluarea competitivității unei întreprinderi vom examina metodele clasice existente în contextul analizei comparative a acestora și al identificării avantajelor și dezavantajelor lor. Așadar, e vorba de următoarele metode clasice:

- metode bazate pe evaluarea competitivității produselor (alimentare);
- metode matriceale;
- metode bazate pe teoria concurenței eficiente (operaționale);
- metode integrate (complexe).

Metodele bazate pe evaluarea competitivității produselor (alimentare), din punct de vedere istoric, pot fi considerate primele metode de evaluare a competitivității unei întreprinderi industriale. Acest grup de metode se bazează pe presupunerea că întreprinderea este cu atât mai competitivă, cu cât competitivitatea produselor sale este mai mare. Totodată, pot fi utilizate diverse metode de marketing și qualimetrice pentru a evalua competitivitatea produselor, cele mai multe dintre ele fiind bazate pe identificarea raportului preț-calitate. Potrivit abordării analizate, relația dintre competitivitatea produsului și succesul întreprinderii este atât de puternică încât aceste categorii sunt practic identice.

Metodele bazate pe evaluarea competitivității produselor (alimentare) întreprinderii sunt descrise în lucrările savanților A.Yu. Yudanov, N.S. Yashin, M.E. Porter, T.V. Poznyakova și V.N. Fomina. În opinia lor,-competitivitatea produselor constituie un concept de bază al sistemului de competitivitate, iar celelalte aspecte corespund derivatelor sale [2; 3; 4].

Indicatorul competitivității unei întreprinderi industriale în baza produselor se calculează printr-o valoare medie ponderată între indicatorii de competitivitate pentru fiecare tip de produs, care la rândul său se identifică cu ajutorul indicilor economici și parametrici:

$$K = \sum ai - \frac{P}{E} = \sum ai - (\sum b\,i - $$

$$- \frac{\text{v. real. pa}}{\text{v. ref. pa}} / \frac{\text{Ca}}{\text{Cr}})$$

Unde:

K – competitivitatea întreprinderii industriale studiate;

ai – ponderea primului tip de produs în volumul total al vânzărilor;

P – index parametric;

E – indicele economic;

bi – coeficientul de ponderare al primului parametru;

v. real. pa – valoarea reală a parametrului estimat;

v. ref. pa – valoarea de referință a parametrului estimat;

Ca – costurile totale de consum ale produselor analizate;

Cr – costurile de consum de referință.

Totodată, acești indici sunt determinați prin însumarea indicilor parțiali pentru fiecare parametru evaluat, luând în considerare coeficienții de ponderare. Fiecare dintre indicii specifici pentru parametrul corespunzător este considerat drept raportul dintre valoarea reală a parametrului estimat și valoarea indi-

catorului corespunzător pentru produsele concurente (sau alte produse selectate ca bază de comparație). În același timp, indicele parametric este determinat pe baza unei evaluări a parametrilor tehnici (calitativi), economici și de cost ai produselor. Lista parametrilor costurilor și tehnicilor, precum și ponderea fiecărui parametru se stabilesc de experți. În special, printr-o serie de metode, în calitate de unul dintre parametrii de cost este analizată valoarea costului serviciului de vânzare a produselor [2].

Avantajele metodelor bazate pe evaluarea produse sunt sunt: simplitatea și claritatea evaluării, precum și faptul că acestea țin cont de una dintre cele mai importante componente ale competitivității întreprinderii – competitivitatea produselor sale. Inconveniența metodelor respective rezidă în faptul că ele permit obținerea unei imagini foarte limitate a avantajelor și dezavantajelor activității întreprinderii, deoarece este luată în considerare doar competitivitatea produsului, fără alte aspecte ale activității întreprinderii. Totodată, evaluarea raportului „preț-calitate" nu ține cont de gradul de inovare a produselor, care are o importanță semnificativă pentru poziționarea produsului pe piață [5].

Dezvoltarea relațiilor dintre mărfuri și bani conduce la înrăutățirea continuă a diferențelor privind condițiile economice ale activității întreprinderilor, la diversificarea lor și la diferențierea tot mai mare a bunurilor și serviciilor. De asemenea, este dificil de a determina limitele geografice clare ale unei anumite piețe, de a stabili o listă de bunuri concurente, ceea ce presupune o aplicabilitate scăzută a unor astfel de metode de evaluare.

Metodele matriceale de evaluare a competitivității se bazează pe construirea matricei unice, fundamentate pe analiza proceselor de concurență în dinamică, determinarea locului întreprinderii studiate și alegerea unei strategii de marketing. Metodologia se bazează pe analiza competitivității, luând în considerare ciclul de viață al produselor întreprinderii. Cele mai competitive sunt acele întreprinderi care ocupă o cotă semnificativă pe o piață cu creștere rapidă.

Aceste metode sunt analizate în lucrările lui M. Porter, I. Ansoff, J.-J. Lamben, A. Thompson și A. Strickland, în elaborările efectuate de către Boston Consulting Group, companiile McKinsey, Shell, Arthur D. Little și multe altele [6; 7; 3; 8].

Cea mai cunoscută metodă de determinare a competitivității unei întreprinderi este *matricea Boston Consulting Group* (BCG): „cota de piață – rata de creștere a vânzărilor" [9]. Metodologia se bazează pe două concepte: curba experienței (conform căruia întreprinderile cu o cotă mare de piață își minimizează costurile) și ciclul de viață al produsului (conform căruia segmentele de piață în creștere au cele mai mari perspective). Pe baza acestor concepte, produsele întreprinderii se diferențiază în ceea ce privește cota de piață relativă (pe o axă de coordonate) și ratele de creștere a piețelor respective (pe cealaltă axă). În același timp, cota de piață relativă este raportul dintre cota acestei întreprinderi și cota celui mai mare concurent de pe piața industriei relevante. Deținerea unei cote ridicate de piață ar trebui să conducă la un nivel minim (în raport cu concurenții) al costurilor și la nivelul maxim al profitului. Rata de creștere a pieței este estimată în raport cu valorile medii ale industriei (ale pieței): unitățile economice, unde ratele de creștere sunt mai mari decât în economie în ansamblu și ar trebui să se încadreze în celulele „creșteri rapide", iar în industriile care cresc mai lent – în celulele „creșteri lente" [4].

Avantajul acestei metode constă în faptul că datorită unor informații fiabile despre dimensiunile de aplicare, este asigurată o reprezentativitate înaltă a evaluării. Dezavantajele metodei rezidă în imposibilitatea de a analiza cauzele a ceea ce se întâmplă, respectiv se complică elaborarea deciziilor de management.

Compania McKinsey (McKinsey&Co) a elaborat, în anii 1970, o matrice de analiză strategică pentru General Electric, numită și General Electric Matrix. Spre deosebire de modelul BCG, cu dimensiunile 2 × 2, Matricea lui McKinsey are dimensiunea de 3 × 3 și este construită pe axele „Atractivitatea pieței" – „Poziție competitivă" [6]. Atractivitatea pieței este determinată în funcție de: dimensiunea și rata de creștere a pieței; cerințele tehnologice; severitatea concurenței, amploarea barierelor la intrarea și ieșirea din industrie; factorii sezonieri și ciclici; necesitățile/cerințele de capital; oportunitățile și amenințările emergente din industrie; rentabilitatea reală și prognozată a industriei; factorii sociali, de mediu și nivelul de reglementare. Pentru a obține un indicator al atractivității industriei, factorii sunt menționați cu o valoare ținând cont de importanța lor. Suma ratingurilor ponderate ale tuturor factorilor caracterizează atractivitatea pieței. Ratingurile de atractivitate sunt calculate pentru fiecare segment de produse reprezentat în portofoliul întreprinderii. La evaluarea poziției concurențiale sunt luați în considerare următorii factori: cota de piață; starea relativă a costurilor unitare; calitatea produselor; cunoașterea cumpărătorilor și a piețelor; disponibilitatea competențelor în domenii cheie; un nivel suficient de know-how tehnologic; calificările conducerii; profitabilitatea în comparație cu concurenții. Pentru a obține un nivel cantitativ al poziției concurențiale a departamentelor întreprinderii, fiecare dintre acestea este evaluat utilizând aceeași abordare ca atunci când se evaluează

atractivitatea industriei (suma ratingurilor ponderate). Cea mai mare atractivitate a investițiilor este reprezentată de departamente (produse) care au o poziție concurențială ridicată, cu o atractivitate ridicată pe piață (o poziție similară cu „stelele” din modelul BCG). Și invers, punctul slab al poziției concurențiale pe piețele cu atractivitate scăzută condiționează necesitatea retragerii din astfel de active (prin analogie cu „câinii” modelului BCG). În mod similar, fiecăreia dintre cele nouă poziții ale matricei McKinsey i se atribuie propria strategie de dezvoltare. În consecință, analizându-și portofoliul de produse și folosind matricea McKinsey, întreprinderea își poate evalua competitivitatea actuală și poate determina strategia pentru fiecare element al portofoliului său de produse.

O altă dezvoltare a conceptului McKinsey este modelul Hofer și Schendel, potrivit căruia identificarea strategiei optime este orientată spre axele „Etapele evoluției pieței” – „Poziție competitivă”. Totodată, indicatorul „Poziție competitivă” reprezintă o valoare de rating multifactorială.

Matricea Thompson-Strickland este construită pe un principiu similar, precum și modelul dezvoltat de Arthur D. Little (matricea ADL) [8].

În special, trebuie remarcată matricea lui J.-J. Lamben, bazată pe o evaluare comparativă a competitivității întreprinderilor care își desfășoară activitatea pe piața produselor. J.-J. Lamben a definit avantajul competitiv ca fiind caracteristicile și proprietățile unui produs (brand) care asigură o anumită superioritate întreprinderii față de concurenții săi direcți. Aceste caracteristici pot fi foarte diferite și se referă atât la produsul în sine (serviciul de bază), cât și la serviciile suplimentare care îl însoțesc pe cel de bază, la formele de producție, vânzări sau realizări specifice întreprinderii sau produsului [7]. Competitivitatea este evaluată în conformitate cu 6 criterii (indicatori) pe o scară de 5 puncte. Coeficientul de competitivitate este definit drept raportul dintre scorurile întreprinderilor și scorurile liderului. Liderul reprezintă întreprinderea care a primit cel mai mare scor total, căruia i se atribuie un coeficient egal cu 1. În tabelul 1 sunt prezentați indicatorii de evaluare a competitivității întreprinderii.

Superioritatea acestei metode este că persistă vizibilitatea avantajului competitiv și a competitivității întreprinderii în raport cu concurenții, dar totuși se ia în considerare un număr prea mic de factori.

Analiza SWOT pune în evidență punctele forte și punctele slabe ale întreprinderii, oportunitățile și amenințările emergente. Indicatorii de competitivitate sunt evaluați în grupe: finanțe, producție, organizare și management, marketing, resurse umane și tehnologie. Această metodă de evaluare a competitivității întreprinderii nu oferă un indicator integral al competitivității, întrucât este dificil de a compara avantajele concurențiale ale întreprinderilor.

Metodologia de evaluare a competitivității unei întreprinderi conform „4P” se bazează pe analiza comparativă a organizației și a întreprinderilor concurente conform următorilor criterii: produsul, prețul, promovarea pe piață și canalele de distribuție. Spre deosebire de analiza SWOT, această metodologie permite evaluarea calitativă conform factorilor individuali, precum și a tuturor factorilor în ansamblu. De asemenea, metodologia respectivă este aplicată prin intermediul unei fișe de evaluare, unde pentru toți factorii de competitivitate se atribuie un scor cantitativ, de exemplu, de la 1 la 5 puncte.

Tabelul 1

Indicatorii de evaluare a competitivității întreprinderii

Nr.	Criterii de evaluare	Scara de evaluare		
		Scăzută (1-2 puncte)	**Intermediară (3-4 puncte)**	**Înaltă (5 puncte)**
1.	Cota relativă de piață	Mai puțin de ⅓ dintre lideri	Mai mult de ⅓ dintre lideri	Liderul
2.	Proprietăți distinctive ale produsului	Produsul nu este diferențiat	Produsul este diferențiat	Produsul este unic
3.	Costuri	Mai mare decât un concurent direct	La fel ca un concurent direct	Mai mică decât un concurent direct
4.	Gradul de stăpânire a tehnologiei	Greu de stăpânit	Ușor de stăpânit	Pe deplin stăpânit
5.	Canale de distribuție a produsului	Intermediarii nu sunt controlați	Intermediarii sunt controlați	Vânzări directe
6.	Imagine	Absentă	Dezvoltată	Imagine puternică

Sursa: elaborat de autor.

În general, *metodele matriceale* de evaluare a competitivității întreprinderii industriale sunt simple în calcule și oferă o reprezentare vizuală a poziției actuale a întreprinderii, a produsului său şi a concurenților. În cazul când există informații cu privire la volumul vânzărilor și la cotele de piață relative ale concurenților, metoda permite asigurarea unui nivel înalt de evaluarea adecvării. Cu toate acestea, simplificarea calculelor face ca studiile să fie inexacte. Grupul de metode luat în considerare se bazează pe un șir restrâns de factori care determină situația concurențială din industrie şi avantajele competitive ale companiilor. Rezultatul deficiențelor identificate constă în faptul că utilizarea *metodelor matriceale* limitează analiza cauzelor situației actuale a pieței și, prin urmare, complică procesul decizional.

Dezvoltarea ulterioară a *metodelor matriceale* și a teoriei concurenței în cadrul planificării strategice a condus la apariția unor *metode operaționale* de evaluare a competitivității unei întreprinderi industriale, bazate pe eficacitatea organizării activităților fiecărui departament și servicii ale companiei. Acest grup de metode este, de asemenea, cunoscut cu denumirea de „abordarea funcțională a studiului competitivității bazat pe teoria concurenței eficiente" [4].

Conform acestei teorii, cele mai competitive sunt întreprinderile în care activitatea tuturor departamentelor și serviciilor este cel mai bine organizată. Eficacitatea fiecărui serviciu e influențată de mulți factori – resursele companiei. Evaluarea performanței fiecărui departament implică evaluarea eficacității utilizării acestor resurse. Evaluarea performanței operaționale se efectuează utilizând indicatori al căror număr variază și poate ajunge la câteva zeci (de la profitabilitate și lichiditate până la cifra de afaceri ale personalului, gradul de satisfacție a contrapărților și capacitatea întreprinderii de a se adapta la inovații).

Cea mai acceptată clasificare a indicatorilor elaborată de Dun & Bradstreet este următoarea:

- indicatorii care reflectă eficiența activității de producție și de vânzare a întreprinderii: raportul dintre profitul net și valoarea netă a activelor corporale, raportul dintre profitul net și capitalul circulant net;
- indicatorii care caracterizează starea producției și, în principal, intensitatea utilizării capitalului fix și circulant: raportul dintre vânzările nete și capitalul circulant net, raportul dintre vânzările nete și valoarea stocurilor de materiale și de producție; raportul dintre capitalul fix și valoarea activelor corporale, raportul dintre stocurile materiale și de producție și capitalul circulant net;
- indicatorii asociați cu activitățile financiare: raportul dintre capitalul circulant și datoria curentă, perioadele de plată a conturilor curente, raportul dintre datoria curentă și valoarea stocurilor de materiale și de producție, raportul dintre datoriile pe termen lung și capitalul circulant net [6].

În absența posibilității de calculare a anumitor indicatori se utilizează metodele experților care conțin un element de subiectivitate și condiționalitate.

În cadrul teoriei eficienței concurenței se distinge, de asemenea, o abordare structurală. *Abordarea structurală* stabilește poziția întreprinderii pe piață, cu axarea pe concurența de pe piață, posibilitatea consolidării pe această piață, evaluând impactul factorilor externi asupra competitivității. O prezentare simplificată a poziției pe piață a întreprinderii poate fi obținută prin determinarea cotei din volumul de produse vândute de întreprindere în volumul de produse realizate de toate întreprinderile din industrie din regiune [10]. Cu toate acestea, pe piața industrială este extrem de dificil de a colecta informații cantitative obiective despre concurenți din cauza confidențialității informațiilor.

Metodele de evaluare a competitivității bazate pe teoria concurenței eficiente cuprind rezultatele activităților întreprinderii din diferite segmente: producție, vânzări și economice. Dezavantajul acestui grup de metode constă în faptul că se analizează separat indicatorii activității întreprinderii, deoarece deseori există o mulțime de astfel de indicatori, prin urmare unii se pot dubla reciproc, ceea ce complică analiza situației; nu se ține cont de analiza competitivității bunurilor întreprinderii, dar și de raportul dintre calitate și preț.

Abordarea integrată (combinată) constă în integrarea valorilor competitivității actuale a unei întreprinderi industriale și a potențialului său competitiv. Evaluarea competitivității întreprinderii în baza acestor metode se realizează prin evidențierea nu doar a competitivității actuale, ci și a competitivității potențiale a întreprinderii. Competitivitatea actuală și potențială și raporturile acestora în cadrul indicatorului integral al competitivității întreprinderii pot varia în funcție de metodă. Astfel, în unele cazuri, competitivitatea actuală (reală) este determinată în urma unei evaluări a competitivității produselor întreprinderii, iar competitivitatea potențială este determinată prin analogie cu metodele bazate pe teoria concurenței eficiente. Definirea indicatorilor de evaluare în cadrul acestei metode se realizează prin mijloacele experților, cu ajutorul diferitelor tabele și matrice de evaluare.

Avantajele abordării rezidă nu doar în nivelul atins al competitivității întreprinderii, ci și în dinamica eventuală pe viitor. Totodată, abordarea integrată repetă deficiențele metodelor analizate anterior. De asemenea, această abordare se deosebește prin subiectivitate în procesul de trecere a indicatorilor unici de competitivitate în valori relative [6].

Tabelul 2

Analiza metodelor de evaluare a competitivității întreprinderilor

Metode	Criterii de evaluare						
	Simplu	Exact	Obiectiv	Universal	Ține cont de competitivitatea produselor	Ține cont de toate aspectele activității întreprinderii	Contribuie la dezvoltarea deciziilor de management
Metode bazate pe evaluarea competitivității produselor (alimentare)	+	±	+	±	+	-	±
Metode matriceale	+	±	±	±	+	±	±
Metode operaționale	-	+	+	±	-	+	±
Metode integrate	±	±	±	±	±	±	±

Sursa: elaborat de autor.

Rezultatele studiului metodelor de evaluare a competitivității întreprinderii sunt oglindite în tabelul 2. Potrivit informației prezentate, abordările privind evaluarea competitivității întreprinderii industriale au evoluat în funcție de obiectul de cercetare, care a fost analizat în perioada economică corespunzătoare, fiind importante și pentru domeniul de studiu al autorului.

În prezent nu există o metodologie universală (standard) pentru evaluarea competitivității unei întreprinderi. Acest lucru se explică prin faptul că fiecare dintre abordările existente are o serie de dezavantaje: subiectivitatea și condiționalitatea evaluării, dificultatea creării unei liste exhaustive de factori de analiză, imposibilitatea de a compara cu întreprinderile concurente din cauza diversificării lor constante, definirea neclară a limitelor unei anumite piețe.

Alegerea metodei de evaluare a competitivității ar trebui să depindă de scopul și obiectivele stabilite de întreprindere, precum și de bugetul pe care aceasta îl poate aloca pentru efectuarea evaluării competitivității.

CONCLUZII

Utilizarea metodelor de evaluare a competitivității întreprinderii permite cercetarea procesului de producție, a vânzărilor de produse și servicii, analiza mediului concurențial, determinarea poziționării întreprinderii pe piață, a consumatorilor și capacitatea pieței. Ajustarea sistemului de management în baza metodelor de competitivitate contribuie la elaborarea unui sistem de management al întreprinderii care va consolida poziția întreprinderii pe piață într-un mediu competitiv și va permite gestionarea competitivității întreprinderii.

Astfel, analiza competitivității este un instrument important pentru determinarea poziției unei companii pe piață și a potențialului său de creștere și dezvoltare. Pentru a obține cele mai bune rezultate, este necesar ca o companie să utilizeze diverse metode de analiză, să examineze toți factorii care influențează competitivitatea și să monitorizeze constant schimbările din mediul extern. În momentul alegerii metodei de evaluare a competitivității, ar trebui să se ia în considerare obiectivele și sarcinile stabilite de întreprindere, precum și resursele financiare disponibile pentru efectuarea evaluării competitivității.

BIBLIOGRAFIE

1. Fatkhutdinov R.A. Competitiveness: economics, strategy, management. M.: INFRA-M, 2000. 312 p.
2. Yudanov A.Yu. Competition: theory and practice. 3rd ed., Rev. and add. M.: GNOMiD Publishing House, 2014. 304 p.
3. Porter M. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: The Free Press, 2018. 592 p.
4. Fomina V.N. Fundamentals of Marketing (3rd edition), 2017. 416 p.
5. Ghenova S. Strategii Competitive: (manual educațional)/Universitate de Stat din Comrat. Comrat, 2009. 149 p.
6. Ansoff I. Strategic management. St. Petersburg: Piter, 2009. 358 p.
7. Lamben Zh.Zh. Market oriented management. St. Petersburg: Piter, 2006. 800 p.
8. Thompson A.A, Strickland A.J. Strategic Management: Creating Competitive Advantages, 2015. 928 p.
9. McDonald M. Strategy Implementation and Practice (2nd edition), 2013. 480 p.
10. Belostecinic Gr. Concurenţa. Marketing. Competitivitate. Chișinău, ASEM, 1999. 287 p.

NORME SPECIALE PRIVIND COLABORAREA FĂPTUITORULUI CU ORGANUL DE URMĂRIRE PENALĂ LA INVESTIGAREA INFRACŢIUNILOR DE CRIMINALITATE ORGANIZATĂ

CZU: 343.98:343.13
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.09

Doctorand **Maxim GROPA**
E-mail: mgropa@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-0965-7700
Universitatea de Studii Europene din Moldova

SPECIAL RULES REGARDING THE PERPETRATOR'S COLLABORATION WITH THE CRIMINAL PROSECUTION AUTHORITY IN THE INVESTIGATION OF ORGANIZED CRIME OFFENSES

Summary. Resulting from the provisions of art. 1 of the Code of Criminal Procedure establishes that the criminal process aims to protect the person, society and the state from crimes, as well as to protect the person and the society from the illegal acts of persons in positions of responsibility in their activity related to the investigation of alleged or committed crimes, so that any person who has committed a crime shall be punished according to his guilt, and no innocent person to be held criminally liable and convicted. At the same time, the criminal procedural legislation, in the case of the perpetrator's collaboration with the criminal investigation body, provides for the mechanism of releasing them from criminal liability, thus manifesting its policy in order to encourage guilty persons prone to follow the path of correction, by showing their attitude towards the crime committed and the prevention of harmful consequences intended to affect the legal order. This state position should be clear and proportional to the contribution brought by each individual perpetrator, being attractive to facilitate and improve the act of justice.

Keywords: the fundamental rights and interests of citizens, criminal organization, special investigative measures, undercover investigation, undercover investigator, cooperation of the guilty party, release from criminal liability.

Rezumat. În baza prevederilor art. 1 din Codul de procedură penală, se stabileşte că procesul penal are ca scop protejarea persoanei, societăţii şi statului de infracţiuni, precum şi protejarea persoanei şi societăţii de faptele ilegale ale persoanelor cu funcţii de răspundere în activitatea lor legată de cercetarea infracţiunilor presupuse sau săvârşite, astfel ca orice persoană care a săvârşit o infracţiune să fie pedepsită potrivit vinovăţiei sale şi nicio persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală şi condamnată. Totodată, legislația procesual penală, în cazul colaborării făptuitorului cu organul de urmărire penală, prevede mecanismul liberării acestora de răspundere penală, manifestând în așa mod politica sa în vederea încurajării persoanelor vinovate predispuse a merge pe calea corijării, prin manifestarea atitudinii sale față de infracțiunea comisă și preîntâmpinarea urmărilor prejudiciabile menite să afecteze ordinea de drept. Această poziție statală urmează șă fie clară și proporțională aportului fiecărui făptuitor în parte, fiind atractivă pentru a ușura și îmbunătăți actul de justiție.

Cuvinte-cheie: drepturile și interesele fundamentale ale cetățenilor, organizație criminală, măsuri speciale de investigații, investigația sub acoperire, investigator sub acoperire, colaborarea vinovatului, liberarea de răspundere penală.

Reieşind din prevederile art. 1 din Codul de procedură penală, stabilim că procesul penal are ca scop protejarea persoanei, societății și statului de infracțiuni, precum și protejarea persoanei și societății de faptele ilegale ale persoanelor cu funcții de răspundere în activitatea lor legată de cercetarea infracțiunilor presupuse sau săvârșite, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nicio persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală și condamnată [1].

Totodată, Codul de procedură penală prevede posibilitatea liberării persoanei de răspundere penală în cazul conlucrării făptuitorului cu organul de urmărire penală. Astfel de situații au fost legiferate nu doar cu scopul de a libera persoana de răspundere penală pentru poziția sa procesuală de recunoaștere a faptelor prejudiciabile comise, dar au fost determinate, în primul rând, de necesitatea statului de a stabili adevărul pe caz, precum și întreaga rețea criminală ce participă prin diferite forme la comiterea infracțiunii și legalizarea produsului ilegal obținut.

Așadar, Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate de la New York din 15.11.2000, stabilește că „fiecare Stat Parte se stră-

duiește să facă în așa fel încât orice putere judiciară discreționară conferită de dreptul său intern și aferentă urmăririlor judiciare pornite împotriva indivizilor pentru infracțiunile prevăzute de prezenta Convenție să fie exercitată în scopul optimizării eficacității măsurilor de descoperire şi de reprimare a acestor infracțiuni, ținând seama în modul cuvenit de necesitatea de a exercita un efect de descurajare în ceea ce privește săvârșirea lor" [2, art. 11 alin. (2)].

În această ordine de idei, art. 47 alin. (6) din Codul penal indică expres că: „Membrul organizației criminale poate fi liberat de răspundere penală în cazul în care a declarat benevol despre existența organizației criminale şi a ajutat la descoperirea infracțiunilor săvârșite de ea ori a contribuit la demascarea organizatorilor, a conducătorilor sau a membrilor organizației respective" [3]. Prin urmare, legislația penală a Republicii Moldova conţine reglementări necesare pentru realizarea prevederilor Convenției nominalizate *supra*, manifestate prin aplicarea dreptului discreționar în ce privește liberarea făptuitorului (membrului organizației criminale) de răspundere penală în cazul în care acesta:

- a declarat benevol despre existența organizației criminale;
- a ajutat la descoperirea infracțiunilor săvârșite de ea;
- a contribuit la demascarea organizatorilor, a conducătorilor sau a membrilor organizației respective [3, art. 47 (alin. 6)].

Elementele nominalizate gradual materializează indicii colaborării făptuitorului cu organele statului, determinând, totodată, eficacitatea activității organului de urmărire penală în procesul descoperirii infracțiunilor de criminalitate organizată şi încurajarea vinovatului în vederea liberării de răspundere penală, chiar şi dacă el a fost membrul unei organizații criminale şi a participat la activitatea prejudiciabilă a acesteia.

Prevederea dată este o manifestare a politicii penale a statului prin care se accentuează că lupta cu criminalitatea organizată este o prioritate a statului de drept și instrumentele folosite sunt menite ca în perioade cât mai scurte să combată eficient acest flagel. Astfel, făptuitorului care colaborează cu organul de urmărire penală, statul, ținând cont de gravitatea infracțiunii și posibilitatea răfuirii de către membrii organizației criminale, i se asigură posibilitatea de a-și decide soartă procesuală personal, prin depunerea depozițiilor împotriva organizației criminale şi deconspirarea activității acesteia, mai mult ca atât, asigurând în continuare aplicarea după necesitate a măsurilor de protecție în privința lui, cât şi a membrilor familiei.

Analizând infracțiunile ce au apartenență la crima organizată, cum ar fi traficul ilicit de droguri şi arme, traficul de ființe umane și migrația ilegală, coruperea demnitarilor de stat și controlarea resurselor publice, precum și atribuirea aspectului legal mijloacelor financiare obținute pe cale criminală prin introducerea rapidă în circuitul legal (spălarea banilor), observăm tendința legislatorului de a libera de răspundere penală făptuitorii care conlucrează cu organul de urmărire penală. Asemenea situații sunt evidențiate în dispozițiile articolelor din partea generală, precum şi în cea specială din Codul penal. În afară de art. 47 alin.(6) din Codul penal, care este o normă generală şi se aplică în toate cazurile unde sunt comise infracțiuni de către o organizație criminală, precum şi în interesul acesteia, dispozițiile art. 217 alin. (5), 325 alin. (4) din Codul penal de asemenea prevăd liberarea de răspundere penală a făptuitorului care conlucrează cu organele competente ale statului.

Necesitatea abordării situației date de către legislator și includerii în dispoziția articolelor a prevederilor ce permit aplicarea liberării de răspundere penală a făptuitorului motivează vinovații să adopte o conduită procesuală manifestată prin căință și colaborare, având totodată un efect de descurajare pentru cei ce își continuă activitatea criminală. Statul prin intermediul politicilor penale urmează să încurajeze persoanele predispuse de a colabora cu organele de urmărire penală în vederea descoperirii infracțiunii, organizatorului şi membrilor grupului sau organizației criminale. Poziția procesuală în cauză, pe de o parte, dă posibilitatea vinovatului să fie liberat de răspundere penală, pe de altă parte, oferă organelor de urmărire penală avantajul minimalizării timpului necesar pentru destructurarea rețelei criminale și tragerii la răspundere penală a tuturor persoanelor vinovate. Totodată, statul beneficiază de dreptul folosirii abilităților și cunoștințelor persoanei care a dat acordul să conlucreze cu organele competente în vederea înfiltrării acesteia în interiorul grupului/organizației criminale şi oferirii posibilității de a preîntâmpina comiterea de noi infracțiuni, de a corija comportamentul membrilor organizației criminale, de a studia modul lor de operare și respectiv de a interveni rapid și prompt în vederea preîntâmpinării comiterii infracțiunilor.

Deci, analizând aspectul liberării de răspundere penală a făptuitorului, care este de acord să colaboreze cu organele abilitate prin darea declarațiilor despre existența organizației criminale şi a ajutat la descoperirea infracțiunilor săvârșite de ea, precum şi să fie înfiltrat în interiorul grupului sau organizației criminale, în vederea realizării sarcinilor nominalizate *supra*, opinez referitor la oportunitatea prevederii

circumstanţei date ca temei de liberare de răspundere penală în art. 53 Cod penal.

Mai mult ca atât, aspectul dat urmează să se regăsească şi în Legea nr. 50/2012 privind prevenirea şi combaterea criminalităţii organizate, ca instrument distinct de combatere a criminalităţii organizate. Deoarece doar încurajând făptuitorii de a colabora cu organele statului putem obţine rezultate eficiente care ar determina persoanele îndreptate pe calea corijării să realizeze măsurile specifice de combatere a criminalităţii organizate, cum ar fi încadrarea controlată în grupul sau organizaţia criminală şi infracţiunea controlată.

Ţinând cont de aspectele ce caracterizează crima organizată, şi anume devotamentul membrilor faţă de „ideea hoţească", obţinerea posibilităţii infiltrării agentului sub acoperire în organizaţia criminală şi întărirea procesuală a probelor obţinute reprezintă succesul cel mai valoros al urmăririi penale şi permite organului de urmărire penală să identifice toate persoanele culpabile, să controleze situaţia operativă, să stopeze comiterea unor infracţiuni şi să difere justiţiei vinovaţii în privinţa cărora au fost obţinute probe suficiente.

În pofida faptului că legea materială prevede instrumentele nominalizate *supra*, aplicarea acestora este anevoioasă, deoarece Codul de procedură penală nu împuterniceşte judecătorul de instrucţie cu dreptul de a autoriza măsurile specifice de combatere a criminalităţii organizate, iar normele juridice cu caracter procesual din alte legi naţionale pot fi aplicate numai cu condiţia includerii lor în prezentul cod. Astfel, luând în considerare cele enunţate, opinez pentru necesitatea completării listei măsurilor speciale de investigaţii prevăzută de Codul de procedură penală şi de Legea nr. 59/12 privind activitatea specială de investigaţii cu două măsuri noi, şi anume încadrarea controlată în grupul sau organizaţia criminală şi infracţiunea controlată.

Aşadar, în capitolul IV al Legii nr. 50/2012 privind prevenirea şi combaterea criminalităţii organizate sunt prevăzute categoriile şi conţinutul măsurilor specifice de combatere a criminalităţii organizate. Respectiv, art. 12 din Lege prevede expres că autorităţile cu atribuţii în domeniul prevenirii şi combaterii criminalităţii organizate exercită măsuri speciale de investigaţii şi măsuri specifice de combatere a criminalităţii organizate. Măsurile speciale de investigaţii sunt exercitate în condiţiile prevăzute de legislaţia cu privire la activitatea specială de investigaţii şi de legislaţia procesual penală. Măsurile specifice de combatere a criminalităţii organizate sunt:

a) încadrarea controlată în grupul sau organizaţia criminală;

b) infracţiunea controlată.

Încadrarea controlată în grupul sau în organizaţia criminală constă în introducerea, în condiţiile prevăzute de lege, a colaboratorilor din subdiviziunile specializate în prevenirea şi combaterea crimei organizate sau, după caz, a altor persoane în grupul sau organizaţia criminală cu scopul de a influenţa membrii grupului sau ai organizaţiei criminale să renunţe la activitatea criminală organizată sau la comiterea anumitor infracţiuni, de a racola informatori din cadrul grupului sau organizaţiei criminale, de a deteriora structura grupului sau organizaţiei criminale, de a redirecţiona activitatea criminală a grupului sau organizaţiei criminale, de a dezinforma membrii grupului sau organizaţiei criminale, precum şi de a acumula informaţii despre componenţa şi structura grupului sau organizaţiei criminale, despre intenţiile criminale şi crimele comise anterior de grupul sau organizaţia criminală. Încadrarea controlată în grupul sau organizaţia criminală se efectuează în temeiul unei decizii a conducătorului autorităţii menţionate la art. 6 alin. (1) din Lege.

În corespundere cu prevederile art. 14 din Lege, infracţiunea controlată reprezintă comiterea de către persoana încadrată controlat în grupul sau organizaţia criminală a unei fapte ce prezintă doar semne obiective ale unei infracţiuni uşoare sau mai puţin grave, în mod controlat şi dirijat de autoritatea prevăzută la art. 6 alin. (1) din Lege, în scopul curmării sau descoperirii infracţiunilor grave, deosebit de grave şi excepţional de grave. Procedura de autorizare a comiterii unei infracţiuni controlate este iniţiată de conducătorul autorităţii cu atribuţii în prevenirea şi combaterea criminalităţii organizate, care prezintă procurorului propunerea de aplicare a măsurii specifice de comitere a infracţiunii controlate. Dacă procurorul consideră propunerea motivată, el înaintează judecătorului de instrucţie un demers privind autorizarea comiterii infracţiunii controlate. Judecătorul de instrucţie examinează propunerea, demersul şi materialele prezentate şi, printr-o încheiere motivată, autorizează sau respinge demersul privind autorizarea comiterii infracţiunii controlate. În virtutea prevederilor legale, în special în temeiul art. 5 din Legea nr. 50/2012, controlul, conducerea şi coordonarea executării măsurilor specifice de prevenire şi combatere a criminalităţii organizate sunt exercitate de Procuratură, în condiţiile Legii cu privire la Procuratură, ale Codului de procedură penală şi ale altor legi.

Novaţia dată va dinamiza procesul de prevenire şi combatere a criminalităţii organizate, precum şi va determina posibilitatea statului de a interveni cât mai prompt la curmarea activităţilor prejudiciabile ale organizaţiilor criminale. Aceste măsuri ar permite să fie

identificați în termene cât mai restrânse conducătorii organizației și ai grupărilor criminale, modalitățile de operare și sfera lor de activitate, rivalitatea între organizațiile criminale, persoanele publice care contribuie și înlesnesc activitatea prejudiciabilă a asociațiilor criminale, aspectele transfrontaliere și modalitatea acumulării mijloacelor financiare pentru întreținerea organizațiilor, precum și modalitatea legalizării banilor etc.

Totuși, legislatorul a prevăzut în legea specială, precum și în Codul de procedură penală un procedeu posibil de aplicat în cazul materializării ajutorului făptuitorului la descoperirea infracțiunilor săvârșite de organizația criminală și la demascarea organizatorilor, a conducătorilor sau a membrilor organizației, și anume măsura specială de investigație, investigația sub acoperire. Atât legea specială, cât și cea procesuală la compartimentul dat, fiind normă de blanchetă, nu stipulează în deplină măsură cine poate fi antrenat în calitatea de investigator sub acoperire și care este modalitatea de infiltrare a persoanei. Astfel, legea nu prevede concret care anume categorii de persoane pot fi antrenate: persoane civile, funcționari publici, membrii grupărilor/organizațiilor criminale, alți făptuitori.

Noțiunea de „investigator sub acoperire" se regăsește în conceptul anglo-saxon (*undercover investigator of agent* – eng.), având în linii generale aceeași conotație – de a se infiltra și a lucra cu sau printre cei care urmează a fi observați în legătură cu furnizarea de informații, date, indici sau probe [4, p. 243].

Anterior, legislația Republicii Moldova în Legea nr. 45-XIII din 12.04.1994 privind activitatea operativă de investigații (abrogată prin Legea nr. 59 din 29.03.2012 privind activitatea specială de investigație), prevedea o măsură similară, și anume infiltrarea operativă în organizațiile criminale a colaboratorilor titulari din subdiviziunile operative și a persoanelor care colaborează în mod confidențial cu organele care exercită activitatea operativă de investigații, utilizând acte de identitate și alte documente de acoperire.

Doctrina română definește investigatorul sub acoperire ca fiind o persoană care acționează sub o altă identitate decât cea reală, care cercetează minuțios și sistematic, în scopul descoperirii datelor privind existența unei infracțiuni sau pregătirea comiterii acesteia, precum și a persoanelor care au săvârșit-o sau urmează să o săvârșească [5, p. 8].

Doctrina americană prevede trei modalități distincte de investigații sub acoperire, numindu-le tehnici, și anume:

- tehnici sub acoperire – sunt folosite când o persoană este bănuită de participare la activități infracționale fără însă a fi dovedită comiterea unei fapte penale, tocmai în vederea descoperirii acelor probe sau mijloace de probă care să conducă la stabilirea implicării acesteia în faptele cercetate;
- tehnici informative – sunt folosite când nu există indici de identificare a unui suspect și a circumstanțelor comiterii unei infracțiuni.
- tehnici de identificare – sunt folosite când o infracțiune a fost comisă, dar suspectul nu a fost identificat sau identificarea nu s-a realizat cu precizie [5, p. 244]

Prin urmare, reieșind din doctrina penală, investigația sub acoperire, prin caracterul său, poate fi realizată numai prin în formă secretă și cifrată și fiind o măsură specială complexă, presupunând realizarea următoarelor etape:

- *pregătirea;*
- *infiltrarea;*
- *investigația propriu-zisă;*
- *încetarea investigației și/sau retragerea agentului sub acoperire* [6].

Totodată, în opinia profesorului Gheorghiță Mateuț, utilizarea investigatorilor sub acoperire este subordonată următoarelor condiții: a) să existe indici temeinici și concreți că s-a săvârșit sau că se pregătește săvârșirea unei infracțiuni; b) să privească o faptă care să figureze în lista de infracțiuni conținută de lege; c) să fie necesară; d) să fie autorizată cu respectarea procedurii legale. Sub aspectul legitimării procedurale, noțiunea de „investigator sub acoperire" implică întrunirea cumulativă a trei elemente: a) desemnarea lui potrivit legii; b) durata; c) autorizația [7, pp. 165-170].

Recurgerea la folosirea investigatorilor sub acoperire poate avea loc numai când această activitate este admisibilă. Admisibilitatea este determinată de necesitatea folosirii acestei activități, limita de oportunitate și urgența efectuării ei. Procurorul are obligația de a aprecia necesitatea culegerii de informații de către investigatorul acoperit, ceea ce presupune analizarea cererii de autorizare prin examinarea stării de fapt prezentate [8, p. 271].

Pentru a fi în măsură să facă această apreciere, este necesar ca procurorul care autorizează folosirea investigatorilor sub acoperire să ia cunoștință de întregul material informativ al cauzei privitor la fapte și persoane, ceea ce determină obligația organului special de investigații să prezinte în modul detaliat aspectele pe care le cunoaște până în momentul în care formulează cererea de autorizare. Oportunitatea se referă la aceea că folosirea investigatorilor sub acoperire este admisibilă numai dacă recurgerea la acest procedeu de investigare a infracțiunilor este indispensabil și actual, respectiv aflarea adevărului nu poate fi realizată pe alte

căi. Se recomandă folosirea investigatorilor sub acoperire numai atunci când există indici suficienți şi întemeiaţi despre activitățile ilicite. Admisibilitatea este condiţionată şi de urgenţa folosirii investigatorilor sub acoperire, care trebuie efectuată cu promptitudine, situaţiile şi condiţiile în care efectuarea lor este utilă impunând o oarecare urgenţă [8, p. 271].

Procurorul este cel care controlează dacă datele şi informaţiile obţinute de investigatorul sub acoperire sunt folosite cu respectarea procedurii legale şi, în fine, tot el este cel care apreciază caracterul concludent şi util al acestor date sau informații, în vederea extinderii lor şi cu privire la alte cauze sau alte persoane, fie din oficiu, fie la cererea poliției judiciare ori a organelor speciale. Aceeași concluzie se desprinde şi din ipoteza în care instanța sau judecătorul ar autoriza unele tehnici speciale în cadrul competenței lor (interceptările și înregistrările de convorbiri ori comunicări sau reținerea și predarea corespondenței și a obiectelor ori percheziția) [9].

Importanța măsurii date este indiscutabilă datorită faptului că impune o valoare deosebită în ceea ce privește prevenirea, descoperirea şi combaterea criminalității. Aceasta reprezintă o măsură specială de investigații și chiar o operațiune specială de infiltrare în grupările criminale a investigatorului sub acoperire, urmărirea și cercetarea foarte eficientă și absolut necesară descoperirii infracțiunilor grave, deosebit și excepțional de grave în cazurile când prin alte metode şi mijloace nu este posibilă cercetarea şi descoperirea lor. Această măsură specială de investigații implică un risc deosebit, necesită profesionalism, un volum enorm de lucru bine planificat, organizat și gestionat, în funcție de situația creată și conform convingerilor personale [10, p. 48].

Astfel, analizând cele expuse, distingem două modalități de colaborare a vinovatului cu organele abilitate:

1. Colaborarea simplă, când vinovatul doar recunoaşte vina şi dă declaraţii împotriva membrilor organizaţiei criminale.

2. Colaborarea complexă, când pe lângă recunoaşterea vinei şi darea declaraţiilor, vinovatul este de acord să fie infiltrat în organizaţia criminală.

Abilitățile de a atrage făptuitorii la colaborare cu organele abilitate reprezintă un avantaj procesual, folosirea cărora determină succesul unei urmăriri penale pe segmental criminalității organizate. Efectuarea măsurilor speciale de investigații sunt tratate în general ca acțiuni ce aduc ingerințe drepturilor omului, au caracter provocator. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, studiind practica la compartimentul dat și luând în vedere justificarea existenței unor dispoziții legislative care acordă autorităților publice dreptul de a supraveghea acțiunile anumitor persoane, a admis că, deşi tehnicile speciale de documentare, inclusiv utilizarea investigatorului sub acoperire, constituie ingerințe în exercițiul dreptului la viață privată, acestea, în anumite situații excepționale, se pot dovedi necesare într-o societate democratică, dacă sunt destinate să apere securitatea națională sau să prevină săvârşirea unor fapte penale [11, p. 595].

În ceea ce privește administrarea probelor în urma unei investigații sub acoperire, trebuie menționat că activitatea dată poate fi exercitată doar în cadrul urmăririi penale de către persoane abilitate în acest sens, fapt prevăzut de art. 132^1 alin.(1) din Codul de procedură penală.

Potrivit art. 9 din Legea nr. 59/29.03.2012 privind activitatea specială de investigații, ofițerul de investigații se supune indicațiilor scrise ale procurorului sau ale ofițerului de urmărire penală. Identitatea ofițerilor de investigații din cadrul subdiviziunilor specializate, care efectuează măsuri speciale de investigații și activează în calitate de investigatori sub acoperire, constituie secret de stat şi poate fi dezvăluită numai cu acordul scris al acestor ofițeri și în conformitate cu Legea cu privire la secretul de stat, iar însuși ofițerul de investigații poartă răspundere pentru realizarea nemijlocită a măsurii speciale de investigații pe care o efectuează.

În art. 15 din Legea nr. 59/29.03.2012 privind activitatea specială de investigații este prevăzut statutul colaboratorilor confidențiali – persoane care, printr-un acord scris sau verbal, se obligă să ofere ofițerului de investigații informații, să participe la pregătirea şi efectuarea măsurilor speciale de investigații, precum şi să contribuie într-un alt mod, neinterzis de lege, la activitățile speciale de investigații. Astfel, la utilizarea probelor obținute prin investigația sub acoperire este necesar, pe lângă aspectele de fond privind admisibilitatea probei, a stabili de asemenea în ce măsură persoana care a administrat probele dispune de abilitarea corespunzătoare.

O problemă separată pentru doctrina procesual penală ține de posibilitatea implicării bănuitului/învinuitului care își recunoaște vina și dorește să conlucreze cu statul la descoperirea întregii rețele criminale, la efectuarea măsurii speciale de investigații, investigația sub acoperire, având statut de investigator. Legislația procesual penală în art. 6 pct. 20 din Codul de procedură penală indică următoarele: „Investigator *sub acoperire* este persoană oficială care exercită confidențial activitate specială de investigații, precum și altă persoană care colaborează confidențial cu organele de urmărire penală".

Art. 136 alin. (4) din Codul de procedură penală dezvăluie că „Investigatorii sub acoperire sunt angajaţi, special desemnaţi în acest scop, din cadrul Ministerului Afacerilor Interne, Serviciului de Informaţii şi Securitate, Centrului Național Anticorupție, Administrației Naționale a Penitenciarelor sau sunt persoane antrenate pentru efectuarea unei măsuri speciale de investigaţii concrete. Investigatorii sub acoperire efectuează măsura specială de investigaţii pe perioada determinată în ordonanţa procurorului".

În conformitate cu Legislația la compartimentul cercetat, pe lângă angajații statului, care au atribuții în domeniul efectuării măsurilor speciale de investigații, pot fi antrenați în sensul dat și alte persoane care își dau acceptul de colaborare cu organul abilitat.

Legea nr. 59/2012 cu privire la activitatea specială de investigații, în art. 15 dă definiția colaboratorilor confidențiali, indicând totodată, în aliniatul (4), persoanele care nu pot avea calitate de colaboratori confidențiali, și anume deputații, judecătorii, procurorii, ofițerii de urmărire penală și avocații.

Astfel, nicio normă procesuală, și nici specială, nu prevede imposibilitatea atragerii bănuitului/învinuitului în calitate de investigator sub acoperire. Mai mult ca atât, după cum e specificat în art. 64 și respectiv în art. 66 din Codul de procedură penală, care prevede drepturile bănuitului/învinuitului și inculpatului, în pct. 11 și 12) se precizează că, aceștia au dreptul să participe la efectuarea acțiunilor procesuale, de unul singur sau fiind asistat de apărător, la solicitarea sa, ori să refuze de a participa la ele.

Art. 132/1 din Codul de procedură penală arată că activitatea specială de investigații reprezintă totalitatea de acțiuni de urmărire penală cu caracter public și/sau secret. Deci, participarea bănuitului/învinuitului, cu acordul său, la efectuarea acestor măsuri nu încalcă careva drepturi procesuale ale subiecților nominalizați. Atitudinea față de infracțiunea comisă, dorința de a contribui la aflarea adevărului poate influența la scoatere lor de sub urmărire penală și audierea în calitate de martor.

Învinuitul nu este obligat să-și dovedească nevinovăția, putându-și exercita dreptul la tăcere. În același timp, poate proba lipsa de temeinicie a acuzațiilor prin formularea unor declarații, depunerea unor cereri de probatorii, ridicarea unor excepții sau punerea de concluzii, precum și participarea la acțiuni procesuale.

Potrivit art. 110 alin. (9) din Codul de procedură penală, pot fi audiați ca martori și investigatorii sub acoperire care sunt persoane civile.

În concluzie, trebuie menționat că implicarea bănuitului/învinuitului în calitate de investigator sub acoperire, atât timp cât aceasta nu contravine legislației procesuale, urmează să fie folosită în scopul aflării adevărului și în interesul vinovatului care dorește să conlucreze cu organele statului. Liberarea de răspundere și pedeapsă penală a membrilor organizației criminale puși pe calea corijării și care au dat acordul conlucrării cu organele statului în vederea descoperirii întregii rețeli criminale trebuie să fie preocuparea principală a practicienilor.

Altfel spus, obţinerea de către subiecţii respectivi a încrederii în organele competente ale statului şi activitatea lor în interesul acestuia determină o senzaţie de supremaţie a statalităţii faţă de criminalitatea organizată, percepţie ce urmează a fi răspândită în întreaga societate. Aceste reuşite fiind acceptate de legislator ca „bonusuri procesuale", vor putea produce efecte considerabile în procesul luptei cu criminalitatea organizată.

Analiza efectuată statuează concluziile enunțate, care la rândul său determină necesitatea efectuării unor incursiuni în legislația procesual penală în vederea armonizării acesteia la capitolul „Activități speciale de investigații", și anume completarea art.132² alin. (1) pct.1) CPP cu două măsuri speciale de investigații noi cum ar fi încadrarea controlată în grupul sau organizația criminală și infracțiunea controlată.

BIBLIOGRAFIE

1. Cod de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 248-251, din 05.11.2013, art. 699.

2. Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate, adoptată la New York, la 15 noiembrie 2000 (ratificată prin Legea Republicii Moldova nr. 5 din 17.02.2005). În: Tratate Internaționale, 30.12.2006, nr. 35. 480 p.

3. Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial, nr. 72-74, din 14.04.2009, art. 195.

4. Voica D. Investigatorul sub acoperire, o nouă instituție a dreptului procesual penal român. În: Dreptul, nr. 5/2004, [online] https://www.juridice.ro/18644/dreptul-nr-5-2004.html (consultat: 19.07.2022).

5. Olteanu G., Iacob A., Gorunescu M., Dragomirescu B. Metodologie criminalistică. Cercetarea structurilor infracţionale şi a unora dintre activităţile ilicite desfăşurate de acestea. AIT Laboratories S.R.L., ediţia online www.itcode.ro, 2008, [online] https://www.academia.edu/36152469/Metodologie CriminalisticaCercetareaStructurilorInfract (consultat: 19.07.2022).

6. Abdulaeva N.D. Operativnoe vnedrenie v deyatel'nosti operativnykh podrazdeleniy organov vnutrennikh del. Vvedenie dissertatsii (chast' avtoreferata), Irkutsk, 2007, 22 s. [online] https://www.dissercat.com/content/operativnoe-vnedrenie-v-deyatelnosti-operativnykh-podrazdelenii-organov-vnutrennikh-del (consultat: 19.07.2022).

7. Mateuț Gh. Investigatorii sub acoperite. Utilizarea lor în timpul actelor premergătoare. Comentariu asupra noilor texte procedurale introduse în Codul de procedură penală prin Legea nr. 281/2003. În: Dreptul, nr. 1/2005, [online] https://www.juridice.ro/18636/dreptul-nr-1-2005.html (consultat: 19.07.2022).

8. Rusu V., Covalciuc I. Reflecții asupra instituției investigatorului sub acoperire conform prevederilor Legii Republicii Moldova privind activitatea specială de investigații, nr. 59 din 29.03.2012. Bălți: Materialele Conferinței naționale cu participare internațională „Știința în Nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective", consacrată aniversărilor de 70 de ani de la constituirea Instituțiilor de Cercetare Științifică din Moldova, 55 de ani de la fondarea Academiei de Științe a Moldovei, 10 ani de la fondarea Filialei Bălți a Academiei de Științe a Moldovei (Ed. a 2-a), 29–30 septembrie 2016, Bălți, 269-272.

9. Lașcu L.C. „Investigatorul acoperit" – o nouă instituţie introdusă prin legea nr. 143/2000 privind combaterea traficului şi consumului de droguri. În: Dreptul, nr. 9/2002, [online] https://www.juridice.ro/18751/dreptul-nr-9-2002.html (consultat: 19.07.2022).

10. Cicala E. Conceptul măsurilor speciale – Investigația sub acoperire. În: Legea și viața, nr. 1, 2020, 45-48.

11. Bîrsan C. Convenţia Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole. Vol I. Drepturi și Libertăţi. Bucureşti: All Beck, 2005. 595 p.

Tudor Cataraga. *Portretul lui Vasile Alecsandri (I)*, 30 × 10 × 10 cm, metal, 1987.

ȚARA ȘIPENIȚULUI ȘI PROBLEMA CEDĂRII SALE POLONIEI ÎN 1436

CZU: 94(478+438)"1436
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.10

Doctorand, asistent universitar **Alexandru BEJENARU**
E-mail: bejenaru.alexandr@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6508-3917
Universitatea de Stat din Moldova

THE ȘIPENIȚ LAND AND THE QUESTION OF ITS CESSION TO POLAND IN 1436

Summary. The article analyses the circumstances surrounding the decision of the Moldavian ruler, Iliaș I, to cede the Șipeniț Land to the Kingdom of Poland on September 19, 1436, the Șipeniț Land – a historical region located in the area of the Moldavian-Polish border. This episode remains a topic of discussion in the Romanian, Polish and Ukrainian historiographies, the opinions being split either in favor of the instatement of the Polish administration in Hotin, Țețina and Hmelov in year 1436, or supporting the Moldovan ruler's failure to fulfill his promise. Based on a study of the main official records of the Moldavian-Polish relations and the mentions of the governors of Hotin and Țețina in the documents of the royal chancellery for the years 1430-1440, it can be deduced that the Șipeniț Land was not ceded to Poland in 1436.

Keywords: the Șipeniț Land, the Principality of Moldova, the Kingdom of Poland, Iliaș I, Bucovina.

Rezumat. În articol sunt analizate circumstanțele din jurul deciziei domnului Moldovei Iliaș I de a ceda pe 19 septembrie 1436 în favoarea Regatului Poloniei Țara Șipenițului – regiune istorică amplasată în zona hotarului moldo-polon. Episodul respectiv rămâne a fi un subiect discutat în cadrul istoriografiilor române, polone și ucrainene, opiniile scindându-se fie în favoarea instalării administrației polone la Hotin, Țețina și Hmelov în 1436, fie în favoarea neîndeplinirii promisiunii de către domnul moldovean. În urma studierii principalelor acte oficiale ale relațiilor moldo-polone și a mențiunilor dregătorilor Hotinului și Țeținei în documentele cancelariei domnești pentru anii 1430–1440, se poate deduce faptul că Țara Șipenițului nu a fost cedată în 1436 în folosul Poloniei.

Cuvinte-cheie: Țara Șipenițului, Țara Moldovei, Regatul Poloniei, Iliaș I, Bucovina.

INTRODUCERE

Pe 19 septembrie 1436, la Liov, domnul Țării Moldovei Iliaș I depune jurământul de credință regelui Poloniei Władysław al III-lea (1434–1444), întărit în prezența reprezentanților boierimii. Câteva zile mai târziu, pe 23 septembrie 1436, același voievod emite o declarație, prin care „...dăm acestui adevărat Domn Władysław, Craiului de acum al Poloniei, urmașilor și Coroanei lui, pentru pagubele pricinuite prin foc, mai înainte numitelor pământuri și ținuturi, adică Colomeiei și Sneatinului, dăm Țara Șepenițului, pe care Țara Moldovei a avut-o de la Coroană, cu orașele acestei adevărate Țări a Șepenițului, anume Hotinul, Țețiuna și Hmelovul, și cu toate ținuturile, locurile, satele, le dăruim și înapoiem, cu știința panilor și a boierilor noștri, cu sfatul și osebită voință, ca să le aibă în veacul vecilor și să le ție cu toate veniturile și foloasele" [1, doc. 50, p. 189].

Această decizie marca o nouă schimbare a frontierei moldo-polone, la cinci ani de la momentul intervenției nereușite a lui Alexandru cel Bun (1400–1432) în războiul dintre Polonia lui Władysław al II-lea (1386–1434) și Lituania lui Świdrygiełło (1430–1432). Declarația privind cedarea acestei regiuni de nord a Țării Moldovei vine după precedentele acte diplomatice moldo-polone de soluționare pașnică a conflictului și recunoaștere a frontierei comune de-a lungul cursului râurilor Ceremuș, Colacin și Nistru conform prevederilor tratatului de hotar din 13 decembrie 1433.

Episodul dat reprezintă o parte componentă a procesului delimitării hotarului moldo-polon, care și-a cunoscut începutul încă din momentul oferirii în 1388 a împrumutului regelui Poloniei, Władysław al II-lea, de către domnul Moldovei, Petru Mușat (1375–1391) cu condiția cedării în gaj a țării Haliciului peste trei ani în cazul neachitării la timp a datoriei. Șapte ani mai târziu, în 1395, boierimea moldoveană renunța la pretențiile asupra țării Pocuției în schimbul negocierii apartenenței Șipenițului la Țara Moldovei în cadrul întâlnirii personale a lui Władysław al II-lea și Ștefan I (1394–1399) [2, p. 342]. În pofida necunoașterii rezultatelor acestei întrevederi preconizate, reconfirmarea datoriei de 1 000 ruble de către Władysław al II-lea lui Alexandru cel Bun în 1411 și a cedării Țării Pocuției în gaj domnului Moldovei în cazul neachitării acestei sume peste doi

ani [2, p. 343] sugerează soluționarea chestiunii Țării Șipenițului în folosul voievodului de la Suceava – fapt reconfirmat și de tratatul de hotărnicie moldo-polonă din 1433.

În contextul evenimentelor enumerate mai sus, scopul acestui articol este de a determina circumstanțele politice interne și externe ale deciziei lui Iliaș I de a ceda Țara Șipenițului în favoarea Regatului Poloniei pe 23 septembrie 1436. În același timp, în cadrul analizei de față vom urmări aprecierea perioadei aproximative a unei administrații poloneze la Hotin, Țețina și Hmielov, în cazul în care vor fi stabilite argumente în favoarea împlinirii acestei decizii a domnului Moldovei după tratativele cu regele Poloniei la Liov.

ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI

Episodul declarației lui Iliaș I din 23 septembrie 1436 referitor la renunțarea pretențiilor asupra Țării Șipenițului a cunoscut două interpretări principale în cadrul istoriografiei: cel al implementării sale în practică și cel al neaplicării acestei promisiuni în realitate. Aceste două versiuni au variat, ce-i drept, în privința detaliilor în studiile diferitor cercetători. În cadrul istoriografiei române, subiectul a fost discutat pentru prima dată în perioada interbelică de către Ion I. Nistor și Teodor Bălan. Primul, fiind autorul tezei neschimbării frontierei moldo-polone până la anexarea Bucovinei de Imperiul Habsburgic în 1775, afirma că „...polonii nu izbutiră să ocupe Țara Șipenițului în întregime, ci se mulțumiră numai cu ocuparea Hotinului, care fu cucerit mai apoi de Ștefan cel Mare” [3, p. 280]. În studiul său dedicat istoriei cetății Hmielovului, T. Bălan susținea că Țara Șepenițului ar fi trecut sub controlul Regatului Poloniei din momentul cedării sale de către Iliaș I în 1436 și până în 1457, când scaunul domnesc al Țării Moldovei a fost ocupat de Ștefan cel Mare. În același timp însă, istoricul român admitea posibilitatea ocupării Țării Șepenițului de alți succesori ai lui Alexandru cel Bun, mai exact pe timpul domniilor lui Ștefan al II-lea, Roman al II-lea, Alexandru al II-lea și Petru Aron. De asemenea, T. Bălan menționa în studiul său despre posibila unire a presupuselor ținuturi ale Țeținei și Hmielovului pe timpul prezenței administrației poloneze [4, pp. 10-11].

Problema cedării Țării Șipenițului în 1436 a fost abordată în istoriografia recentă de mai mulți cercetători, adresând subiectul unui context mai larg al istoriei hotarului medieval moldo-polon. În articolul său dedicat trecutului Țării Șipenițului, Corneliu Cojocariu vede în promisiunea lui Iliaș I polonezilor de a ceda Țara Șipenițului un instrument de obținere a sprijinului Poloniei împotriva lui Ștefan al II-lea, însă susține că teritoriul dat a rămas în continuare în componența Țării Moldovei. În calitate de argument, cercetătorul invocă actul din 28 februarie 1444, în care Maria, soția lui Iliaș I, și Manoil Grecul, pârcălabul Hotinului, încredințau lui Ioan de Czyszow, castelanul de Cracovia, și lui Petru Odnowaz, palatinul de Liov, cetățile Hotin, Țețina și Hmielov [2, pp. 343-344].

Constantin Rezachevici, reluând informațiile oferite de cronicarul polonez Jan Długosz, remarcă faptul că „...Ilia s-a prezentat în persoană la Liov, însoțit de „cavalerii” (riteri) și boierii săi, depunând omagiul... înaintea regelui, în cadrul unei fastuoase ceremonii feudale, descrisă pe larg de cronicarul polon, la 18 septembrie 1436, urmată a doua zi, după ce Władysław III îi dăruise ca loc de refugiu orașul Halici...”. Cât despre cauzele deciziei luate de domnul Moldovei de a ceda Țara Șipenițului, istoricul român le explică prin intenția lui Iliaș I de „...a-și pregăti un loc de refugiu la hotarul Poloniei în cazul unui nou conflict cu Ștefan II, cum, de altfel, s-a și întâmplat” [5, pp. 487-488].

În monografia sa dedicată evoluției hotarului de nord al Țării Moldovei, Alexandru Pînzar afirmă că prin înțelegerea de hotar din 1433 Ștefan al II-lea, îndatorat regelui Poloniei pentru sprijinul în ocuparea tronului, a renunțat la Pocuția, iar Władysław Jagiello, în semn de bunăvoință, a recunoscut fiului lui Alexandru cel Bun stăpânirea ereditară asupra Țării Șipenițului. Mult mai târziu, cu ocazia prestării omagiului la Liov, Iliaș I a decis să cedeze Țara Șipenițului Coroanei poloneze pentru despăgubirea pagubelor rezultate din expediția lui Alexandru cel Bun împotriva Poloniei în cadrul Războiului de la Luțk din 1431 [6, pp. 107-109]. Istoricul menționează că alianța dinastică a lui Iliaș I cu familia regală poloneză a impus obligația de a oferi Hotinul, Țețina și Hmielovul în calitate de dar de nuntă soției sale, Mariei Holszańska, ca garanție pentru ea și copiii lor comuni în cazul pierderii tronului Țării Moldovei [6, p. 116]. Interesul polonezilor pentru aceste teritorii la sud de Nistru ar fi determinat acțiunea realizată de Iliaș I și era legat de disputa polono-lituaniană pentru stăpânirea întregii Podolii. Starea dată nu ar fi existat pentru mult timp, deoarece în 1444 sau 1445 teritoriul respectiv a fost reîntors lui Ștefan al II-lea, rămas la acel moment unic domn al Moldovei după înfrângerea fratelui său. Totodată, istoricul consideră că drepturile văduvei lui Iliaș I asupra Țării Șipenițului nu au dus la careva schimbări de hotar între Moldova și Polonia, acesta rămânând în limitele demarcării din 1433 până la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare [6, p. 154].

În cadrul istoriografiei poloneze remarcăm opinia exprimată de Ilona Czamańska, care consideră infor-

mația cronicarului Jan Długosz despre oferirea Haliciului lui Iliaș I în calitate de refugiu în schimbul Țării Șipenițului ca parte a unei înțelegeri secrete, nefixate documentar. Motivul principal al domnului Moldovei de a recurge la un asemenea pas ar fi fost cooperarea fratelui său, Ștefan al II-lea, cu marele duce lituanian Świdrygiełło și înfrângerea suferită în fața rivalului său la Piperești pe 8 martie 1436, fapt care ar fi zdruncinat pozițiile sale în relațiile cu Regatul Poloniei [7, pp. 96-97]. Zdzisław Spieralski era de părere că Țara Șipenițului a fost ocupată de forțele poloneze din anul 1431, după înfrângerea expediției lui Alexandru cel Bun în Pocuția și Podolia, iar ulterior reîntoarsă de regele Władysław al II-lea Jagiełło lui Ștefan al II-lea cu ocazia depunerii jurământului de credință în anul 1433. În ce privește promisiunea lui Iliaș I de a ceda Țara Șipenițului în 1436, medievistul polonez considera că acesta s-a abținut de la realizarea transferului [8, pp. 68-69]. În viziunea lui Marek Plewczynski, după ameliorarea relațiilor moldo-polone și semnarea tratatului de hotărnicie din 1433, Țara Șipenițului a rămas sub stăpânirea Moldovei, iar frontiera comună a celor două țări a rămas neschimbată, inclusiv și după declarația lui Iliaș I de cedare a Hotinului, Țeținei și Hmelovului Poloniei [9, p. 78].

Referitor la viziunile istoriografiei ucrainene, atragem atenția asupra versiunii lui Oleksandr Masan, potrivit căruia Coroana poloneză a decis să nu dea curs realizării imediate a înțelegerilor atinse la Liov în septembrie 1436, deoarece „...anexarea Țării Șipenițului ar fi întărit starea de spirit pro-maghiară printre boierii moldoveni...” [10, p. 45]. La această interpretare a evenimentelor aderă și Oleksii Balukh. În opinia lui, ocupația polonă a acestei regiuni după perioada de conflict militar între anii 1431–1433 s-ar fi terminat prin tratatul de hotărnicie din 13 decembrie 1433 dintre Władysław al II-lea și Ștefan al II-lea, prin care regele Poloniei a retrocedat Țețina și Hmelovul în folosul domnului Moldovei [11, p. 36]. Iar despre promisiunea lui Iliaș de a ceda Țara Șipenițului Poloniei, O. Balukh subliniază că această promisiune așa și nu a fost îndeplinită, dat fiind faptul că în fruntea Hotinului și Țeținei se aflau în continuare staroștii moldoveni Manoil și, respectiv, Șteful. Istoricul ucrainean apreciază acest act ca un semn al îndoielilor domnului Moldovei în capacitatea sa de a păstra tronul și din această cauză a decis să transfere Hotinul, Țețina și Hmelovul împreună cu ținuturile lor în favoarea soției sale, Maria, sora reginei-mamă a Poloniei, Sofia Holszańska [11, p. 37].

Această prezentare generală a opiniilor expuse pe seama problemei cedării Țării Șipenițului în 1436 în cadrul istoriografiei române, polone și ucrainene oferă versiuni contradictorii privind aplicarea promisiunilor asumate de Iliaș I, precum și durata prezenței unei posibile administrații a Coroanei polone la Hotin, Țețina și Hmelov. În cel din urmă caz, motivele unei retrageri a garnizoanelor polone rămân la fel destul de incerte. Pentru a determina răspunsurile la aceste întrebări, este necesar de a evidenția contextul relațiilor moldo-polone în ajunul declarației lui Iliaș I din 1436.

RELAȚIILE MOLDO-POLONE ÎNTRE ANII 1433–1436

După o perioadă îndelungată de ciocniri militare, care și-au avut originea în intervenția lui Alexandru cel Bun de partea marelui duce al Lituaniei, Świdrygiełło, în lupta sa împotriva regelui Poloniei, Władysław al II-lea Jagiełło, Iliaș I a decis să schimbe cursul politicii sale externe spre împăcare cu Coroana poloneză, cel mai probabil sub presiunea înfrângerilor militare ale alianței antipolone și izbucnirii războiului civil din Lituania între Świdrygiełło și Sigismund Kiejstutowicz. Rezultatul acestei decizii a devenit depunerea omagiului de către domnul Moldovei și boierii săi regelui Poloniei pe 3-5 iunie 1433 [1, doc. 33, pp. 174; doc. 34, pp. 175; doc. 35, pp. 175-176]. În toate cele trei acte nu sunt mențiuni ale unor probleme teritoriale privind Țara Șipenițului, însă, ținând cont că acestea au fost emise de partea moldoveană, ele nu conțin obligații ale regelui polonez de a garanta integritatea hotarelor Țării Moldovei.

Doar după ocuparea scaunului de la Suceava de către Ștefan al II-lea și încheierea tratatelor moldo-polone de la Lancici pe 13 decembrie 1433, atât regele Poloniei („...îl facem drept, pentru acea adevărată urâciune și pagubă de război, ce ne-a fost făcută nouă, Coroanei noastre de către tatăl său, și îi iertăm totul cu această scrisoare a noastră...”) [1, Doc. 36, pp. 176-177], cât și reprezentanții elitei întregului regat („...Și această vină și pagubă, pe care a făcut-o Alexandru voievod, tatăl său, contra noastră și a Coroanei, să nu le-o amintim niciodată, lor și panilor lor și Țării lor, în vecii vecilor...”) [1, doc. 37, pp. 177-178] și-au fixat acordul de a trece peste episodul atacului oștirii moldovene în Pocuția și Podolia din 1431 și de a reveni la vechiul status-quo existent dinaintea Războiului de la Luțk. Mai mult decât atât, tratatul de hotărnicie moldo-polonă, încheiat de Władysław al II-lea și Ștefan al II-lea au stipulat trecerea sub stăpânirea domnului Moldovei a Țării Șipenițului împreună cu „...aceste orașe, Țețina și Hmelovul, cu aceste ținuturi și sate, care aparțin lor, care orașe sânt așezate între Țara noastră a Rusiei și Moldova...”, reiterând totodată integritatea frontierelor Țării Moldovei: „...întărim aceste toate scrisori, cu această carte a noastră,

că scumpul nostru prieten, mai înainte numit Ștefan Voievod, copiii lui și urmașii vor stăpâni Țara lor a Moldovei, toată, în toate granițele ei, așa precum au stăpânit-o înaintașii lui și după cum este scris în cele întâi cărți...” [1, doc. 37, pp. 177-178].

Astfel, întrebările referitoare la apartenența Șipenițului au fost soluționate inițial în favoarea Țării Moldovei. Cauzele renunțării regelui Poloniei la pretențiile asupra acestei regiuni de frontieră puteau fi de natură militară. Coroana polonă, în pofida loviturii de palat inițiate de Sigismund Kiejstutowicz în Lituania, continua să ducă război împotriva Ordinului Teutonic, forțelor lui Świdrygiełło și a tătarilor aliați cu acesta [12, pp. 329-330]. În aceste condiții, succesele militare împotriva Moldovei nu soluționau complet problema războiului pe mai multe direcții – din acest motiv, înțelegerile atinse mai întâi cu Iliaș I din 3-5 iunie 1433, iar mai târziu cu Ștefan al II-lea la seimul de la Lancici din 13 decembrie 1433 garantau securitatea hotarelor de sud ale Regatului Poloniei și angajarea domnului Moldovei în campaniile orientate împotriva lui Świdrygiełło și a aliaților săi. În acest sens, numirea lui Ștefan al II-lea în calitate de „adevărat stăpân și moșan al acestor cetăți, Țețina și Hmelov” [1, doc. 38, pp. 178-179] devenea o plată rezonabilă pentru atingerea obiectivelor de lungă durată a politicii externe poloneze în Europa Răsăriteană.

După bătălia de la Podraga pe 4 august 1435 și revenirea lui Iliaș I pe tronul Țării Moldovei, documentele referitoare la relațiile moldo-polone indică o revenire la subiectul pagubelor aduse Coroanei polone în anii 1431–1433, în actul său omagial din 1 septembrie 1435 emis la Suceava, Iliaș I menționând următoarele: „...Domnitorul nostru, numitul Rege, ne iartă cu generozitate moartea în prada făcută odinioară în Colomeea și Sneatân de către numitul Domn și părinte al nostru, ispășind de toate prin închisoarea noastră corporală și personală și ne-a iertat, cu deplină urmare și făgăduim, și dăm chezășie că nu vom aduce aminte niciodată Maiestății regale mai înainte numite, din cauza opririi sau a pedepsei cu închisoarea și nici nu ne vom răzbuna, punând la mijloc statornicia cinstei și credinței noastre” [1, doc. 44, pp. 183-184]. Cu alte cuvinte, fiul lui Alexandru cel Bun propunea achitarea pierderilor materiale suferite de administrația polonă în Pocuția și Podolia prin termenul ispășit în perioada întemnițării sale la Sieradz pe parcursul primei domnii a lui Ștefan al II-lea (1433–1435). Propunerile de compensare a pagubelor aplicate de Alexandru cel Bun și Iliaș I Coroanei polone prin cedarea Țării Șipenițului încă nu au apărut pe agenda zilei, ele fiind la fel absente în cadrul scrisorii lui Iliaș I către Władysław al III-lea, unde se anunța împăcarea cu Ștefan al II-lea, precum și în actul întăririi omagiului domnului Moldovei de către boierime din 1 și, respectiv, 3 septembrie 1435 [1, doc. 46, pp. 184-185; doc. 47, pp. 185-186].

Posibilul răspuns în formă scrisă a regelui Poloniei la oferta lui Iliaș I nu s-a păstrat – nu este exclus faptul că această întrebare a fost în cele din urmă discutată deja în cadrul ceremoniilor depunerii omagiului personal al domnului Moldovei față de regele Poloniei la Liov pe 19 septembrie 1436, după care a apărut declarația lui Iliaș I referitor la cedarea Țării Șipeniuțului în folosul polonezilor. Spre deosebire însă de depunerea jurământului de credință a lui Ștefan al II-lea la Lancici pe 13 decembrie 1433, sunt cunoscute doar documentele emise de către partea moldoveană prezentă la eveniment – niciun act din partea Coroanei polone referitor la omagiul de la Liov nu s-a păstrat în formă scrisă. Acest lucru, la rândul său, creează incertitudini referitor la cine a participat și a negociat condițiile noii înțelegeri moldo-polone (Władysław al III-lea nu a atins încă vârsta majoratului, având doar 12 ani), precum și referitor la însuși faptul existenței unui nou tratat de hotărnicie, care ar fi fixat noua frontieră după precedentul existent în 1433. Actele ulterioare nu păstrează niciun indiciu al aplicării promisiunii lui Iliaș I în realitate sau nu. Unica mărturie în acest sens reprezintă scrisoarea soției sale, Maria Holszańska, și a pârcălabului Hotinului Manoil Grecul din 28 februarie 1444, care stipula că „...încredințăm și părăsim cetățile noastre, Hotinul, Țețiuna și Hmelovul, cu ținuturile, cari aparțin lor, în manele credincioase ale măreților Domni, Ioan de Czyszow, castelan și căpitan de Cracovia și ale locțiitorului prea strălucitului Domn, Rege, în Regatul Poloniei, Petru Odrowansch de Sprowa, palatin de Liov și căpitan general al Țărilor Rusiei...” [13, doc. 209, pp. 721-722].

Cu alte cuvinte, actele oficiale ale diplomației medievale polone și moldovene nu oferă un răspuns clar referitor la implementarea propunerii lui Iliaș I din 23 septembrie 1436, cu atât mai mult că însuși faptul existenței ofertei de cedare a Țării Șipenițului sugerează ignorarea sau neacceptarea de către Coroana polonă a „iertării” domnului Moldovei după condițiile omagiului din 1 septembrie 1435. În această ordine de idei, o cale alternativă de clarificare a problemei apărute ar putea fi apelarea la documentele cancelariei domnești pentru a găsi primele mențiuni ale unor dregători de la hotarul de nord al Țării Moldovei după 1436. Un asemenea procedeu ar putea cel puțin să precizeze perioada când anume Țara Șipenițului s-ar fi aflat în componența Regatului Poloniei după inițiativa lui Iliaș I de modificare a hotarului moldo-polon.

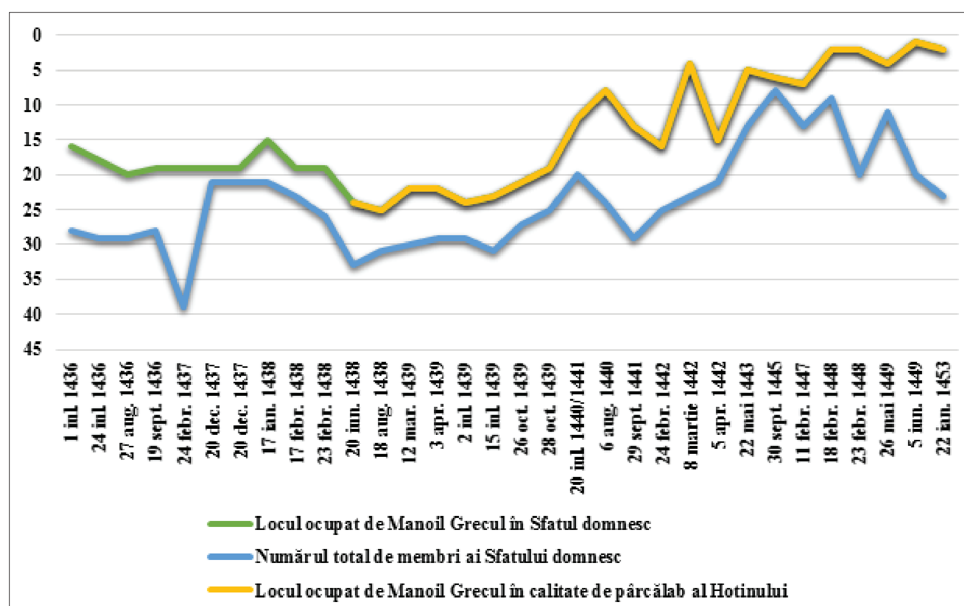

Figura 1. Evoluția carierei lui Manoil Grecul (1436–1453).

DREGĂTORI AI HOTARULUI DE NORD AL MOLDOVEI ÎN ANII 1430–1440

În perioada guvernării duale a lui Iliaș I și Ștefan al II-lea (1436–1442), în rândurile Sfatului domnesc au figurat doi dregători responsabili pentru ținuturile de nord ale Moldovei – **Manoil Grecul**, pârcălabul Hotinului, și **Șteful Jumătate**, pârcălabul Țeținei. Primul a fost numit în această funcție începând din 20 iunie 1438 [14] și a avut parte de o carieră îndelungată, care va culmina cu ocuparea locului de frunte în Sfatul domnesc la începutul domniei lui Ștefan cel Mare. Când exact a fost numit Manoil ca dregător domnesc la Hotin nu este suficient de clar din actele interne moldovenești. El apare pentru prima dată printre membrii Sfatului domnesc în documentul emis la 1 iulie 1436 [15], cunoscând mai multe mențiuni [16] pe parcursul următorilor ani fără specificarea vreunei dregătorii ocupate.

Analiza raportului dintre locul ocupat de Manoil Grecul și numărul total al membrilor Sfatului domnesc înainte și pe parcursul îndeplinirii atribuțiilor sale în calitate de pârcălab al Hotinului (figura 1)[1] nu oferă posibilitatea de a determina cu exactitate când acest demnitar a obținut dregătoria asupra cetății de pe malul drept al Nistrului. În actul domnesc din 20 iunie 1438 el a ocupat locul 24 în sfatul lui Iliaș I și Ștefan al II-lea, în timp ce în documentele precedente poziția sa a variat între locurile 15-19. În pofida imposibilității de a stabili exact data numirii sale în calitate de pârcălab al Hotinului, mențiunea din 20 iunie 1438 sugerează că la acel moment una dintre cele trei cetăți principale ale frontierei moldo-polone se afla în stăpânirea domnului de la Suceava. Nu este exclusă posibilitatea numirii sale în această dregătorie în anii precedenți, ținând cont de stabilitatea rangului lui Manoil Grecul în Sfatul domnesc pentru intervalul 19 sept. 1436 – 20 dec. 1437. Din păcate însă, această observație nu oferă un răspuns ferm la problema cedării Țării Șipenițului de către Iliaș I Poloniei după 23 septembrie 1436.

Șteful Jumătate, atestat documentar doar o singură dată în calitate de pârcălab al *Țeținei*, pe 6 august 1440 [17], era susținătorul lui Iliaș I încă de la începutul luptelor pentru tronul țării, acesta figurând printre apropiații succesorului lui Alexandru cel Bun și neapărând deloc în Sfatul domnesc pe parcursul primei domnii a lui Ștefan al II-lea [18]. În actul de confirmare a omagiului lui Iliaș I regelui Poloniei Władysław al III-lea la Liov, pe 19 sept. 1436, printre boierii prezenți pe locul 5 figurează Șteful de la Șerbănești [1, doc. 48, p. 186], care este ușor identificat cu același Șteful Jumătate după numele satului ce i-a revenit în moștenire de la tatăl său după confirmarea domnească din 7 iulie 1430 [19], precum și după mențiunea fratelui său, Mândrea, pe poziția 8 în același document. Acest lucru nu confirmă sau infirmă posibilitatea deținerii dregătoriei la Țețina către acel moment,

[1] Figura 1 a fost elaborată în baza mențiunilor lui Manoil Grecul din colecțiile de documente *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Volumul I (1384–1448)*. Alcăt. și coord.: Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu și Leon Șimanschi. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975. 605 p.; *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Volumul II (1449–1486)*. Alcăt. și coord.: Leon Șimanschi, Georgeta Ignat și Dumitru Agache. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976.

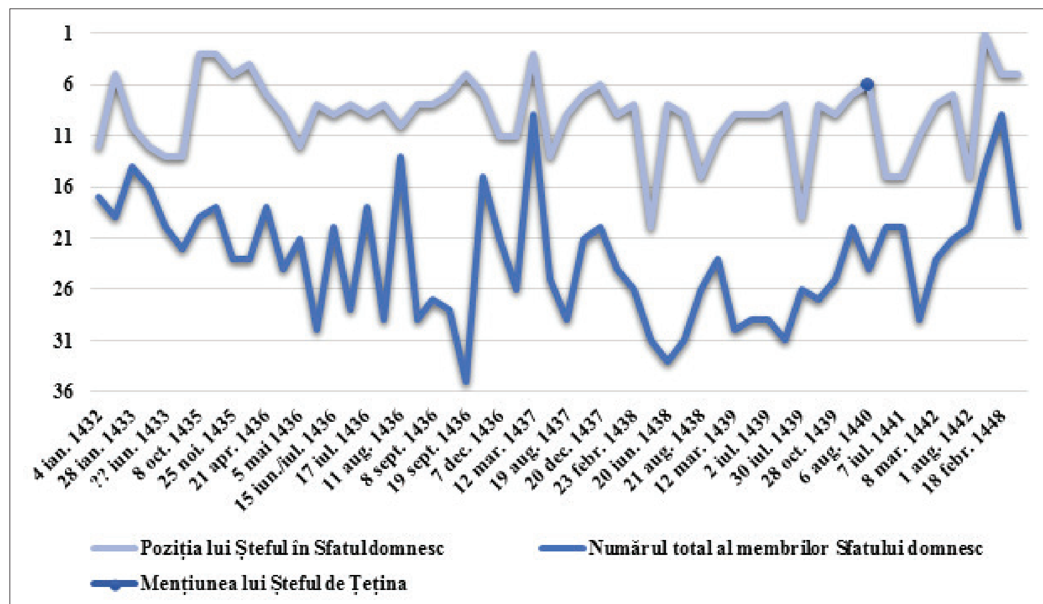

Figura 2. Evoluția carierei lui Șteful Jumătate (1432–1448).

fiindcă toți boierii menționați în același act figurează doar cu titlul moșiilor controlate.

Șteful Jumătate continuă să apară în perioada duumviratului lui Iliaș I și Ștefan al II-lea din anii 1436–1442 fie în sfatul celor doi domni, fie doar în cel al lui Iliaș I, nu însă și în cel al lui Ștefan al II-lea [20]. După preluarea repetată a puterii de către Ștefan al II-lea în 1442, Șteful nu apare între membrii sfatului domnesc al acestuia. Pârcălabul Țeținei s-a refugiat împreună cu familia lui Iliaș I în Podolia, judecând după apariția sa împreună cu fratele său, Mândrea, între martorii actului emis de fostul domn starostelui Podoliei Teodor Buczacki [21]. După înfrângerea și orbirea lui Iliaș I la 29 mai 1444 [5, p. 490], Șteful Jumătate continuă să absenteze în actele domnești ale lui Ștefan al II-lea până la moartea celui din urmă, precum și în sfatul lui Petru al II-lea, indicând loialitatea sa nezdruncinată față de familia lui Iliaș I. Odată cu înscăunarea lui Roman al II-lea, Șteful Jumătate reapare în sfatul domnesc, figurând pe poziția 5 din 9 [22]. El de asemenea apare pe locul 5 printre martorii actului din 23 februarie 1448 emis la Colomeea de către același domn către starostele Podoliei Teodor Buczacki [23]. Ulterior, orice mențiune a lui Șteful printre membrii sfatului domnesc, în special pe timpul domniei lui Alexandru al II-lea, celălalt fiu al lui Iliaș I, dispar, ceea ce sugerează moartea sa la o dată necunoscută.

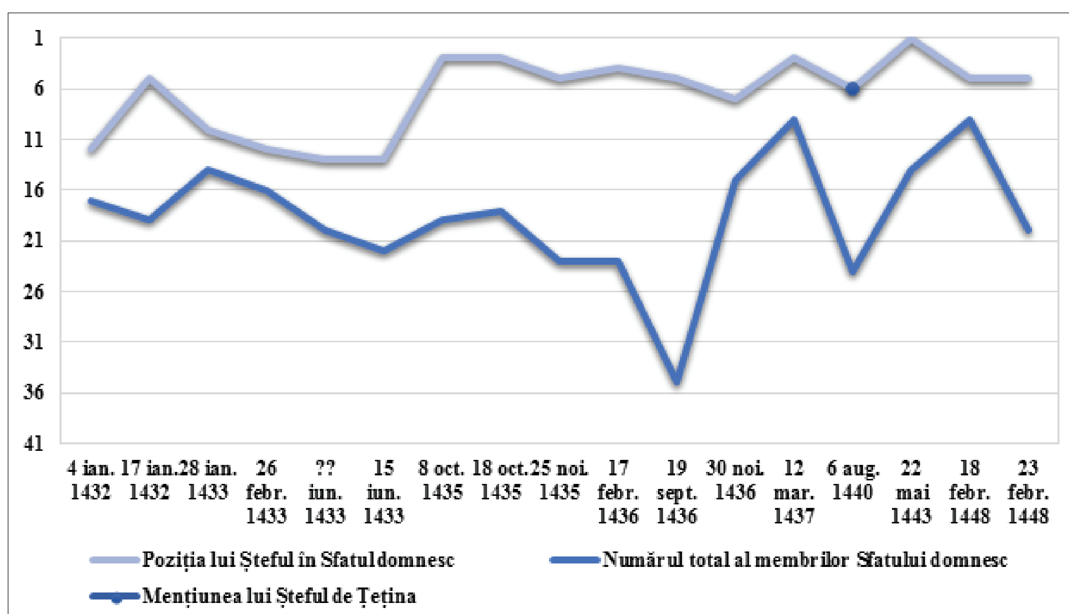

Figura 3. Evoluția carierei lui Șteful Jumătate în Sfatul domnesc al lui Iliaș I și Roman al II-lea (1432–1448).

Aplicând în figura 2[2] același procedeu al analizei raportului dintre locul ocupat de Șteful Jumătate și numărul total al membrilor Sfatului domnesc între anii 1432–1448, putem observa că cariera politică a lui Șteful Jumătate a cunoscut oscilații periodice. După prima ascensiune în rang a acestui boier în 1435, care a coincis cu revenirea lui Iliaș I în scaunul Țării Moldovei după victoria în bătălia de la Podraga la 4 august 1435, pozițiile sale vor cunoaște scăderi doar în perioada dualismului celor doi fii ai lui Alexandru cel Bun între anii 1436–1442. Dacă însă vom lua în seamă doar mențiunile lui Șteful Jumătate în sfatul domnesc al lui Iliaș I exclusiv și în cel al moștenitorului său, Roman al II-lea (prezentate separat în figura 3), atunci scăderile bruște în rang dispar. Acest lucru indică o creștere stabilă a poziției sale în cercul apropiat al familiei lui Iliaș I încă dinaintea unicii sale atestări din 6 august 1440 în calitate de pârcălab al Țeținei.

Ținând cont de cele expuse, momentul cel mai probabil al numirii lui Șteful Jumătate în calitate de reprezentant al puterii domnești la Țețina a avut loc la începutul celei de-a doua domnii de sine stătătoare a lui Iliaș I între anii 1435–1436. Creșterea bruscă în rang a boierului moldovean de pe locul 15 în 1433 spre locul 4 pe 8 octombrie 1435 sugerează obținerea unei dregătorii importante și intrarea lui Șteful în cercul apropiat al domnului Moldovei. Acest fapt, precum și lipsa oricăror modificări ale rangului lui Șteful Jumătate în sfatul domnesc al lui Iliaș I după declarația acestuia de cedare benevolă a Țării Șipenițului în favoarea regelui Poloniei sugerează ideea neaplicării în realitate a transferului Hotinului, Țeținei și Hmelovului sub administrația poloneză.

CONCLUZII

Astfel, în baza absențelor oricăror mărturii diplomatice și mențiunilor celor doi dregători ai Hotinului și Țeținei din anii duumviratului lui Iliaș I și Ștefan al II-lea, putem să deducem că la 23 septembrie 1436 promisiunea domnului Moldovei de a ceda Țara Șipenițului în folosul Regatului Poloniei așa și nu a fost îndeplinită. Cauzele neacceptării acestui scenariu puteau fi multiple. De exemplu, Coroana polonă ar fi dorit să evite repetarea scenariului răscoalei lui Ștefan al II-lea și a boierimii moldovene împotriva lui Iliaș I (mai ales în contextul victoriei sale verosimile la Pipereşti pe 8 martie 1436) [5, p. 486] și alianța sa cu Świdrygiełło, fapt care ar fi influenţat negativ procesul paralel din același an al negocierii păcii de către acest duce lituanian cu magnații polonezi [12, pp. 417-418].

În același timp însă, divergenţele politice interne de la Cracovia puteau la fel să ducă la renunțarea unui asemenea dar din partea domnului Moldovei. Cronicarii polonezi, după cum remarcă C. Rezachevici, subliniau rolul lui Władysław al III-lea în împăcarea celor doi fii ai lui Alexandru cel Bun [5, pp. 486-487], însă este evident că sub acest eufemism se ascunde, de fapt, efortul diplomatic al fruntașilor elitei poloneze. Ținând seama de rivalitatea pentru influență asupra tânărului rege al Poloniei dintre gruparea magnaților în frunte cu Spytek de Melsztyn și Sofia Holszańska – regina-mamă și sora soției lui Iliaș I –, și cea a episcopului Cracoviei Zbigniew Oleśnicki, devenit *de facto* regent după moartea lui Władysław al II-lea Jagiełło [24, p. 230], obținerea reușită și fără sânge a trei cetăți majore ale frontierei moldo-polone ar fi crescut considerabil autoritatea taberei reginei și a magnaților aflați în opoziție, ceea ce ar fi fost inadmisibil pentru episcopul Cracoviei. Această luptă internă va culmina în anii următori cu izbucnirea și înfrângerea răscoalei confederației conduse de Spytek de Melsztyn în 1439, fapt ce a consolidat pozițiile lui Zbigniew Oleśnicki în calitat de cel mai influent sfetnic al lui Władysław al III-lea [24, p. 237]. Nu este exclusă posibilitatea că anume intervenția episcopului Cracoviei a zdruncinat planurile Sofiei Holszańska prin intermediul cumnatului său moldovean de a obține un atu preţios în lupta politică internă din Polonia.

Indiferent de varietatea explicațiilor posibile, cert este că, în cele din urmă, Coroana polonă nu a instaurat o administrație proprie la Hotin, Țețina și Hmelov după 23 septembrie 1436. În schimb, declarația lui Iliaș I a devenit ultima mențiune documentară a Țării Șipenițului în actele oficiale ale timpului. Actul Mariei Holszańska din 1444 omite acest toponim, doar enumerând cele trei cetăți principale ale acestei regiuni. Decizia respectivă nu a avut însă consecinţe de lungă durată. Ultima tentativă de instalare a unei administrații polone dincolo de Nistru a fost prilejuită de oferta lui Petru Aron din 1 aprilie 1457 de a numi dregători polonezi la Hotin și Cernăuți [2, p. 344], finalizând cu normalizarea relaţiilor moldo-polone în primii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare și revenirea la status-quo-ul existent încă din anul 1433 [25, pp. 13-14].

---

[2] Figura 2 a fost elaborată în baza mențiunilor lui Manoil Grecul din colecțiile de documente *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Volumul I (1384–1448)*. Alcăt. și coord.: Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu și Leon Șimanschi. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975. 605 p.

BIBLIOGRAFIE

1. Eremia I. Relațiile externe ale Țării Moldovei în documente și materiale (1360–1858). Ed. a 3-a. Chișinău: Cartdidact, 2020. 942 p.

2. Cojocariu C. „Terra Sepenicensis" și hotarul nordic al Moldovei, în: Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol". 1995, t. XXXII, 339-349.

3. Nistor I.I. Istoria românilor. Vol. I. Ed. îngrijită de Florin Rotaru. Bucureşti: Biblioteca Bucureştilor, 2002.

4. Bălan T. Cetatea Hmeliov. Cernăuți: Institutul de Arte Grafice şi Editură „Glasul Bucovinei", 1927. 24 p.

5. Rezachevici C. Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova: a. 1324–1881. București: Editura Enciclopedică, 2001. 863 p.

6. Pînzar Al. Hotarul de Nord al Moldovei (de la formare, în secolul al XIV-lea, până la statornicirea lui pe Ceremuş, Colacin și Nistru). Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza", 2016. 474 p.

7. Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski. Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. Poznań: Adam Mickiewicz University Press, 1996. 369 p.

8. Spieralski Zd. Z dziejów wojen polsko-mołdawskich, in: Studia i materiały do historii wojskowości. 1965, t. XI, cz. II, 62-121.

9. Plewczyński M. Wojny Jagiellonów z wschodnimi i południowymi sąsiadami Królestwa Polskiego w XV wieku. Oświęcim: Wydanictwo Napoleon V, 2014. 282 p.

10. Masan O. Bukovina yak ob'ekt mijnarodnih vidnosin z davnih časiv do 1774 r, în: Botușan'skii V. M. (vidp. red.). Bukovina v konteksti evropeiskih mijnarodnih vidnosin (z davnih časiv do seredini XX st.). Cernivți: Ruta, 2005. 743 p.

11. Balukh A.V. «Șipinskaia zemlea»: istoki i sud'ba, în: Stratum plus, nr. 6, 2010, 27-39.

12. Polehov S.V. Nasledniki Vitovta. Dinasticeskaia voina v Velikom cneajestve Litovskom v 30-e godî XV veka. Moskva: Indrik, 2015. 712 p.

13. Costăchescu M. Documente moldoveneşti înainte de Ștefan cel Mare. Vol. II. Iași: „Viața Românească" S.A., 1932. 955 p.

14. Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Volumul I (1384–1448). Alcăt. și coord.: Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu și Leon Șimanschi. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975. 605 p. Doc. 184, 260-261 (în continuare: **DRH, A, I**)

15. DRH, A, I, doc. 156, pp. 214-216.

16. DRH, A, I, doc. 159, pp. 220-222; doc. 161, pp. 224-225; doc. 163, pp. 227-229; doc. 168, pp. 235-237; doc. 175, pp. 245-248; doc. 176, pp. 248-249; doc. 177, pp. 250-251; doc. 179, pp. 252-253; doc. 180, pp. 254-255.

17. DRH, A, I, doc. 205, pp. 290-291.

18. DRH, A, I, doc. 99, pp. 146-147; doc. 107, pp. 157-159; doc. 110, pp. 161-162; doc. 113, pp. 163-164; doc. 114, pp. 164-166; doc. 116, pp. 166-167; doc. 117, pp. 168-169; doc. 142, pp. 196-197; doc. 143, pp. 197-198; doc. 144, pp. 199-200; doc. 145, pp. 201.

19. DRH, A, I, doc. 99, pp. 146-147.

20. DRH, A, I, doc. 148-150, pp. 203-207; doc. 152, pp. 208-210; doc. 155-165, pp. 212-232; doc. 167-170, pp. 233-240; doc. 173, pp. 242-244; doc. 175-176, pp. 245-249; doc. 179-181, pp. 252-258; doc. 184, pp. 260-261; doc. 187-189, pp. 264-270; doc. 192, pp. 271-272; doc. 194, pp. 273-275; doc. 196-197, pp. 276-280; doc. 199, pp. 281-283; doc. 201-203, pp. 284-289; doc. 205, pp. 290-291; doc. 215-220, pp. 300-311; doc. 222, pp. 312-313.

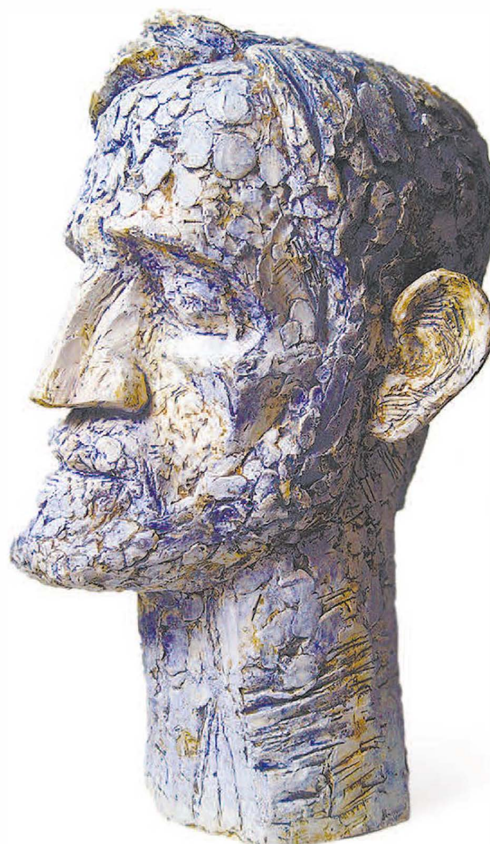
21. DRH, A, I, doc. 231, pp. 325-327.

22. DRH, A, I, doc. 274, pp. 388-389.

23. DRH, A, I, doc. 275, pp. 390-391.

24. Reddaway W. F. et al. The Cambridge History of Poland: from the origins to Sobieski. Cambridge: Cambridge University Press, 1950. 607 p., xiv p.

25. Eșanu A., Eșanu V. Pârcălabi de Hotin (secolul XIV – 1714). Oameni, destine, fapte, în: Destin Românesc, Chișinău-București, An X, Nr. 38, 2003, 7-35.

Tudor Cataraga. *Portretul lui George Bacovia*, 100 × 45 × 45 cm, ghips tonat, 2002.

LUPTA DIRECȚIEI GUBERNIALE A CORPULUI INDEPENDENT DE JANDARMI DIN BASARABIA CU PARTIDUL MUNCITORESC SOCIAL-DEMOCRAT DIN RUSIA (PMSDR)

CZU: 94(478:47)
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.11

Doctor în istorie, lector universitar **Artur LEȘCU**
E-mail: arturlescu@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7756-9743
Universitatea de Educație Fizică și Sport

THE STRUGGLE OF THE GUBERNATORIAL DIRECTION OF THE INDEPENDENT CORPS OF GENDARMES OF BESSARABIA WITH THE RUSSIAN SOCIAL-DEMOCRATIC LABOR PARTY (RSDLP)

Summary. Among the existing institutions in the Russian Empire, responsible for the security of the autocratic regime, the Independent Corps of Gendarmes stood out. Its members were obliged to combat and annihilate various socio-political movements with a pronounced anti-government character. Among such movements and parties was the Russian Social Democratic Labor Party, which was also active in Bessarabia. From the moment of its emergence until the abolition of the monarchy in February 1917, this party had some influence on the revolutionary movement in the region. Organizationally structured on two levels – legal and illegal (the Combat Organization of the Revolutionary Socialist Party), the party represented a real danger to the autocratic regime. The party's activity was closely monitored by the Regional Directorate of Gendarmes, which managed to infiltrate inside the organization a number of secret agents, who reached positions of responsibility within the committee and who kept the authorities informed of all party movements and plans. With some rare exceptions, the indigenous population remained outside the Party's sphere of influence.

Keywords: the Gubernatorial Direction of the Independent Corps of Gendarmes, Bessarabia, social-political movement, the Russian Social Democratic Labor Party, secret agent, filer.

Rezumat. Printre instituțiile existente în Imperiul Rus, responsabile de securitatea regimului autocrat, se evidenția Corpul Independent de Jandarmi. Membrii acestuia aveau, inclusiv, obligația să combată și anihileze diferite mișcări social-politice cu un pronunțat caracter antiguvernamental. Printre astfel de mișcări și partide se număra Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia, care activa și în Basarabia. Din momentul fondării sale și până la abolirea monarhiei în februarie 1917, acest partid a avut o oarecare influență asupra mișcării revoluționare din regiune. Structurat organizațional pe două niveluri – legal și ilegal (Organizația de luptă a partidului socialist revoluționar), partidul reprezenta un pericol real pentru regimul autocrat. Activitatea partidului era atent monitorizată de Direcția regională de jandarmi care a reușit să infiltreze în interiorul organizației agenți secreți, ajunși în funcții de răspundere în cadrul comitetului și care țineau la curent autoritățile cu toate mișcările și planurile partidului. Cu unele rare excepții, populația autohtonă a rămas în afara zonei de influență a partidului.

Cuvinte-cheie: Direcția Gubernială a Corpului Independent de Jandarmi, Basarabia, mișcarea social-politică, Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia, agent secret, filer.

INTRODUCERE

Printre partidele care activau pe teritoriul Basarabiei și luptau împotriva țarismului se număra și Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (PMSDR), înființat în 1893 din mai multe cercuri și organizații marxiste. Răspândirea ideilor socialiste era limitată de structura socială a guberniei, ea fiind o provincie agrară, lipsită de industrie grea și clasă muncitoare bine structurată care, în opinia marxiștilor, este baza mișcării socialiste și muncitorești. Conform datelor istoricilor sovietici, către începutul secolului al XX-lea, în Basarabia au fost atestați numai 3 645 de muncitori care lucrau la fabrici și uzine, iar ținând cont și de muncitorii de la calea ferată și din mici ateliere, manufacturi agro-alimentare, numărul lor atingea cifra de aproximativ 45 de mii de oameni [1, p. 16], ceea ce constituia aproximativ 1,1 % din întreagă populație.

PREMISELE CONSTITUIRII GRUPULUI PMSDR ÎN BASARABIA ȘI EȘECUL ZIARULUI LENINIST „ISKRA" LA CHIȘINĂU

În lipsa clasei muncitoare autohtone și bine structurate, platforma de răspândire a ideilor social-democrate îi revenea elementului străin, exilaților

politici din diferite regiuni ale imperiului, numărul cărora era în continuă creştere. Astfel, dacă în vara anului 1888, dintre cele 35 de persoane aflate sub supravegherea secretă în Basarabia, numai opt erau venite din afara regiunii [2, f. 38-39 verso], atunci către anul 1899 numărul celor exilați în regiune pe motive politice s-a ridicat la 189 de oameni [3, p. 31]. Datorită acestor persoane, în 1896 la Chișinău este creat primul cerc cu caracter social-democrat [4, p. 304], iar către începutul secolului al XX-lea numărul lor a crescut semnificativ. Conform informației de care dispunea Direcția gubernială de jandarmi, au fost depistate 22 de persoane, membri activi ai diferitelor cercuri social-democrate.

Către sfârșitul anului 1900, din aceste cercuri răzlețe, cu ajutorul direct al social-democraților din Odesa a fost înființat grupul Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Basarabia cu sediul la Chișinău [5, p. 5]. Datorită rețelei existente de culegere a informației, activitatea grupului era atent monitorizată de către Direcția gubernială de jandarmi, care numai în 1901 a desfășurat, în acest scop, 12 intervenții de cercetare și 11 de anchetare [6, f. 85]. A fost stabilit faptul că organizația dată era constituită din mai multe părți componente, semiautonome, și anume: „Intelectuali", „Evreiesc", „Velicorus" [6, f. 81] și „Grupul protestului unit" [4, p. 314].

La fel, s-a determinat că prin România, de pe teritoriul Basarabiei, prin intermediul social-democraților locali, în imperiu este adusă literatura revoluționară editată de către redacția ziarului „Iskra" (Scânteia), a cărei activitate era coordonată de către Alexandr Kwyatkowski, exilat în Basarabia [4, p. 314], ajutat de mătușa sa Iulia Kwyatkowski, medic și fondator al spitalului de oftalmologie din Chișinău [7, p. 48], și ea venită de puțin timp în Basarabia. Neavând relații solide cu contrabandiștii locali, această rețea de furnizare a publicațiilor a avut o existență scurtă, fiind deconspirată și lichidată [3, p. 50].

Literatura din străinătate ajungea pe diferite adrese din Chișinău și prin intermediul coletelor poştale expediate de persoane anonime, aceste colete fiind, în mod normal, în prealabil verificate de jandarmi. În așa mod, la 8 mai 1901, a fost confiscat nr. 3 al ziarului „Iskra", venit din Leipzig pe numele infirmierei spitalului din Chișinău, M. Levițchi [6, f. 80 verso]. Atât timp cât comitetul PMSDR din Chișinău era ocupat cu lupta ideologică din interiorul partidului, între adepții acțiunilor economice și revoluționare, activitatea sa nu reprezenta o amenințare pentru autorități. Situația se schimbă odată cu implicarea social-democraților în mișcarea grevistă a muncitorilor, animată, în opinia şefului Direcției guberniale a Corpului de jandarmi din Basarabia, colonelul Ivan Ciarnoluski, de starea economică foarte grea a acestei categorii sociale [6, f. 78 verso]. Deși numărul grevelor avea caracter economic și era destul de mic, opt în total pe regiune în 1901 [8, p. 75], faptul nu putea să nu alarmeze autoritățile. Cu atât mai mult că la 11 septembrie 1901 comitetul social-democrat local a încercat să organizeze la Chișinău o manifestație politică care a degenerat în acte de dezordine și violență la care au luau parte numeroși membri ai comitetului, toți fiind reținuți de poliție și jandarmi. Aceasta manifestație a pus capăt răbdării autorităților, care la 9 februarie 1902 au recurs la arestări în masă și au administrat astfel o lovitură puternică activității partidului în Basarabia [6, f. 81-86 verso].

Un exemplu de cooperare reușită dintre efectivul Direcției de jandarmi din Basarabia și direcția de profil din Kiev a fost operația îndreptată împotriva tipografiei ilegale a ziarului „Iskra" din Chișinău. Ziarul, în opinia istoricilor sovietici, „a contribuit la [...] dezvoltarea mișcării social-democratice" și a jucat „un rol pozitiv în crearea partidului marxist" [10, p. 230]. Sarcina de a organiza la Chișinău o tipografie ilegală era atribuită de către Vladimir Ulianov (Lenin) lui Leon Goldman care, în acest scop, a sosit, la începutul lunii aprilie 1901, la Chișinău, închiriind un apartament în casa lui M. Kogan de pe strada Livezilor la intersecție cu strada Mihailovskaia (actuala str. Alexei Mateevici, 42).

Ocazional, vizavi de apartamentul închiriat se afla sediul Direcției guberniale de jandarmi, situat în casa lui Ivanov (actuala str. Alexei Mateevici, 31). Această coincidență bizară, expusă în memoriile lui L. Goldman, pentru istoriografia sovietică a servit drept bază pentru inventarea mitului menit să glorifice activitatea revoluționarilor leniniști, plini de curaj și ingeniozitate, care sfidau organele de securitate țariste și-și desfășurau activitatea în imediata lor apropiere. Epizodul este descris de protagonistul evenimentului astfel: „Eu am închiriat apartamentul vizavi de Direcția de jandarmi, presupunând corect că jandarmilor nici prin minte nu le va veni ideea de a căuta revoluția și conspirația sub nasul său. [...] Peste o săptămână îi cunoșteam la față nu numai pe toți jandarmii, ci și pe toți filerii din Chișinău" [11, p. 224].

Ținem să menționăm că autorul memoriilor, originar din Vilno, aflat prima dată la Chișinău, recent coborât din tren, cu copil nou-născut în brațe, nu avea cum să știe unde se afla Direcția de jandarmi și că vizavi este dat în chirie un apartament. Situația se complică și mai mult dacă ținem cont de faptul că Direcția de jandarmi nu avea un sediu permanent, acesta fiind deseori schimbat, astfel că până în 1917 ea s-a mutat de trei ori pe adrese diferite. Ceea ce ține de cunoaș-

terea la față a jandarmilor, aceasta era posibil în privința corpului de ofițeri și sergenți, redus numeric, și imposibil în privința filerilor și agenților secreți care nu veneau la raport în Direcție, ci făceau legătura prin corespondență sau la întâlniri în apartamente conspirative.

Pentru a feri tipografia de eșec, echipa lui L. Goldman, compusă din cinci membrii, nu întreținea legături cu social-democrații locali, atent supravegheați de jandarmi. La 22 octombrie 1901, după ce proprietarul casei îi suspectează de tipărirea banilor falşi, tipografia este mutată pe o adresa nouă – pe strada Podolskaia la intersecție cu strada Armenească (actualmente, str. București, 42). Eșecul tipografiei începe odată cu procurarea la Vilno (Vilnius) de către Leon Goldman a mașinii de imprimat de la lăcătușul Israil Kaplinski, care totodată era un agent secret al Corpului de jandarmi [12, p. 24]. Simultan, sub urmărire secretă era pus Alexandr Kwyatkowski [5, f. 314], care în cadrul tipografiei îndeplinea funcția de expeditor al producției editate [12, p. 38]. Literatura editată era transportată la Kiev, unde se afla biroul central de transport al social-democraților. O perioadă îndelungată de timp jandarmii din Kiev, îngrijorați de numărul mare de literatură ilegală concentrată în oraș, au presupus că undeva în sudul Imperiului Rus funcționează o tipografie ilegală care editează ziarul „Iskra" („Scânteia"). Presupunerea lor s-a confirmat la 3 ianuarie 1902, când a fost identificat faptul că la Kiev a fost adus din Chișinău de către A. Kwyatkowski un lot important de literatură care de aici a fost redirecționat la Harkiv, Poltava și Odesa [11, p. 262]. A devenit clar că tipografia se afla la Chișinău. Supravegherea lui A. Kwyatkowski la Chișinău i-a adus pe jandarmii basarabeni pe urmele lui Aron Șpeizman, care ducea corespondență pentru Manea Școlnic, zețara la tipografia „Iskra", domiciliată în apartamentul închiriat la Gherș Broitman. Activitatea suspectă a Manei Școlnic a atras atenția jandarmilor care, la 9 februarie 1902, au efectuat perchiziții în casa lui Gherș Broitman, unde au depistat ediții ilegale și unele rechizite tipografice [13, f. 32 verso]. În aceeași zi au fost arestați Manea Școlnic și Aron Șpeizman, care au depus mărturii cum că uneltele tipografie au fost aduse de un oarecare „Vigdor" [14, f. 156]. Astfel, cercul în jurul tipografiei se îngusta.

Pentru a confirma suspiciunile privind identitatea reală a lui L. Goldman, care locuia în Chișinău sub numele de Riman, din Odesa la Chișinău a fost delegat filerul Bâkov care îl cunoștea personal pe Leon Goldman [11, p. 250]. La 12 martie 1902, filerul Bâcov l-a identificat pe Riman ca pe Leon Goldman, ultimul fiind arestat, ceea ce a condus la deconspirarea tipografiei. În acest sens putem afirma că efectivul direcției, în frunte cu colonelul I. Ciarnoluski, a desfășurat un volum mare de lucru care a pus capăt activității ilegale a tipografiei „Iskra". Eșecul tipografiei este cauzat de greşeli în domeniul conspirativ din partea ilegaliștilor, precum și scurgeri de informații din partea lor (neidentificate până în prezent). În urma perchizițiilor, operate de jandarmi conform unei liste stabilite din timp, au fost reținute nouă persoane [13, f. 16], iar la 17 martie, după arestarea lui A. Kwyatkowski, încă două persoane [14, f. 254 verso].

După cum putem constata, activitatea scurtă (11 luni) a tipografiei ilegale „Iskra" la Chișinău nu a avut nicio influență asupra mișcării social-democratice din Basarabia, care, în mare parte, a fost decapitată în iarna anului 1902. În pofida acestui fapt, adepții ideilor social-democratice, rămași în libertate, și-au continuat activitatea, în strânsă legătură cu colegii lor din Odesa și, în decembrie 1902, au înființat la Chișinău comitetul local al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (PMSDR), în baza grupului existent [3, p. 86].

DOCUMENTELE DE ARHIVĂ DESPRE ANIHILAREA ACTIVITĂȚII PMSDR ÎN BASARABIA

Inițial, jandarmii nu cunoșteau despre existența comitetului și componența nominală a acestuia. Supravegherea atentă a bibliotecii publice din Chișinău, important centru de difuzare a literaturii cu conținut antiguvernamental, i-a alertat pe jandarmi în privința activității suspecte a șefei bibliotecii, Liubov Nemoleakin. Pentru a clarifica situația, la bibliotecă s-a înscris, în calitate de cititor, agentul secret al Direcției, P. Leadov (numele real P. Finkelman), care în scurt timp a intrat în grațiile lui L. Nemoleakin [7, p. 44]. Datorită informației furnizate de agent s-a constatat că L. Nemoleakin desfășoară o activitate intensă de difuzare prin oraș a literaturii cu conținut social-democrat, este conducătorul organizației social-democrate din oraș, face propagandă revoluționară printre populație, întreține legături cu cercurile marxiste din străinătate [6, p. 329]. Toate acestea i-au determinat pe jandarmi să pătrundă în apartamentul ei unde, spre uimirea lor, au găsit lista tuturor membrilor comitetului de partid [7, p. 43]. Faptul în sine nu este unul surprinzător și singular, deoarece printre partidele revoluționare existente în Imperiul Rus anume Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (PMSDR) se deosebea prin nivelul scăzut al disciplinei conspirative, având ca rezultat multiple eșecuri și arestări, după cum reiese din memoriile generalului P. Zavarzin, fost ofițer al Direcției guberniale de jandarmi din Basarabia [15,

p. 55]. Pentru a pune capăt activității acestui comitet, în noaptea de 22 iulie 1903 jandarmii au efectuat arestări ale membrilor săi, toți ei fiind escortați în închisoarea din Chișinău. În mare parte succesele obținute de către Direcție în lupta cu mișcarea social-democrată în perioada respectivă pot fi atribuite activității șefului Direcției, colonelului Ivan Ciarnoluski și ajutorului său în Chișinău, locotenentului-colonel Vladimir Dobrodeev.

Decapitarea conducerii comitetului a sistat activitatea organizată a Partidului social-democrat în Basarabia, care exista pur formal, el fiind reprezentat de diferite cercuri și persoane care acționau pe cont propriu, în strânsă legătură și sub acoperirea organizațională a Partidului social-democrat al evreilor (Bund). Activitatea partidului se revigorează odată cu începutul revoluției ruse din 1905. Se consideră că în Basarabia mișcarea revoluționară era condusă de comitetul local al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia și a început în noaptea de 11 spre 12 ianuarie 1905 printr-o manifestație politică, antiguvernamentală, desfășurată pe timpul spectacolului teatral al piesei lui Maxim Gorki (A. Peşkov), jucată în Auditoriul Puşkin din Chișinău, când în sală au fost aruncate foi volante scrise în „numele PMSDR și editate în Geneva" [16, p. 78]. Afirmația este falsă, deoarece aceste foi volante au fost scrise și difuzate în numele Partidului social-democrat, numai nu cel din Rusia (PMSDR), ci cel evreiesc (Bund) [17, f. 2 verso]. Același lucru este valabil și în privința manifestațiilor politice și mișcării greviste care, în viziunea istoricilor marxiști, tot erau ghidate cu succes de PMSDR, deoarece „în luna mai 1905 la Chișinău erau în grevă cizmari, tâmplari, croitori, [...] iar la 18 iunie au intrat în grevă vânzători, care au desfășurat o demonstrație cu peste o mie de oameni" [1, p. 34]. În realitate, datorită intervenției preventive a jandarmilor, greva a fost potolită, iar demonstrația politică din 18 iunie – preîntâmpinată și nu a avut loc [18, f. 1].

Totuși, cu ajutorul colegilor din Odesa, social-democrații din Basarabia au început munca de renaștere a comitetului și structurilor locale ale partidului. Datorită recrutării noilor adepți, către vara anului 1905, numărul membrilor partidului a crescut până la 500 de persoane [18, f. 5], organizațiile sale existând practic în toate orașele regiunii [19, f. 256]. Reieșind din situația creată, Direcția gubernială de jandarmi era pusă în situația să reînnoiască supravegherea asupra partidului, în acest scop fiind delegați trei agenți secreți și cinci fileri. Numărul limitat de persoane implicate în filarea comitetului se explică prin finanțarea deficitară din partea guvernului – 3 000 ruble pe an, pe articolul respectiv al Direcției [18, f. 10]. O adevărată comoară pentru jandarmi era recrutarea de către adjutantul Direcției, porucicul L. Trofimov, în calitate de agent secret al membrului comitetului Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia din Chișinău, a lui Haim Goldenberg, absolvent al Școlii Comerciale din localitate, contra unei sume de 15 ruble lunar. El a primit numele conspirativ „Braverman" și a făcut o carieră strălucită în cadrul partidului, devenind un personaj agreat în intimitatea familiei lui V.I. Ulianov (Lenin) [20, f. 93 verso]. Acești agenți au fost repartizați pe trei direcții – nord, sud și centru. Direcția nordică a fost încredințată lui H. Goldenberg (alias Braverman), care era delegat de către social-democrați, adepții curentului bolșevic, în ținuturile respective pentru susținerea referatelor și lecțiilor publice; cea din sud – unui alt agent; raioanele din centru – agentului Lvov, care în scurt timp a fost demascat și retras din activitate [18, f. 17]. În general, pe filiera social-democrată (bolșevică și menșevică) erau folosiți, pe lângă agentul secret Braverman (H. Goldenberg), agenții Stepanov (Ivan Kozlov după numele real) [21, f. 11], Mihailov (Maxim Macarciucov) [22, f. 8], Moisei (Moișa Epștein) [22, f. 55], Marmo (numele real nu a fost identificat) [21, f. 131], Safronov (numele real nu a fost identificat) [21, f. 158] și cinci fileri.

În strictă concordanță cu ideile lui V. Ulianov (Lenin) privind rolul presei ca instrument principal în organizarea partidului, membrii comitetului local au încercat, cu ajutorul colegilor săi din Odesa, înființarea la Chișinău a unei tipografii ilegale. Lipsa resurselor financiare pentru procurarea materialului necesar și a unor persoane capabile să gestioneze afacerea [23, f. 535] a avut ca urmare identificarea și lichidarea acestei tipografii în noaptea de 5 spre 6 aprilie 1905 [24, f. 298 verso]. Activitatea comitetului s-a revigorat în vara anului 1905, odată cu seria insurecțiilor din cadrul armatei imperiale ruse și cursul spre revoltă generală, adoptat de către Comitetul Central (CC) al PMSDR. În realizarea directivelor CC, comitetul local PMSDR a organizat un „grup de luptă" compus din 50 de combatanți înarmați, completați din diferite orașe, numele cărora, în mare parte, erau cunoscute de către jandarmi. Acest „grup de luptă" nu s-a evidențiat prin nimic în evenimentele revoluționare, suportând neînțelegeri și certuri între muncitori și intelectuali [18, f. 2 verso].

Înțelegând că Basarabia este totuși o regiune preponderent agrară, comitetul a încercat să amelioreze munca sa în spațiul rural, formând, în acest scop, în septembrie 1906, „secția agrară", componența căreia nu reprezenta un secret pentru direcție. Inițial ea era condusă de către Nicolai Dolgalev. Dintre cei șapte membrii ai secției niciunul nu era țăran. În pofi-

da afirmațiilor reprezentanților istoriografiei sovietice despre rolul hotărâtor al comitetului din Chișinău al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia în mişcarea agrară din regiune, influența sa pe segmentul dat era minimă. Acest fapt este confirmat de rapoartele ofițerilor Direcției privind răscoala țărănească din Comrat din 8 ianuarie 1906, atribuită de către istoricii marxiști social-democraților [16, p. 111], urmele cărora nu au fost depistate de către jandarmi [25, f. 9].

Pe lângă crearea grupului „de luptă" și a „secției agrare", comitetul și-a extins activitatea și în provincie, unde a înființat un șir de grupuri social-democrate. Unul dintre ele activa Soroca, în frunte cu Wolf Vaisman. Din cauza numărului mic de membri, a lipsei finanțării din partea comitetului, supravegherii atente din partea organelor de securitate, aceasta secție exista pur formal, fără a se manifesta în vreun fel la evenimentele respective din ținut [26, f. 326]. Mai activ era grupul social-democrat din Orhei, înființat și condus de către Iosif Suslik, avându-i printre cei mai activi membri ai săi pe Gherş Ghileaşenski, Moisei Ravvici, Solomon Neiman [27, f. 23]. Acest grup desfășura, în anii 1905–1907, agitație revoluționară printre țăranii și muncitorii de la moara lui Fihman și organiza întruniri ilegale [28, f. 13]. Totodată, a fost semnalată existența grupului social-democrat la Bălți, în frunte cu Gherț Vaintraub [29, f. 3] și Grigorie Șnițer [19, f. 58], la Akkerman (Cetatea Albă) [9, p. 110], Bolgrad, în ținutul Hotin [26, f. 128 verso]. Indiscutabil, cel mai puternic și numeros era grupul din Chișinău, care număra 12 membrii activi, având ca secretar pe Grigorie Kraiz, student la Universitatea din St. Petersburg, și pe Nicolai Dolgalev, Simion Suris, Solomon Portugheis, Achim Krîlov, Froim Tepner și alții [26, f. 90 verso].

La 17 octombrie 1905, ca răspuns la greva generală care a cuprins întreagă țară, Nicolae al II-lea emite *Proclamația despre îmbunătățirea ordinii statului*, provocând o criză în mișcarea de opoziție. Obținerea libertăților civile și politice, deși limitate, pune în dificultate mișcarea revoluționară radicală care, după înăbușirea răscoalei armate din decembrie 1905, trece în defensivă. În astfel de condiții, în interiorul comitetului regional al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia încep dezbateri interminabile privind viitorul mișcării, dezbateri care scindează unitatea partidului, el devenind unul marginal pe scena politică a Basarabiei. Mulți membrii de partid au trecut la alte partide cu tentă socialistă – Bund, socialiști revoluționari, anarhiști ș. a. Din această cauză comitetul partidului social-democrat din Chișinău a fost transformat din „comitet" în „colectiv", compus din trei membri [19, f. 256]. Activitatea partidului, condus de „colectiv" s-a concentrat pe munca în cadrul sindicatelor permise de către guvern. Peste tot în Basarabia erau legal înființate sindicate și organizații obștești, numărul cărora către 1909 a ajuns la 31 [19, f. 342].

Social-democrații locali au încercat să pătrundă și să preia conducerea unora dintre sindicatele existente. Influența lor era destul de mare în Societatea învățământului profesional feminin din Chișinău, Societatea profesională a vânzătorilor, Sindicatul muncitorilor tipografi din Chișinău, Societatea învățătorilor din Chișinău. După cum putem constata, comitetul PMSDR, în forma sa de „colectiv", exercita influență doar asupra patru din 31 de sindicate, fapt ce denotă influența slabă a partidului asupra curentului sindicalist. Situația s-a înrăutățit și mai mult în urma eșecului activității greviste, când grevele, organizate de comitetul PMSDR prin intermediul sindicatelor controlate au eșuat, iar muncitorii, în loc să li se îmbunătățească situația materială, au fost concediați, ei pierzând încrederea în metodele de luptă promovate de sindicate [30, f. 25 verso]. După cum reiese din analiza Direcției de jandarmi referitor la mișcarea sindicalistă, „influența social-democraților asupra sindicatelor este una infimă, mult mai importantă fiind influența Bundului [...]. Sindicatele sunt puțin numeroase, iar cotizațiile nu sunt achitate de membrii lor" [27, f. 87 verso].

Situația din comitet se agrava și din cauza „cârtiței" din interiorul organizației în persoana agentului „Braverman", care ocupa un loc de frunte în cadrul partidului, promovând o linie de conciliere cu curentul menșevic și în Bund, ceea ce și mai mult dezbina mișcarea social-democrată. Direcția de jandarmi era la curent cu toate evenimentele din interiorul partidului, iar în unele momente chiar le dirija.

Lipsit de o tipografie proprie, comitetul social-democrat din Chișinău era privat de arma sa principală în lupta cu guvernul – propaganda prin presă, manifeste și foi volante difuzate în rândul populației. În lipsa unor instrumente tehnice moderne se recurgea la metode arhaice, rudimentare, cum ar fi scrisul de mână sau culegerea textului la mașinile de tapat. Astfel de caz a avut loc în ziua de 20 iunie 1907, când comitetul a răspândit prin oraș peste 2 000 de foi volante dedicate dizolvării de către Nicolae al II-lea a Dumei a II-a. Textul era prost redactat, nelizibil, având un efect nul asupra populației [23, f. 535 verso]. În astfel de condiții, Direcția gubernială de jandarmi a adoptat o tactică specială în lupta sa cu partidul social-democrat. Lăsând intact comitetul central din Chișinău, unde aveau informatori, jandarmii și-au concentrat eforturile pe lichidarea secțiilor provinciale ale partidului.

Lovitură a fost aplicată în primul rând grupurilor social-democrate din sudul Basarabiei, activitatea

de lichidare a lor fiind coordonată de către locotenent-colonelul Mihail Afanasiev, ajutorul şefului Direcţiei la punctul de frontieră Ismail. În această regiune a Basarabiei existau două grupuri de partid, la Bolgrad şi Ismail. Pentru a pune capăt existenţei grupului din Bolgrad, la 3 mai 1908, persoanele bănuite au fost arestate, iar grupul lichidat [31, f. 178 verso]. Grupul similar din Ismail a fost lichidat în septembrie 1908 [31, f. 178]. Un grup social-democrat exista la Orhei. Membrii lui se adunau săptămânal pe colina Ivanos, unde desfăşurau întruniri şi mitinguri sub acoperirea plimbărilor la aer liber, ori acasă la Moisei Ravvici [31, f. 117]. Acest grup a fost lichidat de către ajutorul şefului direcţiei în ţinuturile Bălţi, Hotin, Soroca şi Orhei, rotmistrul corpului de jandarmi Mihail Serdiukov. Mici grupuri ale partidului erau la Bender (Tighina), Bălţi, Făleşti, Călăraşi, toate fiind coordonate în activitatea sa de către comitetul din Chişinău [32, f. 129 verso], care, la rândul său, era subordonat celui din Odesa.

Pentru a neutraliza influenţa comitetului asupra situaţiei social-politice din regiune, şeful Direcţiei guberniale de jandarmi, colonelul Lev Sokolov, a propus ca acest comitet să fie lichidat cât mai curând posibil. Acestei idei s-a opus rotmistrul Mihail Serdiukov, responsabil de ţinuturile din centrul Basarabiei, şi, respectiv, de activitatea comitetului din Chişinău al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia. Rotmistrul argumenta că lichidarea imediată a comitetului ar complica situaţia în cadrul acestuia a lui H. Goldenbergh (agentul Braverman), ar lipsi direcţia de informaţia privind situaţia din partid şi preparativele sale pentru preconizata conferinţă a partidului din Odesa şi a congresului PMSDR, precum şi ar impune membrilor comitetului practicarea unor reguli mai stricte de conspiraţie [32, f. 83]. Totuşi, M. Serdiukov a întocmit o listă din 12 persoane din cadrul comitetului care urmau să fie arestate în scurt timp [32, f. 129 verso]. Arestările efectuate au avut drept consecinţă nimicirea comitetului, fapt recunoscut şi de conducerea de vârf a PMSDR, care pe paginile ziarului „Vocea social-democratului", organ al fracţiunii menşevice a partidului, recunoştea că „toate încercările de a reînvia organizaţia de partid la Chişinău s-au soldat cu eşec" [32, f. 182]. Pur formal, comitetul regional al PMSDR din Chişinău continua să existe, în format redus, cu toate că la şedinţa comitetului din 1 noiembrie 1909 s-a pus problema lichidării organizaţiei [21, f. 116 verso].

Astfel, către sfârşitul anului 1909, activitatea în Basarabia a Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia era practic inexistentă, membrii săi pierzând legătura cu clasa muncitoare şi activând în componenţa Bund-ului. Partidul îşi revine cu greu abia către anul 1910, dar şi atunci, aşa cum menţionau liderii comitetului gubernial în raportul său superiorilor din Comitetul zonal din Odesa, „comitetul, în urma percheziţiilor şi arestărilor frecvente nu poate activa energic, [...] şi se confruntă cu lipsa de literatură". Printre acţiunile mai însemnate ale comitetului se evidenţiază difuzarea prin Chişinău în noaptea de 9–10 ianuarie şi 6–7 februarie 1911 a proclamaţiilor „Către muncitori" şi „Către ostaşi". Aceste proclamaţii au fost tipărite de către Osip (Iosif) Volkind, ajutat de către zeţarul Vladimir Turanski, care a furat caractere de tipar din tipografia lui Kaşenschi unde activa. În tipărirea şi răspândirea prin oraş a foilor volante O. Volkind era ajutat de către Isaak Gofştein, Moisei Izbetski, Boris Ghilderman şi Sara Kriuleanskaia. La scurt timp, pe 6 februarie 1911, ei toţi au fost arestaţi [27, f. 34], cu excepţia lui Isaak Gofştein, care a fugit la Bălţi. Escapada sa nu era însă de lungă durată. La 1 martie 1911, aflându-se la închisoarea din Chişinău, O. Volkind s-a adresat unui deţinut, aflat în pragul eliberării, cu rugămintea de a-l găsi, după ce va părăsi închisoarea, pe Isaak Gofştein, dându-i toate indiciile unde poate fi găsit. Din nefericire pentru O. Volkind şi Isaac Gofştein, acest deţinut nu era altcineva decât agentul secret al jandarmilor sub nume de cod „Tiuremnâi" („Puşcăriaşul"). La 9 martie a fost arestat şi Isaak Gofştein [28, f. 21].

Pe parcursul anului 1911, comitetul s-a manifestat prin acţiuni singulare şi izolate şi prin difuzarea presei cu caracter social-democrat. Comitetul se pregătea activ pentru comemorarea zilei de 1 mai. Către ziua respectivă era planificat să fie tipărite proclamaţii şi împrăştiate prin oraş. Pentru a preveni aceasta acţiune, la 25 aprilie 1911, jandarmii au descins în redacţia şi tipografia ziarului „Bessarabeţ" (Basarabeanul) unde au efectuat percheziţii, confiscând un volum impunător de material compromiţător, iar Moisei Volman şi Moisei Şihman au fost arestaţi şi duşi la închisoarea din Chişinău [27, f. 48-48 verso].

Destul de activă s-a dovedit a fi celula comitetului social-democrat din Orhei, unde continuau să activeze veteranii mişcării social-democrate din oraş – Iosif Suslik, Solomon Veiman, Moisei Ravvici [28, f. 13], cărora li s-au mai alăturat Petru Canţâr [28, f. 14], Evdokim Ivanov, Astafi Chirceakov, Alexandr Gordiiciuk [28, f. 15], Gherş Branover [28, f. 16], Şlioma Tomaşin [28, f. 17], toţi fiind supravegheaţi şi controlaţi de către jandarmi prin intermediul agentului secret înfiltrat în organizaţie sub numele de cod „Orgheevski" (Orheianul).

În anii respectivi era atestată celula social-democrată la Akkerman (Cetatea-Albă). După ştam-

pila organizației social-democratice din Soroca, găsită ocazional în 1915 în grădina casei lui Ana Crușevan, se cunoaște despre existența acestei organizații în oraș [33, f. 1-1 verso]. Grupul social-democrat era atestat de către jandarmi și la Căușeni [34, f. 34]. Destul de activ era grupul social-democrat din Bolgrad, care întreținea legături cu deputații social-democrați din Duma de Stat, în special cu Roman Malinovsky, membrul CC PMSDR și, totodată, agentul secret al poliției [24, f. 119]. În pofida acestui fapt, activitatea comitetului gubernial al PMSDR era practic inexistentă, ea reducându-se la acțiunile individuale ale membrilor săi, puțin numeroși, desfășurate pe cont propriu [28, f. 37]. Conform listei membrilor partidului social-democrat din Chișinău, alcătuită la 22 mai 1914 de către Direcția gubernială a Corpului Independent de Jandarmi din Basarabia, numărul lor se limita la 41 de persoane [24, f. 1-2]. În lista persoanelor bănuite de atitudine ostilă țarismului din raza orașului Chișinău figurează 138 de nume, dintre care numai 31 reprezentau partidul social-democrat [24, f. 96-101, 164-165, 196-196 verso, 227-228]. Analizând în toamna anului 1915 situația social-politică din regiune, șeful Direcției de jandarmi, colonelul Constantin Nordberg, menționa, pe bună dreptate, că din cauza lipsei în regiune a clasei muncitoare în sensul adevărat al cuvântului, cu excepția unui mic număr de angajați de la calea ferată și a numărului mare de meseriași și vânzători, preponderent evrei, influența partidului social-democrat este nesemnificativă. Majoritatea meseriașilor erau simpatizanții Bund-ului. Activitatea Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia era invizibilă chiar și printre feroviari, simpatizanți ai ideilor social-democrate.

CONCLUZII

În concluzie, putem afirma că Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia, reprezentat în Basarabia de către comitetul gubernial, nu prezenta un pericol real pentru autoritățile țariste din cauza influenței slabe asupra clasei muncitoare. Sciziunile și lupta fracțională din cadrul partidului, precum și activitatea comună organizațională, în unele perioade, cu Bund-ul, nu puteau să nu pericliteze negativ imaginea partidului în ochii adepților săi, numărul cărora era destul de mic. Activitatea partidului era atent monitorizată de Direcția regională de jandarmi care a reușit să infiltreze în interiorul organizației agenți secreți, ajunși în funcții de răspundere în cadrul comitetului și care erau la curent cu toate mișcările și planurile partidului. Cu unele mici excepții, în afara influenței partidului a rămas populația autohtonă, în marea ei majoritate cuprinsă în sectorul agrar.

BIBLIOGRAFIE

1. Ocherki istorii Kommuntisticheskoy Partii Moldavii. Kishinev: Kartya Moldovenyaske, 1981.
2. Agenția Națională a Arhivelor (în continuare ANA), Fond. 297, inventar 1, dosar 17.
3. Ivanov Yu., Shemyakov D. Revolyutsionnoe dvizhenie v Moldavii v 1905 - 1907 gg. Kishinev: Gosudarstvennoe izdatel'stvo Moldavii, 1955.
4. Budak I. Obshchestvenno-politicheskoe dvizhenie v Bessarabii v poreformennyy period. Kishinev: Kartya Moldovenyaske, 1959.
5. Ivanov Yu. V gody revolyutsionnogo podpol'ya. (Iz istorii deyatel'nosti sotsial-demokraticheskikh organizatsiy v Molldavii 1895–1914 g.g.). Kishinev: Kartya Moldovenyaske, 1963.
6. ANA, F. 297, inv. 1, d. 26.
7. Kirtoka A. Kishinevskaya narodnaya besplatnaya biblioteka-chital'nya (1896–1909). Kishinev: Kartya Moldovenyaske, 1961.
8. Ivanov Yu. Revolyutsionnoe dvizhenie v Moldavii (s 1895 po fevral' 1917). Kishinev: Shtiintsa, 1980.
9. Ivanov Yu., Shemyakov D. Revoliutsionnoie dvijenie v Moldavii v 1905–1907 gg. Kishinev: Gosudarstvennoe izdatel'stvo Moldavii, 1955.
10. Istoriya Moldavskoy SSR s dreyvneyshikh vremen do nashikh dney. Kishinev: Shtiintsa, 1984.
11. Pervaya v Rossii podpol'naya tipografiya leninskoy gazety „Iskra". Sbornik dokumentov, materialov i vospominaniy. Kishinev: Kartya Moldovenyaske, 1970.
12. Kazakov V. Zdes' pechatalas' „Iskra". Kishinev: Timpul, 1989.
13. ANA, F. 39, inv. 1, d. 199.
14. ANA, F. 39, inv. 1, d. 543.
15. Zavarzin P. Rabota taynoy politsii. Parizh: Tipografiya franko-russkaya pechat', 1924.
16. Budak I. Revolyutsiya 1905–1907 godov v Moldavii. Kishinev: Gosudarstvennoe izdatel'stvo Moldavii, 1955.
17. ANA, F. 297, inv. 1, d. 41.
18. ANA, F. 297, inv. 1, d. 38.
19. ANA, F. 297, inv. 1, d. 82.
20. ANA, F. 297, inv. 1, d. 200.
21. ANA, F. 297, inv. 1, d. 98.
22. ANA, F. 297, inv. 1, d. 376.
23. ANA, F. 297, inv. 1, d. 49.
24. ANA, F. 297, inv. 1, d. 271.
25. ANA, F. 297, inv. 1, d. 52.
26. ANA, F. 297, inv. 1, d. 51.
27. ANA, F. 297, inv. 1, d. 137.
28. ANA, F. 297, inv. 1, d. 120.
29. ANA, F. 2, inv. 1, d. 9370.
30. ANA, F. 297, inv. 1, d. 107.
31. ANA, F. 297, inv. 1, d. 96.
32. ANA, F. 297, inv. 4, d. 29.
33. ANA, F. 297, inv. 1, d. 422.
34. ANA, F. 297, inv. 1, d. 233.

FORMAREA ȘI EVOLUȚIA COMUNEI AGRICOLE „DE LA ÎNTUNERIC LA LUMINĂ” DIN RAIONUL ANANIEV (1924–1926)

CZU: 94(478):63”1924-1926”
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.12

Doctorand **Alexandru MOLCOSEAN**
E-mail: molcoseanalexandru@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7480-2602
Universitatea de Stat din Moldova
Institutul de Istorie

FORMATION AND EVOLUTION OF THE AGRICULTURAL COMMUNE “FROM DARKNESS TO LIGHT” IN ANANIEV DISTRICT (1924–1926)

Summary. The content of the article addresses the history of the appearance and evolution of the agricultural commune “From darkness to light” from Lipetskoe village, Ananiev district. In the first part of the article is reflected the activity of the “Rai” monastery, which served as the foundation for the formation of the labor collective. The second part of the study mirrors the way the new agricultural entity is organized. The chronological limits are set between 1924 (the establishment of the agricultural commune) and 1926 – a year that started with the first inspection inside the village. Analyzed in general terms, the agricultural commune “From darkness to light” was itself a utopian experiment promoted by the Soviet authorities on the left bank of the Dniester River in order to restore on new economic, political, social and ideological ways the rural community of the AMSSR.

Keywords: “Rai” monastery, Inochentie, labor collective, Lipetskoe village, AMSSR, agro-social experiment.

Rezumat. Articolul abordează istoricul apariției și evoluției comunei agricole „De la întuneric la lumină” din satul Lipețkoe, raionul Ananiev. În prima parte a lucrării este reflectată activitatea mănăstirii „Rai”, care a servit drept temei pentru constituirea colectivului de muncă. A doua parte a studiului oglindește modul de organizare a noii entități agricole. Limitele cronologice sunt încadrate între 1924 – anul constituirii comunei agricole și 1926 – anul când s-a efectuat prima inspecție în acest colectiv. Privită în ansamblu, comuna agricolă „De la întuneric la lumină” a fost un experiment utopic, promovat de autoritățile sovietice în stânga Nistrului cu scopul de a reașeza pe un nou făgaș economic, politic, social și ideologic comunitatea rurală din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească.

Cuvinte-cheie: mănăstirea „Rai”, Inochentie, colectiv de muncă, satul Lipețkoe, Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, experiment agro-social.

INTRODUCERE

La începutul anilor 1920, Uniunea Sovietică a demarat o serie de tentative în vederea reorganizării sectorului agricol. După naționalizarea pământului în 1921, bolșevicii au pus în mișcare un mecanism complex de reorganizare a sectorului agrar. La baza acestei idei a stat constituirea primelor formațiuni agricole – comunele. Colective de muncă de mici dimensiuni susținute financiar și material de către stat, acestea urmau să devină o matrice în miniatură a colhozurilor. În primă fază, s-a urmărit familiarizarea elementului social cu noile forme de organizare economică.

Dat fiind faptul că regiunea de sud-vest a Uniunii Sovietice dispunea de pământuri deosebit de fertile și, prin urmare, era foarte promițătoare din perspectivă agricolă, primele comune au fost înființate în Ucraina. În cadrul studiului este prezentată evoluția unuia dintre aceste colective de muncă – „De la întuneric la lumină”. Comuna a fost formată în satul Lipețkoe din raionul Ananiev (Odesa). În 1924, după crearea în stânga Nistrului a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești (RASSM), Ananiev devine parte componentă a noii republici.

Subiectul comunei „De la întuneric la lumină” a fost abordat de către Nicolae Popovschi, fost profesor la liceul „Alexandru Donici” din Chișinău, în lucrarea intitulată *Mișcarea de la Balta sau inochentizmul în Basarabia*, apărută în anul 1926 la Tipografia Eparhială „Cartea Românească” [1]. Același autor a descris într-o notă de subsol[1] în monografia *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea subt ruși* (1931)

[1] Informația a fost preluată din lucrarea *Moldaviya*, elaborată de Mark Naumovich Bochacher în anul 1926. În 1939, autorul (de origine basarabeană) a fost executat de autoritățile sovietice, fiind acuzat de spionaj în favoarea unei organizații teroriste contrarevoluționare.

[2, p. 451] situația mănăstirii „Rai” în momentul venirii la putere a bolșevicilor. În 1928, redacția ziarului „Plugarul Roș” a publicat în numărul 31 (296) p. 4 un articol defăimător la adresa „Rai”-ului, intitulat *Păsăruicile lui dumnezeu șî Jița dracului* [3]. Ulterior, ziarul „Plugarul Roș”, în patru numere, a reflectat istoria lăcașului monahal într-un „studiu” propagandistic intitulat *Cu călătoria la „Rai”* [4]. Prin urmare, informațiile existente în presa timpului și accesul la documentele de arhivă ne permit să elucidăm subiectul comunei organizate după modelul socialist pe fundamentul dogmelor creștine.

PIATRA DE TEMELIE A COMUNEI AGRICOLE – MĂNĂSTIREA „RAI”

În anul 1909, în raionul Ananiev[2], lângă satul moldovenesc Lipețkoe, călugării inochentiști au fondat mănăstirea „Rai”. Potrivit credinței lor, în timpul Apocalipsei doar membrii lăcașului respectiv vor supraviețui și vor fi în cele din urmă mântuiți. Se consideră că moșia, cu suprafața de 50 de desetine, pe care s-a constituit mănăstirea „Rai”, a fost dăruită călugărului Inochentie de către trei frați: Nechita, Sofronie și Gherasim. Acest pământ se afla în satul Lipețkoe la o distanță de 12 verste de gara Bârzula [1, p. 229]. În documentele de arhivă este atestat faptul că în anul 1917, lăcașului monahal i-au fost donate 240 de desetine de pământ, costul acestuia ajungând la 300 000 de ruble [6].

Într-un timp relativ scurt, mănăstirea „Rai” a căpătat o mare popularitate în rândul locuitorilor din Transnistria și Basarabia. Mii de moldoveni, încrezători în iminentul sfârșit al lumii, s-au stabilit pe moșia schitului aducând cu ei toată averea. Oamenii, cu gândul de a se salva de o eventuală „Apocalipsă”, au săpat pentru sine camere subterane. Ca rezultat, au fost construite catacombe cu o suprafață enormă, care puteau adăposti 3 mii de persoane.

În anul 1913, guvernul țarist a încercat să transforme „Rai”-ul în mănăstire ortodoxă, arestându-l totodată pe liderul mișcării religioase – monahul Inochentie. Patru ani mai târziu (1917), Inochentie a fost eliberat și, întorcându-se la mănăstire, a reluat activitatea adunând și mai mulți enoriași. În anul 1919 Rusia se afla în plin război civil, iar „Rai”-ul din stânga Nistrului a servit drept loc pentru acțiuni contrarevoluționare. După o tentativă nereușită a bolșevicilor de a ocupa mănăstirea în 1921, doi ani mai târziu, în 1923, „Rai”-ul a fost lichidat. Cu scopul de a preveni

Figura 1. Sigiliul Comitetului Împlinitor al raionului Nani din RASSM [5].

constituirea unor noi grupări „dușmănoase” regimului sovietic, pe teritoriul lăcașului de cult a fost constituit un artel agricol. Ulterior, în 1924, acesta a fost reorganizat în comuna agricolă „De la întuneric la lumină” care număra în total 41 de persoane [7][3].

„DE LA ÎNTUNERIC LA LUMINĂ” – O BLASFEMIE LA ADRESA CREȘTINISMULUI

În esență, atribuirea denumirii „De la întuneric la lumină” fostului teritoriu ocupat de mănăstirea „Rai” are la bază două ipoteze. Potrivit primei, sovieticii au urmărit să denigreze imaginea lăcașului monahal pornind de la ideea că religia nu a făcut altceva decât să-i „întunece” pe oameni. Cea de-a doua ipoteză sugerează „lumina” adusă de bolșevici odată cu revoluția care a schițat un soare roșu la orizont, perioada țaristă nefiind altceva decât negura nopții așternută peste poporul rus.

[2] Cu toate că toponimul localității a fost rusificat (Ananiev), pe însemnele oficiale (sigilii) s-a păstrat denumirea românească – Nani.

[3] Descrierea sigiliului: Amprentă sigilară de formă rotundă cu diametrul de 40 mm după o matrice executată în excizie, probabil din cauciuc, aplicată în tuș albastru pe un document din 25 martie 1932. Emblema, în centrul câmpului sigilar, încadrată în interiorul unui cerc liniar: o seceră, cu lama tăietoare îndreptată în partea stângă și un ciocan încrucișate, plasate pe un mănunchi de raze, flancate la dextra și senestra de două ramuri de laur. În partea superioară a compoziției au fost gravate litere de tipar cu grafie chirilică <<У.С.С.Р.>>. În partea inferioară, la baza ramurilor de laur, în două rânduri, scris în limba ucraineană << Пролетарі всіх країн, єднайтеся>>. Legenda, în exergă, între cercuri liniare continui, cel exterior dublu, în română cu caractere chirilice și în ucraineană, în două rânduri, dinspre margine spre centru: „[de la ora 7] Комитету Ымплинитори районулуй Нани Р.А.С.С.М./ [de la ora 7] Янанівський районовий Виконанчий Комітет А.М.С.С.Р.”. Între cele două rânduri, la ora 6, a fost gravat un decor floral.

Figura 2. *Tractorul în sat*, pictură, autor I.A. Vladimirov, anul 1925 [9].

Comuna agricolă era reprezentată de un colectiv ce „se distingea prin modul de organizare a membrilor pe baza utilizării în comun a rezultatelor muncii” [8, p. 96], precum și pe distribuirea egală a veniturilor. Spre deosebire de alte forme de cooperare, membrii comunei aveau dreptul asupra proprietății individuale (excepție fac loturile de pământ care au fost naționalizate și date în folosință țăranilor), inclusiv atunci când aceștia decideau să plece din colectiv.

Sursele de arhivă menționează că inițial comuna a fost foarte săracă, dar în 1925 aceasta a crescut din punct de vedere economic: avea două tractoare[4] și era considerată o gospodărie „demonstrativă”. În comună activa o celulă comsomolistă care număra 45 de persoane și o celulă de partid alcătuită din 16 membri. S-a estimat că în anul 1924 recolta a fost bună – 180 de puduri de pe o desetină.

Respectând disciplina muncii, beneficiind de sprijin agronomic și de înzestrare tehnică, comuna și-a câștigat prestigiu și autoritate printre săteni. Numărul total de „guri”[5] care făceau parte din colectiv era de 204, dintre ei, 26 foști călugări și călugărițe (inclusiv 30 de copii și adolescenți). Aproape toți membrii comunei erau moldoveni.

În anul 1924, un grup de conducători, supraviețuitori ai „Rai”-ului de altădată, au început să sape noi galerii subterane în apropierea vechii mănăstiri. Pe marginea acestui subiect, Nicolae Popovschi menționa că „după distrugerea „Rai”-ului, inochentiștii nu au dispărut nici sub bolșevici: în 1926, pe locul unde exista mai înainte „raiul inochentist” era o comună moldovenească model „Ot t'my k svetu” („De la întuneric la lumină”), iar inochentiștii se așezaseră pe un deal în apropierea „Rai”-ului. Ei locuiau acolo în niște peșteri-bordeie, în mare înghesuială – suferind mult de diferite boli. Dintre ei – 90 la sută erau femei” [2, p. 451]. Treptat, credincioșii au început să se strângă în jurul noului „Rai”. În anul 1924, în chiliile nou-săpate locuiau 100-140 de călugări și călugărițe.

Între locatarii noului „Rai” și membrii comunei au început necontenite dispute și certuri. Călugării, prin intermediul scrisorilor, amenințau că vor incendia comuna, inclusiv pe locuitorii acesteia. Cei din urmă au încercat în repetate rânduri să intre în vechile catacombe, însă aceste tentative se terminau adesea cu bătăi.

Comitetul Regional și Comitetul Executiv Central au acordat o atenție deosebită acestei mișcări religioase și l-au trimis pe activistul moldovean (Popescu) să lucreze permanent în satul Lipețkoe. Pe teritoriul unde s-a întemeiat noul „Rai”, Popescu a organizat o celulă КСМУ[6] la care au aderat 12 țărani. Bolșevicii au mizat pe capacitatea organizatorică a activiștilor de partid pentru a stârpi ultimele rădăcini ale mișcării inochentiste. Astfel, călugărilor li s-a propus să se mute cu traiul la o distanță de 30 de mile de satul Lipețkoe. O parte dintre aceștia au acceptat să se stabilească în comuna din satul Fernatii. Majoritatea însă au refuzat transferul și au anunțat că nu vor părăsi niciodată „Rai”-ul. Problema evacuării călugărilor din noua mănăstire a constituit un obiectiv prioritar pentru ВУЦВК[7], care a

[4] Sovieticii au mizat pe impactul psihologic pe care urmau să-l producă tractoarele în mediul rural la mijlocul anilor ’20. Tehnica agricolă a jucat un rol decisiv sub aspect propagandistic în favoarea tezelor enunțate de bolșevici despre mecanizarea agriculturii. Tabloul *Traktor v derevne* (Tractorul în sat) (figura 2) pictat în spiritul realismului socialist în anul 1925 de I.A. Vladimirov reproduce emoțiile țăranilor la vederea unui astfel de utilaj.

[5] În limba rusă este utilizat termenul *edoki.*

[6] Din limba rusă – *Kommunisticheskiy Soyuz Molodezhi Ukrainy* (Uniunea Tineretului Comunist din Ucraina).

[7] Din limba rusă – *Vseukrainskiy Tsentral'nyy Vikonavchiy Komitet* (Comitetul Executiv Central al Ucrainei).

ordonat ca slujitorii mănăstirii să fie ridicați, dar n-a stipulat unde să fie trimiși aceștia.

La 4 august 1924, cu prilejul „Zilei lui Ilie”[8], cum se specifică în raportul grupului care investigase cazul, la mănăstire s-a adunat un grup de 300-400 de călugări și călugărițe care s-au îndreptat spre comună, unde au oficiat o slujbă, având credința că Apocalipsa începea cu ziua Sf. Proroc Ilie. Pentru a-i împiedica pe călugări să intre în vechile chilii, membrii comunei le-au blocat drumul cu tractoarele. Unul dintre călugări s-a apropiat și a spart o icoană mare de tractor, iar câteva bucăți l-au traumat la ochi pe unul dintre membrii organizației de tineret. S-a declanșat o încăierare generală în care un călugăr a fost bătut rău, iar ceilalți au fugit. După cum a stabilit ancheta, secretarul celulei de partid (Gavriliuc) i-a oprit pe membrii organizației de tineret să deschidă focul asupra călugărilor. Când aceștia au fugit, secretarul s-a repezit călare după ei ca să-l aresteze pe conducător. Între cei doi a început o luptă, secretarul rănindu-l pe monah dintr-un revolver. Călugărul a căzut, dar în momentul în care secretarul s-a apropiat de el acesta s-a ridicat și a fugit în lanul de porumb.

Confruntarea dintre membrii comunei și călugării inochentiști a fost discutată în cadrul biroului Comitetului Central al PC (b) U[9], bolșevicii „constatând” că starea economică promițătoare a comunei a întețit dorința călugărilor de a intra în posesia acesteia (de fapt, acțiunile respective au fost nimic altceva protestul comunității monahale împotriva abuzului din partea autorităților sovietice). În consecință, s-a propus înlăturarea lui Gavriliuc din funcție și selectarea unui lucrător experimentat care să-l înlocuiască. Badeev[10], Biderman și procurorul RASSM, V.I. Frolov, urmau să investigheze în detaliu acest caz și să primească directivele necesare de la Comitetul Central al PC(b)U. Nicio arestare a membrilor comunei nu trebuia să fie efectuată înainte ca întreaga echipă să se întoarcă de la Harkov [10].

[8] Conform calendarului Iulian, ziua Sf. Proroc Ilie se serbează pe 2 august. Sfântului Ilie – făcător de minuni, cel care a plecat la cer într-un car de foc tras de cai, îi sunt atribuite puteri nemărginite asupra fenomenelor naturii precum fulgerul, tunetul, grindina și ploaia. În Noul Testament scrie că Prorocul Ilie va reveni pe Pământ pentru a predica în vremea Apocalipsei.

[9] Pe moment se desfășoară cercetări pentru a determina data ședinței Biroului Comitetului Central al PC(b)U privind confruntările dintre călugării inochentiști și membrii comunei agricole „De la întuneric la lumină”.

[10] Secretar al Comitetului de Partid al RASSM în 1925. A se consulta, în acest sens, D. Bulancea, V. Bulba (Spînu), L. Crudu [et al.], coord. Marius Tărîță, *Instituțiile și nomenclatura sovietică și de partid din RASSM și RSSM (1924–1956),* Chișinău, 2017, p. 22.

ANUL 1925: PRIMELE REZULTATE OBȚINUTE DE COMUNĂ

La opt luni de la organizarea comunei „De la întuneric la lumină” a fost elaborat un studiu despre noul colectiv de muncă. În primă fază, s-a constatat că localnicii din satul Lipețkoe nu se numărau printre membrii comunei, aceștia din urmă au venit din alte sate. La momentul cercetării, în colectiv erau 56 de persoane care făceau parte din adunarea comunei, 81 de membri reprezentau muncitorii activi. Per total, au fost înregistrate 121 de „guri”[11] (în urma calculelor s-a ajuns la concluzia că datele sondajului nu au prezentat numărul persoanelor inapte de lucru și pe cel al copiilor). Într-un alt document, care datează din 1925, în comuna „De la întuneric la lumină” au fost atestați 57 de bărbați cu vârsta cuprinsă între 18 și 56 de ani și 32 de femei (probabil că celelalte 32 de persoane erau copii) [11].

În anul 1925, capitalul material al comunei era estimat la 56 000 de ruble (cota parte a colectivului însumând 7 714 ruble). Deducem că cele 48 286 de ruble reprezentau investițiile statului pentru crearea acestui colectiv. Susținerea comunei din partea statului s-a manifestat și prin mecanizarea acesteia: în 1925, colectivul a fost asigurat cu două tractoare și diferit inventar agricol. Pe viitor se planifica organizarea unui punct de procesare a laptelui, precum și extinderea suprafețelor viticole pentru care comunei i-au fost alocate suplimentar încă 52 de desetine de pământ în satul Fernatii [12].

Colectivul avea o celulă de conducere constituită din 5 persoane (3 dintre aceștia nu făceau parte din partid, iar 2 erau membri ai PC(b)U. Președintele sovietului comunei era o persoană autoritară și, după cum se menționează, grație acestei calități au fost preîntâmpinate o serie de probleme. În vederea asigurării unei bune organizări, în colectiv se ținea evidența activității fiecărei persoane. Comuna se conducea după sloganul lui V.I. Lenin: „De la fiecare după posibilități, fiecăruia după necesități”.

Fiind o entitate nouă pentru țăranii din satul Lipețkoe, comuna agricolă „De la întuneric la lumină” a ajuns în scurt timp să se bucure de respectul localnicilor. În colectiv activau 25 de persoane responsabile de stabilirea cooperării cu țăranii din sat. S-au depus eforturi majore pentru ca în comună să fie atrași inclusiv inochentiștii (probabil ca dovadă incontestabilă că și

[11] Pentru spațiul medieval românesc, calcularea numărului locuitorilor satelor aflate pe moșiile boierești se făcea pe baza *sufletelor* existente (persoane apte și inapte de muncă, copii etc). Rușii au utilizat termenul *edoki* (adică „guri”) care era atribuit persoanelor apte și inapte de lucru existente în comunele agricole.

fețele bisericești susțin noua organizare social-economică promovată de Marx și Engels). Desfășurarea activității de „recrutare" într-un ritm alert a scos la iveală faptul că la fiecare ședință a comunei erau analizate 2-3 cereri de aderare în colectiv. În 1925 au fost colectate mai multe solicitări, dar acestea nu erau încă aprobate de Comitetul Regional de partid al RASSM. În vederea extinderii numărului de membri, celula comunei și-a desfășurat activitatea propagandistică și în satele vecine.

Unul dintre obiectivele colectivului viza efectuarea lucrărilor de iluminare politică în satul Lipețkoe și organizarea procesului de lichidare a analfabetismului. Autoritățile sovietice au recurs la strategia transferării centrului de greutate al muncii culturale de la un cerc restrâns de oameni la unul de masă. Se încurajau discuțiile și prelegerile despre educația sanitară, disciplina și productivitatea muncii în special în rândul tinerilor [13].

Procesul educațional în comună era asigurat de o școală de muncă în care învățau 15 copii. Procesul instructiv îl asigura o învățătoare, iar în activitatea creșei erau implicate femeile din comună. Pentru educația femeilor se organizau prelegeri, dar o activitate sistematică desfășurată în rândul acestora nu a fost atestată [14].

DEBUTUL UTOPIEI AGRARE

Un an mai târziu, în 1926[12], începe declinul economic și moral al comunei „De la întuneric la lumină". La 10 ianuarie colectivul a fost inspectat de o echipă alcătuită din: secretarul Comitetului raional al PC(b)U – H.S. Rusnac, președintele Comitetului executiv raional din Ananiev – Pogorevici, comisarul Narodnic pentru Agricultură – N.N. Benedict, reprezentantul Uniunilor Agricole Moldovenești – P.D. Gaidaenco, secretarul Uniunii Comunelor – F.K. Malai.

La momentul inspecției comuna număra 81 de persoane, dintre care apți de lucru: bărbați – 36; femei – 24. Vârsta membrilor comunei este prezentată în tabelul 1. Potrivit datelor, majoritatea membrilor colectivului aveau vârsta cuprinsă între 18 și 25 de ani, ceea ce putea constitui un punct vulnerabil în organizarea și administrarea comunei, deoarece un grup social aflat în floarea vârstei, fără experiență de viață trebuia coordonat foarte atent. Din punct de vedere etnic, în comună grupul moldovenilor era cel mai numeros – 29 de persoane, urmat de ucraineni – 23, ruși – 6, evrei – 1, alte etnii – 2 [15][13].

Tabelul 1

Vârsta membrilor comunei „De la întuneric la lumină"

Nr.	Intervalul de vârstă	Numărul de membri
1.	De la 18 la 20 de ani	14
2.	De la 20 la 25 de ani	12
3.	De la 25 la 30 de ani	5
4.	De la 30 la 40 de ani	6
5.	De la 40 și mai în vârstă	9
Total		**46**

Tabelul 2

Perioada aflării în funcție a președinților consiliului comunei „De la întuneric la lumină" [16]

Nr.	Numele președintelui	Perioada aflării în funcție
1.	Dicul	20.06.1924–20.10.1924 (4 luni)
2.	Gavriliuc	20.10.1924–10.12.1924 (3 luni)
3.	Curocikin	10.12.1924–01.02.1925 (2 luni)
4.	Zubenco	01.02.1925–16.06.1925 (4 luni)
5.	Gavriliuc	16.06.1925–01.10.1925 (4 luni)
6.	Țurcan	02.10.1925–29.10.1925 (1 lună)
7.	Curovici	29.10.1925–29.12.1925 (3 luni)
8.	Pojejar	29.10.1925–01.01.1926 (temporar)

Administrația comunei era alcătuită din cinci persoane. În perioada 20 octombrie 1924 și 1 ianuarie 1926 consiliul a fost schimbat complet o singură dată. Modificări parțiale ale consiliului au fost făcute de șase ori, iar în decursul unui an și două luni președinții consiliului au fost schimbați de opt ori.

Datele prezentate în tabelul 2 demonstrează că numai trei – Dicul, Zubenco și Gavriliuc (aflat la al doilea mandat) din cei opt președinți ai consiliului s-au aflat în funcții un termen de patru luni. Schimbarea frec-

[12] Tematica inspecției demarate în comuna agricolă a fost abordată de autor în articolul *Comuna agricolă: un fiasco al politicii agrariene din RASSM (1925–1930)* publicat în Revista de Istorie a Moldovei, nr. 3-4 (131-132), 2022, pp. 174-184.

[13] În procesul de analiză a datelor s-a depistat că acestea nu corespund. Diferența poate fi explicată pornind de la ipoteza că la stabilirea vârstei membrilor colectivului nu au fost luate în considerare (probabil) persoane care aveau sub 18 ani. Totodată, nu sunt atestate date care să indice dacă numărul persoanelor reflectat în tabelul 1 reprezintă doar grupul membrilor activi de muncă. Tabloul etnic al colectivului arată că moldovenii, ucrainenii, rușii, evreii și alte etnii însumau 61 de persoane față de 81 câte au fost menționate la începutul raportului de inspecție. Conchidem asupra faptului că au fost luați în considerare membrii comunei care se implicau în luarea deciziilor (criteriul etnic fiind unul important pentru asigurarea unei majorități de voturi).

ventă a conducerii consiliului a avut un impact negativ asupra colectivului. Deducem că în interiorul acestuia existau divergenţe în privinţa administrării comunei. Prin urmare, se observă o continuă criză la nivelul conducerii în interiorul gospodăriei colective.

Consiliul comunei își consemna toate hotărârile ședințelor în registrul proceselor verbale cel puțin o dată pe săptămână. În cadrul acestor adunări se discutau aspecte de ordin organizatoric, economic etc. S-a remarcat faptul că nu s-a acordat suficientă atenție ridicării disciplinei în rândul membrilor. La ședințe au fost abordate chestiuni despre excluderea uneia sau altei persoane din comună. Schimbarea frecventă a consiliului comunei era cauzată în mare măsură de lipsa de disciplină în rândul membrilor acestuia. Președintele comunei, Curocikin, a declarat la o adunare generală că membrii comunei nu ascultau de el.

În colectiv, toate mijloacele de producție erau socializate, venitul fiind distribuit în funcție de necesitățile membrilor. Cu toate acestea, nu se ținea o evidență strictă a muncii prestate. Prin urmare, s-a constatat că remunerările erau făcute în mod inechitabil. Din 60 de membri activi, nu toți luau parte la activitatea zilnică, cu toate că în cadrul adunărilor generale acest subiect a fost abordat destul de frecvent. De exemplu, Kolesnikov a făcut parte din comună 13 luni și a primit un avans de 202 ruble și 36 de copeici. În timp ce Alebaev, care avea o vechime de 13 luni în colectiv, a fost remunerat cu 92 de ruble și 50 de copeici. Iar un alt membru (Braguța), în 9 luni a primit 3 ruble și 63 de copeici [17]. O astfel de remunerare inegală conducea inevitabil la scăderea productivității muncii și apariția conflictelor sociale.

Inspecția a constatat că membrii comunei manifestă indiferență față de dezvoltarea economică, socială și morală a colectivului. Anexele gospodărești nu erau reparate, inventarul agricol s-a deteriorat în mare parte, piesele fiind împrăștiate; furajul cerealier a fost depozitat incorect. Din punct de vedere agronomic, un alt raport consemna că în anul 1925, comuna „De la întuneric la lumină" a efectuat greșit rotația culturilor [18].

La final, comisia a identificat câteva probleme stringente care trebuiau soluționate urgent: productivitatea comunei era scăzută; membrii colectivului manifestau o lipsă de interes pentru viața și munca în comună; fluctuația frecventă a membrilor colectivului s-a dovedit dăunătoare pentru economia colectivului; predomina lipsa spiritului gospodăresc; eliberarea inegală de avansuri financiare trezea nemulțumirea în rândul membrilor. Un factor nociv pentru colectiv era schimbarea frecventă a conducerii. În ultimul an, starea economică a comunei s-a înrăutățit considerabil, iar disciplina camaraderească lipsea complet [19].

DISPUTE DE ORDIN FUNCIAR

În luna mai 1926, comuna „De la întuneric la lumină" a intrat în litigiu cu un oarecare T. Cornev. Reclamantul, în persoana unui fost țăran înstărit, împreună cu alții și-a donat înainte de revoluție pământul mănăstirii „Rai". Ulterior, T. Cornev a înaintat o solicitare sovietului comunei cu scopul de a-i fi restituită suprafața de teren oferită mănăstirii. În baza documentului cu numărul de înregistrare 4372 din 14 mai 1926 (copie), comuna „De la întuneric la lumină" a refuzat să-i fie reîntors pământul lui T. Cornev pentru folosință individuală.

Motivul invocat de consiliul comunei în vederea redobândirii pământului de către T. Cornev a fost lipsa documentelor care să ateste faptul că suprafața de teren solicitată i-ar fi aparținut în trecut reclamantului [20]. Cu toate acestea, la data de 5 mai 1925, T. Cornev a mers la Balta pentru a depune plângere la Tribunalul Comisariatului Poporului, iar la 7 mai s-a întors cu o citație de chemare în judecată a comunei „De la întuneric la lumină" a doua zi – pe 8 mai. În consecință, membrii colectivului urmau să conteste în judecată tentativa lui T. Cornev de a-și recupera pământul, cu toate că ultimul nu deținea documentele confirmative pentru terenul ce urma să-i fie restabilit.

În baza faptelor prezentate anterior, concluzionăm asupra faptului că inițial, autoritățile sovietice au mimat aplicarea în practică a principiilor democratice: dreptul cetățeanului la o judecată corectă, crearea premiselor favorabile pentru ca individul să aibă libertatea de a contesta acțiunile instituțiilor aflate în subordinea statului (direct sau indirect), excluderea elementelor discriminatoare la adresa statutului social (în cazul de față reclamantul făcea parte din categoria foștilor țărani înstăriți) etc. În scurt timp, către anul 1929 bolșevicii vor schimba macazul, recurgând la violență și intimidare în vederea pregătirii terenului pentru declanșarea marii colectivizări din anii '30.

CONCLUZII

În procesul de reorganizare a societății din stânga Nistrului bolșevicii au abordat constant mai multe direcții. Desființarea mănăstirii „Rai" și transformarea acesteia într-o comună agricolă a coincis cu ideologia ateistă promovată de sovietici. Astfel, pe terenul marcat de preocupări religioase au fost semănate boabele socialismului. Acest fapt poate constitui un punct de pornire în procesul de ostracizare a Bisericii Ortodoxe în stânga Nistrului la începutul anilor '20. Formarea comunei „De la întuneric la lumină" a însemnat reașezarea pe un nou făgaș a vieții sociale, economice,

politice și spirituale din RASSM. Comuna agricolă – un colhoz în miniatură, urma să ofere rezultate promițătoare conform prognozelor socialiste. Cu toate acestea, la nici doi ani de la constituirea noii formațiuni agricole, comuna a început să genereze rezultate negative: membrii colectivului nu manifestau interes pentru gospodăria în care activau, schimbarea frecventă a conducerii provoca în permanență crize administrative, țăranii din satul Lipețkoe erau rezervați în a adera la colectiv, tentativa de omogenizare etnică a constituit la rândul ei un factor distructiv. Multiplele probleme apărute în interiorul comunei agricole „De la întuneric la lumină" au marcat eșecul doctrinei socialiste privind chestiunea agrară lansată în secolul al XIX-lea.

BIBLIOGRAFIE

1. Popovschi N. Mișcarea de la Balta sau inochentizmul în Basarabia. Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească", 1926. 347 p.
2. Popovschi N. Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea subt ruși. Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească", 1931, 510 p.
3. Păsăruicile lui dumnezeu și Jița dracului, în: Plugarul Roș, nr. 31 (296), 1928, p. 4.
4. Cu călătoria la „Rai", în: Plugarul Roș, nr. 37 (302), pp. 3-4; 38 (303), p. 3; 39 (304), p. 4; 40 (305), 1928, p. 3.
5. Agenția Națională a Arhivelor (ANA), Direcția Organizațiilor Social-Politice (în continuare DAOSP), F. 49, inv. 1, d. 2171, f. 24.
6. DAOSP, F. 49, inv. 1, d. 581, f. 17.
7. DAOSP, F. 49, inv. 1, d. 581, f. 18.
8. Malaya Sovetskaya Entsiklopediya, tom 5, Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya, 1929, p. 96.
9. [online] https:// artchive.ru /artists/ 2039~Ivan_ Alekseevich_ Vladimirov /works/ 512529~Traktor_v_derevne (consultat: 15.11.2022).
10. DAOSP, F. 49, inv. 1, d. 159, f. 15-16.
11. DAOSP, F. 49, inv. 1, d. 205, f. 40.
12. DAOSP, F. 49, inv. 1, d. 581, f. 18.
13. DAOSP, F. 49, inv. 1, d. 581, f. 19.
14. DAOSP, F. 49, inv. 1, d. 581, f. 20.
15. DAOSP, F. 49, inv. 1, d. 642, f. 1 verso; f. 28.
16. DAOSP, F. 49, inv. 1, d. 642, f. 29.
17. DAOSP, F. 49, inv. 1, d. 642, f. 30-31.
18. DAOSP, F. 49, inv. 1, d. 642, f. 3.
19. DAOSP, F. 49, inv. 1, d. 642, f. 28-31.
20. DAOSP, F. 49, inv. 1, d. 581, f. 8-9.

Tudor Cataraga. *Cugetare*, 34 × 12 × 6 cm, bronz, granit, 1996.

EVREII DIN VADUL-RAȘCOV ÎN MEMORIA LOCALNICILOR

CZU: 94(=411.16)+008](478)
DOI: https: //doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.13

Doctorand **Iulii PALIHOVICI**
E-mail: i.palihovici@ich.md
ORCID ID: https: //orcid.org/0000-0002-3044-0205
Institutul Patrimoniului Cultural

JEWS FROM VADUL-RAȘCOV IN THE MEMORY OF THE LOCALS

Summary. The purpose of our research is to reconstruct the events in the past of the village of Vadul-Rașcov, and the impact of the residence of a large Jewish community in Vad-Rașcov, Soldanesti, where through the imperial census of 1897, ¾ of the village population were Jews. The field research carried out by the author in Vadul-Rașcov, during the years 2019–2020, allowed the collection of valuable information about the life of the Jewish community, the location of the neighborhood compactly inhabited by Jews, and their occupations. This process allowed us to elucidate, through the prism of oral history, a number of aspects related to the spiritual and material culture of the community, inter-religious relations and intercultural contacts, but also the reconstruction of the cultural environment of the village, of everyday life, associated with important events in the history of the former fair. A series of filming of the locations and several interviews with those who have preserved memories of the time when Jews still lived in the village have been carried out. The study realized by us by documenting the information gathered from the field has ethno-cultural value and practical applicability, it is relevant for a detailed knowledge of the history and Jewish heritage of the village. The locations related to the history of the Jews of Vadul-Rascov and the memories of the locals can be used to compile a tourist guide of the region.

Keywords: cultural heritage, Jews, oral history, Vadul-Rașcov, field research.

Rezumat. Scopul cercetării noastre constă în reconstituirea evenimentelor din trecutul satului Vadul-Rașcov și a impactului șederii unei mari comunități evreiești în târgul Vad-Rașcov, Șoldănești, unde, prin recensământul imperial din 1897 se constată că ¾ din populația satului erau evrei. Cercetările de teren efectuate de autor în Vadul-Rașcov, în perioada anilor 2019–2020, au permis colectarea unor date despre viața comunității evreiești, amplasarea cartierului locuit compact de evrei și îndeletnicirile lor. Acest proces ne-a permis să elucidăm, prin prisma istoriei orale, un șir de aspecte legate de cultura spirituală și materială a comunității, relațiile interreligioase și contactele interculturale, dar și reconstituirea mediului cultural al satului, a vieții de zi cu zi, asociate cu evenimentele importante din istoria fostului târg. Am realizat o serie de filmări ale locațiilor și mai multe interviuri cu cei care au păstrat amintiri despre perioada când în sat mai locuiau evrei. Studiul efectuat de noi prin documentarea informațiilor culese din teren are valoare etno-culturală și aplicabilitate practică, este relevant pentru o cunoaștere detaliată a istoriei și a patrimoniului evreiesc al localității. Punctarea locațiilor ce țin de istoria evreilor din Vadul-Rașcov și amintirile localnicilor pot servi la alcătuirea unui ghid turistic al regiunii.

Cuvinte-cheie: patrimoniul cultural, evrei, istorie orală, Vadul-Rașcov, cercetări de teren.

În anii 2019–2020, efectuând mai multe deplasări în comuna Vadul-Rașcov, Șoldănești, am reușit să realizăm o serie de interviuri cu locuitorii satului, dar și să efectuăm un releveu de teren cu concretizarea anumitor locuri legate de istoria șederii aici a evreilor. În articol au fost folosite textele interviurilor realizate de către noi cu mai mulți localnici, toți născuți la Vadul-Rașcov, și anume: Valentina Rotari (n. 1942), pensionară; Mihai Beldiman (n. 1947), pensionar; Sergiu Palihovici (n. 1947), pensionar; Petre Luca (n. 1936), pensionar; dar și materialele publicate pe pagina web a Institutului Centropa (www.centropa.org)[1], cu care colaborăm de mulți ani, semnate de vadrașcovenii Raisa Roitman (n. 1926), doctor, Șaia Kleiman (n. 1931), profesor, Ihil Șraibman (n. 1913), scriitor[2].

[1] Institutul Centropa a fost înființat la Viena și Budapesta în anul 2000 cu scopul de a păstra memoriile evreiești din Europa Centrală și de Est, Balcani, Țările Baltice și fosta Uniune Sovietică pentru cea mai largă audiență posibilă; a digitizat peste 25 000 de fotografii de familie private și documente personale; a înregistrat peste 45 000 de pagini de interviuri, realizate între 2000 și 2009. Începând din 2005, a început să creeze filme multimedia, expoziții itinerante, programe educaționale și cărți ilustrate, toate bazate pe arhiva proprie. În ultimii ani, a produs filme documentare, aplicații pentru tururi pietonale și podcasturi. Biroul principal și centrul creativ se află la Viena, iar echipele educaționale lucrează în birourile Centropa din Budapesta, Hamburg și Washington DC.

[2] Linkurile pentru fiecare dintre acești informatori sunt în bibliografie, traducerea paginilor din engleză ne aparține.

Colectarea de materiale fotografice ca sursă etnografică importantă a constituit un instrument valoros pentru reconstrucţia trecutului satului. Ghidaţi de locuitori, am filmat mai multe obiective din cele puţine rămase, întrucât mahalaua evreiască a satului a fost mistuită de incendiul de la sfârșitul lunii iulie 1941. Aceste cercetări au avut ca scop fixarea informației despre viața comunității evreiești, dispariția căreia a schimbat dramatic felul de a fi și chiar imaginea satului.

Conform recensământului din 2004, comuna Vadul-Rașcov număra 1 648 de locuitori. Altădată, în perioada înfloririi sale, în târgul Vadul-Rașcov erau de trei ori mai mulți locuitori (4 641, conform recensământului din 1897). Satul, cu o istorie de aproape șase secole, este într-un continuu regres demografic, care a început cu migrarea evreilor. Cu toate că explicațiile sunt la suprafață, ele ascund procese dureroase de migrație, în trecut și în prezent, cataclisme istorice, dramele multor familii.

Istoria documentată a satului începe cu secolul al XV-lea, când Vadul-Rașcov a fost atestat la 14 ianuarie 1447 ca post fortificat pe Nistru, cu vameși și ostași de pază, ca târg de negustori, călători din țări străine. Denumirea satului se poate citi și pe „Harta Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare Voievod", compusă după documente vechi și publicată în 1908, cu binecuvântarea și cheltuiala P.S. dr. Conon Arămescu-Donici, episcop al Hușilor.

Zamfir Arbore, considerat de Nicolae Iorga drept „cel mai documentat istoriograf al vieții basarabene" [1], în *Dicționar geografic al Basarabiei*, apărut în colecția „Dicționarele geografice ale provinciilor române în afară de Regat" amintește, la rândul său, de târgul Vadul-Rașcov: „Vad-Rașcu (azi ortografiat Vadul-Rașcov, în jud. Orhei), târgușor, în jud. Soroca, așezat pe malul Nistrului, centrul volostei cu același nume. Poziţiunea geografică: 47°56* lat., 26°28' long. d. m. Paris. Are 492 case, cu o populaţie de 5 244 suflete, din cari aproape 3 mii evrei; biserică, școală de Zemstvo cu 2 clase, poștă și telegraf, șosea via Domuljeni, unde se unește cu șoseaua Soroca – Gura-Camenca. Centrul daraverilor comerciale peste Nistru cu Podolia" [2].

Exploratorul elvețian Johann Heinrich Müntz, călătorind în anii 1781–1783 prin Podilia, descrie malurile Nistrului de aici: „Zona este foarte romantică, frumoasă și convenabilă pentru comerț pe Nistru. <...> De la distanță, munții arată ca niște ziduri uriașe. Malul Moldovei este accesibil aici și puteți trece comod peste râu cu pluta (400 de picioare lățime). <...> Malul Moldovei aici este mult mai jos decât cel polonez. Sunt pești buni în râu, inclusiv un excelent nisetru.<...> Un loc minunat pentru vinificație" [3].

În *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego* (Dicționarul geografic al Regatului Poloniei), enciclopedie editată în 1880–1902 la Varșovia, satul Vadul-Rașcov este descris ca „târg de pe malul drept al Nistrului, județul Soroca al guberniei Basarabia, vizavi de Raszków (Rașcov) din powiatul Olhopol, la aproximativ 50 de verste sud-est. Are 270 de gospodării, 1 527 de locuitori, biserică, casă de rugăciune evreiască, 3 fabrici de lumânări (cu o capacitate de producție de 2 600 puduri), port pe Nistru, piețe săptămânale, târg în fiecare a patra săptămână. Se vând cereale, sare, grăsime și lemn" [4].

Până la venirea ruşilor, moşia localităţii aparţinea mănăstirii Golia din Iași, ridicată încă în secolul al XVI-lea. După reforma agrară din Rusia din 1861, mănăstirea Golia a rămas cu 1868 desetine de pământ arabil la Vadul-Rașcov.

În cadrul interviurilor noastre în Vadul-Rașcov, interlocutorii nu au vorbit despre date și statistici din istorie. Doar Valentina Rotari, sora regretatului scriitor Dumitru Matcovschi și învățătoare de istorie, ne-a relatat: „...1447, deci acesta este anul întemeierii satului <...> la mijlocul secolului XVI Vadul Rașcov este cunoscut în lucrările scrise".

Pornind de la scopul studiului nostru de a reconstitui trecutul satului Vadul-Rașcov și de a determina rolul comunității evreiești în viața socială și culturală a localității, trebuie să înțelegem care au fost cauzele acestei migrații masive a evreilor din Podilia, ce facilități le-au fost promise ca să-i facă să treacă Nistrul. În secolul al XVIII-lea, evreii au migrat în Basarabia din diverse motive, dar mai ales fugind de pogromurile cazacilor. Unii dintre ei „s-au ocupat de trecerile peste Nistru, înlocuind moldovenii și grecii, până când au fost expulzați. Numărul evreilor a crescut semnificativ în timpul războiului ruso-turc (1806–1812), când granița cu Podilia a fost deschisă" [5]. Astfel, fenomenul migrației s-a intensificat la începutul secolului al XIX-lea, odată cu ocuparea teritoriilor basarabene de către imperiul rus. Administrația rusească dorea să atragă noi coloniști pe teritoriile proaspăt acaparate, stimulând procesul prin avantaje fiscale și juridice. Evreii au fost printre cei vizați în campanie și atunci a început migrația lor masivă spre terenuri neexplorate de ei în deplină măsură.

Dacă la momentul anexării Basarabiei de către Imperiul Rus (1812) aici locuiau circa 20 000 de evrei, în anul 1861 populația evreiască din Basarabia crescuse până la 70 000 [6], iar către anul 1897, în cadrul recensământului efectuat au fost numărați 228 600 de evrei, cu o pondere de 11,8 % din populația provinciei. Legislația imperială limita libertatea evreilor de a se stabili, fiindu-le interzise anumite categorii de

localități. Către anul 1835, când Basarabia începea treptat să-și piardă autonomia și acțiunile de rusificare se înmulțeau, legile rusești antievreiești s-au extins și asupra evreilor basarabeni. În anii 1869, 1879 și 1891 au fost emise decrete care prevedeau izgonirea evreilor din orașe. La 3 mai 1882 au fost introduse așa-numitele „Майские законы" (Legile lunii mai). Acestea au anulat unele dintre reglementările adoptate mai devreme de Alexandr al II-lea, care permiteau anumitor categorii de evrei să trăiască în afara Zonei de reședință. În consecință s-a produs o altă expulzare a evreilor din orașele mari, iar în Zona de reședință evreilor li s-a interzis să se stabilească, să închirieze și să achiziționeze imobile în afara orașelor și târgurilor. Vadul-Rașcov avea statut de târg, iar asta ar putea fi, pe lângă perspectivele pentru a face comerţ, explicația stabilirii numărului mare de evrei în localitatea dată.

Istoria localității are o perioadă lungă, de un secol și jumătate, poate mai mult, de prezență a evreilor pe moșia satului. Aici s-a stabilit un număr mare de evrei, deseori constituind majoritatea populației din localitate. Astfel, datele statistice ale recensământului din 1897 indicau 3 237 de locuitori evrei, ¾ din totalul de 4 641 al populației satului, iar conform recensământului din 1930 [7], din 3 976 de locuitori 1 958 erau evrei. Poziționarea geografică a satului (mai târziu, târgului) era mai mult decât avantajoasă. Vad-Rașcovul era situat pe o veche cale comercială și, având în vedere facilitatea de a traversa râul, servea negustorilor de pe timpurile Principatului Moldovei și Rzeczspospolitei.

Profesoara de istorie Valentina Rotari a menționat contextul acestui fenomen de migrație: ...când vorbim despre evrei, trebuie să vorbim despre migrația evreilor care are loc la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, din centrul Europei <...> au migrat spre est <...> și putem să vorbim despre așezarea evreilor, care au migrat aici, la Vadul Rașcov.

Faptul că Vadul-Rașcov a fost preferat de migranții evrei se datorează anumitor particularități ale îndeletnicirilor lor, spune Valentina Rotari: „De ce evreii s-au așezat la Vadul-Rașcov? Satul Vadul-Rașcov e alcătuit din două mahalale, de sus și de jos. Cea mai populată a fost mahalaua de jos... unde s-au așezat moldovenii, s-a format satul acolo. Din ce cauză? Că erau condiții prielnice, păduri erau acolo, Nistru pentru pescuit ... Partea de sus a satului era mai puțin populată, însă pentru evrei, pentru așezarea evreilor era foarte convenabilă. Din ce cauză? Drumul, pe care v-ați coborât în sat, leagă [partea de sus] cu Ucraina, iar aceasta le permitea evreilor să se îndeletnicească cu ocupația lor principală, cu comerțul. Și ei au început să-și construiască case".

Într-o jumătate de secol, evreii au construit mahalaua evreiască și au dezvoltat o întreagă infrastructură a satului. Pedagogul Șaia Kleiman, vorbește din amintirile părinților, dar și ale sale: erau patru mari sinagogi cu două etaje în centrul orașului și câteva mai mici, cu un singur etaj, pentru evreii mai săraci, la periferia orașului. Acele sinagogi mai mici erau numite după grupurile de meşteşugari care le frecventau: croitori, cizmari, dulgheri etc. La fiecare sinagogă era câte un rabin. Era și o casă mare în centrul orașului, unde locuiau rabinii și familiile lor [8]. Cunoscutul scriitor Ihil Șraibman, într-un interviu oferit Centropei în noiembrie 2004, relatează cum vedea el târgul: „...în oraș erau patru sinagogi, școli primare, hedere și Talmud Tora. Bunicul meu Zusia a proiectat și construit case. Bunicul meu a construit și una dintre cele patru sinagogi din târg. Aceasta era sinagoga celor mai simpli oameni din oraș, care nu profesau meșteșuguri. Pe frontonul sinagogii era sculptată o carte deschisă, cu doi lei pe ambele părți ale cărții, cu picioarele din față ridicate. Peste lei era gravată o inscripție în ebraică: *Prin efortul lui rab Zusia Șokler*" [9].

Numeroasa comunitate evreiască a dat, evident, un imbold puternic dezvoltării economice a localității. Evreii au introdus activități noi, au pus pe roate comerţul și în consecință în sat a crescut o mahala evreiască a cărei stradă principală era numai dughene, unde, după spusele localnicilor, se vindea marfă multă și variată. Magazine erau atât de multe, încât evreii erau nevoiți să înghesuie casele, le construiau lipite una de alta. Modelul clasic al unei case evreiești a prins foarte bine aici. Vorbim despre o construcție tip vagon, cu două intrări direct din stradă, una dintre ele însemnând ușa magazinului sau a atelierului.

Ihil Șraibman, a cărui bunică „a fost foarte bună, ca toate bunicile, și foarte deșteaptă, avea un mic magazin alimentar unde vindea ceai, cafea și cereale...", în interviul său își amintea: „Evreii locuiau în partea centrală a târgului, iar populația moldovenească, rusă și ucraineană locuia pe la margini. Străzile erau înguste și curbate, iar căsuțele cu un nivel erau aproape una de alta. Pe unele dintre ele erau panouri: *Măcelar* sau *Croitor*. Primăvara și toamna străzile erau impracticabile" [10].

Aici îl voi contrazice pe scriitor în privința drumurilor „impracticabile", deoarece printre străzile care urcă prin fosta mahala evreiască a satului am numărat cel puțin trei drumuri pietruite, pe care sătenii le numesc *burkovka*. Acest cuvânt, după părerea noastră, provine din ucraineană, *бруківка*, termenul fiind probabil adus tot de evreii din Podilia și rămas de pe timpurile când pe banii lor au fost pietruite drumurile în mahalaua evreiască. Astfel de drumuri la Vadul-Rașcov sunt câteva, ele coboară din deal spre centru sau

spre izvor, de unde evreilor le aduceau apă căruțașii moldoveni, sacagiii, deoarece pe deal, în mahalaua evreiască, ca și în prezent, era penurie de apă. Dar și pe drumul de acces de la Șoldănești am observat porțiuni pietruite, care țin tot de perioada când înflorea comerțul și căruțele cu marfă mergeau pe acest drum la Bălți.

Valentina Rotari confirmă cele spuse, dar are și propria viziune despre formarea mahalalei evreiești: „Evreii s-au instalat în partea de sus a localității. Această porțiune nu era atât de întinsă pentru a permite construcții mari sau amenajarea grădinilor, de aceea casele lor aveau mai multe etaje". În Vadul-Rașcov s-au păstrat și până astăzi beciuri „evreiești", după cum le zic sătenii, care se deosebesc prin dimensiuni considerabil mai mari, fiind destinate depozitării mărfurilor.

Dezvoltarea comerțului, fie el la scară mică, a creat baza dezvoltării producției. În 1870, bunăoară, în sat erau două ateliere de lumânări, opt ateliere de dubire și prelucrare a pieilor, patru mori de apă, trei dintre care aparțineau evreilor.

Ihil Șraibman își amintește despre trecerea peste Nistru, vitală pentru dezvoltarea comerțului și a satului, la general: „Bunicul meu de pe mamă, Zusia Șokler, s-a născut și a trăit în Vadul-Rașcov. El se angaja la orice slujbă la îndemână pentru a-și întreține numeroasa gospodărie. În timpul stăpânirii țariste a mânuit bacul pe Nistru, în zilele de târg" [9].

Mai târziu, tot evreii au construit crama, oloinița și lăptăria satului. Despre lăptărie vorbește în amintirile sale doctorița Raisa Roitman, născută la Vadul-Rașcov în perioada interbelică: „Tata a lucrat ca hamal la lăptărie. Ducea lapte și unt la prăvălii. <...> Așa l-a întâlnit pe Moișe Lerner, proprietarul lăptăriei din târgul Vad-Rașcov. <...> Sediul lăptăriei se mai păstrează în localitate" [10].

În 1872 în Vad (Vad-Rașcov) a fost deschis un spital cu 6 paturi, ulterior extins până la 12 paturi. Din 1903 începuse a funcționa un spital nou. În anul 1888 se stabilește legătura telefonică între localitate și Soroca. Poșta din localitate a fost reutilată pentru corespondență și călători [11]. La 1 martie 1912, prin eforturile și din banii comunității a fost înființată o bibliotecă publică cu peste o mie de cărți în idiș, ebraică și rusă. Ihil Șraibman, căruia îi plăcea cartea, își amintește de această bibliotecă următoarele: „Era o bibliotecă publică în Vadul-Rașcov. Mi-a plăcut să citesc în idiș, română și rusă. În bibliotecă erau cărți în ebraică, idiș, română și rusă. Românii au închis-o la un moment dat, dar mai târziu au redeschis-o. Aveam cam nouă ani pe atunci. Îmi amintesc bine ziua aceea. Așezându-mă pe scări, așteptam să se deschidă biblioteca. Am fost primul care a venit acolo să se înregistreze. Aproape în fiecare zi mergeam la bibliotecă pentru a lua cărți. În câtiva ani am citit toate cărțile din această bibliotecă. Îmi amintesc că bibliotecarul îi sfătuia pe vizitatorii care aveau o problemă în a alege o carte: „Întreabă-l pe băiatul de acolo" și le recomandam o carte de citit" [9].

În 1910 exista o școală elementară pentru copiii săraci, în care învățau 40 de elevi. Ihil Șraibman provine dintr-o familie unde studiile erau o prioritate, lucru obișnuit pentru evrei: „Mama mea Reizl s-a născut în Vadul-Rașcov în 1892. A terminat școala elementară și două clase de liceu" [8]. Dar, înainte de această școală atestată documentar, evreii aveau unde să-și învețe copiii, cel puțin asta ne mărturisește Șaia Kleiman: „Bunicul meu de pe mamă, Șaia Kleiman, s-a născut la Vad-Rașcov în 1857. A terminat hederul" [8].

În 1917 a fost înființată Talmud Tora, școala evreiască comunitară pentru băieți săraci și orfani, în care se preda ebraica, Biblia (în special Pentateuhul și Talmudul). În același timp a fost deschisă o școală medie, care avea patru clase (pentru băieți și fete) și în care se preda conform programului guvernamental, inclusiv pentru elevii creștini. La începutul anului 1920 a fost deschisă o școală primară de patru clase, în care se preda în idiș [12]. Există mărturii în acest sens ale lui Ihil Șraibman și Șaia Kleiman.

Ihil Șraibman, elev sârguincios, își amintește cum se învăța pe atunci la Vadul-Rașcov: „M-am dus la heder înainte de a împlini șase ani. Profesorul meu Dovid-Iosif era mic de statură, ghebos și foarte bătrân. Nu ridica vocea. El ne-a învățat Alef-Bet-ul, cititul și scrisul. După terminarea hederului, am mers la școala evreiască Talmud-Tora, tot o școală elementară, dar mai puțin religioasă decât hederul. Apoi am terminat o școală primară românească. Directorul școlii era evreu și erau elevi evrei în ea. Apoi am terminat două clase ale școlii secundare" [9].

Șaia Kleiman confirmă cele spuse de Ihil Șraibman despre școlile din sat și oferă noi detalii: „Toate disciplinele din școală erau predate în idiș. Pe lângă disciplinele generale, școlarii studiau ebraica, literatura evreiască, istoria și religia. Era o școală mică și nu erau mulți elevi. Era doar educație primară. După ce terminau această școală trebuiau oricum să-și continue studiile într-o școală românească. Prin urmare, multe familii de evrei și-au dorit să trimită copiii lor la o școală primară românească pentru a evita barierele lingvistice. După terminarea școlii primare, copiii evrei erau nevoiți să-și îmbunătățească limba română, ceea ce dura ceva timp" [8].

Caritatea este baza vieții comunității evreiești, de aceea diverse organizații comunitare aveau grijă de cei nevoiași, salvând uneori familii întregi de la foame. Evreii din Vadul-Rașcov aveau și ei societăți caritabile:

de îngrijire a bolnavilor, de ajutorare a săracilor, iar în 1912 au constituit o întovărășire de economii și împrumut. Șaia Kleiman își aduce aminte despre aceste activități, care nu erau o raritate în orașele și târgurile populate de evrei: „Evreii mai bogați făceau donații pentru a-i sprijini pe evreii bolnavi și săraci. Au fost și voluntari, bărbați de vârstă mijlocie, care aduceau alimente și îmbrăcăminte familiilor sărace. Comunitatea finanța spitalul evreiesc, școala primară evreiască și biblioteca evreiască” [8].

Perioada interbelică la Vadul-Rașcov se vede ca una de acalmie, când, fără evenimente majore, sătenii își vedeau de treburile lor, iar satul, în acest ritm domol, trăia în pace și se dezvolta. Însă tot atunci, în relativă democrație, a început exodul evreilor, o mare parte dintre ei alegând să migreze spre Palestina și cele două continente americane. Recensămintele înfăptuite de autoritățile române dovedesc faptul migrației masive a evreilor din Vadul-Rașcov: de la un număr total de 3 976 de locuitori în 1930 se ajunge la 1 864, în 1941 [13]. Scăderea bruscă a populației cu peste 2 000 de locuitori nu poate fi explicată altfel decât prin migrarea evreilor din sat, urmare a unei tendințe generale de a se întoarce pe pământurile sfinte sau în căutarea unei vieți mai bune în țările dezvoltate economic. Dificultățile economice și sociale, inerția vieții în târguri le-au făcut mai puțin atractive pentru tineri, care s-au mutat în orașe sau au emigrat din țară.

Valentina Rotari, spicuind amintiri din spusele sătenilor, ne povestește despre viața comunității satului din perioada interbelică: „Înainte de al Doilea Război Mondial au fost câte ceva neînțelegeri pe aici. De ce? Dintre intelectualitatea, în special, moldovenească și evreiască <...> Și deseori se luau la harță <...> adică luptă politică exista în ajunul războiului <...> Se întâmplă așa că moldovenii îi ciocăneau bine pe aceia, aceia pe moldoveni, dar moldovenii de rând, nu, ei nu aveau treabă”.

Cel mai vârstnic dintre interlocutori, Petre Luca, își aduce aminte de felul cum arăta Vadul-Rașcov încă locuit de evrei: „Târgul ista era frumos. Cum eram eu mititel, el era mare, până în deal, acolo, unde-i ultima fântâna. Apoi acolo era iarmarocu de vite se făcea, în deal la Lunea, <...> era mare terenul cela. Pe locul cela s-o făcut casă. Piața evreiască era aici în vale. Era o frumușață, era mare. Apoi eu țin minte, mă duceau părinții de mână. Era o frumușață, un târgușor așa, cam central”.

În 1941, odată cu începutul războiului, o parte dintre familiile de evrei care mai rămaseră în țară, înțelegând iminența masacrului, au luat calea pribegiei spre est. Ca peste tot în Basarabia, și bărbații evrei au fost înrolați în armata sovietică. În sat nu s-au dus lupte, însă localnicilor le-a rămas în memorie bombardamentul german al locului unde era posibilă trecerea, la vad, lângă spital. Șaia Kleiman a fost martor al tragediei, după care a fugit din sat împreună cu familia: „În primele zile ale războiului, târgul nostru a fost bombardat cu brutalitate (deși acolo nu existau trupe militare). Mulți oameni au fost uciși și răniți. Nu aveam nicio informație despre starea lucrurilor de pe front, dar la scurt timp după bombardament se auzeau deja exploziile de obuze de pe frontul care se apropia. Atunci populația evreiască a început să se evacueze. Cred că era începutul lui iulie 1941” [8].

În interpretarea istoriei satului există mai multe versiuni ale modului cum s-a produs acel bombardament și cum a dispărut mahalaua evreiască. Diferă datele, chiar și anii în relatările sătenilor. Iată ce își amintește Valentina Rotari: „<...> frontul a mers și pe la Vadu-Rașcov și au dat foc târgului. Târgul evreiesc o ars <...> și o parte dintre evrei au fugit, că ei au văzut că se apropie frontul. Spuneau moldovenii cum fugeau ei taman pe strada cea principală, pe care coborâm în sat, și fugeau care și cum au putut”. Mihai Beldiman, locuitor al satului vecin Socola, dar născut în Vadul-Rașcov, relatează despre tragedie din spusele rudelor: „Moldovenii au văzut cum bătrâna evreică a dat foc caselor, când evreii au fugit. Erau acoperite cu șindrilă și una lângă alta, mai ales astea din centru, care au ars. Ea a dat foc la una și restul s-au dus toate. Pereții au rămas, dar i-au fărâmat moldovenii, dacă era ars tot <...> la bolniță au bombardat, la Nistru <...> acolo o ucis tare ... o venit v-o trei avioane, n-o fost multe ... da tunea era pe Nestru, cică «când m-am uitat în sus veneau niște pălării, da și eu, în apă…», ca pălăriile veneau bombele, da în sat n-o cichat nicio bombă, nu ... Aiștia [evreii din Vadul-Rașcov] o plecat de aici, au dovedit și s-au dus din Vadu-Rașcov. Amu, acei care veneau de la Bălți, de la Cernăuți, știi când venea potopul cel mare de lume, tata era concentrat la Nistru cu lodka și era lume multă acolo pe mal și ei în sat n-o dat nicio bombă. Numai la bolniță, acolo, la Nistru, au bombardat, în lumea ceea, care era acolo au bombardat <...> D-apoi lume era, malul era plin cu lume, drumurile <...> erau pline cu căruțe, și a rămas tot”.

Acest bombardament pe Nistru este menționat de toți interlocutorii noștri și tot de la ei aflăm că evreii localnici au părăsit târgul. În consecință, putem conchide că evreii care au fost omorâți în masă de bombardamentul german erau dintre cei mânați de război să se retragă din fața trupelor germane, știind deja de pericolul „soluției finale”, sau puteau fi din convoaiele celor deportați în Guvernământul Transnistriei. Aceste fapte necesită studii amănunțite și nu constituie subiectul actualei cercetări.

Șaia Kleiman, care avea pe atunci 10 ani, a supraviețuit în lagărele din Transnistria, iar la sfârșitul războiului s-a întors la baștină: „Când am ajuns la Vad-Rașcov, nu l-am recunoscut <...> ne incendiaseră cartierul. Nici măcar nu am putut găsi locul pe care era casa noastră. Casa bunicului Șaia fusese și ea incendiată. Localnicii ne-au spus că germanii i-au ucis pe toți rabinii" [8].

După sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial comunitatea evreiască din sat practic a dispărut. În Cartea Gospodărească din anii 1945–1946, care ne-a fost oferită cu amabilitate de dna Larisa Gârneţ, secretara Primăriei comunei Vadul Rașcov, am găsit câteva nume evreiești: Bekerman, Gulicin, Leşinskii, Levit, Vasiliver (două familii), Vășcăuțan și Vexler.

Valentina Rotari ne mărturisește ce ține minte și ce i-au povestit alții despre această perioadă: „După război au mai rămas câteva case evreiești. Taman drumu central, iată merge de la Socola, și prin satul Vadu Rașcov, așa, și iată, în partea de jos, dinspre Nistru, au rămas, a lui Fridel era casă, un evreu, a Itei Marcovna, învățătoare, evreică și ea, o familie de evrei așa mai săraci erau acolo <...> unii dintre ei (evrei – n.n.) s-au dus, alții au murit, și aici după război să vină s-așeze n-au mai venit".

Petru Luca vorbește despre faptul că imediat după război câțiva evrei se întorseseră totuși în sat: „Ei au fugit, de amu după război au mai venit vreo doi înapoi aicea, venise vreo patru. Bariz era unu, Ita Marcovna, ea și pe mine m-o învățat, Ghenea Hilevna, era cu o soră, aceea era soră medicală, da Ghenea Hilevna era învățătoare la Climăuți, da Dima Hilevna era soră medicală... ele erau două surori, au trăit aici unde-i Cunea acum, la gazdă. Ita Marcovna avea doi băieți, Iașa și Morcic". Mihai Beldiman enumeră aceleași persoane și ne relatează un episod mai special: „Cei care au fost aici, niciunul n-a venit înapoi. Fridl nu știu de unde o venit cu Molka, Beila, nu știu. Da în Vadu-Rașcov spun că–venise Fridl și Ienic. Ienic avuse tatuaj din konțlagheri, în Buchenwald o șezut. Că eu îl întrebam, el era parikmaher, mă freza, tata lui Morcic, Bercovici, soțul învățătoarei Ita Marcovna. El mi-o povestit că o stat în konțlagheri, în Buchenwald o fost și avea număr tatuat pe mână".

Valentina Rotari își amintește de perioada copilăriei, deloc ușoare, din anii de după război: „Eu țin minte că după război, eu îs copilul anilor de război, partea ceia a satului erau ruini. Și dacă vorbim noi astăzi, unde te duci, cel din mahala de jos spune: mă duc în centru. El nu spune că mă duc în mahalaua de sus, dar că «mă duc în centru»... De ce? După război oamenii trăiau greu, și ei n-au putut ca să se acomodeze repede și să construiască case, aici mai mult s-au construit instituțiile de stat. Înțelegeți? Că o parte din instituții au fost plasate în casele care au mai rămas, poate care a fost școală și a mai rămas, dar dacă nu, au construit ei altele. De aceea cea mai mare parte a locuitorimii trăiește în partea de jos a satului. <...> aicea îs școlile, magazinele principale, aici, în partea evreiască a satului. De fapt asta și este partea evreiască a satului".

În prezent, în Vadul-Rașcov nu mai există familii de evrei. Au ars casele din mahalaua evreiască. Acolo unde a fost sinagoga cea mare, construită și de bunicul lui Ihil Șraibman, astăzi este școala. S-au mai păstrat doar farmacia, iar pe malul Nistrului – câteva fragmente din baia ritualică (mikva). Sătenii mai țin minte unde erau casele evreilor, locul unde a fost „banca" (întovărășirea de economii și împrumut), oloinița, morile pe Nistru, crama și beciurile evreilor.

Istoria evreilor din târgul Vadul-Rașcov, ca și a majorității comunităților evreiești din Basarabia, a cunoscut perioade diferite, de dezvoltare și creștere, alternate cu cele de regres și drame. Pe tot parcursul șederii evreilor pe aceste pământuri, li s-au schimbat legi, le-a fost modificat de nenumărate ori statutul șederii, ei au trecut prin revoluții și războaie, crize sociale și economice. Dar, în ciuda cataclismelor, evreii au lăsat în urma lor un patrimoniu cultural, o dezvoltare economică și o memorie comună. Locuitorii din Vadul-Rașcov sunt conștienți de importanța faptului că altădată satul a fost locuit de o comunitate mare de evrei, de aportul acesteia la dezvoltarea satului. Valentina Rotari și alții sunt de părere că satul a avut de pierdut mult, economic și cultural, din cauza plecării evreilor: „... dacă vorbim despre Vadu-Rașcov astăzi, cu părere de rău, îi cu mult mai slab dezvoltat decât Vadu-Rașcov de atunci! <...> din punct de vedere cultural, eu plec de la cultură <...> E vorba despre intelectualitate, că exista intelectualitate, atât din rândurile evreilor, cât și din rândurile moldovenilor".

Precizăm, în concluzie, că studiul de față este o încercare de reconstituire a trecutului comunei Vadul-Rașcov și se bazează pe cercetările de teren ale autorului care, prin prisma istoriei orale, a elucidat aspecte legate de cultura spirituală și materială a comunității, relațiile interreligioase și contactele interculturale. Intenția noastră a fost de a reproduce mediul cultural, viața de zi cu zi asociate cu evenimentele importante din istoria fostului târg. În opinia noastră, materialul factologic acumulat are valoare etno-culturală și importanță pentru studierea istoriei și patrimoniului localității. Totodată, aceste cercetări, care sunt în desfășurare, au și aplicabilitate practică, deoarece amintirile localnicilor pot servi la completarea informațiilor și la alcătuirea unui ghid turistic al regiunii.

BIBLIOGRAFIE

1. Armbruster A., Berindei D. Enciclopedia istoriografiei româneşti. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978. 470 p.

2. Arbore Z. Dicţionarul geografic al Basarabiei, Bucureşti, 1904. 231 p.

3. Jana Henryka Müntza podróże malownicze po Polsce i Ukrainie, 1781–1783, album ze zbiorów Gabinetu Rycin BUW, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1982. 354 p.

4. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 12, Warszawa : nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880–1914, [online] http://dir.icm.edu.pl/pl/Slownik_geograficzny/Tom_XII/888 (consultat: 14.12.2022).

5. Nistor I. Istoria Basarabiei. Cernăuţi, 1923. Cartea Moldovenească, 1991. 457 p.

6. Spiski naselennykh mest Rossiyskoy Imperiii, III. Bessarabskaya oblastʹ, Sankt Peterburg, 1861.

7. Recensământul general al populaţiei din 29 decemvrie 1930, vol. 2 partea I, Editura Institutului Central de Statistică, 1938.

8. https://www.centropa.org/en/biography/esiah-kleiman (consultat: 14.12.2022).

9. https://www. centropa.org/en/biography/ihil-shraibman (consultat: 14.12.2022).

10. https://www.centropa.org/en/biography/raisa-roitman (consultat: 14.12.2022).

11. https://www.jewishgen.org/Yizkor/pinkasromania/rom2_00350.html (consultat: 14.12.2022).

12. http://www.rujen.ru/index.php/ВАДУЛ РАШКОВ (consultat: 14.12.2022).

13. Indicatorul localităţilor din România. Datele recensământului din 6 aprilie 1941, Imprimeria Institutului Statistic, 1943. 1024 p.

Tudor Cataraga. *Revelaţie*, 55 × 22 × 18 cm, bronz, lemn, 1993.

RĂZBOIUL AGRESIV AL RUSIEI ÎMPOTRIVA UCRAINEI: CAUZE, DESFĂȘURARE, URMĂRI*

CZU:327.56(477+470)
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.14

Doctor habilitat în istorie, profesor universitar **Anatol PETRENCU**
E-mail: anatol_petrencu@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0002-5449-1023
Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu", Cahul
Universitatea de Stat din Moldova

RUSSIA'S AGGRESSIVE WAR AGAINST UKRAINE: CAUSES, CONDUCT, CONSEQUENCES

Summary. On February 24, 2022, on the orders of Vladimir Putin, the President of the Russian Federation, military troops invaded Ukraine. The Kremlin wanted a quick and easy victory. But the Ukrainians resisted, being helped by the civilized world (the collective West). Russia's war is not only against Ukraine, but against the European civilization, of the Humanity. The war proved that the Russians had miscalculated: victory would be for Ukraine and the civilized world.

Keywords: Russia, Ukraine, aggressive war, UN, NATO.

Rezumat. Pe 24 februarie 2022, la ordinul lui Vladimir Putin, președintele Federației Ruse, trupele militare au invadat Ucraina. Kremlinul și-a dorit o victorie rapidă și ușoară. Dar ucrainenii au opus rezistență, fiind ajutați de lumea civilizată (Occidentul colectiv). Războiul Rusiei nu este doar împotriva Ucrainei, ci împotriva civilizației europene, a Omenirii. Războiul a demonstrat că rușii au calculat greșit: victoria nu poate fi decât a Ucrainei și a lumii civilizate.

Cuvinte-cheie: Rusia, Ucraina, război agresiv, ONU, NATO.

La 24 februarie 2023 s-a împlinit un an de la declanșarea războiului agresiv al Federației Ruse împotriva Ucrainei – stat suveran, independent, membru-fondator al Organizației Națiunilor Unite (ONU), ale cărui frontiere au fost recunoscute internațional, inclusiv de statele vecine Federația Rusă, Belarus, Polonia, Slovacia, Ungaria, România, Republica Moldova. În acest context, este important să accentuăm principiile de conviețuire pașnică a popoarelor și de soluționare a problemelor (diferendelor între state) atunci când ele apar.

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, care s-a soldat cu 73 de milioane de oameni morți (militari și civili), cu uriașe distrugeri materiale, oamenii politici ai Europei Occidentale și-au pus întrebarea: de ce încep războaiele devastatoare, aducătoare de suferințe nemărginite? Și au conchis: din cauza frontierelor!

După eforturi susținute, în august 1975, la Helsinki, 35 de state, între care cele două mari puteri – Uniunea Sovietică și Statele Unite ale Americii –, Canada și toate celelalte state europene, cu excepția Albaniei și Andorrei, au semnat Actul final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE), care prevedea inviolabilitatea frontierelor așa cum erau ele pe moment, „injuste", „nedrepte" etc. Astfel, articolul III stipulează: „Statele participante consideră inviolabile, fiecare, toate frontierele celuilalt, precum și frontierele tuturor statelor din Europa și în consecință ele se vor abține acum și în viitor de la orice atentat împotriva acestor frontiere. În consecință, ele se vor abține, de asemenea, de la orice cerere sau de la orice act de acaparare și de uzurpare a întregului sau a unei părți a teritoriului oricărui stat participant" [1].

Statele semnatare ale Actului final de la Helsinki s-au obligat oficial, în fața întregii lumi, să nu recurgă la forța sau la amenințarea cu forța împotriva altui stat participant, să respecte integritatea teritorială a fiecăruia dintre statele participante, să reglementeze pașnic diferendele în cazul în care apar etc. În plus, statele semnatare au decis să nu se amestece în treburile interne ale altor state (articolul VI). Înțelegerea la care s-a ajuns la Helsinki în august 1975 a fost o realizare remarcabilă a umanității, inclusiv a conducerii URSS (pe acel moment). Nu întâmplător, liderului URSS L. Brejnev, semnatarului documentului citat, i-a fost conferită cea mai înaltă distincție militară sovietică, Ordinul „Pobeda" („Victoria"), inclusiv pentru faptul că a recunoscut, principiile inviolabilității frontierelor existente și neamestecului în treburile interne ale altor state.

După destrămarea URSS (1991) aceleași principii de inviolabilitate a frontierelor și neamestec în treburile interne ale altor state au fost extinse și asupra fostelor republici unionale: granițele dintre ele au fost recunoscute internațional ca fiind frontiere ale noilor

* Articol elaborat în baza prelegerii ținute pe data de 23 februarie 2023 în Sala Azurie, Academia de Științe a Moldovei.

state suverane și independente. Federația Rusă (FR) a reconfirmat acest principiu și a recunoscut frontierele noilor state, inclusiv cu Ucraina.

În schimbul fostei URSS, liderii statelor independente, ai fostelor republici sovietice (cu excepția statelor baltice) au semnat Tratatul de constituire a Comunității Statelor Independente (CSI). În ianuarie 1993, la Minsk, a fost adoptat Statutul CSI, care stipula principiile ce stau la baza activității acestei organizații internaționale (cu trimitere la Actul final de la Helsinki): „respectul suveranității statelor semnatare, dreptul inalienabil al popoarelor la autodeterminare și dreptul la formarea propriului destin fără niciun amestec din afară", precum și „inviolabilitatea frontierelor de stat, recunoașterea granițelor existente și refuzul de a achiziționa ilegal teritorii" [2].

Destrămarea URSS a condus la încălcarea Tratatului de neproliferare a armelor nucleare (bombele atomice se aflau pe teritoriile Federației Ruse, Ucrainei, Kazahstanului și Belarus). A fost luată decizia de a concentra focoasele nucleare pe teritoriul Federației Ruse – moștenitoarea de drept a URSS. Conducerea Ucrainei a insistat asupra unor garanții suplimentare privind integritatea ei teritorială. În așa condiții, pe 5 decembrie 1994, la Budapesta, a fost semnat un Memorandum între Ucraina, SUA, Marea Britanie și Rusia. În schimbul cedării armelor nucleare sovietice, rămase pe teritoriul său, Ucraina a primit garanții de securitate a independenței: „Statele Unite ale Americii, Federația Rusă, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord își reafirmă angajamentul față de Ucraina, în conformitate cu principiile Actului final al CSCE, să respecte independența și suveranitatea și frontierele existente ale Ucrainei" [3].

La scurt timp de la instalarea la putere (2000), președintele Federației Ruse Vladimir Putin și-a formulat drept scop „ridicarea din genunchi a Rusiei". Eforturile noii guvernări de a impune ordinea și disciplina în țară a avut susținerea populației și a înregistrat anumite succese. „Ridicarea din genunchi" a Federației Ruse putea fi realizată pe două căi. Prima – pe baza respectării tratatelor internaționale privind independența și integritatea teritorială a statelor postcomuniste, inclusiv a fostelor republici sovietice unionale, colaborării economice reciproc avantajoase între ele, respectării drepturilor omului, a principiilor democratice. Subliniez că erau timpurile când CSI era prezentată drept o alternativă pozitivă Uniunii Europene.

Conducerea Federației Ruse a ales însă o altă cale de „ridicare din genunchi" – calea restabilirii fostului imperiu sovietic, ceea ce demonstrează că deși imperiul s-a destrămat, spiritul imperialist al cercurilor conducătoare ruse, dar și al unei părți importante a populației Rusiei, a rămas și persistă [4]. Kremlinul a folosit în mod speculativ frustrarea populației din Rusia. Asemenea germanilor după înfrângerea în Primul Război Mondial, o bună parte dintre ruși s-au simțit lezați de implozia URSS – una dintre cele două superputeri ale lumii, la timpul respectiv. Asemenea ideologiei naziste, care a considerat în mod eronat cum că germanii provin din arieni și constituie o rasă superioară care ar trebui să supună celelalte popoare, așa și rușii, personal Vladimir Putin, pretind că prăbușirea URSS a fost „o catastrofă geopolitică", că rușii au fost mințiți de Occident (NATO, SUA). De aici și sarcina revenirii la „măreția" de cândva a URSS: dezicându-se de trecutul comunist, Kremlinul de astăzi caută în trecutul istoric (țarist, sovietic și cel prezent) fapte mărețe, de superioritate față de alte popoare sau Occident, eroism de masă sau individual[1] [5].

Kremlinul a atras o atenție deosebită perfecționării armelor de diferite tipuri, de la infanterie la rachete intercontinentale și arme cosmice. V. Putin, comandantul suprem al Forțelor Armate Ruse, a monitorizat dezvoltarea forțelor armate, iar mass-media a căutat să propage cât mai convingător puterea militară a Rusiei. În mai 2019, unul dintre cei mai aprigi susținători ai militarismului rus, deputat în Duma de Stat a Rusiei, Piotr Tolstoi, a declarat: „Unicii noștri aliați sunt armata și flota. Iluzia păcii generale de mult a rămas în trecut. Acum este limpede: dragostea și prietenia le este oferită doar celor puternici [P. Tolstoi a avut în vedere puterea militară – *n.a.*]. Celor slabi imediat li se aduce democrația, nemijlocit cu bombardierele FMA [Forțelor Militare Aeriene] ale Statelor Unite [ale Americii]. Noi nu putem neglija potențialul nostru militar, deoarece noi nu suntem Elveția și pe noi nu ne vor lăsa să fim neutri. Va fi de ajuns ca Rusia să demonstreze slăbiciune și ea imediat va fi strivită. Bineînțeles, în numele unor scopuri, valori și interese înalte. Iată de ce pentru Rusia elaborarea și producerea activă [rapidă] a propriului armament nu este o chesti-

[1] Comparația Rusiei postsovietice cu Germania postbelică (Primul Război Mondial) demonstrează că în timp ce după război Germania a fost forțată să plătească o contribuție de război enormă (132 de miliarde de mărci aur), Rusia postsovietică s-a căpătuit cu proprietăți ale fostei URSS. De ex., Ambasada URSS la București a trecut în proprietatea Federației Ruse. Și așa în toate statele lumii. Exemplele pot continua. Germania a pierdut teritorii populate majoritar cu etnici germani, Rusia, dimpotrivă – s-a căpătuit cu teritorii în care rușii sunt minoritari. În general, destrămarea URSS a fost o victorie a naționalităților ne-ruse, incluse cu forța în Imperiul rus sau cel sovietic. Iar rezistența și victoriile ucrainenilor în războiul cu Rusia demonstrează că națiunea ucraineană există și își afirmă identitatea națională în familia națiunilor lumii.

une de prestigiu, ci una de supraviețuire, este problema [asigurării] suveranității noastre" [5]. Atragem atenția: nimeni nu a amenințat Rusia, dimpotrivă, din 1992, în urma unui război agresiv, Rusia ține sub control până în prezent forțe militare în raioanele de est ale Republicii Moldova și în orașul Tighina cu satele din jur; Rusia a declanșat un război agresiv împotriva Georgiei (2008), iar în 2014 a anexat Crimeea. În plus, războiul Rusiei cu Ucraina demonstrează că tehnica militară rusă nu face față unui conflict militar modern. Deci, superioritatea declarată a armelor rusești față de cele occidentale a fost o cacealma a Kremlinului.

Timp de peste două decenii, populația Rusiei, în special tineretul, a fost educată în spiritul „patriotismului" rusesc și al sacrificiului în numele Rusiei. Tot contextul educativ este condimentat cu simboluri militare sovietice și mesaje militare triumfaliste. În Federația Rusă au fost întemeiate o mulțime de tabere paramilitare de vară, există diverse cluburi paramilitare în care tinerii sunt antrenați în mânuirea armelor, în lupte marțiale etc.

Un fenomen relativ nou, dar care a luat mari proporții, este așa-numitul «Бессмертный полк»(Regimentul nemuritor). Având în piept panglica bicoloră „Sfântul Gheorghe"[2] [6; 7], iar în mâini – portrete ale unor militari ruși care au luptat împotriva Germaniei, purtând drapele roșii ale fostei URSS, în multe cazuri portretul lui Iosif Stalin, mulțimi de oameni de diferite vârste mărșăluiesc pe străzile orașelor nu doar din Federația Rusă, ci și din alte state, inclusiv în Republica Moldova. În locul comemorării militarilor căzuți în lupte (cu depuneri de flori la monumente, slujbe religioase, aprinderi de lumânări la biserici sau îngrijirea mormintelor), autoritățile de la Kremlin au transformat 9 mai într-o „sărbătoare" însoțită de declarații pretins patriotice, cântece, dansuri și beții. Este îngrijorător faptul implicării copiilor în aceste manifestări: îmbrăcați în uniforme asemenea celor ostășești, acestora li se prind la piept panglici bicolore, însemne ale URSS, în unele cazuri – chiar ordine sau medalii militare.

Ani în șir propaganda oficială a Kremlinului, subordonată complet autorităților ruse, a promovat o imagine falsă a istoriei ucrainenilor, a limbii, culturii și statalității lor. În viziunea propagandei ruse, Ucraina a fost și este prezentată ca un „proiect occidental", un „stat eşuat", și că la putere în Ucraina ar fi venit, după evenimentele din anul 2014 din Kiev, „banderoviștii" și „neo-naziștii" anti-ruși. De atunci până în prezent, propaganda oficială zilnic atacă verbal Ucraina. Însuși V. Putin nu recunoaște poporul ucrainean ca o națiune distinctă de ruși, ca un popor care are dreptul la statul său, la independență. Rusia a susținut multilateral regiunile separatiste din estul Ucrainei, de două ori a concentrat forțe militare importante la frontierele Ucrainei (vara și toamna, în jur de 120 000 de militari plus tehnică, spitale mobile etc.). Răspunzând la întrebarea unei ziariste despre relațiile Federației Ruse cu Ucraina, V. Putin a declarat cum că Ucraina a fost constituită de Vladimir Lenin, în 1924. Multe alte subiecte istorice sunt interpretate într-un mod voluntarist, pentru că așa văd rușii lucrurile. În mai 2021 am ținut un discurs prin care am combătut un șir de falsuri din monografia scrisă de prof. univ., dr. hab. Viaceslav Nikonov, nepotul lui Veaceslav Molotov, care reinterpretează istoria celui de-al Doilea Război Mondial după bunul său plac, încercând să justifice politica externă a URSS, inclusiv semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop [8].

Totodată, dar în mod special în a doua jumătate a anului 2021, Kremlinul a lichidat orice libertate de exprimare în cadrul acțiunilor de protest stradal și în mass-media. În Federația Rusă funcționează și este aplicată legea despre așa-numiții „agenți străini" (rus. – *иностранные агенты*). Asociațiile sau persoanele care întrețin legături cu parteneri din afara Federației Ruse sunt stigmatizate drept „agenți străini" (prin decizii de judecată), obligate să anunțe public acest lucru, în cazul încălcării prevederii respective a legii fiind drastic sancționate sau activitatea lor fiind scoasă în afara legii. De ex., unica televiziune de opoziție din Federația Rusă era „Dojdi". De fiecare dată prezentatorii emisiunilor au fost obligați să anunțe: „Această informație (acest material) a fost produsă și este difuzată de mijlocul de informare în masă care îndeplinește funcțiile unui agent străin". Mai mult ca atât: atunci când în știrile difuzate erau citate alte instituții considerate de autorități ca fiind „agenți străini", prezentatorii erau obligați să declare că instituția respective este „agent străin". La începutul acestui an TV „Dojdi" a fost scoasă în afara legii (interzisă).

Astfel, așa-numiții „agenți străini" sunt umiliți, defăimați, persecutați, separați de restul societății. V. Putin personal a insistat asupra unei atare practici: fiind întrebat de ce se întâmplă acest lucru, el a răspuns (cu un fals) că și în SUA funcționează o astfel de lege. Este cazul să facem următoarea precizare: în SUA func-

[2] Pe data de 7 aprilie 2022, Parlamentul Republicii Moldova a decis să interzică folosirea în spațiul public a acestei panglici – simbol al agresiunii militare ruse, a interpretării false a victoriei URSS în cel de-al Doilea Război Mondial. În aprilie 2023, Curtea Constituțională, dând satisfacție cererii depuse de doi deputați socialiști, a decis că „Panglica Sfântul Gheorghe poate fi purtată, dar nu poate fi folosită pentru a justifica crimele de război și agresiunea rusă". Aceeași decizie s-a adoptat și în privința literelor V și Z – simbolurile invaziei ruse în Ucraina. Deciziile respective au provocat un val de critici din partea societății civile.

ționează legea despre agenți străini, dar ea se referă la persoanele străine care activează în SUA și sunt remunerate de statele lor de proveniență. De ex., un ziarist rus lucrează în SUA fiind plătit de Federația Rusă. Pe când în Federația Rusă „agenți străini" sunt considerați cetățeni ruși care, chipurile, reprezintă interesele altor state. În Federația Rusă orice oponent politic este considerat dușman al Rusiei și autoritățile ori îl condamnă la ani grei de pușcărie, ori îl obligă să părăsească țara.

Cazul răfuielii cu omul politic Alexei Navalinîi este de notorietate. Conducătorul unui centru de luptă cu corupția, Alexei Navalinîi devenise incomod autorităților de la Kremlin prin dezvăluirile făcute, demonstrate public. Inițial, responsabilii de la Kremlin au dat ordin serviciilor speciale ca Alexei Navalinîi să fie asasinat prin otrăvire. Datorită intervenției medicilor germani, viața i-a fost salvată și Alexei Navalinîi s-a întors în patrie, în Federația Rusă. Dar după ce a trecut frontiera a fost arestat și condamnat la ani grei de pușcărie. Alexei Navalinîi este un patriot rus, în opoziție politică față de actualul regim, nu a omorât pe nimeni, nu a furat bani publici etc. Cu toate acestea, el este considerat dușman al Rusiei, este cel mai cunoscut astăzi opozant politic din Federația Rusă, dar și din lume.

La sfârșitul anului 2021 Judecătoria Supremă a Federației Ruse a interzis (a scos în afara legii) organizația obștească internațională „Memorial" – organizație care a dezvăluit crimele regimului sovietic, a contribuit la reabilitarea sutelor de mii de oameni nevinovați, victime ale stalinismului. În opinia liderilor de la Kremlin, această activitate a „agentului străin" „Memorial" știrbește imaginea Rusiei. De aceea instanța supremă de judecată a decis lichidarea organizației. Cuvintele procurorului (exponentul Procuraturii Generale a Federației Ruse) merită să rămână în analele istoriei: „Este evident: speculând temele legate de represiunile politice, „Memorialul" creează o imagine falsă Uniunii Sovietice ca stat terorist. De ce astăzi noi, urmașii victorioșilor, în loc să ne mândrim cu țara care a învins fascismul, trebuie să ne pocăim? Probabil de aceea pentru că activitatea asociației „Memorial" este plătită de cineva..." [9].

Iarăși suntem nevoiți să facem o precizare: nu doar URSS a învins Germania hitleristă, ci URSS în alianță cu SUA, Marea Britanie, alte state și popoare din cadrul Coaliției antihitleriste. Apropo, și cu contribuția României din august 1944 până în mai 1945! În al doilea rând, ce are victoria asupra Germaniei naziste cu teroarea regimului comunist sovietic față de popoarele URSS? Ce are una cu alta? Represiunile staliniste (terorismul de stat!) au fost condamnate chiar de comuniști, în februarie 1956, la Congresul al XX-lea al PCUS. La sfârșitul anului 2021, Federația Rusă consideră însă oficial că odioasele crime ale stalinismului „șifonează" imaginea URSS, iar cei care studiază trecutul sovietic trebuie scoși în afara legii. Mai trebuie menționat că Federația Rusă și-a proclamat suveranitatea în iunie 1990, ceea ce înseamnă că s-a detașat de trecutul URSS și că actuala societate rusă nu poartă răspundere pentru crimele stalinismului.

Pe 29 decembrie 2021, Instanța de Judecată din Moscova a interzis activitatea Centrului de apărare a drepturilor omului având aceeași denumire „Memorial" și fiind considerat de asemenea „agent străin" [10]. Centrul a fost învinuit de depistarea și publicarea numelor persoanelor condamnate în Federația Rusă pe motive politice. În unele cazuri instanțele de judecată au adus învinuiri sută la sută asemănătoare cu cele invocate disidenților politici în timpul lui Leonid Brejnev.

Pe parcursul anului 2021 Federația Rusă a amenințat permanent Ucraina cu invadarea militară. Deputatul Vladimir Jirinovski[3] în repetate rânduri a declarat la posturile publice TV că dacă i-ar sta în putință, ar fi dat ordin să lovească cu rachete Kievul și alte orașe ale Ucrainei, iar cel mai potrivit timp, în opinia lui, ar fi noaptea de Revelion, la ora 4 dimineața (2022!).

Politica Kremlinului a fost de a ține în alertă nu doar locuitorii Ucrainei, ci și restul Europei. La sfârșitul anului 2021 Kremlinul a înaintat două note ultimative – Statelor Unite ale Americii și Blocului NATO, prin care a cerut garanții securității FR, pe motiv că, chipurile, admiterea Ucrainei în NATO ar prejudicia securitatea Rusiei. V. Putin repetă mereu cum că statele membre ale NATO au promis Rusiei să nu se extindă în Europa de Est și nu s-au ținut de cuvânt. Experții au analizat aceste afirmații ale lui V. Putin și au constatat că nimeni niciodată nu a promis Rusiei ca NATO să nu admită state ce doresc semnarea Tratatului Atlanticului de Nord. Este o interpretare voit greșită a președintelui Federației Ruse. Dimpotrivă, anume Federația Rusă a cotropit Crimeea în 2014 și susține deschis regimurile separatiste pro-ruse din Donețk și Luhansk, amenințând Ucraina cu ocuparea ei definitivă. Admiterea Ucrainei în NATO (ca și a Georgiei) este dreptul suveran al acestei/acestor țări.

Pe data de 24 februarie 2022, fără a declara război Ucrainei, forțele militare ale Rusiei au invadat țara vecină, atacând cu rachete numeroase localități, inclusiv

[3] Vladimir Jirinovski (25.04.1946–06.04.2022) – liderul formațiunii naționaliste Partidul Liberal Democrat din Rusia, ani în șir a propagat în Duma de Stat și la posturile TV ura față de Occident (față de SUA, în primul rând), a pledat pentru restabilirea fostului Imperiu rus sau sovietic în frontierele anului 1990, pentru lichidarea statelor independente constituite pe ruinele URSS și revenirea la gubernii, mereu a propagat războiul ca mijloc de realizare a intențiilor sale criminale. A avut o mare influență asupra lui V. Putin.

capitala Kiev. După cum demonstrează documentele capturate de ucraineni, precum și uniformele militare de paradă pe care și le-au pregătit pentru o defilare victorioasă militarii ruși etc., comandamentul rus considera că în 72 de ore Kievul va fi ocupat, conducerea Ucrainei va capitula, astfel Rusia își va extinde teritoriul. Dar ucrainenii au rezistat, au deturnat planurile agresive ale Kremlinului și luptă cu înverșunare pentru eliberarea teritoriului național. Neputincioasă, Rusia s-a dedat la crime odioase împotriva umanității: mii de oameni civili au murit în urma bombardamentelor cu rachete sau bombe lansate de aviația rusă, au fost torturați și uciși, ca în localitatea Bucea și în alte orașe-satelit ale Kievului. Mii de edificii și imobile din zeci de orașe ale Ucrainei au fost distruse de tancurile și artileria rusă; câteva milioane de cetățeni ucraineni al luat drumul pribegiei.

Războiul agresiv al Rusiei împotriva Ucrainei demonstrează că miza și calculele Kremlinului au fost greșite. Ucrainenii nu doresc „eliberarea" rusă. În ce privește societatea rusă, în pofida pierderilor uriașe de vieți omenești și tehnică militară, aceasta continue să susțină agresiunea Kremlinului în Ucraina. Fenomenul se explică prin restricțiile deosebit de dure, impuse de regim, dar și prin efectele propagandei de stat. Rusia a pierdut inițiativa tactică și strategică și se limitează la menținerea cu orice preț a regiunilor din estul Ucrainei (Donețk și Luhansk), precum și a unor regiuni din sudul Ucrainei.

Susținută de Occident (SUA, Marea Britanie, Polonia, Statele Baltice etc.), Ucraina își apără libertatea și țara, dar și valorile democrației occidentale. Războiul agresiv al Rusiei împotriva Ucrainei a demonstrat criza Organizației Națiunilor Unite, incapabilă (cel puțin deocamdată) să oprească măcelul rușilor în Ucraina. Nefiind admisă în NATO din cauza împotrivirii RFG și Franței, Ucraina evoluează pe calea Statului Israel: înconjurată de Rusia și Belarus – state totalitare și ostile Ucrainei democratice, ea va fi nevoită să-și fortifice forțele armate, să pregătească populația civilă să reziste diverselor provocări din partea vecinilor neprieteni Rusia și Belarus și să-și continue viața în condițiile unor amenințări permanente.

Războiul demonstrează că în fapt nu Ucraina, ci Rusia este un stat eșuat, cu o conducere ruptă de realități, șovină și coruptă, pornită agresiv împotriva omenirii.

Concluzii. În pofida angajamentelor internaționale, consfințite prin semnăturile conducătorilor Rusiei, Federația Rusă a declanșat un război sângeros împotriva unui stat suveran și independent – Ucraina. Rezistența militară a ucrainenilor a răsturnat planul unei cuceriri ușoare a Ucrainei. Încet dar consecvent, Occidentul s-a mobilizat în vederea susținerii financiare, militare, materiale, logistice etc. a victimei agresiunii ruse. Războiul agresiv al Federației Ruse împotriva Ucrainei a demonstrat criza Organizației Națiunilor Unite, care, cel puțin deocamdată, nu-și poare realiza principala ei menire astăzi: să oprească agresiunea rusă. Războiul din Ucraina va lua sfârșit după realizarea următoarelor condiții: 1) deplina eliberare a teritoriului ucrainean până la frontierele recunoscute internațional în 1991 (inclusiv – Crimeea); 2) asigurarea securității de stat a Ucrainei postbelice (prin admiterea în NATO sau prin alte strategii militare); 3) plata reparațiilor de război de către Federația Rusă până la restabilirea deplină a bunurilor distruse sau avariate în Ucraina și 4) tragerea lă răspundere a criminalilor de război, Vladimir Putin fiind deja declarat criminal de război de mai multe state ale lumii.

BIBLIOGRAFIE

1. Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa. București: Editura Politică, 1975, 279-290.

2. Ustav Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv, [online] https://cis.minsk.by/page/180/ustav-sodruzestva-nezavisimyh-gosudarstv-g-minsk-22-anvara-1993-goda (consultat: 07.03.2023).

3. Memorandumul de la Budapesta, [online] https://ro.wikipedia.org/wiki/Memorandumul_de_la_Budapesta (consultat: 07.03.2023).

4. Vladimir Putin este în război de când a ajuns la conducerea țării. În: Gallagher Fenwick. Zelenski. Un actor pe scena vieții și a morții. București: Corint, 2022, p. 41 și urm.

5. Razvitiyu Oboronno-promyshlennogo kompleksa Rossii na etoy nedele bylo udeleno osoboe vnimanie, [online] https://www.1tv.ru/news/issue/2019-05-19/19:40#6 (consultat: 07.03.2023).

6. Legea privind combaterea fenomenului de răspândire a dezinformării, votată în lipsa deputaților BCS și Șor, [online] https://tv8.md/2022/07/04/legea-privind-combaterea-fenomenului-de-raspandire-a-dezinformarii-votata-in-lipsa-deputatilor-bcs-si-sor/197426 (consultat: 07.03.2023).

7. [online] https://agora.md/2023/04/11/curtea-constitutionala-a-decis-ca-panglica-sfantul-gheorghe-poate-fi-purtata-dar-nu-poate-fi-folosita-pentru-a-justifica-crimele-de-razboi-si-agresiunea-rusa (consultat: 07.03. 2023).

8. Nikonov V. Bespamyatstvo. Kto nachal Vtoruyu mirovuyu voynu Moskva: Prosveshchenie, 2020, 383 s., [online] http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=3439#more-3439 (consultat: 07.03.2023).

9. «Zdes' i seychas» na Dozhde. Dnevnoy vypusk novostey: 28 dekabrya 2021, [online] https://www.youtube.com/watch?v=H4082vo-yWc (accesat 4.01.22, vezi de la minutul 3.37).

10. «Likvidatsiya neugodnykh»: pochemu zakryvayut pravozashchitnyy tsentr «Memorial», [online] https://www.youtube.com/watch?v=n-rl_poUvSs (consultat: 05.01.22).

ION JARCUŢCHI (1948–2014): ISTORIC AL EPOCII MODERNE ȘI CRONICAR AL ȘTIINȚEI

CZU: 94(478)(092)
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.15

Membru corespondent al AȘM **Demir DRAGNEV**[1]
E-mail: demir.dragnev@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7152-1634
Doctor în istorie, conferențiar universitar **Ion Valer XENOFONTOV**[2]
E-mail: ionx2005@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0002-5993-1235
[1]Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova
[2]Universitatea de Stat din Moldova

ION JARCUȚCHI (1948–2014): HISTORIAN OF THE MODERN AGE AND CHRONICLER OF SCIENCE

Summary. Ion Jarcuțchi (1948–2014), historian, specialist in the field of national history of the Modern Age, history of science in Bessarabia/Moldovan SSR/Republic of Moldova, PhD in history (1984), research lecturer (1995). Author of about 70 scientific works, including four monographic studies. Between years 1977 and 1995 he worked at the Institute of History of the Academy of Sciences of the Moldovan SSR/Moldova as a senior laboratory assistant, trainee research scientist, senior research scientist, head of sector. He held scientific and managerial positions in the Presidium (1995–2004), the Supreme Council for Science and Technological Development (2004) and the Section of Humanities and Arts of the Academy of Sciences of Moldova (2005–2009). Acting Director (2009–2010), Acting Deputy Director (2010), Head of the Centre for Historical Studies (2011–2013) of the Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova. Between years 2013 and 2014, he worked in the Institute of Encyclopedic Studies of the Academy of Sciences of Moldova.

Keywords: Ion Jarcuțchi, historian, history of science, Academy of Sciences of Moldova, Basarabia, Republic of Moldova.

Rezumat. Ion Jarcuţchi (1948–2014), istoric, specialist în domeniul istoriei naţionale din Epoca Modernă, a istoriei științei din Basarabia/RSS Moldovenească/Republica Moldova, doctor în istorie (1984), conferenţiar cercetător (1995). Autor a cca 70 de lucrări ştiinţifice, inclusiv patru studii monografice. Între 1977 şi 1995 a activat la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiințe a RSS Moldoveneşti/Moldovei, în calitate de laborant superior, cercetător ştiinţific stagiar, cercetător ştiinţific superior, şef de sector. A exercitat funcţii ştiinţifice și manageriale în aparatul Prezidiului (1995–2004), al Consiliului Suprem pentru Ştiinţă și Dezvoltare Tehnologică (2004) și al Secţiei de Ştiinţe Umanistice și Arte a Academiei de Ştiinţe a Moldovei (2005–2009). Director interimar (2009–2010), director adjunct interimar (2010), şef al Centrului de Studii Istorice (2011–2013) al Institutului de Istorie, Stat şi Drept al AŞM. Între 2013 și 2014 a activat în cadrul Institutului de Studii Enciclopedice al Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

Cuvinte-cheie: Ion Jarcuţchi, istoric, istoria științei, Academia de Ştiinţe a Moldovei, Basarabia, Republica Moldova.

REPERE BIOGRAFICE

Ion Jarcuţchi (foto 1, 2, 4) s-a născut la 29 iunie 1948 în satul Bocșa (Risipeni), raionul Fălești, într-o familie de ţărani-colhoznici. Mama Ecaterina și tata Ion, părinți a trei băieți – Ion, Gheorghe și Tudor –, erau oameni axați pe valori ale muncii fizice, cu un bun simț al datoriei civice și morale. Anul 1948, anul nașterii lui Ion Jarcuțchi, a fost puternic marcat de urmările pe care au avut a le îndura sătenii – al foametei organizate de sovietici (foametecid) în anii 1946–1947, al deportărilor staliniste și al colectivizării.

Totuși, Ion Jarcuțchi a beneficiat din plin de experiența învățătorilor săi care au activat în perioada interbelică și aveau o temeinică pregătire intelectuală. Potrivit istoricului Ion Chirtoagă: „Cei născuţi în anul 1948 aveau o mică prioritate faţă de generaţia anterioară de copii, deoarece ei n-au fost nevoiţi să treacă prin foametea cumplită din 1947, care, spre exemplu, a secerat 52 % dintre copiii născuţi în 1945, iar alţii au avut probleme de sănătate. O altă prioritate a «paşoptiştilor» consta în faptul că deja în şcoala medie ei au însuşit o veritabilă limbă literară română[1], pe care Ion Jarcuţchi o

[1] Se are în vedere revenirea la regulile gramaticale românești

Foto 1. Ion Jarcuțchi, militar în Republica Democrată Germană, 1973.

Foto 2. Ion Jarcuțchi cu soția Galina și prima nepoțică Milena, 2012.

va utiliza cu succes în cariera sa de savant și la întocmirea documentelor oficiale. Însă ei au fost ultimii care în urma reformelor, pe alocuri, puțin inspirate ale lui Nikita Hrușciov, au absolvit școala medie de 11 ani" [1, p. 5].

După absolvirea școlii medii, Ion Jarcuțchi a depus documentele la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Chișinău, însă, în contextul unui concurs foarte mare, nu a fost admis. De aceea, în perioada septembrie 1966 – iunie 1967 a fost nevoit să activeze în gospodăria colectivă. S-a angajat în calitate de laborant în Laboratorul de semințe și de șef al depozitului de preparate chimice și de îngrășăminte minerale din colhozul „V.I. Ceapaev" din satul de baștină, la încărcarea și descărcarea pesticidelor din depozite [2, f. 4v]. După cum a mărturisit ulterior familiei, la aceste munci nu erau luate măsuri elementare de protecție. Or, acest fapt, la un anumit moment al vieții, s-a răsfrânt negativ asupra stării sale de sănătate. Concomitent, în caracteristica semnată de I. Mosoreti, secretarul organizației comsomoliste primare din colhozul „V.I. Ceapaev", se menționa că sub conducerea lui Ion Jarcuțchi s-au organizat întreceri sportive [3, f. 5].

Înzestrat cu inteligență nativă, discipol al unor dascăli de vocație, Ion Jarcuțchi, ca și alți tineri din generația sa, nu își vedea viitorul legat de activitatea în colhoz, tinzând să se afirme pe tărâm intelectual. Eșecul neadmiterii la Facultatea de Istorie se pare că a înclinat preferințele lui Ion Jarcuțchi spre studii juridice, fapt ce reiese din recomandarea semnată de C. Moșanu, secretarul organizației primare de partid al colhozului „V.I. Ceapaev" și de N. Moldovan, președintele colhozului, care îl recomandau pentru „a fi audient la Institutul Juridic" [3, f. 4]. Până la urmă, a ales totuși Facultatea de Istorie, la care, după ce a susținut cu succes examenele de admitere, și-a făcut studiile în anii 1967–1972. În paralel, a studiat și la Facultatea de Profesii Obștești, obținând calificarea de lector.

în a doua jumătate a anilor 1950, deși limba română în continuare era numită „moldovenească".

Deja în anii studenției i-au fost remarcate capacitățile de cercetător: la elaborarea tezei de licență el folosea nu doar sursele din biblioteca universității, ci colecta materiale și în sala de lectură a Arhivei de Stat a RSS Moldovenești. Totodată, participa activ la cercuri științifice studențești. Colegi de facultate i-au fost Andrei Galben, Valeriu Popovschi, Aurel Sâmboteanu ș.a., ulterior cercetători și cadre didactice universitare în domeniul istoriei, precum și manageri. Examenele de licență (Istoria Partidului Comunist al URSS, Istoria URSS și Istoria Universală) și teza de licență le-a susținut cu calificativul „excelent". La realizarea tezei de licență cu titlul „Moldova și războiul ruso-turc din anii 1806–1812" a fost îndrumat de profesorul Mihail P. Muntean [4, ff. 8-9v], un cercetător inspirat al documentelor de arhivă, pasiune transmisă și discipolilor săi.

Ion Jarcuţchi a făcut parte din cea de-a treia promoţie de absolvenţi ale Facultăţii de Istorie, care au fost instruiţi la Catedra militară în calitate de ofiţeri în rezervă. După absolvirea facultăţii, a îndeplinit serviciul militar între 5 iulie 1972 – 12 iulie 1974 în cadrul Grupului de trupe ale Armatei Sovietice dislocate în Republica Democrată Germană („ГСВГ"). A fost comandant de pluton (septembrie 1972 – iulie 1972), deținător al gradului militar de locotenent-major (1 iunie 1974), iar după un cantonament – de căpitan (6 noiembrie 1985) [5, pp. 150-153]. În contextul unui stat totalitar, închis pentru lumea externă, serviciul militar în Germania de Est a constituit o formă de cunoaștere a unui alt mod de viață, de esență occidentală. Or, tânărul absolvent al unei facultăți profund ideologizate era surprins de acuratețea germanilor, imagine contrastantă cu cea promovată de propaganda sovietică. Aceasta i-a ajutat să-și formeze o viziune critică față de realitatea sovietică, având posibilitate să-și demonstreze deschis atitudinea sa deja după căderea regimului comunist.

După demobilizare, în perioada 15 noiembrie 1974 – 15 noiembrie 1977, Ion Jarcuțchi a fost doc-

torand la secția de zi în cadrul Sectorului de istorie a Moldovei până în perioada presovietică din cadrul Institutului de Istorie „Iachim S. Grosul" al Academiei de Științe a RSS Moldovenești. La 17 noiembrie 1977, Ion Jarcuțchi a depus o cerere pe numele doctorului (habilitat) Boris Vizeru, director al Institutului de Istorie, pentru a fi angajat în calitate de laborant superior [6, f. 8]. După aprobarea cererii, a activat în această funcție de la 18 noiembrie 1977, cu un salariu de 92 ruble pe lună și cu specificarea că „nu i se oferă spațiu de locuit" [4, f. 6]. La 29 septembrie 1978 a fost avansat în funcția de cercetător științific inferior.

După susținerea cu succes a tezei de doctorat (1984) a fost numit cercetător științific superior în sectorul nou format, de istorie a Moldovei în perioada capitalismului, denumire dată atunci Epocii Moderne (18 februarie 1986). La 15 august 1990, în cadrul sectorului respectiv, a fost numit în calitate de conducător al Grupului de studiere a istoriei social-politice și a culturii Moldovei în sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. În iunie 1991, în urma restructurării Institutului de Istorie a fost ales pe bază de concurs în funcția de cercetător științific coordonator, șef al grupului de studiere a vieții culturale în Basarabia și Transnistria în Epoca Modernă. În calitate de șef de grup, „a participat la elaborarea direcțiilor generale și temelor de studiu, coordonând investigațiile respective" [6, f. 57]. Drept temă de cercetare a avut „Cultura și spiritualitatea românească din Basarabia și Transnistria în sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea" [6, f. 47].

În anii 1990, în cadrul Academiei de Științe a Moldovei au fost inițiate cercetări fundamentale în domeniul istoriei științei din Moldova. La 14 octombrie 1991, la inițiativa directorului interimar al Institutului de Istorie Andrei Eșanu, cu susținerea vicepreședintelui Academiei de Științe a Moldovei, acad. Sergiu Rădăuțanu, a fost fondat Sectorul de istorie a științei și tehnicii din Moldova. În anul 1993, Ion Jarcuțchi a fost numit în funcția de șef interimar al sectorului respectiv.

La 19 aprilie 1995, Ion Jarcuțchi a fost numit prin transfer în funcția de locțiitor al secretarului științific general al Academiei de Științe a Moldovei și șef al Secției Principale de Organizare a Științei. Totodată, pentru perioada de încercare la noua funcție, i s-a păstrat cea de șef al Sectorului de istorie a științei. După un termen de două luni, la 21 iunie 1995, a fost confirmat în noua funcție [6, ff. 68-69]. Transferul a fost realizat la propunerea m. c. Demir Dragnev, director al Institutului de Istorie, care l-a recomandat pe Ion Jarcuțchi în această funcție acad. Andrei Andrieș, președintele Academiei de Științe a Moldovei. Era o formă de a reprezenta interesele Institutului de Istorie în cadrul celui mai înalt științific din cadrul noului stat independent.

În legătură cu reorganizarea Prezidiului AȘM din 30 noiembrie 2004, Ion Jarcuțchi a fost eliberat din funcția de șef al Secției Principale de Organizare a Științei și transferat în funcția de şef-adjunct al Direcției Generale Politică în sfera științei și inovării a aparatului Administrativ al Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al AȘM [6, ff. 80-83].

Între 3 ianuarie 2005 și 12 ianuarie 2009, Ion Jarcuțchi a deținut funcția de secretar științific al Secției de Științe Umanistice și Arte al Academiei de Științe a Moldovei, academician-coordonator fiind membrul titular Alexandru Roșca [6, f. 65, 85]. Concomitent, în 2007, prin decret prezidențial, Ion Jarcuțchi a fost desemnat în calitate de secretar al Comisiei Naționale pentru pregătirea editării *Enciclopediei Moldova* [7].

La 13 ianuarie 2009 a fost transferat în funcția de director interimar al Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM, funcție pe care o deținut-o până la 16 martie 2010. Ulterior va fi numit director adjunct interimar (2010). În 2011, Ion Jarcuțchi a depus dosarul pentru funcția de șef al Centrului de Studii Istorice al aceluiași institut. În programul de activitate științifico-organizatorică și de cercetare științifică candidatul în postul respectiv a prezentat o caracteristică generală a structurii științifice nominalizate: „În pofida exodului de cadre care s-a produs în ultimii ani, Centrul de Studii Istorice dispune la moment de un veritabil potențial științific uman, capabil, în linii mari, să facă față cerințelor timpului, să realizeze diverse obiective științifice majore. Drept argument în favoarea acestei afirmații servesc rezultatele științifice obținute de către colaboratorii Centrului în perioada recentă. Misiunea principală a Centrului rezidă nu numai în menținerea și promovarea acestui spirit creativ, dar și în a-l multiplica" [8]. În calitate de șef al Centrului de Studii Istorice al Institutului de Istorie, Stat și Drept Ion Jarcuțchi a activat până în anul 2013 [6, f. 97].

Totodată, a menținut o colaborare fructuoasă cu Institutul de Studii Enciclopedice al Academiei de Științe a Moldovei: elaborând studii complexe, a venit cu propuneri valoroase de a eficientiza activitatea noului institut [9, 176 p.; 10, p. 7; 11, pp. 41-47]. Printr-un demers adresat la 5 septembrie 2008 acad. Gheorghe Duca, președinte al Academiei de Științe a Moldovei, Ion Jarcuțchi solicita acordarea unui concediu din cont propriu în perioada 10–12 septembrie 2008 în vederea definitivării compartimentului „Istoria Moldovei în Perioada Modernă" pentru ediția enciclopedică *Republica Moldova* [6, f. 92]. În anii 2013–2014, Ion Jarcuțchi a activat în calitate de cercetător științific coordonator la Institutul de Studii Enciclopedice al AȘM [12]. A fost unul dintre coautorii conceptului

proiectului instituțional „Istoria științei academice din Republica Moldova cu elemente de scientometrie: studii, documente și materiale (1946–2016)” [13].

Ion Jarcuțchi a decedat la 4 aprilie 2014. Slujba de înmormântare a avut loc la Biserica „Întâmpinarea Domnului” a Universității de Stat din Moldova, fiind oficiată de preotul Octavian Moșin. A fost înmormântat la Cimitirul „Sfântul Lazăr” din Chișinău.

TEZA DE DOCTORAT

În octombrie 1974, în vederea admiterii la doctorat, Ion Jarcuțchi a elaborat, în baza tezei de licență, referatul cu titlul „Eliberarea Basarabiei de sub jugul turcesc în anul 1812”. Lucrarea a fost structurată în trei părți: 1. Situația social-economică a Moldovei la începutul sec. al XIX-lea; 2. Războiul ruso-turc din anii 1806–1812. Participarea moldovenilor în acest război; 3. Tratatul de pace ruso-turc. Pacea de la București și semnificația ei [4, ff. 11-53]. De menționat că materialul se întemeia, în exclusivitate, pe surse de arhivă. Autorul a studiat documente inedite de la Arhiva Centrală de Stat a RSSM. Doar în *Introducere* și în *Concluzii* erau incluse unele constatări declarative în spiritul timpului despre „rolul eliberator al Rusiei”.

După susținerea cu succes a examenelor de admitere la doctorat (aspirantură) pe 18 noiembrie 1974, președintele Academiei de Științe a RSSM a semnat Ordinul de înmatriculare a lui Ion Jarcuțchi la specialitatea 07.00.02. *Istoria URSS*. În calitate de conducător științific a fost numit Victor I. Jucov, doctor (candidat) în științe istorice, cercetător științific superior la Institutul de Istorie [4, f. 55].

Urma să fie stabilită tema tezei. Conducătorul științific, V.I. Jucov, și colegii lui specializați în istoria modernă a Basarabiei au constatat că la acea etapă nu era cercetată istoria socio-economică a spațiului din stânga Nistrului de până la 1917, ulterior parte din RASSM (1924) și apoi din RSSM (1940).

În istoriografia sovietică istoria acestui spațiu de până la 1917 era considerată drept parte componentă a istoriei Moldovei. În consecință, lui Ion Jarcuțchi i-a fost propusă tema „Dezvoltarea industriei și a comerțului în raioanele din stânga Moldovei (*sic!*) în perioada postreformă (1861–1905)”, care a fost aprobată la 15 aprilie 1975 în cadrul ședinței Consiliului științific al Institutului de Istorie [2, f. 14]. Incluzându-se în cercetarea problemei alese Ion Jarcuțchi a pus la îndoială veridicitatea formulei „stânga Moldovei” și, drept urmare, la solicitarea conducătorului său științific, la 1 decembrie 1983, Consiliul științific a modificat titlul tezei. În noua redacție tema a fost intitulată: „Dezvoltarea industriei și a comerțului în raioanele moldovenești din stânga Nistrului în perioada postreformă (1861–1905)” [2, f. 15].

Actualitatea temei era argumentată prin importanța politică de a demonstra premisele istorice ale concentrării industriale în această zonă și ale procesului de constituire a clasei muncitoare din viitoarea RSSM. În realitate, după cum s-a constatat după căderea regimului sovietic, concentrarea potențialului industrial în stânga Nistrului constituia o strategie premeditată a conducerii sovietice.

În anii 1981–1983, Ion Jarcuțchi a publicat pe tema tezei de doctorat (candidat în științe) 4 articole științifice în volum total de 4,6 coli de autor și a participat la conferințe științifice de nivel republican. Articolele științifice erau consacrate studierii istoriei dinamicii populației [14, pp. 175-190], a mișcării muncitorești [15, pp. 46-53], dezvoltării relațiilor capitaliste [16, pp. 153-181; 17, pp. 13-18] din raioanele din stânga Nistrului.

Teza de doctorat a fost elaborată în baza unui vast material arhivistic și a surselor publicate, fiind cercetate subiecte referitoare la constituirea pieței interne, a structurilor comerciale (iarmaroace, piețe, tarabe), asortimentului de mărfuri și modificarea acestuia, conexiunilor comerciale în plan regional. La fel, a fost analizată evoluția industriei.

Pe 19 ianuarie 1984, teza de doctorat a fost discutată la ședința Sectorului de istorie a Moldovei din perioada presovietică a Institutului de Istorie și recomandată în unanimitate pentru a fi prezentată la următoarea etapă [18, f. 55, 59].

În aprilie 1984, Ion Jarcuțchi a depus cererea de acceptare a tezei de doctorat pentru a fi prezentată în cadrul Consiliului științific specializat D 012.050I de susținere a tezelor de doctorat din cadrul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a RSS Moldovenești [18, f. 19]. În profilul cerințelor epocii, drept scop al cercetării a fost enunțată „Investigarea procesului dificil de dezvoltare a industriei și comerțului, de stabilire a relațiilor capitaliste, de formare a unităților locale ale proletariatului rus” în raioanele moldovenești din stânga Nistrului [19, 21 p.].

Membrii Consiliului științific specializat au fost: V. Țaranov (președinte), G. Topuzlu (secretar științific), I. Copanschi, V. Mocreac, D. Dragnev, A. Esaulenco, V. Jucov, A. Lazarev, A. Lisețchi, L. Repida, M. Rotaru, P. Sovetov, C. Stratievschi, M. Sâtnic, D. Șemealcov [18, f. 16-18]. Avize favorabile în vederea susținerii tezei au prezentat Teo-Teodor Marșalcovschi, dr. (candidat) în istorie, conferențiar universitar la Institutul Pedagogic de Stat „Alecu Russo” din Bălți; Constantin Sâmboteanu, dr. (candidat) în istorie, conferențiar universitar la Catedra de istorie a Moldovei

de la Universitatea de Stat din Chișinău; P. Dmitriev, dr. (candidat) în istorie, cercetător științific superior la Secția de Etnografie și Studiul Artelor de la Academia de Științe a RSSM; S. Custreabova, dr. (candidat) în istorie, conferențiar la Catedra de istorie a URSS a Institutului Pedagogic „Ion Creangă" din Chișinău [18, ff. 20-29; 44-50].

În avizul semnat de V.I. Jucov, conducătorul științific al tezei de doctorat, se punea accentul pe suportul documentar al lucrării. „S-au studiat fondurile arhivistice de bază din țară: Arhiva Istorică Centrală de Stat a URSS, Arhiva de Stat a regiunii Odesa, Arhiva de Stat a regiunii Hmelnițki, Arhiva de Stat a regiunii Herson. La fel, au fost utilizate materiale statistice publicate ale instituțiilor regionale și ale altor organizații, informații despre starea economică a regiunii din literatura de până la revoluție. De menționat faptul că o bună parte din materialul analizat, I.I. Jarcuțchi îl pune în circuitul științific în premieră" [18, ff. 51-52].

Ca referenți științifici au fost desemnați Anatolii M. Lisețki, doctor (habilitat) în științe istorice, profesor universitar, șeful Catedrei de istorie a URSS de la Universitatea de Stat din Chișinău și Natalia Kaliujko, doctor în științe istorice, conferențiar universitar la Catedra de istorie a RSS Ucrainene, istoriografie și izvoare istorice a Universității de Stat din Odesa „I.I. Mecinikov" [18, ff. 10-11]. În referatul lui Anatolii M. Lisețki se menționa faptul că teza de doctorat a lui Ion Jarcuțchi „reprezintă prima cercetare în istoriografia moldovenească a unei lucrări specializate, finalizate ca un produs științific în urma unei investigații, care conține o problemă de actualitate științifică prin prisma evoluției sociale și economice a teritoriului pus în discuție și care are o importanță majoră pentru cercetarea istoriei Moldovei în epoca capitalistă" [18, f. 36]. Natalia Kaliujko a subliniat că teza de doctorat constituie un aport la „reflectarea unei problematici a ținutului natal al unuia dintre cele mai mari raioane ale Moldovei" [18, f. 42].

Teza de doctorat a fost susținută cu succes în ziua de 25 mai 1984. La ședința de susținere publică a lucrării a intervenit acad. Artiom Lazerev, originar din spațiul din stânga Nistrului, care a ținut să menționeze: „Acei care studiază istoria Moldovei (*sic!*) cunosc că în diferite lucrări, care abordează probleme de istorie ale malului stâng ale Nistrului, sunt anumite nuanțe. […] Jarcuțchi Ion este un pionier, a realizat o muncă consistentă și a adus o contribuție majoră în studierea aspectelor actuale, însă slab studiate referitoare la istoria Moldovei în perioada capitalistă" [18, f. 82].

La 15 iunie 1984, m. c. V. Țaranov, președintele Consiliului științific specializat D 012.0501 de susținere a tezelor de doctorat din cadrul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a RSS Moldovenești, a transmis dosarul lui Ion Jarcuțchi Comisiei Superioare de Atestare de sub egida Sovietului de Miniștri al URSS, la 24 octombrie 1984, i-a atribuit titlul de doctor (candidat) în istorie [6, f. 11, 35].

DIRECȚII DE CERCETARE ȘI LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE

În anii care au urmat după susținerea tezei de doctor (candidat) în istorie, domeniile cercetărilor științifice vizate de Ion Jarcuțchi au inclus mai multe direcții: dezvoltarea social-economică a spațiului din stânga Nistrului în a doua jumătate a sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea; confruntări diplomatice în ajunul și în perioada semnării Tratatului de pace ruso-turc de la 28 mai 1812; istoria științei, cercetări enciclopedice, biografii științifice etc.

Primul studiu monografic publicat de Ion Jarcuțchi a fost elaborat în baza tezei de doctorat [20, 166 p.]. Această lucrare a fost apreciată pozitiv și peste hotare (Polonia) [6, f. 48]. Ulterior, el a continuat tema cercetării prin abordarea subiectului proprietății funciare țărănești în stânga Nistrului [21, pp. 207-222], a migrației țăranilor din județul Tiraspol în Siberia [22, pp. 96-109]. Tema istoriei spațiului din stânga Nistrului a fost valorificată și prin lucrări didactice [23, 192 p.], sinteze [24], studii enciclopedice [25, pp. 166-181], fiind, totodată, și redactor responsabil la alte lucrări științifice [26, 216 p.].

În ultimii ani ai „perestroikăi" gorbacioviste și în primii ani de după căderea regimului comunist, cercetătorii Institutului de Istorie au întreprins primii pași în direcția expunerii de pe poziția adevărului științific al istoriei noastre naționale. În acest scop, a fost inițiată editarea unei serii de micromonografii consacrate celor mai actuale probleme din istoria Moldovei. În procesul respectiv s-a inclus și Ion Jarcuțchi. Deoarece era deja familiarizat cu materialul documentar, inclusiv de arhivă, pe o temă crucială din istoria românilor – anexarea Basarabiei la Imperiul Rus în 1812, direcția Institutului i-a propus să elaboreze în colaborare cu Vlad Mischevca, care cerceta ca temă de plan (și doctorat) acest subiect, un studiu monografic extins. În 1992, autorii au publicat lucrarea *Pacea de la București (din istoria diplomatică a încheierii Tratatului de pace ruso-turc de la 16 (28) mai 1812)* [27, 200 p.]. În 1993, grație cererii sporite a cititorilor tirajul cărții, de 1 364 de exemplare, a fost suplimentat, cu ajutorul financiar din partea sponsorilor (SRL „IMCO"), cu încă 3 000 de exemplare. Cartea a fost, de asemenea, difuzată în România și în Franța. Această temă, una esențială pentru istoria națională din perspectiva noilor metodologii ale

Foto 3. Prima carte din colecția „Istoria științei".

Foto 4. Ion Jarcuțchi, cronicar al științei, 2003.

științei istorice, era cercetată sub următoarele aspecte: apariția Problemei basarabene, a relațiilor diplomatice din cadrul chestiunii orientale și a impactului acestora asupra Principatelor Române în perioada Războiului ruso-turc din anii 1806–1812 și a încheierii Tratatului de Pace de la București (16 (12) mai 1812).

Rezultatele cercetării au fost înalt apreciate în recenziile istoricilor din Republica Moldova (E. Baidaus) [28, pp. 78-80] și România (A. Goșu [29, pp. 386-387], C. Bocioacă [30]), precum și în scrisori (primite și publicate de V. Mischevca) adresate autorilor de către somități ale istoriografiei românești. Astfel, cunoscutul specialist în istoria relațiilor internaționale din Epoca Modernă, istoricul ieșean, dr. Leonid Boicu, scria: „Satisfacția mea este cu atât mai mare cu cât punctele noastre de vedere aproape că nu se deosebesc. Așa se întâmplă sau ar trebui să se întâmple, dacă se pleacă de la sursa documentară autentică și țintește spre adevăr, respectând cu sfințenie regulile actului de elaborare științifică. Ați scris o carte solidă și frumoasă, din anumite puncte de vedere o premieră în istoriografia temei" [31, p. 370]. Academicianul Paul Cernovodeanu, la rândul său, menționa: „Țin să aliniez felicitările mele și pentru izbutita monografie despre Pacea de la București din 1812 și răpirea Basarabiei pe care am folosit-o cu mult spor în mai multe lucrări ale mele" [32, p. 132].

A doua ediție a acestei monografii [33, 408 p.], apărută în 2015, a fost revăzută și adăugită (cu un volum dublat), elaborată în lumina noilor realizări ale istoriografiei contemporane, având la bază materialul documentar din arhivele ruse și otomane publicate într-un șir de colecții. Din cauza sfârșitului prematur, Ion Jarcuțchi n-a reușit să vadă lucrarea publicată, îngrijirea finală cu adăugirile substanțiale fiind realizate de coautorul Vlad Mischevca. Subiectele respective au fost abordate de Ion Jarcuțchi și în unele studii și articole publicate pe parcurs [34, pp. 67-73; 35, pp. 1-9; 36, pp. 5-24; 37, pp. 136-158]. Astfel, el a susținut o comunicare la Manifestarea comemorativă organizată de Academia de Științe a Moldovei cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu (Chișinău, 16 iunie 2011) – „Nicolae Titulescu și problema Basarabiei în perioada interbelică" [38, p. 3].

O altă preocupare a sa științifică ține de istoria culturii și spiritualității românești din Basarabia în Epoca Modernă [39, pp. 251-261]. A avut ca temă de cercetare și comunitățile naționale minoritare (diaspora greacă) din spațiul pruto-nistrean [40, pp. 179-181].

O direcție științifică pe care a promovat-o Ion Jarcuțchi a fost cea a istoriei științei din Moldova și care a fost inițiată prin publicarea biografiilor științifice. Este autorul microbiografiilor a 29 de personalități care au contribuit esențial la dezvoltarea științei și culturii naționale, printre acestea numărându-se membri ai Academiei Române, ai Academiei URSS, cum ar fi: Lev S. Berg, Ștefan Ciobanu, Nicolae Dimo, Nicolae Donici, B.P. Hasdeu, Al. Hâjdeu, V. Stroescu, P. Halippa, I. Inculeț, P. Gore, I. Frățiman, Kiril P. Ianovskii, Alexandru Al. Kociubinskii, Ion Suruceanu, Nicolae Zelinski, A. Sciusev, Alexandru Frumkin etc. Portretele biografice includ și repere din opera științifică a personalităților respective [41, 128 p.]. Lucrarea a fost editată în contextul marcării semicentenarului fondării primelor instituții academice din Moldova [41, p. 3].

Ion Jarcuțchi a contribuit esențial la elaborarea istoriei Academiei de Științe a Moldovei, valorificate editorial prin studii, articole științifice și enciclopedice [42, pp. 23-35; 43, pp. 27-28; 44, pp. 5-16; 45, pp. 5-21]. A elaborat în coautorat un studiu enciclopedic referitor la evoluția științei în spațiul pruto-nistrean [46, pp. 380-399], un articol științific de sinteză privind știința istorică în perioada sovietică și postsovietică [47, pp. 3-16]. Împreună cu colegii săi de la Academia de Științe a Moldovei a promovat imaginea celui mai înalt for științific din Republica Moldova [48, 490 p.; 49,

pp. 183-186]. Aportul lui Ion Jarcuțchi la istoria științei academice din RSSM a fost generalizat prin participarea sa activă la elaborarea primei sinteze științifice, care include premisele istorice și evoluția Academiei de Științe a Moldovei în cadrul Bazei (1949–1949) și Filialei (1949–1961) Academiei de Științe a URSS, ulterior a Academiei de Științe a RSS Moldovenești/ Moldovei (1961–2006). Sinteza prezintă în linii generale locul și rolul Academiei de Științe a Moldovei – instituție unică care a contribuit la dezvoltarea științifică, socioeconomică și cultural-spirituală a țării. La elaborarea lucrării Ion Jarcuțchi a participat în calitate de coordonator al volumului (împreună cu D. Dragnev), autor și coautor al Părții I (*Crearea și dezvoltarea cadrului instituțional*, pp. 7-190) și a paragrafului 2 (*Științe umanistice și arte*, pp. 191-262) din Partea II (*Evoluția cercetărilor științifice. Realizări și perspective*).

În context menționăm și faptul că dările de seamă despre activitatea științifică și științifico-organizatorică a Academiei de Științe a Moldovei pe parcursul anilor 1995–2004 au fost publicate sub îngrijirea doctorului în istorie Ion Jarcuțchi [6, p. 79].

Ion Jarcuțchi este autorul primei cărți [50, 272 p.] din colecția „Istoria științei" – *Comisia Gubernială Științifică a Arhivelor din Basarabia (sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX)* (foto 3) [51, pp. 153-154]. Lucrarea a fost elaborată sub egida Institutului de Studii Enciclopedice și al Institutului de Istorie, Stat și Drept ai Academiei de Științe a Moldovei. În baza unui bogat material documentar de arhivă și a surselor publicate, autorul a descris activitatea Comisiei Guberniale a Arhivelor din Basarabia – prima instituție științifică cu profil umanistic din spațiul pruto-nistrean, creată în 1895 și condusă de oameni de cultură românească – N. Codreanu (președinte) și Ion Halippa (secretar). Subordonată Academiei de Științe a Rusiei, Comisia, după cum a constatat Ion Jarcuțchi, a cooperat cu Academia Română, care a pus la dispoziția instituției literatură științifică în limbile română, franceză și germană. Autorul a analizat minuțios conținutul celor trei volume, editate de Comisie, care cuprind documente și studii referitoare la istoria orașului Chișinău și alte cercetări istorice din istoria Basarabiei.

Monografia include un *Cuvânt introductiv*, 3 capitole (I. *Mediul cultural-științific în Basarabia la răscrucea secolelor XIX–XX: tradiții, evoluții și tendințe;* II. *Instituirea, structura și componența numerică a Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Basarabia;* III. *Activitatea Comisiei în anii 1898–1903*), *Considerații finale*). În volum sunt publicate peste 100 de unități ilustrative. Discursul științific este însoțit de circa 300 de note și referințe bibliografice, incluzând biografiile personalităților menționate. Anexele înglobează documente de epocă, opera științifică a comisiei, discursuri de recepţie etc. Prin subiectul abordat autorul a validat opera Comisiei Guberniale Ştiinţifice a Arhivelor din Basarabia, care a activat în condiţii acerbe de supravieţuire impuse de regimul ţarist în problema naţională, menţinându-și totodată valoarea incontestabilă în timp.

Faptul că Ion Jarcuțchi a abordat multilateral istoria științei este nemijlocit legat de biografia sa: cea mai mare parte a activității profesionale a fost consacrată cercetării științifice și manageriale din cadrul Academiei de Științe a Moldovei, în mod special al Institutului de Istorie.

POPULARIZAREA ȘTIINȚEI ȘI ALTE ACTIVITĂȚI

Potrivit indicatorilor de epocă ale regimului sovietic, cercetătorii științifici urmau să disemineze rezultatele științifice. În consecință, Ion Jarcuțchi a publicat studii cu conținut istoric în presa republicană [52] și în ediții enciclopedice [53, p. 286]. Până la proclamarea independenței Republicii Moldova, aceste materiale erau elaborate în spiritul timpului, de justificare a politicii imperiale rusești în Basarabia. Ulterior a popularizat știința în conformitate cu noile abordări teoretico-metodologice ale istoriografiei naționale românești.

Ion Jarcuțchi a deținut, de asemenea, o serie de funcții obștești în domeniul științei. Până în 1990, a fost vicepreședinte al organizației primare „Știința" a Institutului de Istorie, ajutorul secretarului științific al Consiliului științific pe problema „Legitatea evoluției istorice și schimbarea formațiunilor social-economice în Moldova (perioada presovietică) [2, f. 6]. A exercitat funcția de președinte al Consiliului tinerilor cercetători al Institutului de Istorie.

După 1990 a fost membru al Consiliului științific al Institutului de Istorie, al Colegiilor de redacţie al publicațiilor științifice „Revista de Istorie a Moldovei" (1990–1991; 1994–2008; 2009–2013); „Cohorta. Revistă de Istorie Militară" (2008–2014); „Revista Militară. Studii de securitate și apărare" (2009–2014), «Историческое пространство. Международный исторический журнал» (2009–2014), „Enciclopedica. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice" (2010–2014). În 1994 a fost confirmat în postul de secretar științific al Consiliului pentru obţinerea gradelor științifice de doctor habilitat și de doctor în științe istorice. La fel, a desfășurat o prodigioasă activitate științifico-editorială. A participat la manifestări științifice organizate la Moscova, Chișinău, Taraclia ș.a.

PROFIL DE PERSONALITATE

Colegii care au activat alături de Ion Jarcuțchi au scos în evidență profilul său complex de personalitate: „Dispune de bune capacități organizatorice" [4, ff. 1-2]; „Serios, harnic și ambițios în realizarea cercetărilor științifice. […] disciplinat, este respectat de colegi" [2, ff. 6-6v]; De seriozitatea Domniei sale ne-am convins şi noi în vara anului 1969, când am fost împreună la lucrările de construcţie din Kazahstan, unde s-a manifestat ca o persoană harnică și disciplinată. Anume, aceste două calităţi remarcabile îl vor caracteriza pe Ion Jarcuţchi peste tot unde va activa şi îl vor ajuta să facă o carieră frumoasă" (Ion Chirtoagă) [1, p. 5]; „Tenace, înzestrat cu o mare putere de muncă, dând dovadă de un înalt grad de responsabilitate, de un profund respect faţă de semeni și înaintași, întotdeauna calm, blajin, săritor la nevoie, Ion Jarcuţchi știa să aplaneze cu delicateţe orice problemă apărută în cadrul activităţii manageriale, a fost un adevărat om de știință, un drag prieten, coleg, soţ, părinte și bunic" (Silvia Corlăteanu-Granciuc) [54, p. 161]; „Am colaborat cu Ion Jarcuțchi începând din anul 1974. S-a manifestat drept un cercetător serios, animat de descoperirea unor surse de arhivă la tema studiată; în relațiile sale cu colegii se distingea printr-un comportament inteligent, binevoitor, evita discuțiile sterile, părăsea pe neprins de veste spațiile unde se făceau declarații belicoase între participanți. Cu timpul a devenit un adevărat tutore al tinerilor cercetători pe care îi consulta în domeniul metodologiei cercetării și a selectării temei de studii. Unul dintre aceștia – Vlad Mischevca, și în prezent își amintește cu pietate și recunoștință despre îndrumările lui Ion Jarcuțchi la alegerea temei de doctorat, relații care s-au transformat cu timpul într-o sinceră prietenie" (Demir Dragnev); „Ion Jarcuțchi a fost un om de o cumsecădenie desăvârșită, era de o modestie cum rareori se mai întâlnește în ziua de astăzi. Mi-aduc aminte, fiind în procesul elaborării unui articol referitor la istoria activității Institutului de Istorie, Limbă și Literatură a Bazei/Filialei Moldovenești a AȘ a URSS [55, pp. 27-48], i-am solicitat câteva păreri în problema națională care se studia în cadrul instituției, recurgând și la provocarea memoriei acestuia pentru a avea un tablou complet. L-am rugat atunci să fac referire la el, ca la o veritabilă sursă de istorie orală, dar a refuzat categoric!" (Lidia Prisac).

Memoria Distinsului Om este purtată cu pietate de soția sa, Galina Caștanova, născută la 2 august 1950, care a activat în calitate de inginer-economist la Combinatul de Piele Artificială din Chișinău și de fiica Elena J. Keene (născută în 1985), stabilită în SUA, mamă a trei fiice.

PREMII ȘI DISTINCȚII

Activitatea științifică și managerială a lui Ion Jarcuțchi a fost apreciată cu diverse premii și distincții guvernamentale și academice. A fost laureat al Premiului Prezidiului Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti (1988), distins cu Diploma Guvernului Republicii Moldova (2005), Diploma de Recunoştinţă (1996), Diploma de Onoare (1998, 2008), Diploma de Merit (2009) ale Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Diploma de Merit a Institutului de Istorie a AȘM (2013). I s-a decernat Medalia „60 de ani ai Universităţii de Stat din Moldova" (2006), Medalia „60 de ani ai Academiei de Ştiinţe a Moldovei" (2006), „Ordinul de Onoare" (2009), Medalia „Dimitrie Cantemir" a Academiei de Ştiinţe a Moldovei (2013) [56, p. 538]. Medalia Fundaţiei Europene „Nicolae Titulescu" i-a fost înmânată de Adrian Năstase, preşedintele acestei Fundaţii din România „Nicolae Titulescu", la 16 iunie 2011, în incinta Academiei de Ştiinţe a Moldovei unde a avut loc Conferinţa ştiinţifică cu genericul „Nicolae Titulescu (1882–1941)".

BIBLIOGRAFIE

1. Chirtoagă I., Istoricul Ion Jarcuțchi la 65 de ani. În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 2 (940), 2013, 5.
2. Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: AȘCAȘM). F. 18, inv. 3, d. 51, f. 4v, 6-6v. 14, 15.
3. AȘCAȘM, inv. 4, d. 10743, f. 5.
4. AȘCAȘM, d. 1529, ff. 1-2, 6, 8v-9, 11-53, 55.
5. Xenofontov I. Militari moldoveni în Republica Democratică Germania. În: Revista Militară. Studii de securitate și apărare, nr. 2 (14), 2015, 150-153.
6. AȘCAȘM. F. 1, inv. 3, d. 8292, f. 8, 11, 35, 47, 48, 57, 65, 68-69, 79, 80-83, 85, 92, 97.
7. Decretul Preşedintelui Republcii Moldova nr. 1044 din 26 martie 2007, cu modificările ulterioare.
8. Arhiva curentă a Secției personal a Institutului de Istorie a Universității de Stat din Moldova. Dosarul personal Ion Jarcuțchi (dosarul nu este numerotat).
9. Probleme actuale ale cercetărilor enciclopedice. Simpoz. şt. intern. (2011; Chișinău). Materialele Simpozionului ştiinţific internaţional „Probleme actuale ale cercetărilor enciclopedice": 11–12 noiembrie 2010 /red.-şef: C. Manolache; resp. de ed.: I. Xenofontov. Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice (Tipogr. „Bons Offices" SRL), 2011, 176 p.
10. Manolache C., Ţăruş Didina, Xenofontov I. Institutul de Studii Enciclopedice: spre un model integrativ de cercetare academică. În: Liteartura și arta, 2 februarie 2012, 7.
11. Manolake K., Ksenofontov I. Entsiklopedicheskie issledovaniya v Respublike Moldova na sovremennom etape. În: Istoricheskiy opyt, aktual'nye problemy razvitiya rossiyskoy regional'noy entsiklopedistiki. Materialy Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii s mezhdunarodnym uchastiem, 27–28 sentyabrya 2012 gg., Ufa, 2012, 41-47.

12. Arhiva curentă a Centrului de Cercetări Enciclopedice al Bibliotecii Științifice (Institut) „Andrei Lupan", Universitatea de Stat din Moldova. Dosarul personal Ion Jarcuțchi.

13. Proiectul „Istoria științei academice din Republica Moldova cu elemente de scientometrie: studii, documente și materiale (1946–2016)". Codul proiectului: 15.817.06.09A. Termen de realizare: 2015–2019. Director de proiect: I.V. Xenofontov.

14. Zharkutskiy I.I. Spiski naselennykh mest kak istochnik k izucheniyu dinamiki narodonaseleniya Tiraspol'skogo uezda (1859–1905 gg.). În: Problemy istochnikovedeniya istorii Moldavii perioda feodalizma i kapitalizma. Kishinev: Shtiintsa, 1983, 175-190.

15. Zharkutskiy I.I. O chislennost' rabochikh v moldavskom v Podnestrov›ya v poreformennyy period (1861–1905 gg.). În: Izvestiya AN MSSR. Seriya obshchestvennykh nauk, nr. 2, 1981, 46-53.

16. Zharkutskiy I.I. Razvitie melkotovarnoy promyshlennosti v levoberezhnykh uezdakh Nizhnego Podnestrov'ya vo vtoroy polovine XIX – nachale XX v. În: Istoricheskiy akt 1812 goda i ego znacheniya v sud'bakh moldavskogo naroda, Kishinev: Shtiintsa, 1982, 153-181.

17. Zharkutskiy I.I. Nekotorye aspekty torgovykh svyazey levoberezhnykh uezdakh Nizhnego Podnestrov'ya s Bessarabiey v 1860–1900. În: Izvestiya AN MSSR. Seriya obshchestvennykh nauk, nr. 2, 1983, 13-18.

18. AȘCAȘM. F. 18, inv. 3, d. 51, ff. 10-11, 16-18, 19, 20-29, 36, 42, 44-50, 51-52, 55, 59.

19. Zharkutskiy I.I. Razvitiya promyshlennosti i torgovli v levoberezhnykh rayonakh moldavskogo Podnestrov'ya v poreformennyy period (1861–1905 gg.). Spetsial'nost' 07.00.02 – Istoriya SSSR. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni kandidata istoricheskikh nauk, Kishinev, 1984, 21 s.

20. Zharkutskiy I.I. Razvitiya promyshlennosti i torgovli v levoberezhnykh rayonakh moldavskogo Podnestrov'ya v poreformennyy period (1861–1905 gg.) /Otv. red. V.I. Zhukov, Kishinev: Shtiintsa, 1985, 166 p.

21. Zharkutskiy I.I. Din istoria proprietății funciare țărănești din spațiul din stânga Nistrului în perioada post-reformă (1861–1905). În: V. Tomuleţ, I. Șarov, I. Ojog, A. Zanoci (ed.), In memoriam professori Mihai Muntean: studii de istorie modernă, Chișinău: Cartididact, 2003, 207-222.

22. Zharkutskiy I.I. Unele considerații privind migrarea țăranilor din județul Tiraspol în Siberia la finele secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 4, 2005, 96-109.

23. Dragnev D., Chirtoagă I., Jarcuțchi I., Negru Elena. Din istoria Transnistriei (în contextul istoriei naționale). Materiale didactice pentru școala de cultură generală din Transnistria. Chișinău: Civitas, 2001, 192 p.

24. Chirtoagă I., Jarcuțchi I., Negru Elena [et al.]. O istorie a regiunii transnistrene din cele mai vechi timpuri până în prezent. Chișinău: Civitas, 2007, ed. I, 520 p. [cota parte: 175-264, 7,8 coli de autor]; 2011, ed. II.

25. Jarcuțchi I. Basarabia și spațiul din stânga Nistrului în componența Imperiului Rus. În: Republica Moldova: Ediție enciclopedică, Chișinău: Enciclopedia Moldovei, 2009, 166-181.

26. Antsupov I.A., Krest, yane levoberezhnogo Podnestrov, ya v doreformennyy period /Otv. red.: I.I. Zharkutskiy. Kishinev: Shtiintsa, 1990, 216 s.

27. Jarcuțchi I., Mischevca V., Pacea de la Bucureşti (din istoria diplomatică a încheierii Tratatului de pace ruso-turc de la 16 (28) mai 1812), Chișinău: Știința, 1992. 200 p.

28. Revista de Istorie a Moldovei, nr. 2, 1993, 78-80.

29. Revue Roumaine d`Histoire (Bucureşti), tome XXXII, nr. 3-4, 1993, 386-387.

30. Prahova. Cotidian de opinie și informație. Serie nouă. Anul V, nr. 876, 22 ianuarie 1993.

31. Istoricul și istoria. Materialele conferinței științifice internaționale „Al. Boldur – 130 de ani de la naștere, L. Boicu – 85 de ani de la naștere, Chișinău, iunie 2016. Coordonatori: Gh. Cliveti, Gh. Cojocaru. Iași: Junimea, 2018, p. 370.

32. Istoricul Vlad Mischevca la 50 de ani. Bibliografie. Alcăt., red. Vl. Mischevca, Chișinău, 2013, p. 132 (scrisoare din București, 01.10.1999).

33. Jarcuțchi I., Mischevca V. Pacea de la Bucureşti (din istoria diplomatică a încheierii Tratatului de pace ruso-turc de la 16 (28) mai 1812). Ediția a doua, revăzută și adăugită, Chișinău: CEP USM, 2015, 408 p.

34. Jarcuțchi I., Mischevca V. Unele considerații privind actul din 1812. În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 3, 1991, 73-80; nr. 4, 1991, 67-73.

35. Jarcuțchi I., Mischevca V. Antecedentele anexării Basarabiei de către Rusia (1812). În: Caiete de istorie, nr. 3, 2002, 1-9.

36. Jarcuțchi I., Mischevca V. Preliminariile Tratatului ruso-turc de pace de la București și anexarea Moldovei de Est la Imperiul Rus (1812). În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 2, 2012, 5-24.

37. Jarcuțchi I. Între Giurgiu și București: negocierile și încheierea Tratatului de pace din 16 (28) mai 1812. Conferința Ştiinţifică Internaţională 14-16 mai, 2012, Chișinău-Iași. În: Gh. Cleveti, Gh. Cojocaru (coord.), Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale, București: Editura Academiei Române, 2014, 136-158.

38. Conferința științifică „Nicolae Titulescu (1882–1941)". În: Akademos, nr. 2(21), 2011, p. 3.

39. Jarcuțchi I. Populația și spiritualitatea românească în Basarabia în Epoca Modernă. În: Moldova: deschideri ști ințifice și cultural spre Vest (Congresul XVIII al Academiei Româno-Americane de Științe și Arte. Vol. 1, Chișinău, Știința, 1993, 251-261.

40. Jarcuțchi I. Diaspora greacă în Basarabia la finele secol. al XIX-lea: coordinate socio-demografice și instruc tiv educaționale. În: Raporturile moldo-grece în contextul relațiilor internaționale: probleme și perspective. Chișinău, 2002, 179-181.

41. Covarschi Brighita, Jarcuțchi I. Academicieni din Basarabia și Transnistria (a doua jumătate a sec. XIX – pri ma jumătate a sec. XX): portrete biobibliografice. Chișinău: Centrul de editare și tipar al Institutului de Istorie (CE TINI), 1996. 128 p.

42. Jarcuțchi I. Academia de Științe a Moldovei (1961–1995) – o abordare sociodemografică a corpului academic. În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 1-4, 2001, 23-35.

43. Jarcuțchi I. Academia de Științe a Moldovei. În: Chișinău. Enciclopedie/Ed.: Iu. Colesnic, Chișinău: Museum, 1997, 27-28.

44. Jarcuțchi I., Manolache C., Xenofontov I. Știința în Republica Moldova: file de istorie (I). În: Enciclopedica. Re vistă de istorie a științei și cercetări enciclopedice, nr. 1 (4), 2013, 5-16.

45. Jarcuțchi I. Știința în Republica Moldova: file de is torie (II). În: Enciclopedica. Revistă de istorie a științei și cercetări enciclopedice, nr. 2 (5), 2013, 5-21.

46. Furdui T. Jarcuțchi Ion, Știința. În: Republica Moldova: Ediţie enciclopedică, Chișinău: Enciclopedia Moldo vei, 2009, 380-399.

47. Dragnev D. Jarcuțschi Ion, Știința istorică din Moldova în anii 1946–2006. În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 1-2, 2006, 3-16.

48. Academia de Ştiinţe a Moldovei: Istorie și contemporaneitate, 1946–2006/Colecția Academica; coord. ed. D. Dragnev, I. Iarcuțchi; consiliul coord.: Gh. Duca (preș.). Chișinău: Î.E.-P. Știinţa, 2006. 490 p.

49. Jarcuțchi I., Donică Maria, Micu Svetlana. Academia de Științe a Moldovei. În: Calendar Național – 2006, Chișinău, 2006, 183-186.

50. Jarcuțchi I. Comisia Gubernială Științifică a Arhivelor din Basarabia (sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX) / Resp. ed.: C. Manolache; red. șt. M. Adauge, I. Xenofontov (Colecția „Istoria științei"). Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2012. 272 p.

51. Xenofontov I. Prima carte din colecția „Istoria științei". În: Akademos. Revistă de știinţă, inovare, cultură și artă, nr. 4 (23), 2011, 153-154.

52. Jarcuțchi I. La început de cale. În: Viața satului, 28 mai 1983; V. Jucov, Ion Jarcuțchi. La izvoarele luminosului destin. În: Moldova socialistă, 14 mai 1982.

53. Zharkutskiy I. Kishinevskiy rabochiy kruzhok. În: Kishinev. Entsiklopediya, Kishinev, Glavnaya redaktsiya so vetskoy entsiklopedii, 1984. 286 p.

54. Corlăteanu-Granciuc Silvia. In memoriam Ion Jarcuțchi (29 iunie 1948 – 4 august 2014). În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 3 (99), 2014, 161.

55. Xenofontov I., Prisac Lidia, File din activitatea In stitutului de Istorie, Limbă şi Literatură a Bazei/Filialei Moldovenești a AȘ a URSS (1946–1958). În: Enciclopedica. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice, nr. 1 (4), 2013, 27-48.

56. Postică Gh., Jarcuțchi I. În: Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc. Vol. II (D-K) /Academia Română /Coord.: V. Spinei, Dorina N. Rusu. Suceava, Editura Karl A. Romstorfer a Muzeului Național al Bucovinei, 2021, p. 538.

Tudor Cataraga. *Cap de Dac*, 45 × 20 × 25 cm, granit, 1996.

FORME MANIPULATORII DE LIMBAJ MEDIATIC ÎN SITUAȚII DE CRIZĂ

CZU: 811.135.1'373.49+32.019.51:[070+654.19]
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.16

Doctor habilitat în filologie, profesor universitar **Iraida CONDREA**
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6660-526X
E-mail: iraida.condrea @gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova

MANIPULATIVE FORMS OF MEDIA LANGUAGE IN CRISIS SITUATIONS

Summary. In the crisis situations that society has been going through lately (pandemics, war), propaganda is very active, which aims to spread some information aimed to convince the receiver, to gain his trust. However, very often, propaganda uses fake news, half-truths, various specific interpretations of events, which can mislead and create distorted images of reality. For this purpose, various lexical-semantic and grammatical means of expression are used. The article analyzes a series of cases of this kind.

Keywords: lexicon of crises, propaganda, narrative, narrative myths, euphemisms, privative prefixes, -ism suffix.

Rezumat. În situațiile de criză prin care trece societatea în ultimul timp (pandemie, război), se activizează mult propaganda, care are drept scop răspândirea unor informații menite să convingă receptorul, să-i câștige încrederea. Or, de foarte multe ori, propaganda utilizează știri false, semiadevăruri, diverse interpretări specifice ale evenimentelor, care pot induce în eroare și pot crea imagini distorsionate ale realității. În acest scop, se utilizează diverse mijloace de exprimare de ordin lexico-semantic și gramatical. În articol se analizează o serie de cazuri de acest gen.

Cuvinte-cheie: lexicul crizelor, propagandă, narativ, mituri narative, eufemisme, prefixe privative, sufixul -ism.

Lumea modernă se află mereu în schimbare, în timpul de față se pare că schimbările au loc cu o viteză caleidoscopică, iar crizele, care se țin lanț, concentrează atenția unui număr tot mai mare și mai mare de persoane: criza pandemică a afectat întreaga planetă, astfel că termeni precum *COVID, infectare, vaccin/vaccinare, imunizare, testare, test pozitiv/negativ* ș.a.m.d., răspândiți de mass-media, au devenit familiari pentru toată lumea, fiind utilizați în toate limbile și în toate mediile informaționale.

Astfel, se poate constata o mare „productivitate" și o puternică avalanșă de „clișee mediatice", cum sunt numite de unii cercetători. „În acest context, al unei societăți puternic interconectate digital, rețelele mediatice și platformele de socializare alimentează un discurs și o cultură a anxietății, incertitudinii. Această practică a mass-mediei are implicații multiple la nivelul tiparelor socioculturale, comportamentale, mentale, discursive, politice și economice" [1, p. 2]. Ca orice fenomen de interes major, pe plan internațional, pandemia a venit și cu un lexic expresiv, inerent descrierii unor situații grave, când lumea se confruntă zilnic cu sute de decese, suferințe și adevărate catastrofe sanitare/epidemiologice. S-a constatat, de exemplu, un exces de adjective calificative la superlativul absolut (*alarmant, catastrofal, dramatic, agresiv, sângeros, fabulos, fatal, halucinant, magistral, major, radical, total, uluitor* etc.) [1, p. 7].

Și este evident că, în asemenea situații, mass-media a fost împânzită de metafore, care reflectă lupta acerbă pentru salvarea vieților, pentru învingerea acestui flagel nemilos, iar pe primul loc în discursul mediatic apare metafora războiului: „*inamicul* devine pandemia, *eroii din prima linie* sunt medicii, *armele* sunt măștile, carantina, vaccinurile etc., *câmpul de luptă* – spitalele, țările etc." [1, p. 11].

Or, în timp ce pericolul pandemiei încă nu a dispărut, ne-am pomenit cu o altă criză, pentru a cărei descriere mass-media iarăși utilizează din plin mijloacele ce țin de câmpul lexico-semantic al războiului, însă, din păcate, de data aceasta, nu în sens metaforic, ci în sens direct – *război, invazie armată, bombardamente, atacuri, distrugeri, morți și răniți, clădiri avariate, daune materiale, ofensive, prizonieri, ocupație* și multe, multe altele.

Actuala criză este marcată de un puternic demers propagandistic, iar propaganda, de regulă, are ținte bine determinate și utilizează mijloace cu mult mai sofisticate decât cele care servesc pentru informarea corectă.

Propaganda este definită drept acțiune desfășurată sistematic în vederea răspândirii unei doctrine politice, religioase etc., a unor teorii, opinii, pentru a le face cunoscute și acceptate, pentru a câștiga adepți. Simpla expunere a unei ideologii sau doctrine nu reprezintă

propagandă. Pentru a deveni propagandă, ideologia și doctrina trebuie să fie răspândite printr-un sistem de comunicare, printr-o serie de evenimente organizate pe o perioadă lungă de timp, cu scopul de a face ca auditoriul să adopte un nou fel de a gândi.

În orice tip de propagandă CUVÂNTUL, ales cu deosebită **atenție** și cu **intenție** bine calculată, joacă un rol extrem de important, cu mult mai pregnant decât chiar unii termeni exacți. Războiul care se desfășoară astăzi lângă noi a adus în prim-plan o serie de termeni specifici, cunoscuți și utilizați anterior doar în domenii înguste.

Printre aceștia, remarcăm termenul *NARATIV*, cu o frecvență considerabilă, și care a devenit viral în ultima vreme. Cu referire la semnificația acestuia în limba română, constatăm că *NARATIV* figurează în dicționare doar ca adjectiv și înseamnă „care ține de narațiune, propriu narațiunii, de povestire – *Gen narativ, stil narativ*". Așadar, dicționarele fac trimitere la substantivul *NARAȚIUNE* s.f. (pl. *narațiuni*), aceasta având sensul de „Expunere, relatare (scrisă) a unui fapt sau a unui șir de fapte într-o desfășurare gradată (și în formă literară); scriere, opera literară care cuprinde o asemenea expunere; povestire [3].

În DOOM II (2010) *NARATIV* este atestat doar ca adjectiv masculin cu pluralul *narativi*; și la feminin având formele *narativă* la singular și *narative* la plural.

Or, iată că în ediția a III-a a DOOM din 2021 atestăm și substantivul *NARATIV*. Pe lângă forma bine cunoscută de **adjectiv**, DOOM III introduce și +narativ[2] s.n**. substantiv neutru**, fără a indica forma hotărâtă și formele de genitiv-dativ, cum se întâmplă la alte substantive. Totodată, găsim aici două indicii de natură grafică, și anume: semnul plus (+), care atenționează că acesta este un cuvânt-titlu nou introdus în DOOM[3] și cifra 2 la umăr care distinge omografele, în cazul de față narativ ca adjectiv și narativ ca substantiv.

În uzul specialiștilor din domeniul literaturii este încetățenită denumirea „text narativ", utilizată în mod curent. Ca definiție, „Textul narativ (epic) reprezintă modalitatea de comunicare prin care naratorul relatează evenimente, întâmplări reale sau imaginare, la care iau parte direct sau indirect personajele textului literar, într-un anumit cadru spațial sau temporal" [3]. Narațiunea (lat. *narratio* – „relatare, istorisire, înșiruire"). I. Mod de expunere fundamental pentru genul epic, care, prin intermediul unui narator, relatează într-o anumită succesiune acțiunile, evenimentele, întâmplările în care este implicat unul sau mai multe personaje [4, p. 85]. O caracteristică a acestuia este prezența naratorului, **a instanței narative**. Este de menționat că tema „Textul narativ" (cu toate particularitățile sale), face parte din subiectele pentru examenul de BAC. Examinând sensurile actuale ale nou-apărutului substantiv (în limba română, dar și în alte limbi), putem constata că acesta, practic, este sinonim cu termenul de uz școlar „text narativ"; trebuie să menționăm aici și disciplina care se preocupă de textul narativ, și anume NARATOLOGIA.

Teoria narativului/narațiunii a fost o preocupare constantă a postmoderniștilor, în special în ceea ce privește relația autor/narator - cititor, când cititorul poate înțelege subiectul expus în felul său, diferit de cel al autorului (apare astfel conceptul numit „moartea autorului").

În plan social, NARATIVUL este o sumă de povestiri (oficiale), care reprezintă descrierea lumii, iar pentru o comunitate, pentru o situație aparte – poate fi **o istorie oficială a evenimentelor**. Narativul apare astăzi ca o parte a discursului politic oficial, menit să explice și să convingă auditoriul de legitimitatea acțiunilor întreprinse.

O caracterizare amplă a narativului social este făcută de filosoful bielorus Vladimir Mațkevici (disident și opozant al regimului Lukașenko) [5]. Autorul arată că NARATIVUL, chiar dacă se bazează pe fapte reale, logice, este lipsit de integritate. Anumite fragmente pot fi consecvente și logice, dar ele nu sunt legate în niciun fel cu alte fragmente logice și consecvente. Autorul amintește de imensele NARATIVE ale lumii actuale. Cel mai mare și puternic narativ al secolului XX domina în URSS, tot acesta era răspândit și într-o mare parte a Europei, dar și în alte zone ale lumii. Un narativ similar determina viața în China.

Aceste povești narative, construite cu scopuri propagandistice, continuă să apară și să se dezvolte mai ales în situațiile de confruntări – de opinii, de viziuni, de sisteme, de valori – cum este situația din prezent. Termenul NARATIV, devenit indispensabil în relatările despre evoluția războiului din Ucraina, în toate contextele apare cu o nuanță semantică specifică: NARATIVUL nu este pe deplin obiectiv, expune faptele fie izolat, fie subiectiv, fie rupte din context.

NARATIVUL oficial

Acesta reprezintă explicații și justificări ale unor acțiuni întreprinse de autorități. Presa actuală acordă multă atenție acestui tip de comunicare, dându-i diverse caracterizări și explicații, ce au menirea de a atenționa receptorul în ceea ce privește adevărul/neadevărul mesajului emis și cum trebuie înțeles acesta. De exemplu: „Rusia încearcă să controleze la modul absolut **narativul oficial**. Acesta poate fi sintetizat astfel: Rusia este atacată pentru că NATO se extinde, iar Ucraina, care face parte istoric din „lumea rusă" și nu a fost niciodată un stat independent, a fost deturnată de la matcă de SUA, care o corupe cu valorile sale

occidentale, cu care a supus și țările europene, și o va folosi împotriva Rusiei" [6]; „Se proiectează țarul uns de Dumnezeu, nu președintele sovietic. A intrat în *narativul legendar al «Sobiratel' russkikh zemel'»"*, adică al celor care adaugă pământ Rusiei [7].

BĂTĂLIA NARATIVĂ – controverse și poziții opuse

Despre războiul narativ, imaginea și percepția acestuia, vorbește Oana Marinescu, consultant în comunicare strategică. „Cum arată ***bătălia narativă***, în acest război? La prima vedere, Ucraina a reușit să domine planul acesta simbolic, al poveștii pe care o spune despre sine... Dacă războiul se încheie cu Rusia păstrând teritorii ucrainene, atunci **narativul final** va păstra semințe ale poziționării Rusiei care vor rodi mai târziu, ca precedent și propagandă. Pentru Rusia, acesta este **narativul imperial și revizionist**, intens susținut nu doar de istoria sa, ci și de propaganda sovietică și putinistă. Este **un narativ care va stârni o mare neliniște** în regiune și la nivel mondial" [8].

Dezvoltarea unor „CONTRANARATIVE"

„Mitingul lui Putin de pe stadion a început cu un cântec sovietic care înșira toate teritoriile din spațiul URSS care sunt ale Rusiei, printre care si Moldova, care vrea în UE. În Ucraina, **răspunsul la această situație și la narativul imperial rus** ar fi **dezvoltarea narativului lor național**. Pentru statele NATO, probabil s-ar dezvolta **narativul de apărare comună**" [8].

Modificarea / ajustarea NARATIVULUI

Titlu: Sentimente naționale în Ucraina *(un potpuriu narativ)* [9]; „În primele luni de după declanșarea conflictului s-au conturat și *principalele narative* ale conflictului, unele de inspirație transnațională, altele cu iz local… Au existat trei etape în modul în care *au evoluat narativele* privind războiul din Ucraina, explică Andrei Tiut, director de programe pentru reziliență democratică al GlobalFocus Center" [10];

„Pe tot parcursul anului trecut, *majoritatea narativelor false* diseminate în Moldova de către surse de propagandă și agenți de influență (mass-media, politicieni, fețe bisericești etc.) au fost legate de acest război" [11].

Miturile NARATIVE

Discursurile manipulatorii și dezinformarea cu privire la războiul actual au căpătat în spațiul public și denumirea de mit, cu semnificația, înregistrată și în dicționare, de „născocire, poveste, basm". Încă în perioada incipientă a războiului, site-ul *svoboda.org* prezenta modul în care propaganda rusă își construia narativele pentru a explica și a justifica invazia. Primele trei erau următoarele: „În Ucraina are loc un război civil", „Ucraina nu s-a realizat ca stat independent", „Federația Rusă ajută Donbasul". Narativele 4 și 5: „În Ucraina domină rusofobia" și „Fasciștii și radicalii nimicesc Ucraina". Și ultimul, cel de-al șaselea narativ – „Ucraina este o marionetă a Occidentului".

La început jurnaliștii aveau de gând să identifice ***știrile false*** **(*Fake news*)**, însă pe parcurs s-a dovedit că instrumentele dezinformării și propagandei ruse se ocupă nu atât cu elaborarea știrilor false, ci cu crearea anumitor mituri sau a ceea ce ei (jurnaliștii) au numit *narative*. Aceste narative se pot baza pe evenimente care într-adevăr au avut loc, dar care sunt prezentate astfel încât să inoculeze un anumit tip de idei și concluzii neconforme realității [12].

Principalele mituri proliferate de propaganda rusă sunt deja bine cunoscute și analizate de specialiști în diverse publicații media. Astfel, Comisia Europeană publică un material intitulat **„**Douăsprezece mituri demontate despre războiul Rusiei din Ucraina", oferind analiza și deconspirarea acestora. De exemplu: *Mit: Întreaga Europă a sprijinit invadarea Uniunii Sovietice de către Germania nazistă, la fel cum Europa sprijină în prezent Ucraina nazistă. Rusia continuă Marele Război Patriotic din Ucraina pentru a scăpa lumea de naziști. Mit: Ucraina este o creație artificială, nu un stat suveran. Din punct de vedere istoric, teritoriul ucrainean este rusesc. Locuitorii acestui teritoriu și-au exprimat în mod liber voința politică de a se întoarce în Rusia și este datoria patriotică a Rusiei să îi elibereze și să îi protejeze* [13]. În legătură cu fiecare dintre cele 12 mituri sunt explicate tacticile de manipulare prin dezinformare și schimonosire a faptelor.

Un procedeu propagandistic actual este exprimarea indirectă, prin *eufemisme*. În actualul război informațional acestea capătă o importanță deosebită, deoarece eufemismele au menirea de a manipula destinatarul prin atenuarea expresiilor dure, utilizând procedee de codificare mai savantă, mai complicată a limbajului. Prin definiție, *eufemismul* este un cuvânt sau expresie care, în vorbire sau în scris, înlocuiește un cuvânt sau o expresie neplăcută, jignitoare, necuviincioasă sau obscenă, respectând paralelismul de sens.

Un caz specific de eufemizare în actualul discurs propagandistic este formula „operațiunea militară specială", utilizată în locul cuvântului *război*, de exemplu: „Putin: *Operațiunea militară specială din Ucraina* decurge conform planului, iar obiectivele sale «absolut de înțeles și nobile» vor fi atinse" [14]; „Operațiunea specială" din Ucraina | Cum a scos propaganda rusă cuvântul „război" din vocabularul unor români**.** Când devin agresori, rușii nu mai duc războaie, ci „operațiuni speciale" [15]; „Nicolae Negru: *Rușii, între „spețoperația" și război*. Rusia vrea să pedepsească Wikipedia pentru că folosește alți termeni decât cei stabiliți de Putin la descrierea acțiunii armatei ruse în Ucraina. Ceea ce Putin pretinde că e «operațiune

militară specială» se numește în Wikipedia invazie și război. Această divergență terminologică pare atât de importantă pentru Kremlin, încât se angajează într-un război semantic la scară mondială, ca să-și impună propria «interpretare» a evenimentelor din Ucraina, contrar majorității statelor lumii" [16].

Ca eufemisme pot fi considerate și derivatele formate cu unele prefixe, cum ar fi *prefixele privative de-, dez-, a-* , iar formele obținute capătă o conotație specifică, ce semnifică *fără, lipsit de...* O bună parte dintre derivatele cu *prefixul de-,* fixate în DOOM, sunt intens folosite în textele despre războiul actual. În știri și comentarii apar cu regularitate *denazificare*, *demilitarizare*, *denaționalizare*, *denuclearizare*, *depolitizare*, *depopulare*, *deblocare*, *desacralizare*, precum și cuvintele introduse recent în DOOM3 +*decredibilizare*, +*deresponsabilizare*. În ultimul timp în presă au apărut și alte derivate, de exemplu, *deputinizare*, *deocupare*.

Chiar din prima zi a războiului din Ucraina apar în prim-plan noțiunile „denazificare", „demilitarizare", declarate ca obiective ale „operațiunii militare speciale" inițiate de Rusia. Trebuie amintit aici că, tradițional, dicționarele dau următoarea definiție a „denazificării": DENAZIFICÁRE s.f. Acțiune de desființare a nazismului (fascismului) și a urmărilor lui din viața socială, politică și economică a Germaniei. – Cf. fr. D é n a z i f i c a t i o n. (Dicționarul explicativ al limbii române)

DENAZIFICÁ vb. I. tr. A combate nazismul; a face să dispară urmele lăsate de nazism. [Cf. fr. Dénazifier]. (Dicționar de neologisme).

DEMILITARIZARE sf [Pl: ~zări / E: demilitariza] 1-2 Desființare (totală sau) parțială, în urma unei convenții internaționale, a forțelor armate, a armamentului, a instalațiilor și a oricărei activități cu caracter militar Si: demilitarizat1 (1-2). 3 Redare a caracterului civil unor instituții, întreprinderi etc. militarizate.

„Dar cum „nazismul" și „denazificarea" sunt termeni puternici și unificatori în mentalul colectiv rus și cel din zonele dominate până în anii '90 de URSS, inclusiv în Ucraina, faptele – istorice sau foarte recente – sunt mai puțin importante. Referirile la *nazism* apar de patru ori în discursul lui Vladimir Putin de atacare a Ucrainei" [17]; „RIA Novosti, agenția de propagandă a Kremlinului, a publicat un plan despre *denazificarea, dezeuropenizarea și deucrainizarea* ucrainenilor" [18]; „Putin a decis să desfășoare o operațiune militară specială pentru *demilitarizarea și denaționalizarea* Ucrainei" [19].

În discursul propagandistic se activizează și derivatele formate cu unul dintre cele mai prodigioase sufixe în plan conotativ – sufixul *-ism*. Acest sufix servește, de cele mai multe ori, la formarea unor cuvinte cu sens abstract, care denumesc diverse concepte filosofice, culturale, religioase, sociale ș.a. Iată doar câteva exemple ce vizează cultura, artele: *umanism* – orientare progresistă din epoca renașterii, *structuralism* – teorie lingvistică (și nu numai), *impresionism* – sistem estetic, *postmodernism* – tendință culturală, sec. XX și multe altele.

Încă la mijlocul secolului al XIX-lea, apoi în secolul XX în Statele Unite ale Americii sintagma „ismele" era folosită ca termen colectiv derogatoriu pentru a grupa mișcările radicale de reformă socială ale vremii (cum ar fi *aboliționismul sclaviei*, *feminismul*, *pacifismul*, *socialismul timpuriu* etc.) și diverse mișcări spirituale sau religioase considerate non-mainstream (non trend majoritar) de standardele vremii (de exemplu, *transcendentalismul*, *spiritismul* ș.a.). În secolul XX, apare în titlul unui studiu standard al gândirii politice, *Today's Isms* de William Ebenstein, publicat pentru prima dată în anii 1950 și care a avut vreo 11 ediții. Dicționarul Merriam-Webster a declarat în decembrie 2015 acest cuvânt **-ism** a fi Cuvântul anului. Un sufix este Cuvântul anului [20].

Este de remarcat că *-ismele* pot avea conotații comune, în funcție de câmpul lexico-semantic din care fac parte. Astfel, în limbajul politic, social-politic modern, multe *-isme* sunt marcate de o conotație negativă, în mare parte datorită studiilor cu această tematică, realizate de diverși specialiști – politologi, istorici, sociologi, precum și de autori specializați în materie de propagandă. În spațiul nostru a fost mult timp activă propaganda sovietică și postsovietică, prin intermediul căreia s-au difuzat și s-au vehiculat pe larg termeni ca *marxism*, *leninism*, *bolșevism*, *socialism*, *comunism*, *materialism*, *capitalism*, *imperialism* etc., care se considerau repere ale ideologiei comuniste și ale luptei cu dușmanii de clasă, iar astăzi au devenit simboluri ale propagandei și ale narativelor sovietice, rămase în culisele istoriei.

În contextul actualului război din Ucraina, apar în prim-plan termeni -isme, ca *nazism*, *fascism*, *ultranaționalism*, *separatism*, *militarism*, *totalitarism*, *șovinism*, *terorism*. De la acești termeni se formează derivate cu sufixul *-ist*: adjectiv *terorist* (care se referă la terorism, de teroare) și substantiv *terorist* (persoană care comite acțiuni bazate pe teroare; partizan, adept al terorismului). Substantivele și adjectivele derivate de la termenii de tip *-isme* sunt folosite pe larg în discursul propagandistic actual și apar cu regularitate în legătură cu războiul din Ucraina. Cf.: „Operațiunea politico-militară împotriva *naziștilor*, *ultranaționaliștilor și fasciștilor* în Ucraina s-a transformat într-un război în adevăratul sens al cuvântului pe care ni l-au declarat americanii, țările NATO și Europa unită", a

declarat Ziuganov în discursul său rostit în Duma de Stat [21]; „Țările NATO conducătoare, pentru a-și atinge propriile obiective, susțin în toate *naționaliștii* extremi și *neonaziști*i din Ucraina” [22]; Președintele ucrainean Volodimir Zelenski a acuzat Rusia de „*terorism energetic*” [23]; „Rusia se face vinovată de *terorism geopolitic*”, a afirmat marți președintele Consiliului European”... La rândul său, președintele Ucrainei Volodimir Zelenski a acuzat marți Rusia de practicarea *terorismului de stat*” [24].

Există și multe alte particularități ale limbajului/comunicării, specifice descrierii evenimentelor actuale, iar studierea lor este necesară pentru a elucida metodele utilizate în scop de propagandă. În prezent, se vorbește mult despre *războiul hibrid*, în care dezinformarea, propaganda, știrile false și multe alte asemenea aspecte reprezintă elemente de bază. Toate aceste informații se realizează prin intermediul unui limbaj bine structurat și ajustat pentru obținerea rezultatelor scontate. Semnificațiile cele mai neașteptate ale unor cuvinte apar, în special, în textele cu caracter propagandistic, în care cuvintele capătă fie sensuri distorsionate, fie ajustate pentru exprimarea unor idei ce nu pot fi expuse direct. Apare astfel un adevărat limbaj esopic, ale cărui particularități trebuie să fie încă studiate.

BIBLIOGRAFIE

1. Stroia Armanda Ramona. Izotopii generatoare de clișee jurnalistice în contextul pandemiei de Covid-19: „patologii la modă” sau „cuvinte-oglindă” ale realității psihosociale? [online] https://www.diacronia.ro/ro/journal/issue/12/A172/ro/pdf (consultat: 20.08.2022).
2. Dicționar Enciclopedic Junior. Editura Cartier, 2005. 1728 p.
3. https://brainly.ro/tema/1970996
4. Enciu Valentina. Introducere în teoria literaturii. Curs universitar. Bălți, 2011. 152 p.
5. Matskevich V. Neravnaya bitva diskursa s narrativom [online] http://fly-uni.org/stati/narrativom/ (consultat: 07.04.22).
6. https://spotmedia.ro/stiri/politica/razboiul-din-ucraina-etapa-narativa-de-ce-conteaza-pentru-toti-ca-povestea-ucrainei-sa-castige-interviu (consultat: 07.04.22).
7. https://www.dw.com/ro/op%C8%9Biunile-lui-putin-pentru-rusia-spotmedia/a-61037032 (consultat: 07.03.22).
8. https://spotmedia.ro/stiri/politica/razboiul-din-ucraina-etapa-narativa-de-ce-conteaza-pentru-toti-ca-povestea-ucrainei-sa-castige-interviu (consultat: 07.04.22).
9. https://moldova.europalibera.org/a/sentimente-na%C8%9Bionale-%C3%AEn-ucraina-(un-potpuriu-narativ)-blog-marius-stan-radio-europa-liber%C4%83/31718341.html (consultat: 07.04.22).
10. https://romania.europalibera.org/a/propaganda-rusa-2022/32199253.html (consultat: 02.01.2023).
11. https://stopfals.md/ro/article/top-22-de-falsuri-ale-anului-2022-180733 (consultat: 23.02.23).
12. https://www.svoboda.org/a/29257729.html (consultat: 08.04.22).
13. https://romania.representation.ec.europa.eu/news/douasprezece-mituri-demontate-despre-razboiul-rusiei-din-ucraina-2023-02-23_ro (consultat: 24.02.23).
14. https://n4.md/putin-operatiunea-militara-speciala-din-ucraina-decurge-conform-planului-iar-obiectivele-sale-absolut-de-inteles-si-nobile-vor-fi-atinse/ (consultat: 15.04.22).
15. https://romania.europalibera.org/a/operatiune-speciala-si-pace/31738468.html (accesat 06.03.2022).
16. https://www.ziarulnational.md/nicolae-negru-rusii-intre-spetoperatia-si-razboi/ (consultat: 04.04.2022).
17. https://romania.europalibera.org/a/semnificatia-mesajului-lui-putin/31720804.html (consultat: 25.02.2022).
18. https://cersipamantromanesc.wordpress.com/2022/04/05/ria-novosti-agentia-de-propaganda-a-kremlinului-a-publicat-un-plan-despre-denazific (consultat: 14.02.2023).
19. https://newsmaker.md/ro/lavrov-justifica-actiunile-lui-putin-vrem-ca-poporul-ucrainei-sa-isi-poata-alege-ulterior-independent-viitorul/ (consultat: 27.02.2022).
20. https://hmn.wiki/ro/-ism
21. https://www.ziarulnational.md/operatiunea-speciala-al-lui-putin-s-a-incheiat-inceputul-razboiului-kremlinul (consultat: 17.09.2022).
22. https://romania.europalibera.org/a/semnificatia-mesajului-lui-putin/31720804.html (consultat: 03.02.2023).
23. https://moldova.europalibera.org/a/ucraina-acuz%C4%83-rusia-de-terorism-energetic-/32115908.html (consultat: 08.11.2022).
24. https://moldova.europalibera.org/a/ucraina-acuz%C4%83-rusia-de-terorism-energetic-/32115908.html (consultat: 18.02.2023).

STUDIU PRIVIND FORMAREA PROFESIONALĂ CONTINUĂ A PERSONALULUI DE SPECIALITATE DIN SISTEMUL NAȚIONAL DE BIBLIOTECI DIN REPUBLICA MOLDOVA

CZU: 021.6
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.17

Doctorandă **Lilia POVESTCA**
E-mail: lilia.povestca26@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4761-2384
Universitatea de Stat din Moldova

STUDY ON CONTINUING PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALIST STAFF IN THE NATIONAL LIBRARY SYSTEM IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary. The purpose of the study is to evaluate the level of functioning of the continuing professional training system of the specialist staff in the country's libraries, as well as the attitude of the library staff towards the continuing education programs, the reasons and difficulties encountered in participating in the continuing education. To achieve the objectives of the study, a survey was carried out with the help of an online questionnaire, in which 842 specialists from public, university libraries, as well as those from general education institutions participated. The results of the analysis show that the highest participation rate is in 1-2 educational programs, the respondents prefer to be offered continuing professional training programs and it is essential to stimulate their motivation to participate in training programs. The majority of the ones investigated confirmed the need to develop the system of continuous professional training of library staff in the Republic of Moldova. The results of this study have implications for the planning and implementation of continuing professional development in libraries from the Republic of Moldova. The originality and value of this work lies in the fact that it presents the results of one of the few studies on the development of specialized library staff undertaken in our country.

Keywords: continuous professional training, National Library System, continuous training, training programs.

Rezumat. Scopul studiului este de a evalua nivelul de funcționare a sistemului de formare profesională continuă a personalului de specialitate din bibliotecile Republicii Moldova, precum și atitudinea personalului din biblioteci față de programele de educație continuă, motivele și dificultățile întâmpinate în participarea la instruirea continuă. Pentru atingerea obiectivelor studiului a fost realizat un sondaj cu ajutorul unui chestionar online, la care au participat 842 de specialiști din bibliotecile publice, universitare, precum și cele din instituțiile de învățământ general. Rezultatele analizei arată că cea mai mare rată de participare este în 1-2 programe educaționale, respondenții preferă să li se propună programe de formare profesională continuă și este esențială stimularea motivațiilor lor de a participa la programe de formare. Majoritatea investigaților au confirmat necesitatea dezvoltării sistemului de formare profesională continuă în domeniu a personalului de specialitate din bibliotecile Republicii Moldova. Rezultatele acestui studiu au implicații pentru planificarea și implementarea dezvoltării profesionale continue în bibliotecile din Republica Moldova. Originalitatea și valoarea acestei lucrări constă în faptul că prezintă rezultatele unuia dintre puținele studii privind dezvoltarea personalului de specialitate din biblioteci întreprinse în țara noastră.

Cuvinte-cheie: formare profesională continuă, Sistem Național de Biblioteci, instruire continuă, programe de formare.

INTRODUCERE

Tehnologiile evoluează rapid și funcțiile clasice ale bibliotecii nu mai sunt solicitate, fiind înlocuite de stații automate, sisteme informaționale specializate, servicii de recomandare și tehnologii de inteligență artificială [1, p. 37]. Educația continuă devine o condiție indispensabilă pentru îndeplinirea corespunzătoare a sarcinilor de serviciu și a creșterii profesionale, garanția recunoașterii publice și a necesităților serviciilor de bibliotecă pentru societate. În era informațională și comunicațională se modifică esențial rolurile profesioniștilor din instituția infodocumentară, se extinde spectrul lor de competențe obligatorii. Potrivit *European Skills, Competences, Qualifications and Occupations* (ESCO), bibliotecarul trebuie să posede aptitudini și competențe esențiale privind gestionarea bibliotecilor digitale, asigurarea managementului clienților, evaluarea serviciilor informaționale cu ajutorul sistemelor metrice, analizarea nevoilor informaționale etc. [2].

Conceptul de educație permanentă înglobează „un proces integrator al tuturor influențelor educaționale exercitate asupra individului pe toată durata vieții sale” [3]. Formarea profesională continuă, ca element esențial al învățării pe tot parcursul vieții a unui bibliotecar, a fost stabilită la Prima Conferință Mondială privind Educația Continuă pentru Profesiile de Biblioteconomie și Știința Informării (Colegiul Comunitar Moraine Valley, Palos Hills, Illinois, SUA, august 1985). Analizând publicațiile recente la acest subiect, considerăm că opinia potrivit căreia „acceptarea totală a ideii că formarea profesională continuă este o activitate ce trebuie să aibă loc pe parcursul carierei unui profesionist este încă departe” [4, p. 489] a scăzut din intensitate. Bunăoară, datele unui studiu din Ucraina demonstrează că majoritatea respondenților au o percepție pozitivă a învățării pe tot parcursul vieții și conștientizează importanța acesteia în dezvoltarea bibliotecilor sub influența factorilor economici, sociali și tehnologici [5].

Instruirea continuă a personalului din domeniul infodocumentar presupune: 1) orice educație dincolo de calificarea profesională inițială, indiferent de formă; 2) activități de instruire formală limitate ca durată [6]. Formarea profesională continuă constă din activități educaționale concepute mai întâi de toate pentru a ține la curent bibliotecarii cu schimbările din domeniu și a le oferi instruiri în domenii noi [7]; reprezintă procesul de implicare în desfășurarea educației cu scopul de a fi la curent cu cunoștințele și abilitățile propriei profesii [8], care presupune menținerea competenței actuale a personalului prin dobândirea de noi abilități, pe măsură ce profesia evoluează. Procesul de formare continuă a bibliotecarilor cuprinde o arie largă de elemente: cunoștințe, aptitudini, idei, convingeri, valori, atitudini și deprinderi [9, p. 834]. C. Ceobanu [10, p. 105] notează în acest context că: „instruirea continuă depășește modelele de formare tradiționale, implică utilizarea tehnologiei și a noilor modele educaționale, conduce, în anumite circumstanțe, chiar la o regândire a unora dintre finalitățile clasice ale educației”. În consecință, supraviețuirea profesiei de bibliotecar va depinde de capacitatea angajaților de a învăța, de a se recalifica, de a adapta ceea ce au învățat cândva și a se instrui cu totul altfel pe viitor.

Considerăm că sistemul de formare profesională continuă la care trebuie să aspirăm este unul apt să ofere fiecărui angajat șansa de perfecționare complexă. Drept urmare, elucidarea celor 20 de tendințe din Raportul Federației Internaționale a Asociațiilor și Instituțiilor de Bibliotecă (IFLA) 2021 [11] evocă, de fapt, nevoia de formare continuă și sprijin pentru personalul bibliotecii de a beneficia de un nivel ridicat de educație, de asemenea, nevoia de investiții în dezvoltarea bibliotecarilor.

Prin prisma ideilor enunțate, ne-am propus să studiem situația cu privire la formarea profesională continuă a personalului de specialitate din bibliotecile Republicii Moldova.

METODOLOGIA CERCETĂRII

Scopul cercetării rezidă în a evalua nivelul de funcționare a sistemului de formare profesională continuă a personalului de specialitate din bibliotecile Republicii Moldova.

Metodele de cercetare. În calitate de tehnică de culegere a datelor a fost utilizată ancheta pe bază de chestionar. Chestionarul a fost elaborat în Google Forms, ulterior distribuit online (https://forms.gle/zYRkN7JrmyuGCdwPA) și alcătuit din întrebări care au vizat informații generale despre respondenți, percepții cu privire la sistemul de formare profesională continuă, nevoi de formare, probleme și perspective de dezvoltare a sistemului de formare profesională continuă.

Chestionarul a inclus întrebări dihotomice și la alegere cu răspuns unic, cu răspunsuri multiple, precum și întrebări de scala Likert, fiind folosită scala cu cinci valori de răspunsuri, o întrebare deschisă, solicitând respondenților să-și expună opiniile cu privire la optimizarea sistemului de formare profesională continuă a profesioniștilor din bibliotecile Republicii Moldova. Sondajul a fost disponibil din 26 iulie până pe 18 septembrie 2022.

Eșantionul cercetării (tabelul 1) l-au constituit 842 de bibliotecari din toate tipurile de biblioteci: biblioteci naționale – 48 (5,6 %), biblioteci publice teritoriale – 431 (51,3 %), biblioteci școlare – 259 (30,8 %), biblioteci din colegii, centre de excelență, școli profesionale – 24 (2,8 %), biblioteci universitare, specializate, academice – 80 (9,5 %). Mărimea eșantionului a fost calculată în baza datelor Biroului Național de Statistică [12] folosind tehnica de eșantionare de pe pagina de Internet The Survey System, aflată la adresa: http://www.surveysystem.com/sscalc.htm. Din totalul de 3 981 de bibliotecari din republică, cu un nivel de încredere de 95 % și cu o marjă de eroare de ± 3 %, a fost construit un eșantion din 842 de persoane.

Profilul socio-demografic și profesional al respondenților. În funcție de gradul de calificare, eșantionul a inclus 12,5 % personal cu categorie superioară, 37,1 % cu categoria I, 24,2 % cu categoria II și 26,2 % fără categorie de calificare.

Tabelul 1

Eșantionul cercetării după tipul de bibliotecă (datele statistice raportate la eșantion, %)

Nr.	Tipul bibliotecii	Total personal	%	Numărul de respondenți conform eșantionului	%
1.	Biblioteci naționale	220	5,6 %	48	5,6 %
2.	Biblioteci publice teritoriale	2043	51,3 %	431	51,3 %
3.	Biblioteci școlare	1226	30,8 %	259	30,8 %
4.	Biblioteci universitare, academice, specializate	379	9,5 %	80	9,5 %
5.	Biblioteci de colegii, centre de excelență, școli profesionale	113	2,8 %	24	2,8 %
	Total	**3981**	**100 %**	**842**	**100 %**

În funcție de studii, 34,5 % dețin studii superioare în domeniul biblioteconomiei, 37,4 % studii superioare în alte domenii, 11,6 % studii profesional tehnic postsecundar în biblioteconomie, 8,4 % studii profesional tehnic postsecundar în alte domenii , altele 8,1 %.

Circa o treime din respondenți (33,4 %) aveau vârsta cuprinsă între 51-60 de ani, 25,9 % între 41-50 de ani, 19,5 % între 31-40 de ani, 17,2 % aveau peste 60 de ani și respectiv 3,9% până la 30 de ani.

Potrivit vechimii de muncă, eșantionul a cuprins 3,6 % cu o vechime de muncă până la un an, 16,3 % între 1-5 ani, 14,5 % între 6-10 ani, 23,7 % între 11-20 de ani, 15,1 % între 21-30 de ani și 26,8 % peste 30 de ani.

REZULTATELE CERCETĂRII

Rezultatele studiului confirmă că marea majoritate a specialiștilor din domeniul infodocumentar sunt conștienți de necesitatea formării profesionale continue (98,5 %). Personalul de specialitate din Sistemul Național de Biblioteci (SNB) a atribuit punctaj maxim (5 – maxim, 1 – minim) criteriilor privind dezvoltarea competențelor, succesul în cariera profesională (punctaj 4,58) și utilitatea bibliotecii pentru comunitate (punctaj 4,57), care s-au plasat pe o scală ce variază între neimportant și foarte important. În opinia respondenților, nu mai puțin însemnată este instruirea continuă pentru a face față provocărilor și tendințelor din domeniu (punctaj 4,55), a fi un suport real al bibliotecarilor în procesul de activitate (punctaj 4,54), a consolida statutul profesional (punctaj 4,53), a contribui la diversificarea și extinderea ofertei serviciilor de bibliotecă (punctaj 4,48).

Cercetarea sociologică a avut ca obiectiv determinarea eficienței și calității funcționării sistemului de formare profesională continuă. Analiza răspunsurilor respondenților a permis să constatăm că 33,2 % consideră acest sistem unul foarte eficient, 62,7 % – eficient, 0,3 % – ineficient, iar 3,8 % nu au putut aprecia.

În ce privește calitatea sistemului de formare, cu calificativul foarte înaltă și înaltă respondenții au apreciat-o în ordinea respectivă: experiența formatorilor (87,7 %), diversitatea ofertelor educaționale în conformitate cu cererea și necesarul de noi competenţe (79 %), analiza nevoilor de formare profesională continuă (70,5 %) și monitorizarea modului în care competențele dobândite la cursurile de formare sunt transpuse în activitatea practică (69,8 %). Peste 60 % au evidențiat motivarea personalului de a crește în carieră și necesitatea unui mecanism de colectare a feedbackului despre calitatea și efectele programelor de formare realizate, fiind apreciate cu calificativul înalt.

Cu toate acestea, 19,4 % dintre respondenți au estimat cu calificativul foarte joasă și joasă investițiile financiare alocate pentru formarea profesională continuă la etapa actuală, respectiv 18,3 % – reglementările concrete care ar influența deciziile autorităților privind formarea continuă. Cu foarte joasă este apreciată reticenţa faţă de nou și schimbare a furnizorilor de formare continuă (4,1 %). De asemenea, respondenții consideră joasă motivarea personalului privind creșterea în carieră (12,2 %) și organizarea formării profesionale continue în corespundere cu cerințele pieței muncii (11 %). În baza datelor colectate s-a constatat că un număr mare dintre participanții la sondaj sunt indeciși de a stabili calitatea funcționării sistemului de formare profesională continuă, în medie 21 %. Cei mai mulți nu au putut să-și expună părerea referitor la cadrul de reglementare (30,5 %) și colectarea feedbackului instruirilor (27,9 %) (figura 1).

Potrivit datelor, mai mult de jumătate dintre participanții la sondaj au menționat că formarea continuă corespunde așteptărilor în mare măsură (62,5 %), în foarte mare măsură (26,3 %), în mică măsură (5,3 %), iar 5,9 % sunt indeciși.

Pe parcursul carierei profesionale angajații studiază diverse programe de dezvoltare care le permit

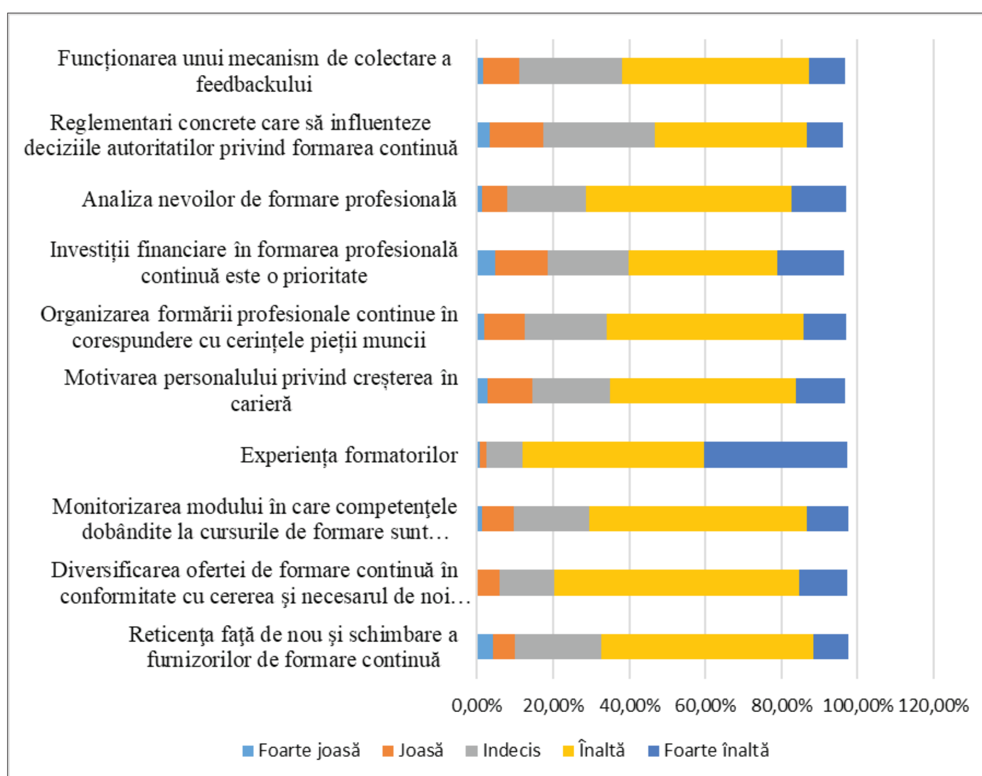

Figura 1. Opiniile privind calitatea funcționării sistemului de formare continuă.

să dobândească noi cunoştințe şi abilități. Rezultatele analizei indică o participare mai activă a personalului de specialitate din biblioteci în 1-2 programe educaționale pe parcursul ultimilor cinci ani (34,2 %). În comparație cu numărul participanților care au fost implicați în peste 6 programe de formare continuă, stabilim o descreştere cu 9,8 %. De asemenea, rezultatele sondajului au scos în evidență că 12,2 % dintre respondenți în ultimii cinci ani nu au urmat niciun curs de formare profesională continuă.

În aceeaşi ordine de idei, menționăm că cea mai mare rată a bibliotecarilor care au participat la 1-2 programe de formare sunt din biblioteci şcolare (39,3 %), respectiv la peste 6 programe – din biblioteci naționale (50 %). Analiza datelor privind neparticiparea bibliotecarilor la niciun program de formare a stabilit: 27,2 % activează în biblioteci de colegii, centre de excelență, şcoli profesionale; 22,4 % – în biblioteci şcolare; 8,8 % – în biblioteci publice teritoriale; 6 % – în biblioteci universitare, academice, specializate; 4,4 %– în biblioteci naționale (tabelul 2).

Aproape jumătate din respondenți (49,1 %) preferă să li se propună programe de formare profesională continuă, iar 13,7 % preferă să le identifice de sine stătator. Răspunsurile a 34,8 % de bibliotecari au indicat intenția de a participă la cursuri dacă sunt convinşi de utilitatea instruirii. Totuşi, am constatat că 2,4 % nu ştiu cum să aleagă programele de formare profesională

Tabelul 2

Rata participării personalului de specialitate în programe de formare profesională continuă după tipul de bibliotecă (%)

Numărul de programe studiate	Biblioteci naționale, %	Biblioteci publice teritoriale, %	Biblioteci universitare, academice, specializate, %	Biblioteci şcolare, %	Biblioteci de colegii, centre de excelență, şcoli profesionale, %
1-2 programe	13,0	30,6	20,5	50,7	41
3-4 programe	23,9	24,2	26,5	16,4	18,2
5-6 programe	6,5	6,8	15,7	4	4,5
Peste 6 programe	52,2	29,6	31,3	6,5	9,1
Niciun program	4,4	8,8	6	22,4	27,2

Tabelul 3

Motivele de a participa sau de a nu participa la programe de formare continuă

Motive de a participa			Motive de a nu participa		
Nr.	**Răspuns**	**%**	**Nr.**	**Răspuns**	**%**
1.	Dezvoltarea/dobândirea competenţelor profesionale	82,1	1.	Lipsa resurselor financiare	60,7
2.	Evoluția tehnologiilor informaționale în activitatea de bibliotecă	57	2.	Lipsa motivației	40,2
3.	De a-și dezvolta portofoliul personal de activități de formare	39,9	3.	Irelevanța programelor de instruire	25,6
4.	Tematica cursurilor	37,3	4.	Slaba organizare a programului	24,4
5.	Promovarea în carieră	33,9	5.	Mediu de lucru neatractiv	24,3
6.	Competența formatorilor	33,4	6.	Lipsa facilităților TIC în bibliotecă	20
7.	Punctaj pentru atestare	29,3	7.	Nivelul de calificare al formatorului	19,7
8.	Obținerea certificatului	23,7	8.	Lipsă de interes față de orice activitate de instruire	5,9
9.	Recomandările colegilor	15,8			

continuă, dintre care 1,3 % nu au beneficiat de niciun program. La rândul său, analiza datelor ne sugerează că 11,8 % de beneficiari a peste 6 programe de formare continuă solicită recomandări și propuneri.

Pentru a avea un tablou mai amplu privind nevoile de dezvoltare profesională a fost important a cunoaște motivele ce determină respondenții să participe sau să nu participe la un program de formare profesională continuă (tabelul 3).

Repartizarea răspunsurilor la aceste întrebări a arătat că personalul de specialitate prezintă, în general, un nivel ridicat de interes pentru dezvoltarea competenţelor profesionale și nevoia de a dobândi noi competențe (82,1 %). Astfel, circa 57 % dintre respondenți consideră că evoluția tehnologiilor informaționale în activitatea de bibliotecă îi determină să participe la instruiri. La rândul său, pentru 39,9 % este necesar să-și dezvolte portofoliul personal de activități de formare, iar 37,3 % sunt interesați de tematica cursurilor. Cel mai puţin influenţează decizia de a participa la programe de formare profesională continuă recomandările colegilor (15,8 %).

În această ordine de idei, constatăm că în domeniul infodocumentar din Republica Moldova problemele de bază în ceea ce privește dezvoltarea competențelor este lipsa de resurse financiare, motivul principal indicat de 60,7 % de respondenți de a nu participa la un program de formare și lipsa de motivație (40,2 %). Participanții la sondaj consideră că irelevanța programelor de instruire (25,6 %), slaba organizare a programului, mediul de lucru neatractiv (24,4%), lipsa facilităților TIC în bibliotecă (20 %) și nivelul de calificare al formatorului (19,7 %) la fel îi demotivează să asiste la programe de formare. Surprinzătoare au fost răspunsurile a 5,9 % de chestionați care au manifestat lipsă de interes față de orice activitate de instruire. Potrivit datelor colectate, 1 % dintre acești respondenți nu au participat la niciun program de formare pe parcursul a cinci ani, iar 2 % au asistat doar la 1-2 programe.

Cele mai importante criterii în alegerea unui program de formare continuă remarcate de chestionați sunt tematica (76,6 %) și forma de organizare (48,8 %). Pentru 45,6 % dintre respondenți formatorul, cel care transmite cunoştinţe şi dezvoltă abilităţi, este un factor important ce influențează participarea la instruire continuă. Respondenții practic împărtășesc aceeași opinie în privința utilizării metodelor de învățare (33,5 %) și costurile (32,3 %) – criterii ce contribuie la distingerea programelor de formare. La rândul său, 26,5 % pun accent pe perioada de desfășurare.

Pentru a completa tabloul sistemului de formare adresat personalului din SNB, o serie de aspecte legate de opinii ale eșantionului investigat s-au referit la specificarea celor mai relevante probleme. Analizând răspunsurile respondenților s-a constat că 61,1 % dintre aceştia consideră că nu sunt alocate resurse financiare suficiente pentru instruirea continuă, astfel fiind identificată una dintre cele mai stringente probleme (figura 2). De asemenea, chestionații au menționat problema lipsei necesarului de suport educațional (28,8 %) și a tehnologiilor depășite pentru buna organizare a procesului de formare profesională continuă (27,5 %). Studiul a relevat dorința a 21,4 % de respondenți de a fi creat un centru național de formare profesională continuă care ar contribui la dezvoltarea unui sistem

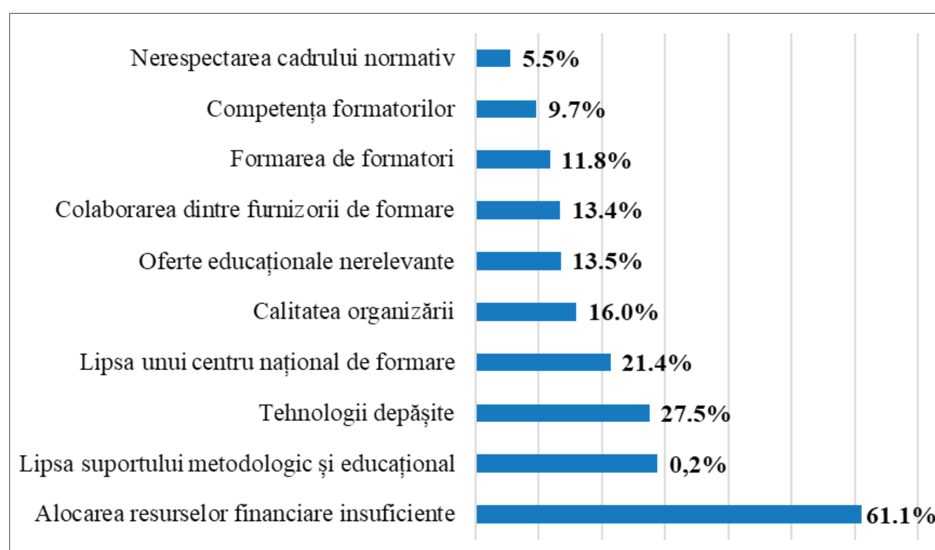

Figura 2. Probleme relevante în sistemul de formare profesională continuă (%).

durabil și eficient. Alte probleme identificate din răspunsurile subiecților sunt: calitatea organizării (16 %), oferte educaționale nerelevante (13,5 %), colaborarea dintre furnizorii de formare (13,4 %), formarea de formatori (11,8 %) și nerespectarea cadrului normativ în domeniul pregătirii specialiștilor (5,5 %).

În evaluarea generală a problemelor în sistemul de formare profesională continuă nu se poate trece cu vederea opiniile referitoare la dificultățile întâmpinate de cadrele bibliotecare din eşantion. Conform răspunsurilor oferite de subiecții selectați aceste probleme pot fi grupate în trei categorii: 1) dificultăți de participare la cursuri, legate de costuri; 2) dificultăți de participare la programele de formare continuă; 3) deficiențe ale cadrului normativ privind formarea continuă.

Grupate pe categorii, cele mai multe observaţii se referă la costuri: lipsa resurselor financiare, materiale pentru aplicarea cunoştinţelor şi abilităţilor obținute, costuri mari pentru deplasare şi cazare, taxa ridicată de participare în cadrul unor cursuri, în proporţie de 35,2 % din numărul de răspunsuri, urmată de dificultăți privind distanța mare față de furnizorul de formare, accesul la informaţii privind oportunități de formare, durata neadecvată și necorespunderea tematicii cursurilor cu nevoile și nivelul de pregătire al cursanților, cu 19 % dintre răspunsuri (figura 3). Analiza informaţiilor furnizate de personalul de investigaţie ne-a permis să constatăm că toţi respondenții, care au menționat problema resurselor financiare, reprezintă numărul personalului care nu

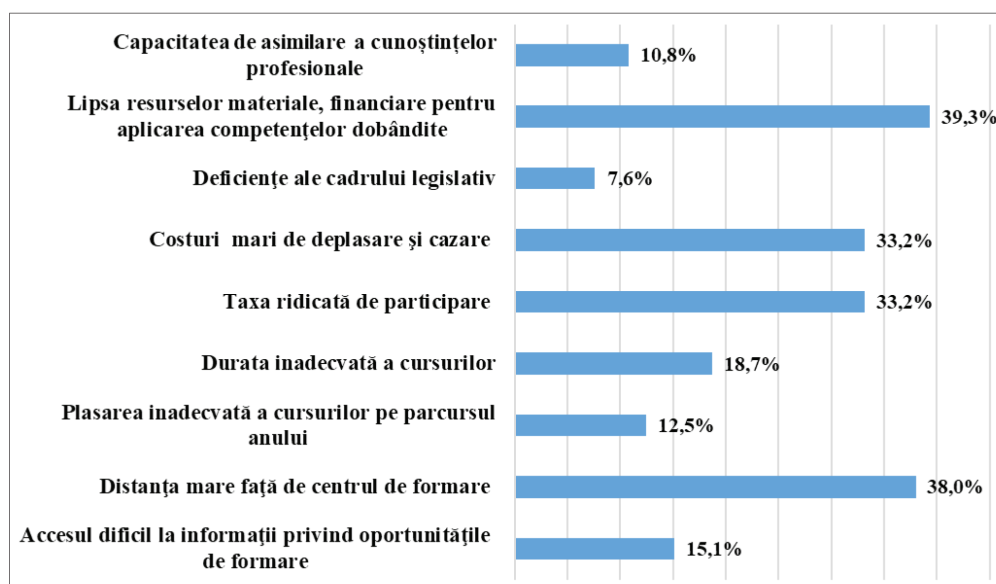

Figura 3. Dificultăți în participarea la programele de formare profesională continuă.

Tabelul 4

Posibilitatea de a alege furnizorul și forma de formare profesională continuă după tipul de bibliotecă (%)

Tip de bibliotecă	În foarte mare măsură %	În foarte mică măsură %
Biblioteci naționale	17,3	-
Biblioteci publice teritoriale	10,5	3,2
Biblioteci universitare, academice, specializate	14,5	2,4
Biblioteci școlare	9,9	2,5
Biblioteci de colegii, centre de excelență, școli profesionale	9	4,5

au urmat niciun program de formare pe parcursul a cinci ani.

În corespundere cu Legea cu privire la biblioteci nr. 160 din 20.07.2017, art. 27 „Formarea profesională continuă a personalului de specialitate din biblioteci", asigurarea acesteia are loc în cadrul centrelor de formare profesională din contul alocațiilor bugetare, precum și din veniturile colectate, prin educația formală, non-formală și informală [13]. La nivelul eșantionului, puţin peste jumătate dintre subiecţi (54,4 %) consideră că instituția ar trebui să suporte costurile aferente programelor de formare continuă prin resursele financiare proprii. La rândul său, 16,8 % dintre chestionați au confirmat că instituția trebuie să-și asume costurile respective, doar că din fonduri europene și internaționale, presupunând participarea la diverse proiecte care oferă oportunități de instruire. Opiniile a 3,7 % dintre respondenți au arătat că donațiile din partea unor terțe persoane, fizice și juridice, ar fi o sursă de a acoperi cheltuielile pentru instruirea continuă. Doar 4,7 % dintre bibliotecari au răspuns că anume angajații direct implicați în instruirea continuă trebuie să suporte cheltuielile pentru programele de formare. Analiza datelor relevă că respondenți care acceptă ca achitarea cursurilor să fie făcută de angajații direct implicați în instruire sunt în proporții egale, a câte 50 %, fie că au beneficiat sau nu de cursurile tematice de scurtă durată oferite de Centrul de Resurse pentru Formare Continuă al Universității de Stat din Moldova în ultimii cinci ani. Considerăm că acest număr nu este reprezentativ în comparație cu eșantionul investigat (5 % dintre respondenți). La rândul său, numeroși participanți la sondaj (20,4 %) sunt indeciși, nu știu cum ar putea fi soluționată această problemă.

Legislația națională în domeniu face referire la obligația prestatorilor de educație continuă de a facilita participarea la cursuri de formare profesională a angajaților. Cu toate că centrele de formare profesională continuă distribuie informații despre ofertele educaționale (pagina web, rețele sociale, e-mail), a fost surprinzător să constatăm că 41,7 % din personalul investigat nu deține informație suficientă despre posibilitățile de formare continuă. Este necesar să subliniem că 18,3 % dintre respondenții care au menționat ca dificultate accesul la informații privind oportunitățile de învățare au confirmat că nu dețin informație suficientă despre programele de formare.

Prin urmare, în mare măsură pentru 46 % dintre cei chestionați nu sunt obstacole de a alege prestatorul și modalitatea de formare, respectiv 11,4 % – în foarte mare măsură. La rândul său, în mică măsură au această posibilitate 12,4 % din eșantion și în foarte mică măsură – 2,8 % de bibliotecari. Indecișii au alcătuit 27,5 % de respondenți.

În tabelul 4 sunt indicate datele, raportate la eșantion, cu privire la posibilitatea respondenților de a-și alege furnizorul și forma de formare profesională continuă în funcție de locul de muncă. În baza calculelor, constatăm că cei mai mulți respondenți (4,5 %) care în foarte mică măsură dețin această posibilitate sunt din biblioteci de colegii, centre de excelență, școli profesionale vizavi de 17,3 % din biblioteci naționale care în foarte mare măsură au această oportunitate.

Din analiza a peste 700 de răspunsuri ale participanților la sondaj, concluzionăm că respondenții sugerează direcții și propuneri concrete de dezvoltare a sistemului de formare profesională continuă (15,9 %), precum: dezvoltarea cadrului normativ și strategic (2,6 %), alocarea resurselor financiare suficiente (12 %), colaborări și parteneriate mai strânse între furnizorii de formare continuă (1,3 %). De asemenea, este necesar de a crește calitatea organizării formării profesionale continue (11,6 %), inclusiv: cursurile organizate de CRFC USM (5,2 %), eficiența centrelor de formare nonformale (5,7 %) și educația informală (0,7 %). După cum consideră o parte dintre respondenți, crearea unui Centru Național de Formare Continuă vă coordona și monitoriza calitatea instruirii continue a bibliotecarilor din SNB (4,5 %). Nu în ultimul rând, chestionații recomandă creșterea calității și accesibilității ofertelor educaționale (11 %), studierea în per-

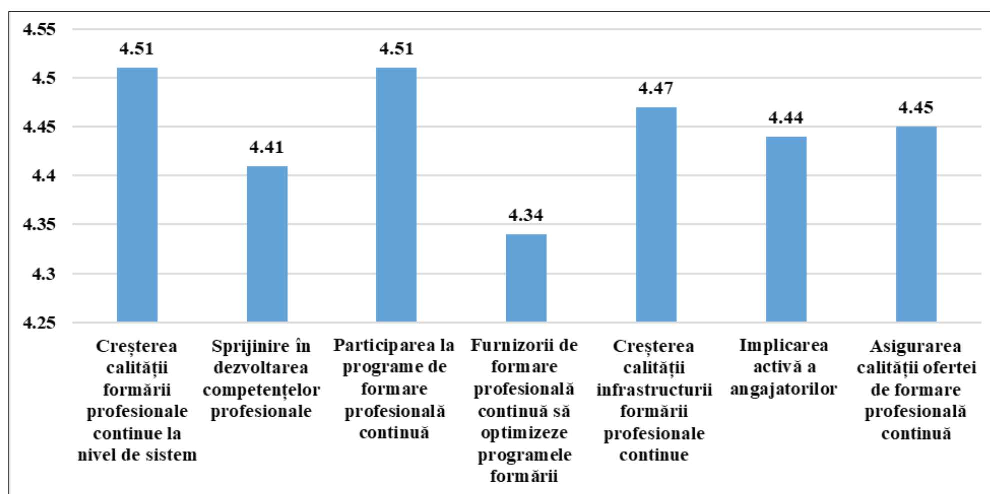

Figura 4. Opinia respondenților cu privire la importanța perspectivelor formării profesionale continue (%).

manență a necesităților de formare (3,3 %). La fel, este nevoie de ameliorat programele de formare continuă (9,2 %), formele și metodele de instruire (7,2 %), calitatea/competența formatorilor (7,3 %), editarea suporturilor metodologice-educaționale pentru cursanți și formatori (1,7 %), creșterea calității infrastructurii TIC pentru instruirea continuă (3,1 %). Respondenții consideră că este foarte importantă conștientizarea necesității formării profesionale continue și motivarea personalului pentru instruirea continuă, indiferent cu sau/fără studii în domeniu (8,3 %). Pe baza rezultatelor obținute, constatăm că 4,7 % dintre subiecți sunt mulțumiți de calitatea sistemului de formare profesională continuă: „Nimic nu trebuie îmbunătățit, pe moment totul este bine", iar 13,6 % sunt indeciși, nu știu ce ar putea fi îmbunătățit.

În scopul sesizării unor direcții concrete privind perspectivele formării profesionale continue, am constatat că pentru majoritatea participanților la sondaj (89,9 %, procente cumulate) este foarte important și important de a îmbunătăți sistemul de formare profesională continuă a personalului de specialitate din bibliotecile Republicii Moldova. Doar 1,2 % dintre subiecți consideră că nu este important de a face careva schimbări în instruirea continuă a bibliotecarilor (tabelul 5).

Abordând problema cu privire la perspectivele formării profesionale continue, în baza răspunsurilor la chestionar putem concluziona că eșantionul investigat a atribuit ponderea maximă, plasată pe o scală ce variază între pozițiile *Important* și *Foarte important* (1 – minim, 5 – maxim), creșterii calității formării profesionale la nivel de sistem, respectiv fiecare instituție infodocumentară urmând să sprijine dezvoltarea competențelor profesionale ale angajaților (punctaj 4,51). În ierarhia importanței, respondenții au men-

Tabelul 5

Perspectivele formării profesionale continue în opinia respondenților (%)

Consider că este necesară	Foarte important	%	Nu este important	%
Creșterea calității formării profesionale continue la nivel de sistem	361	47,3	9	1,1
Poziția mea în domeniu/instituție necesită sprijinire în dezvoltarea competențelor profesionale	286	37,5	14	1,8
Participarea la programe de formare profesională continuă	364	47,8	6	0,8
Furnizorii de formare profesională continuă să optimizeze programele formării	223	29,3	8	1
Creșterea calității infrastructurii formării profesionale continue (finanțe, tehnologie)	323	42,4	9	1,1
Implicarea activă a angajatorilor, pornind de la etapa identificării nevoilor de formare, a motivării personalului de a participa la instruire, în evaluare și certificare	305	40	10	1,3
Asigurarea calității ofertei de formare profesională continuă și relevanța acesteia în raport cu abilitățile, cunoștințele și nevoile personalului	316	41,5	8	1

ționat că este necesară creșterea calității infrastructurii (finanțe, tehnologie) (punctaj 4,47), prestatorii să asigurare calitatea ofertei de formare profesională continuă și relevanța acesteia în raport cu abilitățile, cunoștințele și nevoile personalului (punctaj 4,45), implicarea activă a angajatorilor pornind de la etapa identificării nevoilor de formare, a motivării personalului de a participa la instruire, în evaluare și certificare (punctaj 4,44). Nu în ultimul rând, furnizorii de formare profesională continuă urmează să optimizeze în permanență programele formării continue ale bibliotecarilor (punctaj 4,34) (figura 4).

CONCLUZII

Acest studiu a permis configurarea funcționării formării profesionale continue a personalului de specialitate din SNB. Rezultatele chestionării demonstrează că majoritatea participanților la studiu conștientizează nevoia de formare profesională continuă drept una esențială pentru dezvoltarea competențelor, obținerea succeselor în cariera profesională și pentru a dovedi utilitatea și importanța bibliotecii pentru comunitate.

Analiza răspunsurilor respondenților a permis să constatăm că mai mult de jumătate dintre subiecți au apreciat sistemul de formare profesională continuă ca fiind unul eficient. Totodată, în scopul sesizării unor direcții concrete privind perspectivele formării profesionale continue, am dedus că pentru majoritatea participanților la sondaj este important de a îmbunătăți sistemul de formare profesională continuă a personalului de specialitate din bibliotecile Republicii Moldova.

La etapa actuală au fost identificate mai multe probleme ce urmează a fi soluționate: alocarea investițiilor financiare ca o prioritate în formarea profesională continuă; motivarea bibliotecarilor din toate tipurile de biblioteci de a urma cursuri de formare profesională continuă; reglementari concrete care ar influența deciziile autorităților privind formarea continuă; asigurarea necesarului de suport educațional; implementarea tehnologiilor moderne pentru buna organizare a procesului de formare profesională continuă; elaborarea unor oferte educaționale relevante; optimizarea programelor; colaborarea eficientă dintre furnizorii de formare; formarea de formatori; respectarea cadrului normativ în domeniu privind pregătirea specialiștilor; accesul la informații despre oportunitățile de învățare etc.

Deși în opinia respondenților formarea profesională continuă este importantă și necesară, există persoane care manifestă lipsă de interes față de orice activitate de instruire.

Cercetarea a arătat că un sistem de formare pentru personalul de specialitate din biblioteci este bine organizat, funcționează atunci când este întemeiat pe motivații și centrat pe obiective care rezolvă problemele indivizilor. Nu putem stimula motivațiile lor de învățare și de participare la programe educaționale fără strategii care să se fortifice pe cunoașterea nevoilor lor reale, specifice.

De asemenea, rezultatele studiului au arătat că pentru a avea un tablou mai amplu privind nevoile de dezvoltare profesională se recomandă studierea permanentă a motivelor de a participa la un program de formare profesională continuă în vederea organizării instruirilor în corespundere cu cerințele pieței forței de muncă. Nu în ultimul rând, formarea profesională continuă a bibliotecarilor trebuie să fie adaptată nevoilor acestora și să acorde celor care studiază condiții liberale de autoeducație și autoevaluare, de alegere a conținuturilor și metodelor, a locului și timpului de învățare etc.

Studiul a relevat dorința unor respondenți de a fi creat un centru național de formare profesională continuă care ar contribui la dezvoltarea unui sistem durabil și eficient.

BIBLIOGRAFIE

1. Guskov A.E., Kosyakov D.V., Makeeva O.V. The matrix of tasks, resources and conpetences for research libraries. In: Bibliosphere. 2019, nr. 3, 35-46 (in Russ), doi: 10.20913/1815-3186-2019-3-35-46

2. Librarian. Code 2622.2, [online] https://esco.ec.europa.eu/ro/about-esco/what-esco (consultat: 5.02.2023).

3. Popescu Cristina. Educația permanentă, realitate a societății informaționale. În: Studii de biblioteconomie și știința informării, 2011, nr. 15, 62-69.

4. Stone Elizabeth W. The Growth of Continuing Education. In: Library trends, 1986, nr. 34, 489-513, [online] https://core.ac.uk/download/pdf/4816775.pdf (consultat: 5.02.2022).

5. Сербін О., Кулик Євгенія. Професійне вдосконалення бібліотекарів в умовах необхідності якісних змін галузі. In: Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук. 2019, nr. 3, 56-69, doi: https://doi.org/10.31866/2616-7654.3.2019.169668

6. Kigongo-Bukenya Imn. New trends in library and information fields and the implications for continuing education. In: Journal of Librarianship and Information Science. 1999, nr. 31(2), 93-99, doi: https://doi.org/10.1177/096100069903100204

7. Bryant S.L. Human development: competencies for the 21st century. IFLA CCERT 3rd International Conference on Continuing Professional Education. In: Hearlth libraries review. 1998, nr. 15, 117-122. [online] https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1046/j.1365-

2532.1998.1520117.x(vi (consultat: 14.09.2021).

8. Weingand Darlene E. Describing the elephant: what is Continuing Professional Education? In: 65th IFLA Council and General Conference Bangkok, Thailand, August 20 – August 28, 1999, [online] https://archive.ifla.org/IV/ifla65/papers/089-104e.htm (consultat: 19.07.2020).

9. Burduş E. Tratat de management. Bucureşti: Editura Economică, 2005. 860 p.

10. Ceobanu C. Învățarea în mediul virtual. Iași: Polirom, 2016. 210 p.

11. IFLA Trend Report 2021. IFLA, 2022, [online] https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/1830/1/IFLA%20TREND%20REPORT%202021%20UPDATE.pdf (consultat: 26.10.2022).

12. Raport statistic centralizator privind activitatea Sistemului Național de Biblioteci în anul 2021, [online] http://www.bnrm.md/index.php/statistica/statistica-de-biblioteca (consultat: 5.02.2022).

13. Lege cu privire la biblioteci: nr. 160 din 20.07.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 2017, nr. 301-315, 18 august, 141-147, [online] http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=371219 (consultat: 10.02.2023).

Tudor Cataraga. *Definiția formelor în planuri cu raporturi diferite*, 150 × 45 × 50 cm, bronz, granit, ghips tonat, 2002.

CREAȚIA PENTRU PIAN A LUI NIKOLAI MEDTNER ÎN CONTEXTUL VIZIUNILOR SALE ESTETICE

CZU: 786.2.071.1
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.18

Doctorandă **Maria GHEORGHIEVA**
E-mail: nika2verter@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2709-9448
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

THE PIANO CREATION OF N. MEDTNER IN THE CONTEXT OF HIS AESTHETIC VISIONS

Summary. This article examines the piano creations of Nikolai Medtner from the standpoint of his aesthetic credo. Having been formed in his youth, the composer's worldview has not changed throughout his life. Unlike his contemporaries, he managed to present his own original vision of the musical art of the turn of the XIX–XX centuries. In contrast to many parallel developing musical styles, Nikolai Medtner did not violate the foundations of modal harmony thinking, but demonstrated new possibilities of the major-minor organization of the musical texture. The composer's work itself is addressed exclusively to piano music, and is also diverse in genres. The logical basis of the content of Nikolai Medtner's piano compositions is a reflection of his inner feelings, beliefs and views, which are characterized by a desire for eternal ideals of musical art.

Keywords: worldview, Muse and fashion, piano creations, Nikolai Medtner.

Rezumat. În vizorul autorului articolului se află creația pentru pian a lui Nikolai Medtner, analizată din perspectiva „credoului" său estetic. Viziunile compozitorului, ce s-au format încă în anii tinereții, nu s-au schimbat pe tot parcursul vieții. Spre deosebire de contemporanii săi, el a știut să-și prezinte propria viziune originală asupra artei muzicale de la confluența secolelor XIX–XX. Situat la un alt pol al mai multor stiluri muzicale ce se dezvoltau simultan, Nikolai Medtner nu a încălcat legitățile gândirii modal-armonice, demonstrând noi posibilități ale organizării major-minore a discursului muzical. Întreaga sa artă este dedicată exclusiv muzicii pentru pian, fiind, în același timp, foarte diversă pe plan genuistic. Suportul logic al conținutului creațiilor pentru pian ale lui Nikolai Medtner este axat pe reflectarea senzațiilor interioare, a convingerilor și viziunilor sale ce se caracterizează prin tendința spre idealurile eterne ale artei muzicale.

Cuvinte-cheie: viziune asupra vieții, Muza și moda, artă pianistică, Nikolai Medtner.

INTRODUCERE

Nikolai Karlovici Medtner (1880–1951) ocupă un loc aparte în istoria culturii muzicale universale. Nu ne putem imagina traseul muzicii contemporane fără N. Medtner, tot astfel ca și fără C. Debussy, M. Ravel, S. Rahmaninov, A. Scriabin, S. Prokofiev, I. Stravinski ș. a. Fiind un artist autentic – compozitor minunat, pianist virtuoz și pedagog talentat –, N. Medtner nu a aderat la niciuna dintre direcțiile stilistice din prima jumătate a secolului al XX-lea. Axându-se în mare parte pe concepțiile estetice ale romanticilor germani, precum F. Mendelssohn-Bartholdy, R. Schumann, J. Brahms, iar dintre compozitorii ruși – ale lui S. Taneyev, A. Glazunov și S. Rahmaninov –, N. Medtner a știut, totodată, să-și păstreze propria viziune originală asupra artei muzicale de la hotarul dintre secolele XIX–XX. Spre deosebire de alți contemporani ai săi, fără a depăși legitățile gândirii modal-armonice, el a demonstrat noi valențe ale organizării major-minore a discursului muzical. Compozitorul a păstrat în creația sa și formele structurării muzical-tematice existente până la el, conferindu-le un nou conținut.

În Republica Moldova, cu părere de rău, nu există tradiția interpretării muzicii lui Nikolai Medtner, cu toate că se atestă o legătură indirectă a pedagogiei autohtone a pianului cu această personalitate. După cum se știe, printre elevii distinsului muzician s-a numărat pianistul A. Șațkes, care a activat o lungă perioadă de timp la Conservatorul de Stat „Piotr Ceaikovski" din Moscova. Alături de alți studenți, în clasa lui a studiat A. Miroșnikov, care ulterior a predat circa un sfert de veac la catedra Pian special de la Conservatorul de Stat „Gavriil Musicescu" din Moldova. Însă, fiind adeptul muzicii vechi și clasice, A. Miroșnikov niciodată nu a interpretat creațiile lui N. Medtner, în timp ce colegii lui, profesori la catedră, includeau uneori opusurile acestui compozitor în programele sale de concert. Spre exemplu, L. Vaverco a adus în fața publicului *Canzona serenata* op. 38 nr. 6 și *Preludiul* Es-dur op. 4, nr. 4; S. Covalenco, fiind încă student la anul II, a interpretat *Sonata-reminiscenza* op. 38 nr. 1; duetul pianistic A. Lapicus – I. Mahovici a inclus în repertoriul său propria adaptare pentru două piane a piesei *Canzona serenata* op. 38 nr. 6.

Interpretarea atât de rară a muzicii pentru pian de N. Medtner pe scenele din Moldova se explică prin câteva motive. Unul de ordin ideologic: în perioada sovietică arta compozitorului nu era văzută cu ochi buni, întrucât el și-a petrecut ultimii ani ai vieții în emigrație. Alte motive sunt legate de exigențele sale mari față de pregătirea interpreților și ascultătorilor, atât de pe pozițiile comprehensiunii psihologice a dramaturgiei medtneriene, cât și pe planul soluționării unor sarcini complexe ale interpretării facturii pianistice individualizate.

Muzica pentru pian a lui N. Medtner devine arareori materialul cercetării muzicologice. Este cunoscut un articol istorico-estetic de D. Jitomirski, în care se atrage atenția asupra moștenirii componistice a maestrului [1]. Există, de asemenea, o lucrare fundamentală a lui E. Predvecinova despre stilul și semantica sonatelor pentru pian ale lui N. Medtner, unde compozițiile pianistice sunt tratate în contextul culturii artistice rusești din Epoca de argint [2]. O abordare similară privind imaginile simbolice de timp și spațiu este aplicată de același autor într-un articol dedicat *Sonatei tragice* op. 39 nr. 5 [3]. *Sonata-reminiscenza* op. 38 nr. 1 a lui N. Medtner sub aspectul formării structurii devine subiect de studiu pentru R. Razguleaev [4]. Pe baza acestor materiale, autorul articolului de față încearcă să atragă atenția interpreților autohtoni și să suscite interesul studenților-pianiști asupra artei inedite a lui N. Medtner.

CARACTERISTICA GENERALĂ A MUZICII PENTRU PIAN DE NIKOLAI MEDTNER

Muzica lui N. Medtner este cât se poate de „pianistică", întrucât el însăși este produsul școlii pianistice ruse, cunoscând la perfecție și în profunzime aspectele interpretative. Ca pianist strălucit, el reproducea întreaga complexitate a facturii creațiilor sale, iar în calitate de compozitor a știut să le adapteze pentru alți interpreți, fapt ce le-a permis acestora să pună în valoare concepția autorului în procesul de interpretare. Iată de ce întreaga creație a lui N. Medtner este destinată exclusiv muzicii pentru pian sau cu participarea pianului de concert: din cele 61 de opusuri publicate, aproape două treimi sunt scrise pentru acest instrument. În domeniul simfonic, prioritar pentru compozitor a devenit genul de concert pentru pian. Cele trei opusuri monumentale de concert pe care le-a semnat, fiind foarte apropiate de simfonii, sunt interesante prin caracterul elaborat al partidei solistice, prin complexitatea, maturitatea și consistența dramaturgică a acesteia. Și în muzica vocală de cameră a compozitorului un rol esențial, poate chiar decisiv, îl are partida pianului.

Moștenirea pianistică a lui N. Medtner se caracterizează prin diversitatea genurilor. O parte importantă a creațiilor în cauză sunt intitulate *povești*, fiind grupate în zece cicluri. Este, de fapt, o culegere de piese cu caracter lirico-narativ și lirico-dramatic, precum *Poveste rusă*, *Lear în stepă*, *Procesiunea cavalerilor* și altele. Tot atât de cunoscute sunt și cele trei cicluri de piese pentru pian apărute sub un singur titlu – *Motive uitate* (op. 38-40). Locul central îl ocupă paisprezece sonate, ce etalează imagini și forme muzicale plurivalente. Datorită unui adevărat „tezaur" de abilități componistice și interpretative pe care le conțin, ele sunt marcate de o originalitate debordantă în ceea ce privește soluțiile dramaturgice și prezentările facturale. Sonatele sintetizează în mod inedit modalitățile lirice, epice și dramatice ale organizării conținutului, fiind caracterizate prin încrucișarea densă a liniilor facturii în straturi, comparabile cu vocile polifoniei contrastante în dezvoltarea melodică. În sonatele sale, N. Medtner conduce, cu o deosebită libertate artistică, planurile modulante, aducând și în această privință o contribuție proprie. Ultimele creații de formă amplă se disting prin structurarea temelor de un caracter complex, contrastant, inventiv în ceea ce privește utilizarea mijloacelor de expresie muzicală. Prin sonate, compozitorul a demonstrat că această formă de gen nu este depășită și că poate oferi creatorului libertatea actului artistic.

CONDIȚIILE PREALABILE PENTRU FORMAREA PRINCIPIILOR ESTETICE ALE LUI NIKOLAI MEDTNER

Pentru a înțelege universul muzicii pentru pian scrise de un compozitor deosebit precum a fost N. Medtner, este necesară cunoașterea convingerilor sale filosofice și estetice. El avea un sistem cât se poate de echilibrat de viziuni despre cele mai diverse probleme ale vieții contemporane, inclusiv asupra artei componistice și interpretative, instruirii, culturii în general. Gânditorii preferați ai lui N. Medtner erau A. Schopenhauer, F. Nietzsche și J. Goethe, iar dezvoltarea propriilor sale idei estetice a fost determinată de prietenia cu filosoful rus al religiei, reprezentant al Epocii de argint, I. Ilyin. Fiind un mare admirator al talentului compozitorului, acesta scria: „În spatele artei lui N. Medtner trăiește și respiră nu doar un mare suflet de artist național rus, ci și un anume mod de contemplare și creație muzicală și artistică ce poate și trebuie să constituie o școală. Iar această școală, acest curent vor fi, cu adevărat, chemate să purifice și să revigoreze atmosfera modernismului muzical" [5,

p. 40]. În această ordine de idei, un șir întreg de procedee dramaturgice în creațiile pentru pian de N. Medtner, ca forme specifice de organizare a conținutului muzical, pot fi explicate prin postulate de ordin conceptual ale compozitorului, formate în anii tinereții, care nu s-au schimbat pe parcursul întregii sale vieți. Printre cele mai importante coordonate conceptuale vom numi atașamentul față de tradiție, manifestat în diverse sfere ale vieții și activității sale. În domeniul artei muzicale această trăsătură a lumii spirituale a lui N. Medtner s-a exprimat prin faptul că el considera drept bază pentru toate tipurile de creație – interpretativă și componistică – studiile muzicale clasice, de care el însuși beneficiase din plin.

De la vârsta de zece ani, pe când doar se iniția în arta pianului, Nicolai era atras de muzica serioasă, interpretând creații de J. S. Bach, L. van Beethoven, W. A. Mozart, D. Scarlatti. Aceste lucrări au format „gustul" muzical al tânărului pianist, au modelat acel ideal artistic înalt care cu timpul a căpătat un contur tot mai pronunțat. În timpul studiilor la conservator, cercul intereselor muzicale ale lui N. Medtner s-a lărgit simțitor, s-au profilat domeniile predilecte: muzica clasică, romantică, rusă. Înclinația spre interpretarea muzicii clasice a determinat repertoriul pianistic al tânărului în acei ani, care includea, în mod constant, creațiile baroce și clasice.

Atitudinea serioasă față de muzică formată în tinerețe devine suport pentru selectarea repertoriului pianistic, condiționând calea sa artistică ulterioară. În acest sens, este evocator un episod din biografia sa. Tânărul N. Medtner era văzut ca pianist cu un viitor strălucit. În luna august a anului 1900, la cea de-a treia ediție a Concursului internațional „Arthur Rubinstein"[1], care a avut loc la Viena, N. Medtner a fost menționat de către juriu pentru interpretarea *Concertului nr. 5* de Arthur Rubinstein. Acesta a fost primul său succes important. La scurt timp după concurs, V. Safonov (rectorul conservatorului și profesorul lui N. Medtner) a organizat pentru absolventul său un mare turneu concertistic prin Europa, în cele mai prestigioase săli și saloane ale Lumii Vechi. N. Medtner a refuzat însă să participe la acest turneu. Avea două motive serioase: primul – a aflat că, fără a fi consultat, în program a fost inclus *Concertul nr. 5* de A. Rubinstein și alte creații cu un conținut muzical insuficient, care-l interesau mai puțin cu toate că îi permiteau să-și etaleze tehnica strălucită. Cel de-al doilea motiv era necesitatea copleșitoare de a scrie muzică.

În aceeași ordine de idei – a atașării față de tradiții – s-a dezvoltat și pasiunea lui N. Medtner pentru meseria de compozitor. Până la absolvirea conservatorului el a semnat un număr destul de impunător de creații, în special pentru pian – piese lirice și cu caracter ludic nu prea mari. Deși nu avea prea multă experiență, autorul deja făcuse dovada unei maniere individuale – tendința spre diatonică și îmbinări ritmice neobișnuite.

Prin anul 1916, N. Medtner a început să-și noteze gândurile și ideile apărute în timp ce compunea sau cânta la pian. Această practică el o recomanda și elevilor săi pianiști, întrucât considera fixarea în scris a unor gânduri disparate un adaos util în instruirea muzicală de sine stătătoare, atât în interpretare, cât și în compoziție. Fragmente din aceste însemnări (mai ales din cele ce vizează tehnica de interpretare și pedagogia) au fost publicate după decesul său de către discipolii compozitorului, fiind intitulate *Lucrul de fiecare zi al pianistului și compozitorului* [6]. Considerăm că cele mai timpurii dintre aceste opinii, legate de problemele generale ale esteticii și teoriei muzicale, pot fi tratate ca suport pentru afirmațiile și cugetările sale din perioada de maturitate.

Compozitorul a simțit pentru prima dată necesitatea unor astfel de sinteze în anul 1925, când Anatoli Alexandrov, reprezentantul generației mai tinere de compozitori (care îl aprecia enorm pe N. Medtner, aflat pe atunci într-o criză artistică), l-a întrebat într-una din scrisori despre diferențele dintre artă și non-artă, despre disonanță și cântarea falsă [7, p. 326]. N. Medtner a trimis un răspuns desfășurat către Panteleimon Vasiliev, fostul său elev care, din câte se pare, îi ceruse un sfat în privința evaluării creațiilor sale. Ulterior, această scrisoare trebuia să fie transmisă de către P. Vasiliev lui A. Alexandrov. Întrebările adresate de muzicieni au generat o sistematizare a reflecțiilor care deja fuseseră expuse în scrisori și notițe, altele abia căpătau contur în subconștientul compozitorului. Mai târziu, N. Medtner a publicat în 1935 la Paris, cu sprijinul lui S. Rahmaninov, considerațiile sale despre

[1] Concursul internațional în numele lui Arthur Rubinstein, instituit în scopul scoaterii în evidență a celor mai talentați pianiști și compozitori, avea loc o dată la cinci ani. Primul concurs s-a desfășurat chiar sub conducerea lui Arthur Rubinstein la Petersburg, în august 1890. Premiul pentru compoziție a fost acordat lui F. Busoni, pentru interpretare la pian – lui N. Dubasov. Cel de-al doilea concurs a avut loc în august 1895 la Berlin. Premiul pentru compoziție a fost decernat lui G. Meltzer, pentru interpretare pianistică – lui I. Levin. Cea de-a treia ediție a avut loc la Viena în august 1900. Premiul pentru compoziție l-a câștigat A. Goedicke, pentru pian – E. Boske. Ediția a patra s-a desfășurat la Paris în 1905. Premiul de interpretare la pian l-a luat V. Bakhaus; la compoziție nu s-a oferit. Ultimul, cel de-al cincilea concurs a avut loc la Moscova, în Sala mare a Conservatorului, în august 1910. Premiul pentru compoziție a fost acordat lui E. Fray, pentru pian – lui A. Ghen.

muzică, creație și artă în general cu genericul *Muza și moda* [8]. Menționăm că acest opus literar reprezintă un manifest strălucit al viziunilor și chintesența intențiilor compozitorului. Pentru a înțelege ideile și gândurile ce l-au preocupat pe N. Medtner pe parcursul întregii sale vieți, este necesar de a cunoaște această carte în care compozitorul și-a expus „crezul" său muzical. Totodată, o astfel de sistematizare a propriilor concepții și viziuni i-a marcat profund creația și a determinat direcția de dezvoltare a dramaturgiei în lucrările sale.

MUZA ȘI MODA

Putem împărți cartea *Muza și moda* în două compartimente. Însuși autorul o delimitează, prima conținând sistematizarea, cea de-a doua – un fel de anexă, în care sunt expuse expresii disparate, deseori cu caracter aforistic. Prezentarea bazelor filosofice ale esteticii medtneriene în *Muza și moda* este precedată de analiza nemijlocită a elementelor limbajului muzical. Ideologia inventivității, a ficțiunii și „cumpătării" ce predomină în mediul tinerilor artiști, în opinia lui N. Medtner, este nefastă pentru arta însăși și pentru „inventatori". Compozitorul scria: „Temele esențiale ale artei se regăsesc în temele esențiale legate de veșnicie, care există prin sine. „Descoperirea" artistică ține doar de dezvăluirea individuală a acestora și în niciun caz în inventarea unei arte inexistente. „El nu va inventa praful de pușcă". Acest reproș determină tinerii muzicieni, care ar trebui să creeze în mod nemijlocit o artă tematică, să inventeze cele mai diverse substanțe explozibile și gaze asfixiante fatale nu doar pentru artă, ci și pentru creatorul însăși, întrucât acțiunea acestei dinamite distruge acele fire nevăzute (și totuși, pe deplin reale), ce unesc sufletul artistului cu arta însăși. Cât de înalte sau importante ar părea avânturile sufletului său, ele nu se vor preta unor întruchipări artistice, dacă aceste fire vor fi rupte" [8, p. 7].

În carte, compozitorul și-a expus părerea și despre curentele moderniste în vogă, care, în opinia sa, nu sunt decât niște rătăciri temporare ce distrug legăturile dintre sufletul muzicianului și arta sa. Acestea se află în contradicție cu eternele legități ale frumosului și promovează niște idealuri eronate. N. Medtner scria: „Vreau să vorbesc despre muzică ca despre o limbă maternă pentru fiecare muzician. Nu despre marea artă muzicală – ea vorbește de la sine – ci despre solul și rădăcinile sale. Despre muzică, ca despre o țară, patria noastră, ce ne determină naționalitatea muzicală, adică muzicalitatea; despre o țară, în raport cu care toate „curentele", școlile, individualitățile noastre sunt doar niște periferii. Despre muzică, ca despre o liră unitară, ce ne conduce imaginația. Această liră este, fără îndoială, un pic dezacordată, anume în imaginația și conștiința noastră. Nu doar eu am observat această lipsă a consonanței. Ea poate fi urmărită nu doar în curentele predominante ale artei contemporane, ci și în percepția nedumerită sau pasivă a acestora" [8, p. 7].

Pe paginile acestui tratat întâlnim termenul „revoluționarism", prin care compozitorul înțelege forțele distructive, centrifuge, ce întotdeauna au fost prezente în muzica Timpurilor noi (așa-zisa inovație), fiind însă inconștiente. Acestora li se opune conștiința unor compozitori geniali, conservată și orientată spre „lege" [8, p. 114]. „Revoluționarismul" distrugător ce domină asupra „legii" nu este altceva decât *moda* – noțiune expusă de autor în titlul cărții, ca antonim al noțiunii de *muză*. Pentru N. Medtner moda reprezintă distrugerea fundamentelor vieții, negarea adevăratei surse a „legii" în favoarea „eului" omenesc trecător. Iată de ce biruința modei în artă va conduce în mod inevitabil la pierderea irecuperabilă a *cântecului acela* [2] și, în consecință, va determina moartea muzicii europene.

Muza și moda are o importanță enormă din punct de vedere al filosofiei muzicii. N. Medtner meditează și asupra sensurilor primordiale ale muzicii. El afirmă că melodia este sufletul muzicii ce are propriul său clarobscur – armonia, propria respirație – cadența, propria perspectivă – forma. Aceste teze au fost extrem de importante în timpurile când modernismul și noile tendințe în muzică își anunțau pretențiile la universalitate, la absolutul artistic. Poziția formulată de N. Medtner în cartea sa demonstrează importanța incontestabilă a păstrării tradițiilor muzicale.

Totuși, fiind un tradiționalist convins, N. Medtner nu era un spirit conservator, întrucât saluta cu fervoare prospețimea și originalitatea materialului muzical, inventivitatea și ficțiunea. Având o atitudine critică față de multe fenomene ale artei muzicale contemporane, în practica artistică, însăși N. Medtner se situa sub semnul acelorași sarcini care au constituit începuturile căutărilor stilistice ale începutului de secol XX.

Înainte de toate, în viziunile sale se conturau pregnant două probleme strâns legate între ele. Prima – cum să debaraseze „vechea expresivitate" de moleșeală și pasivitate; cea de-a doua – cum să protejeze „noua expresivitate" de arbitrarul și excesivul haotic, de pierderea legăturii dintre elementele ce conferă sens și valoare „noului". Compozitorul percepea și soluționa aceste probleme altfel decât contemporanii săi reformatori N. Roslavets și I. Vyshnegradski. După cum arată L. Sabaneyev, „Printre contemporanii săi, N. Medtner ocupă un loc aparte. (...) El plutește cu putere și

[2] *Cântecul acela* – prototipul divin al tuturor „cântecelor pământului", fiecare dintre ele fiind doar o reminiscență imperfectă a *cântecului acela* [8, p. 154].

înverşunare împotriva curentului, împotriva veacului, împotriva tumultoasei fantome a artei noi – cel mai probabil, foarte teribilă pentru el – o artă ba nevrotică, surescitată, ba schematizată până la prozaic, ba ostentativă, tributară reclamei și societății de consum; o artă neînțeleasă și străină pentru el” [9, p. 21, 23].

Autorul *Muzei și modei* nu s-a împotrivit niciodată noului în muzică. Totuşi, în concepția sa, căutările noului nu trebuie să devină un scop în sine. Muzica se potriveşte cel mai puţin pentru amuzamentul unui public plictisit ce caută impresii și senzații noi; muzica este o artă adresată sufletului, marcată de un destin Dumnezeiesc. Nu întâmplător, N. Medtner explica: „Dintre toate distracțiile ce există în viață, arta muzicală este cea mai nepotrivită, inactivă, plictisitoare. Adevărata chemare a muzicii nu este distracția, risipa; ea are menirea de a atrage, de a aduna, a concentra în mod hipnotic sentimentele și gândurile ascultătorului... Ea [muza artei muzicale], întoarce spatele celor ce, prin natura lor, nu au o atracție față de dânsa. Ea pedepseşte cu un plictis îngrozitor pe cei ce caută în ea doar «iritarea unor gânduri deșarte», orbecăind distrat cu «gânduri deșarte», «ochiul» auditiv, trecând pe alături de chipul ei, de temele sale” [8, p. 138].

Potrivit lui N. Medtner, conceptul însăși al muzicii nu poate fi limitat prin noțiunile de „contemporană” sau „non-contemporană”, „învechită”, întrucât muzica are o cu totul altă menire, ține de o cu totul altă categorie a existenței: muzica este eternă. Adevăratele capodopere muzicale nu sunt perisabile, pentru că există în afara timpului. Evoluția în muzică, după părerea compozitorului, „semnifică și „înainte”, și „înapoi”, și „în sus”, și „în jos”, și, în sfârșit (în pofida opiniei celora ce consideră că acesta constituie un progres și le place să justifice prin ea detașarea lor neîntreruptă de centru), aceasta, totodată, mai înseamnă și mai bine, și mai rău” [8, p. 115]. Continuând acest gând, N. Medtner menționează că nicio modă în muzică, nici predilecția pentru invenție, noile tehnici nu pot să desființeze sau să anuleze realizările trecutului. „Doar Chopin nu l-a desființat pe Mozart ca, de altfel, nici Wagner pe Beethoven!” [8, p. 118].

Printre contemporani, aceste afirmații i-au adus lui N. Medtner reputația de conservator și tradiționalist, totuși, compozitorul însuși, reieșind din cele expuse în carte, nu se considera ca fiind așa, ca atare. Chiar pe primele pagini, în introducerea cărții *Muza și moda*, autorul deja vorbește despre necesitatea înnoirii și dezvoltării artei: „Noul, în toate domeniile cunoașterii, a avut importanță doar în virtutea faptului că era descoperită o realitate ce exista în sine (deja), neobservată anterior. America exista deja, în sine, și până la descoperirea ei” [8, p. 7]. Pentru N. Medtner, inovația în muzică avea alte scopuri, sarcini și modalități de realizare. Noul nu însemna ceva imaginar sau inventat, întrucât, în opinia autorului, nu poate fi inventat ceva ce este intrinsec muzicii. Iată de ce era atât de important sprijinul pe tradiții și „contemplarea” permanentă a acestora. Înainte de a începe căutările în domeniul necunoscutului, este necesar de a cunoaște ceea ce a fost acumulat de geniile trecutului.

Arta adevărată este veșnică și există în afara timpului: „Însă domeniul spiritual în general nu cunoaște temporalitatea, și, iată de ce, atunci când ne amintim de tinerețea noastră, întinerim sufletește, iar când ne îmbrăcăm ca niște tineri, suntem moderni, – nu întinerim însă la propriu, ci doar ne comportăm ca niște tineri” [8, p. 111]. Oricât de mare ar fi un artist, el nu are dreptul să spună: eu însămi reprezint marea artă. Pentru N. Medtner, domeniul frumosului este „și Beethoven, și tot ce a fost, și tot ce poate fi în artă” [8, p. 119]. Adevărații genii, înfăptuind revoluții în artă, nu au distrus în același timp arta însăși, ci au tratat-o ca având o profunzime infinită. Pătrunzând în dimensiunea cunoașterii, ei au îmbogățit și au lărgit hotarele ei. Prin aceasta, compozitorul înțelegea înțelepciunea și curajul creatorilor autentici care-și îndreaptă toate puterile către ideal: „Eroismul artistic a fost dintotdeauna îndreptat spre perfecțiune. Pentru acesta, direcția «înainte» este orientată spre perfecțiune” [8, p. 116].

RETROSPECȚIUNEA CA TRĂSĂTURĂ SPECIFICĂ A GÂNDIRII COMPOZITORULUI

Aceste postulate ale compozitorului pot fi caracterizate ca expresie a unei gândiri retrospective (din lat. *retro* – „înapoi, în urmă”; *spectare* – „a privi”). Compozitorul își îndreaptă privirea preponderent în trecut, care pentru el este mai desăvârșit decât prezentul. Potrivit afirmațiilor sale fixate în *Muza și moda*, idealul autorului îl reprezintă arta clasică a secolelor trecute. La baza ideilor lui N. Medtner stă abordarea muzicii drept un sistem organizat în mod complex, în care toate componentele trebuie să se afle în echilibru – simplitatea și densitatea facturii, calmul și dezvoltarea mișcării, melodia și acompaniamentul armonic al discursului muzical, conținutul ideatic și întruchiparea tehnică a acestuia. Încălcarea legităților în cauză generează dizarmonie, dezechilibru și, ca urmare – o absență a Logosului muzical. „Pentru ca tehnica să fie neobservată, în consecință este necesar ca procesul prealabil al depășirii acesteia să fie, totuși, sesizabil, adică să fie marcat de o anumită jertfă de timp, muncă, încordare mintală, contemplare. Și dacă nu a

existat această jertfă, atunci rezultatul, adică concepția însăși, interpretarea sau vorbirea atrag atenția asupra lor nu prin conținut (care, deseori, nici nu ajunge să fie pătruns), ci exclusiv prin imperfecțiunea tehnicii în sine" [8, p. 61]. În opinia compozitorului, stilurile și direcțiile muzicale contemporane lui sunt atrase de modă, de laturile tehnice superficiale ale artei, transformându-se în scopuri gratuite, în timp ce esența creației reclamă o mai mare atenție și un studiu mai aprofundat al tradițiilor culturale. Pentru „salvarea" muzicii contemporane compozitorul sugerează să se evite atonalitatea, străină auzului uman și abordarea surselor gândirii modal-armonice și cântecului.

Gândirea retrospectivă a lui N. Medtner își pune amprenta nu doar asupra utilizării mijloacelor muzicale de către geniile „verificate", ce presupun întoarcerea în albia firească a structurilor tonale și a melodiilor de cântec ci, ca urmare, și asupra sferei imagistice a lucrărilor compozitorului. Prin aceasta se explică interesul său pentru miniaturile de pian, intitulate de el *povești*. Acest gen răspundea cerințelor și necesităților compozitorului. Pe de o parte, el îi oferea posibilitatea de a crea propria sa lume, fragilă, a fanteziilor și dorințelor, în care exista posibilitatea de a se ascunde în fața unui prezent înspăimântător. Pe de alta, acesta reprezenta întruchiparea și fixarea în realitate a propriului credo în idealurile eterne ale artei pure.

Poveștile lui N. Medtner sunt captivante nu prin sonoritatea impresionantă și impunătoare, ci prin conținut. Aici este exprimat în mod absolut dezinvolt un profund conținut liric ce dezvăluie diverse trăiri umane. Piesele etalează caracterul liric-meditativ și patetic (op. 26), dramatic și epic (*Poveste rusă*, op. 42 nr. 1, *Poveste* op. 34, nr. 2), de scherzo și fantastic (*Povestea elfilor* op. 48 nr. 2) ș.a.m.d. B. Asafiev sublinia că *poveștile* lui N. Medtner nu ilustrează careva subiecte, ci sunt niște piese de dimensiuni mici, în care se dezvăluie sentimente la fel de profunde ca și în lucrările ample ale compozitorului (spre exemplu, *Sonata-poveste* op. 25, nr. 1).

Privite din perspectiva tendințelor retrospective ale creației sale, tot atât de importante sunt și sonatele pentru pian ale compozitorului. Surprinzând printr-o inventivitate debordantă, ele copleșesc printr-un întreg univers de imagini muzicale de o profunzime psihologică aparte, prin amploarea contrastelor, exaltarea romantică, interiorizarea concisă și, în același timp, prin tandra meditație spirituală. Unele dintre sonate au un caracter programatic (*Sonata-elegie* op. 11, nr. 2; *Sonata-poveste* op. 25, nr. 1, *Sonata-reminiscenza* op. 38, nr. 1, *Sonata romantică* op. 53, nr. 1, *Sonata furtună* op. 53, nr. 2 ș.a.) și denotă o mare diversitate sub aspectul formei și imaginilor muzicale.

Cea mai cunoscută este *Sonata-reminiscenza* op. 38, nr. 1, care deschide primul ciclu al trilogiei *Motivele uitate*[3]. Autorul considera că această sonată este un succes și ținea foarte mult la ea. Menționăm că interesul lui N. Medtner pentru redarea în muzică a amintirilor s-a manifestat și în opusurile sale timpurii: în piesa pentru pian *Amintire despre dans* din ciclul *Trei improvizații fantastice* op. 2 și în miniatura vocală *Amintire*, op. 32, nr. 2, scrisă pe versurile lui A. Pușkin. Este evident că tema amintirilor și reminiscențelor l-a atras în mod deosebit.

Întoarcerea în trecut, dorința de a recupera ceva ce a fost pierdut, care transpare din întreaga dramaturgie a sonatei, concordă în mod direct cu evenimentele trăite de N. Medtner în realitate. Peste tot și în toate, el vede doar un singur lucru: muzica secolului XX se detașează tot mai mult de arta înaltă și se transformă, în opinia sa, în ceva hidos. Acest sentiment l-a urmărit toată viața. În 1923, într-o scrisoare către A. Goldenweiser, el mărturisește: „Am urât tot ce poartă în sine germenele curentelor contemporane în artă, nu doar la alți contemporani ai mei, nu doar la mine însămi, ci chiar și la vechii clasici (deși, evident, germenii în cauză nu sunt atât de mulți la aceștia din urmă și ei nu poartă vina nepoților, care s-au dovedit a fi niște pocitanii)" [7, p. 252]. Își păstrase opinia și către anul 1951, când, într-o scrisoare către protoiereul Gheorghi Serikov, cu care comunicase mult în ultimii ani de viață, scria: „Calea incomensurabilă a individualiștilor moderniști contemporani îmi amintește de o „troikă" [sanie rusească la care se înhămau trei cai unul lângă altul – *n.a.*] de huligani, condusă de un birjar beat care strigă: „La o parte!"" [7, p. 533].

Compozitorul căuta și identifica noi idei în conformitate cu idealurile sale muzicale, formate în baza moștenirii clasice ruse și universale. Credoul său artistic se axează pe perfecțiunea formei și concordanța deplină dintre mijloacele muzicale.

ATITUDINEA FAȚĂ DE PATRIE

Un factor extrem de important, ce determină lumea spirituală a imaginilor în creația lui N. Medtner, este atitudinea față de patrie. În legătură cu autoidentificarea sa exclusiv rusească, compozitorul mai declara, de asemenea, două lucruri remarcabile.

[3] *Sonata-reminiscenza* a fost scrisă în anii 1918–1919. Menționăm că N. Medtner a compus trei cicluri intitulate *Motive uitate* op. 38-40. Op. 38 include nr. 1 – *Sonata-reminiscenza*; nr. 2 – *Danza graziosa*; nr. 3 – *Danza festiva*; nr. 4 – *Canzona fluviala*; nr. 5 – *Danza rustica*; nr. 6 – *Canzona serenata*, nr. 7 – *Danza silvestra*; nr. 8 – *Alla reminiscenza*.

În 1933, pe când își pregătea cel de-al doilea turneu în Rusia (primul turneu a avut un succes enorm, în 1927, la Moscova), toate aspectele de organizare fiind deja discutate, el s-a adresat la Ambasada Baltică în vederea obținerii unei vize. A fost nu doar refuzat, ci și anunțat că Rusia i-a interzis pentru totdeauna întoarcerea acasă. Anume atunci el scrie rudelor sale despre faptul că este pentru a doua oară când țara sa „îl reneagă".

O altă teză a lui N. Medtner, apărută după refuzul din 1933, constituie reacția asumată a acestei catastrofe sufletești. Atunci, el a spus: „Deja, eu niciodată nu voi deveni un emigrant". *De facto*, devenit emigrant în virtutea acestor împrejurări obiective, în sufletul său el a refuzat să accepte acest fapt. Sentimentul singurătății, resimțit tot mai pregnant odată cu trecerea timpului, al detașării și înstrăinării nu doar față de tot ce însemna cale de dezvoltare a artei muzicale în secolul XX, ci și față de noua ordine a lumii contemporane l-au determinat pe compozitor să-și apere cu și mai mare fervoare puritatea idealurilor și valorilor spirituale ce-i erau atât de scumpe. Acest fapt a lăsat asupra creației sale amprenta dezolării, chiar a unei amărăciuni sumbre. N. Medtner vorbea despre *Sonata furtuna*, compusă la începutul anilor 1930, când asupra Europei deja plana presimțirea zguduirilor ce aveau să survină, ca despre „cea mai contemporană" dintre toate creațiile sale, „întrucât în ea se reflectă atmosfera furtunoasă a evenimentelor contemporane" [7, p. 452].

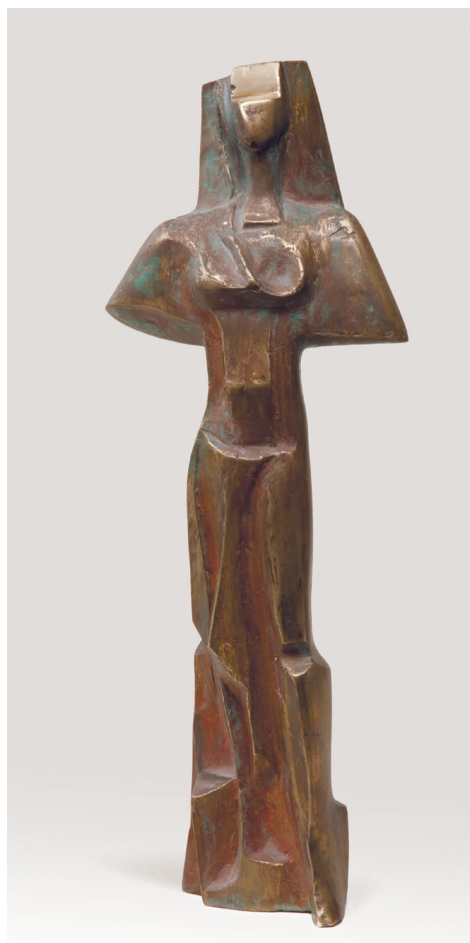
CONCLUZII

Toate cele spuse mai sus ne permit să concluzionam că conținutul artistic al compozițiilor pentru pian ale lui N. Medtner denotă atât o inconsecvență paradoxală, cât și o rară integritate. Pe de o parte, reflectă dorința de a păstra idealurile anilor precedenți, ce-și pierd importanța în lumea contemporană, precum și dorul de patrie în exil. Pe fundalul tendințelor muzicale care se dezvoltă vertiginos în secolul al XX-lea, viziunea asupra lumii a lui N. Medtner apare ca fiind foarte idealizată și, în opinia contemporanilor săi, lipsită de actualitate. Mai degrabă, era un vis despre idealurile pierdute și o nostalgie romantică.

Pe de altă parte, fiind de o sensibilitate aparte, simțind cu acuitate tendințele timpului său, N. Medtner niciodată nu a încercat să se îndepărteze de comunitatea muzicală mondială, ascunzându-se în spatele iluziilor pure. Imaginile create de el în compozițiile pentru pian sunt realiste, în ele nu găsim nimic extraordinar sau supranatural. Cu alte cuvinte, conținutul creațiilor pentru pian ale compozitorului reprezintă imaginea trăirilor lui interioare, a convingerilor și opiniilor sale, care se caracterizează prin tendința către veșnicele idealuri ale artei muzicale.

BIBLIOGRAFIE

1. Zhitomirskiy D. N. K. Medtner. Zametki o stile, în: Zhitomirskiy D. Izbrannyye stat'i. Moskva: Sovetskiy kompozitor 1981, 283-329.
2. Predvechnova E. Fortepiannyye sonaty N.K. Medtnera: osobennosti stilya i semantiki. Avtoref. dis. kand. isk. Novosibirsk, 2018. 22 p.
3. Predvechnova E. Semantika obraza-simvola vremeni v «Tragicheskoy sonate» or. 39 c-moll N. K. Medtnera, în: Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta Kul'torologiya i iskusstvovedeniye. Tomsk: Izd-vo Tomskogo gos. Universiteta, 2017, nr. 26, 101-110.
4. Razgulyayev R. Sonata-vospominaniye N. Medtnera v aspekte formoobrazovaniya, în: Aktual'nyye problemy vysshego muzykal'nogo obrazovaniya. N. Novgorod: NGK im. M. I. Glinki, 2013, nr. 2 (28), 22-24.
5. Il'in I. Russkiy kolokol. Moskva: PSTGU, 2008. 58 p.
6. Medtner N. Povsednevnaya rabota pianista i kompozitora. Moskva: Muzyka, 1979. 71 p.
7. Medtner N. Pis'ma. Moskva: Sovetskiy kompozitor, 1973. 615 p.
8. Medtner N. Muza i moda. Paris: YMCA-Press, 1978. 155 p.
9. Sabaneev L. Medtner, în: K novym beregam, 1923, nr. 2, 21-25.

Tudor Cataraga. *Mit (II)*, 45 × 15 × 15 cm, bronz, 2005.

SPECIFICUL TRANSCRIPȚIEI CREAȚIILOR DE FACTURĂ OMOFON-ARMONICĂ PENTRU ACORDEON

CZU: 780.647:786.8
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.19

Doctorand, lector universitar **Petru ȘTIUCA**
E-mail: petrustiuca74@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0605-4483
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

THE PECULARITIES OF TRANSCRIPTION OF HOMOFON-HARMONIC MUSICAL WORKS FOR ACCORDION

Summary. The article deals with the general and specific issues of accordion transcription development. The peculiarities of this process depend largely on the discourse of the original creations, selected for transcription. Most of them belong to the homophonic-harmonic style, usually corresponding to the period of musical classicism and romanticism, and are written for piano or violin solo, or with orchestral accompaniment. The author focuses on the specifics of the given instruments, analyses the transcription of homophonic-harmonic creations from a historical perspective. At the same time, specific features and recommendations are presented in order to create accordion versions of musical creations in this style.

Keywords: transcription, accordion, homophonic-harmonic creations, performing art

Rezumat. Articolul abordează problematica generală și specifică a elaborării transcripțiilor pentru acordeon. Particularitățile acestui proces depind în mare măsură de discursul creațiilor originale, selectate pentru a fi transpuse. O mare parte aparțin stilului sau facturii omofon-armonice, ce corespunde, de regulă, cu perioada clasicismului și romantismului muzical, fiind scrise pentru pian sau vioară solo, sau cu acompaniament de orchestră. Autorul relevă trăsăturile proprii instrumentelor date, analizează transcripția creațiilor omofon-armonice din perspectivă istorică. Totodată, sunt prezentate un șir de trăsături și recomandări în vederea realizării unor versiuni pentru acordeon ale creațiilor muzicale de acest stil.

Cuvinte-cheie: transcripție, acordeon, creații omofon-armonice, arta de interpretare.

INTRODUCERE

Rolul transcripției este esențial în dezvoltarea artei de interpretare la un instrument muzical, și în special la acordeon. Acesta „a acumulat", pe parcursul secolului al XX-lea și până în prezent, un impunător repertoriu ce aparține unor varii epoci și stiluri, transcris de la cele mai diverse instrumente, formații etc. Acest fapt semnifică o modalitate de a spori accesibilitatea capodoperelor muzicii universale, lărgirea orizontului muzical-artistic al muzicienilor și punerea în valoare a potențialului acordeonului, în pas cu dezvoltarea sa vertiginoasă pe plan constructiv.

În limba română, termenii *transcriere* și *transcripție* sunt sinonime (din lat. *transcriptio* – copiere)[1]. Noțiunea de *transcripție* are mai multe sensuri în teoria și practica muzicală, în funcție de factori precum domeniul muzical (muzica academică, folclorică, de jazz), perioada istorică când a fost efectuată transcripția ș.a. Totodată, această noțiune este deseori utilizată în calitate de sinonim sau confundată cu noțiunile de *adaptare*, *prelucrare*, *aranjament* ș.a., care în linii mari țin de un proces marcat de principii asemănătoare, realizat la diverse niveluri sau prin diferite metode. Una dintre cele mai ample și clare definiții a fost formulată de cercetătorul G. Kogan: „Transcripția în sens larg de cele mai multe ori vizează orice modificare a unei opere muzicale – de la simpla transcriere pentru un alt instrument sau un aranjament ușor pentru interpreți puțin avansați la o parafrază dezinvoltă sau o fantezie pe tematica muzicală a compoziției respective. Transcripția într-un sens mai restrâns și mai precis se află undeva între aceste două extreme. Transcripția presupune o anumită prelucrare a originalului (...) noul text muzical tinde să devină nu literalmente „interliniar", ci o traducere liberă, artistică a lucrării în limbajul altui instrument (...)" [1, pp. 63-64] (aici și în continuare trad. n.).

În același timp, cercetătorii disting și definesc mai multe niveluri/gradații ale modificărilor. Unele dintre cele mai elocvente concluzii referitoare la procesul de

[1] Întrucât noțiunea de *transcriere* are formele substantivală și verbală, iar cea de *transcripție* doar formă substantivală, în acest articol vom utiliza termenii de *transcripție/transcriere/a transcrie* ca având un sens identic – cel de *realizare a unei transcripții muzicale*.

transcriere rezidă în faptul că „Transcripția are un sens individual artistic” [2, p. 10] și că „Transcripția compozițiilor muzicale este un proces de creație, ce se bazează pe păstrarea ideilor artistice inițiale în condiții instrumentale noi” [3, p. 15]. Problematica dată fiind foarte largă, cadrul articolului de față nu ne permite dezvoltarea acesteia.

Noțiunea de *omofon-armonic* (din limba greacă „omofonie” – unison) presupune, după cum se cunoaște, un anumit tip al discursului muzical ce se caracterizează prin împărțirea vocilor în principale și însoțitoare, de acompaniament. „Înflorirea și dominarea scriiturii omofonice” [4, p. 99] în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – secolul al XIX-lea, în arta muzicală europeană, este extrem de importantă, având „un impact major” în istoria muzicii în general [5, pp. 1047-1055]. Cercetătorul L. Mazel caracterizează muzica omofonă în corelație cu cea polifonică, arătând că: „După posibilitățile sale de expresie, polifonia și omofonia, în mare parte, se completează reciproc. Astfel, muzica omofonică se deosebește, de obicei, printr-o secționare mai clară. În melodie, această secționare este determinată de întreruperi periodice, pauze și repetitivitatea ritmică a părților. Acompaniamentul accentuează secționarea melodiei prin intermediul schimbării armoniilor și a cadențelor. Dimpotrivă, muzica polifonică, de regulă, nu este atât de bine secționată. Melodia fiecărei voci evită întreruperile, pauzele la intervale egale de timp, nu se împarte atât de evident în părți similare pe plan ritmic și are un caracter mai cursiv.” [6, p. 319].

De asemenea, referitor la muzica omofon-armonică, vom menționa că termenul dat are un caracter extrem de complex și se întâlnește în literatura de specialitate în sintagme precum scriitură omofonică, stil o., factură o., formă o. ș.a. Elucidarea acestor noțiuni nu constituie însă scopul articolului de față. Un aspect esențial pentru studiul nostru ce necesită a fi remarcat este că „Un rol extrem de important în afirmarea omofoniei l-a avut muzica pentru instrumentele cordofone, în primul rând cea pentru vioară” și, în general, muzica pentru instrumente solistice [5, p. 1049]. În cele ce urmează ne vom referi la specificul transcrierii pentru acordeon de pe originalele de pian sau vioară.

PARTICULARITĂȚILE TRANSCRIPȚIEI FACTURII OMOFON-ARMONICE ÎN CREAȚIILE PENTRU PIAN ȘI VIOARĂ

Pianul este unul dintre cele mai importante instrumente cu taste, cu posibilități tehnice și de expresie excepționale. O condiție fundamentală pentru transcripția partiturilor pianistice este stabilirea unei relații adecvate de execuție la instrumentul „destinatar”, în cazul dat – acordeonul. Se va recurge astfel la eliminarea dificultăților tehnice inutile și revizuirea texturii dezvoltate a pianului într-o formă de expunere mai potrivită pentru acordeon, fără a scăpa din vedere conținutul artistic al lucrării muzicale.

O altă condiție este apropierea maximă a sonorității transcripției de cea a creației originale. În acest sens, se va ține cont de faptul că sonoritatea și timbrul pianului se datorează în mare parte pedalelor: prima (pedala stângă) micșorează intensitatea sunetului și moderează timbrul, cea de-a doua (pedala dreaptă) intensifică sunetele armonice care îmbogățesc semnificativ nuanțele timbrale ale instrumentului și prelungesc durata sunetului. Astfel, conchidem că un rol important în transcripția creațiilor pentru pian la acordeon îl are *pedalizarea*. Ca să obținem acest efect, este necesar de a stabili relația dintre discursul melodic și cel armonic, în funcție de sensul și caracterul creației.

Linia melodică și armonia în procesul de transcripție nu se modifică de regulă în mod esențial, fiindcă acestea prezintă elementele principale ale țesăturii muzicale. Totuși, având în vedere specificul emiterii sunetului și posibilitățile facturale ale celor două instrumente, trebuie de menționat că în puține cazuri avem posibilitatea de a expune factura acordurilor originale la acordeon din cauza diapazonului mai mic ale acestuia. Astfel, autorul transcripției poate schimba starea melodică și răsturnările acordurilor, iar pentru a evita densitatea excesivă a discursului, uneori se recurge la mutarea acestora pe orizontală sau la expunerea lor prin departajare cu pauze.

În contextul dat, condiția fundamentală pentru o interpretare corespunzătoare este valabilă și în cazul transcripției creațiilor omofon-armonic. O soluție ar fi simplificarea acordurilor: se recomandă transpunerea acestora în registrul mediu. În cazurile în care este imposibil de a urma partitura originală, se admite repartizarea acordurilor, precum și a pasajelor, în diferite mâini. Totuși, simplificarea peste măsură, precum și complicarea exagerată poate conduce la pierderea conținutului și a tematicii muzicale. Din propria practică didactică am ajuns la concluzia că transcripțiile nereușite sau mai puțin elaborate denaturează stilistica creației originale și diminuează conceptul compoziției. Pe de altă parte, o transcriere formală a textului original nu va permite dezvăluirea plenară a tuturor aspectelor sonore ale acordeonului.

Considerăm, așadar, că factorii determinanți pentru realizarea corectă a transcripțiilor lucrărilor omofon-armonice de pe originalele pentru pian sunt:

corelarea elementelor structural-semantice ale muzicii cu mijloacele de realizare interpretativă; diferențierea funcţiilor timbrale, în partitura orchestrală și în cea solistică-instrumentală; creativitatea și trasarea unor perspective ale tratării interpretative a creației. Toate acestea vor fi realizate în condițiile păstrării conceptului lucrării muzicale, a apropierii maxime a sonorității transcrierii de cea a lucrării originale, a corespunderii expunerii materialului cu specificul emiterii sunetului și cu posibilitățile facturale ale instrumentului, a comodității interpretării. Totodată, modificările produse în procesul transcripției țin de schimbarea parțială sau definitivă a componentelor facturii.

De regulă, legitățile de transcripție de la instrumentele cu taste sunt în mare parte valabile și în cazul transpunerii de pe creațiile scrise în original pentru vioară, mai ales că printre primele creații transpuse de la vioară au fost cele scrise pentru clavir, un strămoș al pianului, iar această tradiție este cunoscută încă din timpurile lui J.S. Bach. Astfel, a fost îmbogățit repertoriul pianului și arsenalul de formule texturale specifice instrumentului.

Trebuie menționat că în transcripțiile creațiilor de vioară pentru clavir, scrise de J.S. Bach, putem găsi transformări semnificative ale textului de vioară care sunt asociate cu particularitățile sonore și posibilitățile polifonice ale clavirului. În secolul al XIX-lea, compozitori și interpreţi cu renume, printre care Ludwig van Beethoven, Franz Liszt, Felix Mendelssohn-Bartholdi, Robert Schumann au realizat numeroase versiuni ale lucrărilor violonistice din repertoriul universal, stabilind modalități de transcriere caracteristice, precum extinderea pasajelor în concordanță cu diapazonul pianului, în mai multe octave, introducerea unei voci la acompaniament pentru dublarea partidei de bas a orchestrei, îmbogățirea cu elemente de contrapunct și factură corespunzătoare posibilităților pianului. Un mod original de transcripție de la vioară la pian, și anume a renumitei *Ciacona* din *Partita pentru vioară solo* BWV 1004 de J.S. Bach, a fost realizat în anul 1877 de J. Brahms. El a limitat în mod intenționat posibilitățile pianistului, dând prioritate mâinii stângi pe parcursul întregii lucrări. Linia melodică a fost transpusă cu o octavă mai jos, ceea ce lasă impresia că originalul nu era destinat viorii, ci violoncelului. Această lucrare a fost numită *Studiu de perfecționare* și oferită drept cadou soției lui R. Schumann – Clara Schumann, compozitoare, una dintre cele mai strălucite pianiste ale timpului.

Virtuozitatea în creștere a interpretării la vioară specifică perioadei romantice a avut o influență enormă asupra muzicii instrumentale, în special, datorită artei lui Niccolo Paganini. Se știe că tehnica interpretativă a marelui violonist a fost un model pentru mulți compozitori din acea epocă – F. Liszt, J. Brahms, S. Rahmaninov, care au efectuat transcrieri remarcabile ale *Capriciului nr. 24*, integrat cu succes în repertoriul pianului, iar în secolul XX, și în cel al acordeonului. Comparând transcripţiile acestei creații, semnate de diferiți autori, deducem că unii pun accent pe velocitate și procedee tehnice prin care să evidențieze virtuozitatea, iar alții au ca scop să evidențieze aspectul artistic. De fapt, prin intermediul transcripțiilor, au fost transferate la pian anumite tehnici violonistice ce scot în evidență strălucirea artistică a acestui instrument – pianul.

Un inovator în domeniul respectiv a fost celebrul pianist Ferruccio Busoni. Având ca exemplu transcripțiile studiilor lui Paganini-Liszt, el a simplificat materialul tehnic ce a constat în omiterea unor note din textul muzical, unele pasaje și salturi dificile fiind repartizate la ambele mâini, oferind și o digitație originală. Un exemplu complex de transformare instrumentală este faimoasa sa adaptare pentru pian a *Ciaconei* din *Partita pentru vioară solo* BWV 1004 de J.S. Bach. F. Busoni a etalat propria viziune asupra stilului creației și particularităților sunetului de vioară, care este caracterizat „în primul rând prin virilitate, energie, amploare și grandoare" [7, pp. 214-215].

O altă abordare a procesului de transcripție a muzicii violonistice propune renumitul pianist Leopold Godowsky, care a activat la confluența secolelor XIX–XX. El înaintează drept principiu de bază îmbogățirea materialului original și transformarea acestuia, mai ales pe plan textural, într-o măsură în care poate să devină greu de recunoscut. Temele din partida viorii se împletesc cu alte mișcări melodice, de contrapunct, imitații, care formează o textură densă și comodă pentru interpretare. Fiind un adevărat maestru al pianului, L. Godowsky găsea mereu loc pentru implementarea diferitor detalii interesante, arătând că „înțelege nu doar cu mintea, ci și cu degetele" [8, p. 321]. Textura sa este originală și evită metodele pianistice standard utilizate în mod obișnuit, având o logică puternică și constructivă, excelând printr-un înalt profesionalism și stilistică sofisticată.

Un mare interes prezintă și transcrierile pentru pian ale muzicii violonistice realizate de S. Rahmaninov. Având ca sursă de inspirație măiestria lui J.S. Bach, acestea sunt, de fapt, niște creații noi, scrise în stil propriu. Spre deosebire însă de L. Godowsky, adaptările lui S. Rahmaninov sunt mai stricte față de textul original. Detaliile pe care le-a adăugat nu au ca scop complicarea texturii muzicale, ci din contra, mențin ideile inițiale ale autorului. Fiind un remarcabil pianist și un mare compozitor, ca și în cazul lui

F. Liszt, transcripțiile lui S. Rahmaninov se deosebesc printr-un caracter pianistic elevat și păstrează specificul instrumentelor pentru care au fost scrise creațiile în original.

TRANSCRIEREA CREAȚIILOR OMOFON-ARMONICE DIN PERSPECTIVA SPECIFICULUI ACORDEONULUI

Posibilitățile acordeonului sunt similare cu ale pianului. Iată de ce, în transcripția pentru acordeon a creațiilor omofon-armonice pentru vioară sunt folosite mai multe procedee specifice acestuia. De regulă, mâna dreaptă are funcția melodică, iar mâna stângă – cea de acompaniament. Calitatea și nivelul transcrierii sunt mult mai înalte, dacă acordeonul este dotat cu *convertor*. Acesta permite respectarea octavelor originale și a intervalelor/acordurilor în poziția inițială. Interpretul are la dispoziție o serie întreagă de registre care sunt apropiate pe plan timbral de sonoritatea viorii. Spre exemplu, sau , . Reieșind din acest fapt, el le va utiliza în funcție de situația concretă. Ca excepție, putem folosi registrul pentru un sunet mai catifelat. De asemenea, unele modele mai avansate de acordeoane posedă registre în regiunea de barbă. Datorită acestui fapt, avem posibilitatea de a lărgi instantaneu diapazonul instrumentului, fapt ce-l apropie de sonoritatea viorii și-i îmbogățește ușor timbrul, în fragmentele în tempo rapid. Dacă în partitura originală intervine orchestra/pianul, se folosește registrul *tutti (master)* – , care are ca scop amplificarea volumului sonor.

O atenție specială trebuie acordată partidei mâinii stângi, deoarece la acordeon aceasta este complet diferită de cea a pianului. Cea mai mare diferență este că la acordeon se folosesc, de regulă, patru degete. De asemenea, mâna stângă „răspunde" totalmente de emiterea sunetului, care poate fi echilibrat doar prin apelarea la registrele timbrale. Dacă instrumentul este dotat cu convertor, putem combina ambele claviaturi – rândul de bază cu cel cromatic. Acest fapt dă posibilitate de a executa lucrări ce conțin intervale de până la patru octave și chiar mai mari, care la pian pot fi executate doar cu ajutorul pedalei. Modul de amplasare a bașilor la acordeon are o mare influență în executarea transcripției. Având mai multe posibilități de a interpreta unele momente dificile, este necesar de a alege digitația corespunzătoare.

Totodată, este importantă alegerea piesei pentru transcripție. Lucrarea finală trebuie să păstreze concepția autorului, să imprime o culoare timbrală nouă, specifică acordeonului. Toate articulațiile, agogica, timbrul, dinamica vor rămâne neschimbate sau cât mai apropiate de original.

CONCLUZII

Un rol important în dezvoltarea artei transcripțiilor muzicale, încă din perioada baroc, l-au avut mari personalități ale lumii muzicale, precum compozitorii J.S. Bach, F. Liszt, S. Rahmaninov ș.a., interpreții F. Busoni, L. Godowski ș.a., creațiile transcrise de aceștia constituind și astăzi modele pentru autorii contemporani.

Transcripțiile lucrărilor de factură omofon-armonică pentru acordeon necesită un nivel înalt de creativitate, având în vedere diferențele destul de mari dintre particularitățile viorii și ale pianului, instrumente pentru care sunt scrise cele mai multe lucrări de acest tip. Astfel, se va atrage o atenție sporită transformării creative a materialului muzical, în special, facturii, prin împletirea temelor/melodiilor din partida viorii cu alte mișcări melodice, acorduri etc., pentru a obține o țesătură muzicală mai densă, specifică și potrivită interpretării la acordeon. Pe de altă parte, în transcripțiile de la vioară autorii abordează și metoda de simplificare a facturii pe plan tehnic, prin omiterea unor note, repartizarea unor pasaje dificile în ambele mâini, îngustarea unor salturi mari, schimbarea digitației etc.

Transcripției pentru acordeon în general îi sunt caracteristice regândirea mijloacelor de interpretare instrumentală ce nu corespund specificului său. O condiție esențială este păstrarea trăsăturilor stilistice ale lucrării ce urmează a fi transcrisă în condiții timbrale noi, luând în considerare modificarea facturii, a corelațiilor de registru etc. Totuși, intenția de a realiza o sonoritate cât mai interesantă a noii creații la acordeon nu trebuie să afecteze sau să genereze imagini improprii originalului. Autorul transcripției trebuie să păstreze fidel ideea compozitorului și, totodată, să configureze în mod creativ mijloacele de realizare a acesteia.

BIBLIOGRAFIE

1. Kogan G. O transkriptsii. V: Izbrannye stat'i, Vyp. 2, M.: Sov. kompozitor, 1972, 63-68.
2. Lips F.R. Ob iskusstve bayannoy transkriptsii. Red. V. Bryzgalin. Moskva-Kurgan: Mir not, 1999. 96 s.
3. Surkov A., Pletnev B. Perelozhenie muzykal'nykh proizvedeniy dlya gotovo-vybornogo bayana. M., 1977. 152 s.
4. Cocearova G., Melnic V. Armonia. Vol. II, Chișinău: MUSEUM, 2003. 344 p.
5. Muzykal'naya entsiklopediya. V 6 tomakh. Gl. red. Yu.V. Keldysh. Tom 1. M., Sovetskaya entsiklopediya, Sovetskiy kompozitor, 1973. 536 s.
6. Mazel' L. Stroenie muzykal'nykh proizvedeniy. M.: Muzyka, 1986. 528 s.
7. Borodin B. B. Tri tendentsii v instrumental'nom iskusstve. Ekaterinburg: Bank kul'turnoy informatsii, 2004. 222 s.
8. Neygauz G. Avtobiograficheskie zapiski. Izbrannye stat'i. Pis'ma k roditelyam. M., 1975. 528 s.

ROLUL PARTIDEI DE PIAN ÎN CICLURILE VOCALE ALE LUI FRANZ SCHUBERT

CZU: 786.2:78.086.6:78.071.1
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.20

Doctorandă **Elena TUREA**
E-mail: la-ana@mail.ru
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7315-2505
Academia de Muzică, Teatru şi Arte Plastice

THE ROLE OF THE PIANO PART IN FRANZ SCHUBERT'S VOCAL CYCLES

Summary. The article examines F. Schubert's vocal cycles *The Pretty Miller* and *Winter Journey* from the point of view of the piano part performance. We are talking about the role of these works in the composer's vocal creation, as well as in the history of Western European Romanticism. The means of musical expression are analyzed, recommendations are offered to pianists and vocalists in their ensemble work. It is concluded that the piano part in F. Schubert's vocal cycles is an integral component of a synthetic artistic phenomenon.

Keywords: chamber vocal ensemble, lied, piano part, Franz Schubert, vocal cycle.

Rezumat. Articolul analizează ciclurile vocale ale lui F. Schubert *Frumoasa morăriță* și *Călătorie de iarnă* din punctul de vedere al interpretării partidei de pian. Este evocat rolul acestor lucrări în creația vocală a compozitorului, precum și în istoria romantismului vest-european. Se analizează mijloacele de exprimare muzicală, se oferă recomandări pianiștilor și vocaliştilor pentru evoluarea lor în ansamblu. Se concluzionează că partida de pian din ciclurile vocale ale lui F. Schubert este o parte componentă a unui fenomen artistic sintetic.

Cuvinte-cheie: ansamblu vocal de cameră, lied, partida pianului, Franz Schubert, ciclu vocal.

INTRODUCERE

Franz Schubert este considerat, pe bună dreptate, întemeietorul liricii vocal-camerale austro-germane. O mare parte din moștenirea artistică a acestui compozitor o constituie cântecele (*Lied*) – peste 600 la număr. Mai mult ca atât: F. Schubert a amplificat ideea ciclului vocal-cameral până la caracteristicile definitorii ale unui tip genuistic aparte, anticipând inovațiile compozitorilor romantici de mai târziu R. Schumann, J. Brahms, R. Wagner, G. Mahler.

Interpretarea într-un concert a ciclurilor austro-germane, inclusiv ale celor de F. Schubert, face parte din tradiția muzicală occidentală. În Republica Moldova constatăm însă, spre regretul nostru, destul de puține tentative de interpretare a lucrărilor de acest tip. Astfel, prin studiul respectiv autoarea și-a propus să atragă atenția interpreților și să suscite interesul studenților vocaliști și pianiști pentru muzica vocal-camerală a lui F. Schubert, în special, pentru ciclurile lui vocale.

Un alt motiv care a condiționat inițierea acestui studiu, tot el fiind cel ce determină actualitatea temei, este nivelul insuficient de cercetare a creației vocale schubertiene sub aspectul interpretării artistice. Pe moment, în lucrările muzicologice ale specialiştilor din Republica Moldova nu există studii care să conțină recomandări metodice pentru interpretarea muzicii vocale a lui F. Schubert, efectuate pe baza experienței practice și a observațiilor analitice. Respectiv, lipsa unor asemenea cercetări face dificilă promovarea acestui repertoriu cu un conținut complex, cu toate că deseori este calificat drept unul simplist. Prin urmare, actualitatea studierii ciclurilor vocale ale lui F. Schubert este dictată de necesitatea elaborării recomandărilor metodice pentru realizarea lor artistică pe scena de concert [1].

MIJLOACELE DE EXPRESIE ARTISTICĂ ÎN INTERPRETAREA CICLULUI VOCAL *FRUMOASA MORĂRIȚĂ*

Ciclul vocal romantic *Frumoasa morăriță* de F. Schubert conține o linia de subiect bine profilată de versurile lui Wilhelm Müller, cu un șir de personaje bine conturate: eroul liric și prietenul său (*pârâul*), iubita tânărului erou (*morărița, fiica morarului*), stăpânul morii (*morarul*), rivalul (*vânătorul*). Un rol aparte printre aceste personaje îl are pârâul, care este inseparabil de viața tânărului. El simbolizează unul dintre idealurile epocii Romantismului – simbioza omului cu natura, dar și aspirația romantică a tânărului după un suflet pereche, de negăsit într-o lume a indiferenței. Celelalte personaje aparțin altei lumi – a profitului, bunurilor materiale și a sentimentelor pământești. Iată de ce tânărul este pătruns de sentimentul singurătății

și înstrăinării. Trebuie menționat și următoarele: chipul morarului este dezvăluit prin intermediul partidei vocale, pe când multiplele trăsături ale pârâului sunt evidențiate preponderent prin susținerea instrumentală. Acest fapt transformă factura de ansamblu a lucrării într-un dialog specific, participanții căruia sunt individualizați din punct de vedere al mijloacelor de expresie.

În mod direct, prezentarea acțiunii lipsește, însă ea poate fi ușor intuită din relatările eroului principal, dar și din discuțiile acestuia cu pârâul. Întreg ciclul este divizat în două părți contrastante: în prima parte (Nr. 1-11) predomină emoții de bucurie, în a doua (Nr. 12-20) – se întețesc stările emoționale triste, se face simțită tensiunea dramatică. Totuși, această dezolare este departe de tragism, ea se apropie mai mult de o contemplare tristă, după cum subliniază pianista G. Oprea [2].

Gândirea muzicală a lui F. Schubert denotă, în ciclul *Frumoasa morăriță*, geneza romantică a melodiei: partida vocală stabilește caracterul acompaniamentului, care reiese din conturul liniei vocale. Trăsăturile romantice ale muzicii vocale schubertiene sunt accentuate în investigațiile muzicologilor români T.-D. Scripcariu și M. Popescu [3; 4].

În acompaniamentul instrumental al ciclului *Frumoasa morăriță* un loc aparte ocupă procedeele descriptive, care sporesc calitățile ilustrative, optice ale muzicii. De asemenea, în partida pianului compozitorul de regulă expune nucleul melodic bine conturat, care, răsunând în varianta instrumentală este dezvoltat ulterior în partida vocală. Este extrem de important rolul acompaniamentului instrumental din punct de vedere al aspectelor modale, armonice și structurale.

Totuși, acompaniamentul este în mare măsură de sine stătător și variat, îndeplinind nu doar funcția de susținere a vocii: observăm aici elemente narative care conferă muzicii un caracter viu, perceptibil. Aceasta ține, în primul rând, de redarea imaginii pârâului. Astfel, murmurul domol al apei poate fi deslușit în liedurile *Călătorul*, *Încotro?*, *Oprește!*, *Mulțumire pârâului*, *Curiosul*, *Ploaie de lacrimi* (exemplul 1). Chipul unui pârâu agitat furtunos apare în liedul *Gelozie și mândrie*, în liedul *Morarul și pârâul* vocea acestuia se face recunoscută în dialog cu protagonistul, iar în liedul final pârâul îi cântă tânărului pribeag ultimul cântec de leagăn. De asemenea, în partida de pian auzim cum scârțâie roata morii, cum glăsuiește lăuta, deslușim sunetele armei de vânătoare, zgomotul copitelor.

Anume în partida pianului sunt descoperite detaliile armonice ale planului tonal. Licăririle majorului și minorului, care apar atât între acordurile învecinate, cât și între secțiunile formei, pot fi percepute ca o „carte de vizită" a muzicii lui F. Schubert. În partida pianului compozitorul de regulă plasează cel mai expresiv din punct de vedere artistic desen melodic, care apare repetat în calitate de introducere, fraza incipientă a secțiunilor formei, punte dintre strofe sau secțiune complementară. Inițial un asemenea motiv apare în varianta instrumentală, iar ulterior se dezvoltă în partida vocală. Exemple de acest fel figurează în liedurile *Vânătorul*, *Culoarea dragă*, *Cântecul de leagăn al pârâului*.

Mäßig

Ich hört' ein Bäh - lein rau - schen wohl aus dem Fel - sen - quell,

simile

Exemplul 1. *Încotro?*

Geschwind

Wo - hin so schnell, so kraus und wild, mein lie - ber Bach?

Exemplul 2. *Gelozie și mândrie.*

Deseori acompaniamentul instrumental trece pe planul doi și oferă vocii doar suport armonic, precum în liedurile *Călătorul*, *Încotro?*, *Seara de petrecere*, *Curiosul* ş.a. Alteori însă partida de pian conține un material intonativ propriu, foarte dezvoltat, deopotrivă cu cel vocal, ceea ce poate fi observat în liedurile *Oprește!*, *Nerăbdare*, *Gelozie și mândrie*, *Culoarea urâtă*, unde acompaniamentul „comentează" cuvintele și sentimentele eroului (exemplul 2).

Pentru realizarea sarcinilor subiectului F. Schubert propune o paletă bogată de articulare, și anume diferite tipuri de *legato*, *non legato* și *staccato*. Este important ca la alegerea digitației pianistul să țină cont de scopul și ideea artistică de realizat.

CĂLĂTORIE DE IARNĂ – CULMEA CREAȚIEI SCHUBERTIENE ÎN DOMENIUL MUZICII VOCALE DE CAMERĂ

Măiestria lui F. Schubert în transpunerea muzicală a versurilor lui Wilhelm Müller i-a asigurat ferm ciclului vocal *Călătorie de iarnă* poziția unei capodopere, în care, cu o profunzime deosebită a fost transmisă starea interioară a eroului condamnat la pribegie, izolare și suferință. În acest ciclu vocal F. Schubert pentru prima oară a declarat deschis ideea singurătății tragice a omului într-o lume dușmănoasă, formulând astfel „tema principală pentru întreaga artă a romantismului" [5, p. 282]. Compozitorul a pus accentul pe caracterizarea psihologică a eroului liric, pe microcosmul sufletului său rănit, examinat parcă sub microscop și extins până la dimensiuni globale, iată de ce linia subiectului în această creație practic lipsește. Mai mult ca atât: conflictul interior în lucrare nu survine în procesul de dezvoltare, ci este stipulat și clar formulat din start. Prin urmare, aici nu este vorba despre o dragoste pierdută sau iluzii spulberate, ci despre conștientizarea lipsei de realizare și sentimentul de inutilitate, zădărnicie în viață. Respectiv, liedurile cu caracter sumbru predomină în ciclu, iar pe măsură ce se apropie finalul lucrării coloritul emoțional devine tot mai dramatic, atingând apogeul în ultimul lied *Flașnetarul*.

În *Călătorie de iarnă* F. Schubert a demonstrat, pentru prima dată în istoria muzicii, mijloace unice de exprimare a tragismului. Acestea țin de aspectele intonativ-modale și ritmice ale lucrării muzicale, despre care vorbește I. Bostridge în cartea sa *Călătorie de iarnă a lui Schubert: anatomia obsesiei* [6]. În ciclu predomină modul minor: din 24 de lieduri 16 sunt scrise în tonalități minore, cel mai des întâlnim *c-moll* (*Înțepenire, Odihnă*, *Căruntețe*, *Corbul*), *g-moll* (*Revizuire*, *Îndrumătorul*, *Curaj*), *a-moll* (*Girueta*, *Flașnetarul*), *e-moll* (*Torentul*, *Pe râu*), *h-moll* (*Speranțe false*, *Singurătate*) și *d-moll* (*Dormi liniștit*, *Dimineață furtunoasă*). Un rol important în sporirea expresivității artistice îl are procedeul de contrapunere a majorului și minorului la hotarul secțiunilor formei, dar și a fragmentelor din interiorul lor, ceea ce se asociază cu polaritatea luminii și a întunericului, a speranței și a deznădejdii. Caracterul inedit al muzicii este complementat cu utilizarea frecventă a treptei a V-a a modului, repetarea multiplă a căreia în partida vocală și/sau a pianului contravine cu soliditatea necondiționată a tonicii (*Singurătate*, *Iluzie*). O importanță deosebită are dominația intonațiilor definite prin volum și caracter restrâns, oarecum „înțepenite", care străpung întregul țesut muzical (*Îndrumătorul*, *Hanul, Flașnetarul*) (exemplul 3).

Exemplul 3. *Hanul.*

Printre particularitățile ritmice ale ciclului *Călătorie de iarnă* menționăm apelarea frecventă a compozitorului la procedeul ostinato în acompaniamentul pianistic, ceea ce, în funcție de tempo, conduce la crearea a două tipuri de efecte total contradictorii [7]. În tempo lent pulsația permanentă a optimilor creează impresia de moleșeală, amorțeală (*Dormi liniștit*, *Îndrumătorul*, *Singurătate*), în tempo rapid – de tensiune, anxietate (*Înțepenire*, *Revizuire*, *Poșta*). Contrastul ritmic dintre melodia evoluată și acompaniamentul omogen reprezintă de asemenea o modalitate răspândită de realizare a facturii pianistice, ceea ce permite evidențierea reliefată a liniei melodice pe fundalul pulsației monotone (*Torentul*, *Pe râu*, *Corbul*).

Un rol important în făurirea concepției artistice depline a ciclului este acordat mijloacelor interpretative – tempoului, dinamicii, nuanțelor agogice, pentru alegerea cărora compozitorul indică doar niște parametri orientativi. Panorama de tempo în *Călătorie de iarnă* denotă prevalarea mișcărilor lente – Lent (*Langsam)*, Un pic mai lent (*Etwas langsam)*, Foarte încet (*Sehr langsam)*), pe fundalul cărora se disting clar tempourile rapide – Destul de repede (*Ziemlich schnell)*, Nu prea repede (*Nicht zu geschwind)*, Puțin cu mișcare (*Etwas bewegt*), Puternic *(Kraftig)*); tempourile moderate sunt rar întâlnite (*In gehenden Bewegung*, *Mäβig*). Dramaturgia de tempo este construită preponderent pe principiul contrapunerii, liedurile învecinate contrastând între ele. Printre nuanțele dinamice predomină sonorități atenuate, al căror diapazon se extinde de la *p* la *ppp*. Practic toate liedurile încep cu nuanța *p* sau *pp*. Gradația sonorităților mai expresive nu este foarte pronunțată, cel mai înalt nivel – *ff* – fiind folosit doar în liedurile *Vis de primăvară* și *Dimineață furtunoasă*.

Partida vocală în *Călătorie de iarnă* nu se distinge prin virtuozitate în parametrii tehnici tradiționali. În același timp, ea reprezintă dominanta stilistică a întregului țesut muzical al lucrării (inclusiv a partidei instrumentale) și are funcția de transmitere a celor mai subtile nuanțe psihologice. Vocalistul are sarcina de a cunoaște în profunzime semnificația generală și detaliile textului poetic, de a percepe substratul cu un înțeles ascuns, camuflat după învelișul verbal în aparență simplist. În plus, de mare importanță în interpretarea partidei vocale este dicția clară, necesară pentru înțelegerea corespunzătoare a conținutului liedurilor de către ascultători. Problema susnumită se reliefează în cartea lui Iu. Hohlov dedicată analizei ciclului respectiv [8].

O importanță primordială în ceea ce privește expresivitatea și aspectul structural este acordată partidei pianului. Alegerea tipului de factură instrumentală depinde de spectrul de imagini muzicale și contribuie la edificarea percepției ascultătorului, ceea ce se exprimă în apelarea autorului la anumite particularități ale genului, utilizarea procedeelor descriptive. Astfel, compozitorul recurge la trăsături genuistice specifice: siciliana (*Vis de primăvară*), tarantella (*Poșta*), coral (*Hanul*). De asemenea, putem desluși clar efecte onomatopeice: *Dormi liniștit* (pași), *Girueta* (vuietul vântului), *Teiul* (foșnetul frunzelor), *Vis de primăvară* (cântecul cocoșului), *Poșta* (semnalizare), *Corbul* (ciocănitul corbului), *Ultima speranță* (căderea frunzelor), *În sat* (lătratul câinilor și zăngănitul lanțurilor), *Flașnetarul* (sunetele flașnetei) (exemplul 4) Rolul însemnat al pianului în constituirea formei este determinat de importanța secțiunilor instrumentale: introducerea, interludiul, coda. Toate liedurile au un început instrumental evoluat, în care este înscris nucleul intonativ al lucrării, dezvoltat ulterior în partida vocală. Interludiile efectuează trecerea de la o stare emoțională la alta, iar coda servește drept un *post-scriptum*, lansând un arc spre debutul liedului.

Pentru exprimarea tragismului F. Schubert utilizează un sistem complex de mijloace de expresivitate

Exemplu 4. *Flașnetarul.*

artistică, ce întrunește partida vocală și cea instrumentală. Printre acestea menționăm: prevalarea modului minor, contrapunerea majorului și minorului, utilizarea frecventă a treptei a V-cea a modului, prevalarea intonațiilor definite prin volum și caracter restrâns. Aceluiași scop artistic servește contrastul ritmic dintre melodia bine conturată și susținerea instrumentală omogenă; utilizarea frecventă în acompaniamentul pianistic a procedeului de ostinato ritmic, care în tempo lent creează senzația de inerție, înțepenire, iar în tempo rapid – de dinamism, agitație.

Sinteza organică a elementului vocal și al celui instrumental în *Călătorie de iarnă* presupune un șir de condiții privind aspectul interpretării în ansamblu. Atât vocalistul, cât și pianistul trebuie să fie atenți față de desfășurarea acțiunii muzicale, în așa mod încât să poată „ceda" la un anumit moment rolul principal partenerului. Fiind pe poziții identice ca aport la descoperirea ideii artistice a lucrării, membrii ansamblului dețin „funcții absolut egale, contribuind deopotrivă la descoperirea semnificației artistice a lucrării", după cum subliniază G. Moore [9, p. 292]. Este important ca pianistul să perceapă cu exactitate atmosfera liedului, tempo-ritmul potrivit, deoarece anume introducerea instrumentală începe compoziția, oferind vocalistului coordonatele interpretative de bază. Totodată, în evoluția ulterioară a formei pianistul trebuie să știe să „respire" împreună cu vocalistul, în așa mod ambii vor putea găsi calea spre culminație, vor reuși să creeze un întreg artistic. Vocalistul urmează să asculte cu atenție și însoțirea pianistică și, intervenind, să continue ideea muzicală. O asemenea sinteză interpretativă poate fi asemuită unui organism viu, unde toate detaliile sunt interdependente. Partenerii de ansamblu trebuie să demonstreze sensibilitate și perceptibilitate în dezvăluirea evenimentelor muzicale din partitură: pianistul propune vocalistului coordonatele tempo-ritmice și figurative potrivite, iar vocalistul preia dezvoltarea ideii artistice a lucrării. Problema evoluării în ansamblu în *Călătorie de iarnă* iese în prim plan, deoarece sinteza elementelor vocal și instrumental în ciclu demonstrează un nivel de interpătrundere organică caracteristic unui sistem complex, bine structurat.

CONCLUZII

Pe de o parte, partida vocală se prezintă ca dominantă: ea determină particularitățile acompaniamentului instrumental și relevă natura vocală a talentului lui F. Schubert. Pe de altă parte, fiind într-o mare măsură de sine stătătoare, partida de pian are atât un rol de susținere a vocii, cât și se impune ca un partener de ansamblu egal ca valoare. În funcție de rolul dramaturgic al acompaniamentului pianistic, toate liedurile din *Frumoasa morăriță* pot fi divizate în două categorii: în prima categorie susținerea instrumentală este neutră din punct de vedere al reliefării intonative, având funcția de susținere armonică a vocii; în a doua categorie partida pianului conține un material tematic foarte dezvoltat, echivalent cu cel vocal, care la propriu „comentează" replicile vocale ale eroului.

Un rol deosebit de important în dramaturgia *Călătoriei de iarnă* revine mijloacelor interpretative, pentru alegerea cărora compozitorul indică doar niște parametri orientativi. Dramaturgia de tempo este realizată în special după principiul contrapunerii mișcărilor lente și rapide, tempourile moderate fiind prezentate într-o măsură neînsemnată. Printre nuanțele dinamice predomină o gamă largă de sonorități de intensitate moderată, iar ultimul lied, impunător din punct de vedere al impactului artistic, îndeplinește rolul unei culminații liniștite.

Corelația dintre elementele vocal și instrumental în *Călătorie de iarnă* este caracterizată de fuziunea dialectică a două componente total diferite în ceea ce privește aspectul timbral și factural, dar identice în cel intonativ-tematic. Partida vocală definește coordonata stilistică a întregului țesut muzical, contribuie la transmiterea celor mai subtile detalii ale textului poetic, de aceea vocalistul trebuie nu doar să cunoască semnifi-

cația generală a versurilor, dar și să perceapă subtextul semantic profund. Partida de pian are o importanță majoră în ceea ce privește expresivitatea muzicală și aspectul structural. Tipurile de factură instrumentală utilizate în lieduri direcționează percepția ascultătorului prin intermediul caracteristicilor genuistice și al procedeelor descriptive. Este semnificativă introducerea pianistică, în care se expune nucleul intonativ de bază al lucrării, supus dezvoltării ulterioare în partida vocală. Interludiile instrumentale efectuează trecerea de la o stare emoțională la alta, postludiile dețin funcția unui anumit *post-scriptum*.

BIBLIOGRAFIE

1. Turea Elena. Tratarea partidei pianului în ciclurile vocale ale lui F. Schubert. Rezumatul tezei de doctor în arte. http://www.cnaa.md files elena_turea_abstract PDF (consultat: 25.02.2023).

2. Oprea G. Franz Schubert și Liedul romantic. Constanța: Ex Ponto, 2011. 132 p.

3. Scripcariu T.-D. Integrala ciclurilor pentru voce și pian de Schubert. Rezumatul tezei. București, 2020. 14 p.

4. Popescu M. Franz Schubert și Liedul romantic. În: Actualitatea muzicală, 2012, nr. 10, p. 14.

5. Shteynpress V. Muzyka XIX veka, ch. 1. Moskva: Sov. kompozitor, 1968. 487 s.

6. Bostridge I. Schubert's Winter Journey: Anatomy of an Obsession. London: Faber and Faber, 2014. 528 p.

7. Turea E. Muzica vocală de cameră a lui F. Schubert: recomandările unui interpret (I parte a ciclului *Winterreise*). În: Cultură, artă și tradiție în spațiul intercultural al românilor din diaspora. RoAct, 2022, nr. 2, Timișoara: Eurostampa, 2022, 116-130.

8. Hohlov Yu. «Zimniy put'» Frantsa Shuberta. Moskva: Muzyka, 1967. 462 s.

9. Moore G. The Schubert Song Cycles: With Thoughts on Performance. Hamilton, 1975. 240 p.

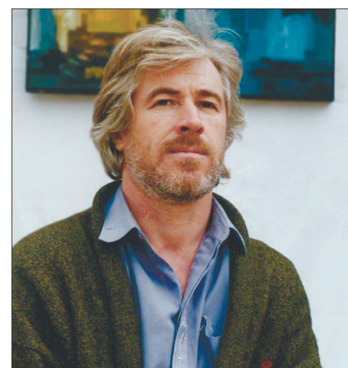

Tudor Cataraga. *Maternitate*, 58 × 35 × 17 cm, bronz, granit, 1997.

MIT ȘI REALITATE ÎN SCULPTURA LUI TUDOR CATARAGA

CZU: 730.03:73.071.1
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.23.1-68.21

Doctor habilitat în studiul artelor **Tudor STAVILĂ**
E-mail: stavilat52@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000000279826184
Institutul Patrimoniului Cultural al Ministerului Culturii din Moldova

MYTH AND REALITY IN THE SCULPTURE OF TUDOR CATARAGA

Summary. Tudor Cataraga belongs to the generation of the nineties of the last century, who together with his guild colleagues Ion Zderciuc, Valentin Vârtosu or Mihai Damian, directed the national sculpture on a new path of reinterpreting artistic paradigms. With themes and subjects taken from mythology and folk art, from universal art and national literature, they proposed a select artistic language, transforming the sculptural forms into a clear message of national identity. Tudor Cataraga was, in sculpture, different from his contemporaries. He did not seek to conform to the fashion of the time, to accept a certain style or trend, but created his own vision of art and existence.

Keywords: contemporary sculpture, myth and reality, national value, public sculpture, predecessor and reinterpretation.

Rezumat. Tudor Cataraga, un reprezentant de seamă al generației nouăzeciștilor a secolului trecut, împreună cu colegii săi de breaslă Ion Zderciuc, Valentin Vârtosu, Mihai Damian a direcționat sculptura națională pe un nou făgaș al reinterpretării paradigmelor artistice. Cu teme și subiecte preluate din mitologie și arta populară, din arta universală și literatura națională ei au propus un limbaj artistic select, transformând formele sculpturale într-un mesaj clar al identității naționale. Tudor Cataraga a fost, în sculptură, diferit de confrații săi. Nu a urmărit să se conformeze modei timpului, să accepte un anumit stil sau tendință, ci și-a format propria viziune asupra artei și existenței.

Cuvinte-cheie: sculptură contemporană, mit și realitate, valoare națională, sculpturi din spațiul public, predecesor și reinterpretare.

Sfârșitul „realismului socialist" și al proverbialelor „comenzi de stat" în domeniul artelor plastice, care periclitau libertatea de creație în perioada sovietică, a favorizat apariţia în Republica Moldova independentă a unei generaţii de sculptori, pentru care dominaţia ideologică în artă a devenit istorie. Tudor Cataraga, Ion Zderciuc, Valentin Vârtosu, Mihail Damian și alţii descoperă un model și o tematică nouă pentru aspiraţiile contemporane ale artei. Într-o anumită măsură ei scot în evidenţă „formalismul" detestat de sovietici, propunând o variantă a sculpturii moderne cu tangenţă la valorile artei europene, contribuie esențial la revenirea artei în arealul spiritului național cu mesaje preluate din artele populare, din istoria neamului, de la marii creatori, ignoraţi până nu demult.

O personalitate aparte în cultura noastră națională este regretatul sculptor Tudor Cataraga, a cărui creaţie demonstrează o prezenţă remarcabilă în arta plastică autohtonă. A fost artistul care s-a eliberat de anumite clişee, de tipare concrete, având deschiderea și curajul de a se impune cu o viziune proprie, originală. Decesul său subit, provocat de un accident rutier în 2010, a fost o pierdere irecuperabilă pentru sculptura și artele noastre.

Născut pe 4 august 1956 la Seliște, Nisporeni, Tudor Cataraga a studiat după absolvirea școlii medii în atelierele de sculptură de pe lângă Academia de Arte Frumoase din Sankt Petersburg (1981–1984), absolvind oficial cursurile în 1990. Pentru prima dată un pretendent a fost admis la o instituție de învățământ superior fără a avea studii inițiale în domeniul sculpturii. I-a avut profesori pe Serghei Cubasov și Mihail Anikușin. Primul este cunoscut în arta contemporană rusă datorită sculpturii decorative *Pegas*, interpretate în diverse variante, iar al doilea – ca reprezentant al școlii tradiţionale, autor de lucrări în domeniul sculpturii monumentale, cunoscut și datorită unor busturi ale personalităţilor notorii din cultura rusă.

Studiile și-au pus amprenta pe primele lucrări sculpturale ale lui Tudor Cataraga, preponderent realiste, având un modelaj academic, marcate de o percepție romantică a realității. *Portret* (1986), compo-

Meșterul Manole, 57 × 27 × 25 cm, șamotă, 1990.

Personaj, 36 × 44 × 12 cm, bronz, granit, 1998.

ziţia *Copilărie* (1986), *Sapho* (1987), *Milescu-Spătaru* (1990) sunt primele şi ultimele lucrări în care se resimte influenţa profesorilor săi, adepţi ai realismului socialist [1].

Cotitura în creaţia se produce după anul 1990. Filiera figurativă ia locul formelor abstracte, inspirate indirect din opera lui Constantin Brâncuşi, din arta arhaică, exotică sau din sculptura populară. Experimentează cu cele mai diverse materiale: lemn, piatră, teracotă, marmură, metal, îmbinându-le în mod original. Deşi activitatea îi este completată şi de lucrări în domeniul picturii şi cel al graficii, pasiunea vieţii lui rămâne sculptura.

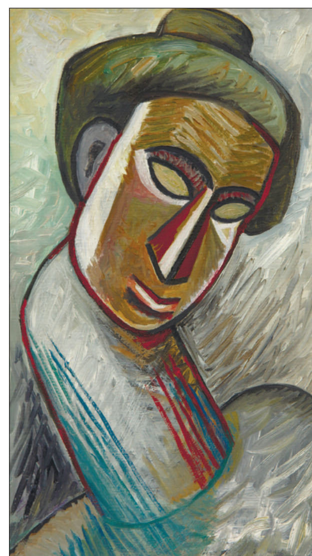
Călătorește prin Bulgaria și România, Ungaria și Germania, Austria și Olanda, admiră celebrele sculpturi de care abundă orașele europene, vizitează marile muzee consacrate sculpturii publice. Compară cele văzute și admirate cu sculptura publică din Chișinău, săracă și arareori expresivă, care practic lipsește din spațiul comunitar, este cuprins de decepții și frustrări, dar le depășește. E plin de idei și de energie [2].

La răscrucea secolelor XX–XXI și într-o ambianță culturală când vechile valori esteteice s-au consumat, iar cele noi abia încep să se înfiripeze, Tudor Cataraga apelează la teme și subiecte ale cărot imagini se întâlnesc pretutindeni, ca fenomen universal, întruchipând integritatea lumii. Acceptă calea sinuoasă a căutărilor de interpenetrare și juxtapunere de vechi mituri, creații folclorice și arta contemporană, de reinterpretare a epopeilor primilor eroi și a primelor evenimente, neafectate de civilizația actuală, creând opere simbolice și oferând spectatorului o viziune esențială asupra lumii.

În lucrările sale se simte influenţa avangardei de la începutul secolului XX (constructivismul lui Alexandr Rodcenco), cea mai relevantă în acest sens fiind lucrarea *Personaj* din 1998, dar și legătura cu tradiţiile

Pătrat reciclat, 23 × 23 cm, lemn, metal, 2003.

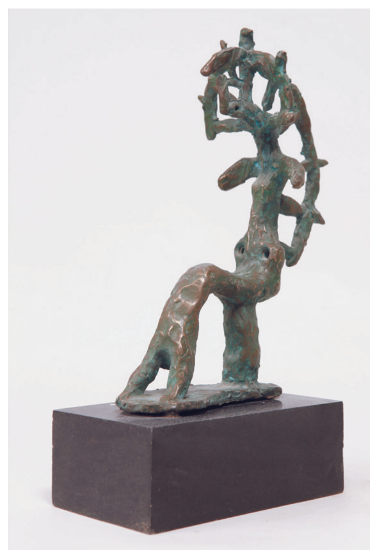

Dorina, 27 × 46 cm, ulei, pânză, 2007.

sculpturii vechi: figurile umane se percep ca niște chipuri fantasmagorice transferate în actualitate [3].

Sculptorul Tudor Cataraga a penetrat zona unor spații ancestrale, necunoscute pentru spectator, pe care le prezenta publicului în formule de o simetrie bilaterală, amintind concomitent și de ceramică, și de sculptură. Aceste două domenii ale artei au origine comună în trecutul îndepărtat: *Arheologie I* (1992) și *Arheologie II* (1996), *Penelopa* (1990), *Penelopa* (1991), *Idol* (1992) – niște imagini „păgâne" care încearcă să reproducă un chip pierdut în analele istoriei milenare ale sculpturii [4].

Două elemente sunt specifice pentru creația sculptorului. Unul dintre ele este coroana. Nu o coroană din cele purtate de regi, ci una imaginară, modelată din raze, care străpung formele sculpturii, prefăcând-o în dantelă. *Femeia-arbalet*, *Om-pasăre, Verticale în spațiu* 1994), *Maternitate* (1997), *Hiperion, Arca lui Noe* (1998), *Geneză* (2000) au la bază anume acest element simbolic.

Om-pasăre, 36 × 19 × 12 cm, bronz, granit, 1994.

Tron medieval II, 104 × 43 × 32 cm, bronz, gresie, 2002.

Cel de-al doilea element în jurul căreia se impune sculptura autorului este tronul, simbolul stabilităţii și puterii. El se regăsește într-un șir de lucrări, cum ar fi *Penelopa* (1990), *Idol* (1992), *Sfânta Treime*, *Cugetare* (1996), *Arbore* (1998) și apare integral în monolitul pietrei de Cosăuţi – *Tronul* (2002).

Tudor Cataraga nu a acceptat fuziunea cu niciunul dintre curentele specifice ale postmodernismului contemporan, reactualizând motivele cunoscute în arta universală: *Meșterul Manole* (1990), *Semn arhaic* (1991), *Pătrat negru pe câmp alb* (2003), *Centaur muribund* (1996), *Egipteancă* (1998), *Arca lui Noe* (1998), *Recviem* (1999), iar rarele reminiscenţe ale expresionismului se întâlnesc doar în busturile târzii ale sculptorului, în *Autoportret* (2002) și *Portretul Dorinei* (2002), cu deformări ușoare ale chipurilor, accentuând expresivitatea imaginii [5].

Sculptorul a izbutit să realizeze puţine monumente de for public, cele mai importante fiind *Îngerul de veghe. Omagiu lui Ion Dumeniuc* (Chișinău, 1994), *Monumentul lui Mihai Eminescu* (Chișinău, 1996), *Sfânta Treime* (Pererâta, Briceni, 1996), *Tron Medieval* (Ungheni, 2000), *Început și sfârșit* (Changchun, China, 2001), *Întâlnire în spațiu* (Ungheni, 2002), *Bustul Domnitorului Alexandru cel Bun* (2004, Ialoveni), *Monumentul Domnitorului Ștefan cel Mare și Sfânt* (2004, Nisporeni) [6].

Indiferent de teme sau tratare, în operele artistului este univocă metafora verticalității, ca un un zbor în spațiul enigmatic al artei în care sculptura își rezervă partea sa de experiment și libertate.

Portretul lui Eugen Coșeriu, 45 × 29 × 33 cm, bronz, 2001. Muzeul Național de Artă al Moldovei.

În lucrările sculptorului nu există acţiuni şi nici imagini reale. Formele sale compoziţionale se transfigururează în volume care doar uneori amintesc de conturul figurilor umane, transformate în simboluri sau semne abstracte ale universului, apărute în urma unor asocieri ale subconștientului. Procedeu specific procesului de creație cu ajutorul căruia elementele realității exterioare, filtrate prin viziunea imaginației și puterea de expresie a artistului, se transformă într-o existență nouă în care mitul și realitatea fac o legătură miraculoasă în spațiu și timp. Ele se disting printr-o modalitate specifică de realizare a formei purtătoare de simbol și metaforă, prezentă în majoritatea operelor. Din păcate, ultimul proiect al unui monument de for public, expus în 2014 în fața Parlamentului din Chișinău în anul 2014 și consacrat victimelor din 7 aprilie 2009, redenumit ulterior în *Monumentul Libertății*, a rămas doar la etapa de intenţie.

Tudor Cataraga a fost prezent la ateliere și tabere de creaţie în Alba-Iulia (1992), la Centrul de Cultură si Artă „George Apostu" din Bacău (1994), la simpozionul de Sculptură mică în bronz din Chişinău (1998, 1999), la taberele de sculptură din Ungheni (2001, 2002), cea mai importantă experienţă sub aspect tehnic acumulând-o în 2001 (încununată cu lucrarea *Început și sfârșit*) la Simpozionul Internaţional de Sculptură din Changchun, China [6]. În urma simpozionului pe care l-a găzduit, Criulenii s-a ales cu lucrarea *Meșterul Manole*. La Bran un simpozion similar a fost organizat la iniţiativa lui Gheorghe Herghineanu, primar de Braşov şi a sculptorului din Bucureşti Nicolae Ovidiu Popa, cu participarea lui Mircea Lăcătuş şi Dumitru Verdianu (Austria), Daniil Kaminker (Rusia), Norio Shibata (Japonia) ș.a. Tudor Cataraga a creat în cadrul evenimentului sculptura *Omagiu pentru părinți* pe care a lăsat-o în dar orașului Bran.

A beneficiat de puţine expoziţii personale: la Casa Americii Latine (Bucureşti, 1997), Muzeul Literaturii Române „Vasile Pogor" (Iași, 1998), Muzeul Naţional de Artă al Moldovei (2006), ultima, *in memoriam* – „Tudor Cataraga. Cu pietate în eternitate", fiind organizată de colegii săi sculptori în 2014 la Centrul Expoziţional al UAP „Constantin Brâncuși".

A participat cu opere la cele mai importante expoziţii colective și de grup în cadrul Saloanelor Moldovei Bacău-București-Chișinău (1989–1999), și-a expus lucrările în Galeria de Artă din Düsseldorf, Germania (1995), la Parlamentul Ungariei (Budapesta, 1996) și în Sala Parlamentului României (București, 2000).

Lucrările lui Tudor Cataraga se află în colecțiile Muzeului Naţional de Artă al Moldovei, Muzeului Na-

Monumentul lui Ștefan cel Mare, piatră, Nisporeni, 2004.

Monumentul lui Mihai Eminescu,
500 × 400 × 150 cm, bronz, granit, 1996.
Chișinău, Scuarul Teatrului Național
„Mihai Eminescu".

ţional de Literatură „Mihail Kogălniceanu" din Chișinău, Muzeului Literaturii Române „Vasile Pogor" din Iași, la Centrul de Cultură „George Apostu" din Bacău, la Uniunea Artiștilor Plastici și la Sala Parlamentului din România. Succesul operelor sale se datorează unor studii şi reflecţii profunde despre sensul vieţii şi menirea artei ca o condiţie indispensabilă a perfecţiunii umane.

Pentru originalitatea creaţiilor sale sculptorul a fost apreciat cu Premiul Uniunii Artiștilor Plastici din România (1999), Premiul Ministerului Culturii și Turismului al Republicii Moldova (2005, pentru lucrarea *Definiția formelor în planuri cu raporturi diferite* primește), Premiul Consiliului Judeţean Bacău (2007, pentru lucrările *Întâlnire în spațiu*, *Portal spre Țara Soarelui-Răsare*. *Omagiu lui Isamu Noghuchi*), Premiul Consiliului Judeţean Bacău, Saloanele Moldovei ediția a XIX-a. A fost decorat de către Preşedinţia României cu Medalia „Mihai Eminescu" (2000), cu Ordinul „Steaua României" în Grad de Comandor (2001), este laureat al Premiului „Mihai Grecu" al Ministerului Culturii al Republicii Moldova în domeniul artelor plastice (*post-mortem*). Un discipol demn de talentul lui Tudor Cataraga este chiar feciorul său, arhitectul Vitalie Cataraga, care nu doar asigură continuitate memoriei tatălui, ci a preluat de la el spiritul său original și creativ.

În luna aprilie 2023, Muzeul Național de Artă al Moldovei urmează să organizeze expoziția comemorativă *Tudor Cataraga. Între mit și realitate* [8].

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Tănase Oana. Tudor Cataraga. Sculptura. Chișinău, ARC, 2003.
2. Cucereanu Viorica. Nu e un moft al sculptorilor, e dorința lor de a face orașul mai frumos. În: Moldova Urbană, nr. 5, 2005, 20-21.
3. Ciucă V. Un sculptor eminescian – Tudor Cataraga. În: Basarabia, 7-12/'99, 182-184.
4. Marian Ana. Timpul și spațiul în lucrările sculptorilor contemporani din Republica Moldova. În: Arta, Chișinău, 2008, 114-117.
5. Marian Ana. Implementări ale postmodernismului în sculptura contemporană a Republicii Moldova. În: Arta, Chișinău, 2009, 60 -61.
6. Zderciuc Ion. Slalom printre Ștefani și Ștefănei. De la Alexandru Plămădeală la Valentin Vârtosu. În: Atelier, 2004, 43-46.
7. Marius Val. Ungheni – sculptură în piatră și lemn. În: Atelier, nr. 1, 2003, 16-19.
8. Cataraga Tudor, 1956–2010. Sculptură, pictură, schițe. Muzeul Național de Artă al Moldovei. Cartier, 2023, 60 p.

UN SUPORT ȘTIINȚIFIC PENTRU RESTAURAREA ȘI PROTECȚIA ECOSISTEMELOR ACVATICE

Doctor în științe biologice **Nadejda ANDREEV**
E-mail: nadia.andreev@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6471-0904
Doctor în științe biologice, conferențiar cercetător **Oxana MUNJIU**
E-mail: oksana.munjiu@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6701-3920
Institutul de Zoologie al USM

Serghei FILIPENCO. *Зообентос Дубоссарского и Кучурганского водохранилищ* (Zoobentosul lacurilor de acumulare Dubăsari și Cuciurgan). Ministerul Educației și Științei al Republicii Moldova, Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Zoologie. Chișinău: B. i., 2023 (UST). 215 p. : fig., tab.

Monografia este consacrată modificărilor structurale și funcționale ale comunităților de nevertebrate bentonice care populează lacurile de acumulare Dubăsari și Cuciurgan – amenajări hidroenergetice puternic afectate din punct de vedere tehnogenic. Având în vedere importanța ecosistemelor fluviului Nistru pentru Republica Moldova și starea lor actuală, cauzată de impactul construcţiilor hidroenergetice, a lucrărilor de regularizare și barajare, cu un întreg lanț de consecințe negative, inclusiv modificarea regimului vitezei apei și a volumului scurgerii, colmatarea și reducerea capacității de autoepurare a fluviului, precum și al modificărilor accentuate din lacurile de acumulare, importanța acestei lucrări este indiscutabilă.

Lucrarea este adresată specialiștilor hidrobiologi, ecologişti, doctoranzilor, cadrelor didactice universitare și studenților, incluzând informații științifice complexe. Aspectul practic al cercetărilor științifice constă în aplicarea măsurilor de restaurare și protecție a ecosistemelor acvatice aflate sub niveluri diferite de presiune antropică și de mediu (de ex., modificările climatice) în baza organismelor bentonice.

Monografia cuprinde trei capitole.

Capitolul 1. *Caracteristica fizico-geografică și ecologică a lacurilor de acumulare Dubăsari și Cuciurgan*, prezintă istoricul dezvoltării lacurilor de acumulare Dubăsari și Cuciurgan, de la formarea lor până în perioada actuală de modificare substanțială a acestor ecosisteme artificiale sub impactul factorilor antropici și de mediu.

Capitolul 2. *Nevertebratele bentonice ale lacurilor de acumulare Cuciurgan și Dubăsari*, evaluează dinamica multianuală privind efectivul numeric, biomasa și structura comunităților bentonice în diferite perioade de modificare antropică a lacurilor de acumulare: până la construcția acestora, în perioada antropică cu presiune joasă, moderată și intensă.

Capitolul 3. *Rolul funcțional al zoobentosului în ecosistemele lacurilor de acumulare Cuciurgan și Dubăsari* analizează contribuția comunităților bentonice la nutriția peştilor, prezintă calcule despre potențialul productivității piscicole în funcție de disponibilitatea nevertebratelor bentonice ca sursă de hrană pentru pești. De asemenea, este evidențiat rolul funcțional al comunităților bentonice în acumularea și migrarea metalelor, precum și al dezvoltării comunităților parazitare.

Monografia este bogată în informație analitică reprezentată sub formă de scheme și diagrame, analize statistice, sintetiza unui număr mare de surse bibliografice. În consecință, monografia contribuie cu rezultate științifice consistente și relevante la cunoașterea ecosistemelor acvatice, îndeosebi a celor modificate antropic și a rolului organismelor bentonice în evaluarea stării acestor ecosisteme.

O PERSPECTIVĂ FILOSOFICĂ A EDUCAȚIEI

Doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar **Viorica ANDRIȚCHI**[1]
E-mail: vandritchi@mail.ru
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8504-9679
Doctor în filologie, profesor universitar **Nicolae MĂTCAȘ**
E-mail: nicolae.matcas@yahoo.com
Doctor în filosofie, conferențiar universitar **Mihail BRAGA**[2]
E-mail: mihail.braga@ssu.utm.md
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6991-5407
[1]Centrul Formare Continuă și Leadership
[2]Universitatea Tehnică din Moldova

Profesorul Vlad Pâslaru, cunoscut conceptor și reformator al învățământului din Republica Moldova, autor al *teoriei educației literar-artistice*, al *principiului pozitiv al educației*, al *conceptelor didactica artei, educație lingvistică, educație pentru identitate* ș.a., la a 75-a aniversare de la naștere, ne bucură și ne uimește cu impunătorul studiu *Epistemele educației moderne: Reactualizare, redefinire*, gândit ca o sinteză a reperelor filosofice ale educației național-universale, cu trimiteri pertinente către praxisul educațional național. Ajuns la vârsta senectuții, care pentru Vl. Pâslaru presupune întâi de toate o vastă experiență de cercetare, conceptualizare și metodologizare a învățământului național, autorul își onorează prolific titlurile acordate de colegii săi din Republica Moldova de „conștiința noastră pedagogică” [1], în România fiind apreciat drept „cel mai virtuos pedagog român din Republica Moldova” [2].

În *perspectivă pedagogică*, cercetările savantului Vl. Pâslaru stau, *stricto sensu*, la baza constituirii temeliilor conceptuale ale învățământului național din Republica Moldova, în general, și ale teoriei educației literar-artistice, în special, evidențiindu-se prin unicitate și caracter de pionierat, prin explorarea unor domenii de stringentă actualitate, precum *identitatea națională, toleranța și interculturalitatea, educația morală și religioasă*. Este cercetătorul care semnalează argumentat despre problema cea mai complicată pentru basarabeni: *criza de identitate* și *criza de proprietate*.

În contextul actual al modificării structurii și axiologiei raporturilor *om-natură, om-om, om-societate, om-divinitate*, la scară națională, regional-europeană și planetară, epistemologia educației revendică o terminologie întemeiată nu doar lexical, prin sine însăși, ci și prin identificarea esențelor cuvintelor – a entităților receptării, imaginației, gândirii, creației. Tipurile

Vlad PÂSLARU. *Epistemele educației moderne*: *Reactualizare, redefinire*. Chișinău: Editura „Pontos”, 2023. 524 p.

de episteme examinate de autor iau forma unor *termeni* de filosofie, pedagogie teoretică și metodologie a educației, de construcție și dezvoltare curriculară. O categorie specifică de termeni pedagogici examinați/definiți/re-definiți sunt cei care esențializează și formulează teoria curriculumului școlar și construcția curriculară, ultima fiind prezentată și în abordare critică.

Vl. Pâslaru concentrează cunoașterea pedagogică, explică perspectiva gnoseologică și principiile de structurare a terminologiei pedagogice și caracterul teleologic al educației. Pentru promovarea consecventă a *principiului pozitiv al educației* – condiția Binelui, Frumosului, Adevărului, Dreptății și Libertății – valori fundamentale ale omenirii peste care dăinuie veșnic Sacralitatea, profesorul Pâslaru evidențiază *Frumosul* și *Demnitatea* ca nucleu al universurilor intim și cultural ale ființei umane.

Explicând esența *Libertății umane* în contextul societății cunoștințelor, este subliniată importanța dezvoltării competenței educaționale, descifrată esența acesteia ca valoare, obiectiv, finalitate, dar și condiție a *libertății umane*; este conturată formula axiologiei educației și *argumentată importanța noilor educații* ca stare a conștiinței pedagogice.

Continuând logica discursului științific, autorul structurează epistemele educației din perspectivă *tipologică-axiologică-pedagogică*. Se acordă o semnificație distinctă formulei *național-axiologică* a educației: *individ - națiune - umanitate* (W. von Humboldt), care reprezintă abordarea identitară a educației. În contextul problemei complicate pentru basarabeni – *criza de identitate* și *criza de proprietate* – un loc aparte este dedicat *educației pentru identitate*, or, educația reprezintă sursa identității noastre românești!

Cadrul praxiologic are în vizor *epistemele construcției curriculare* în Republica Moldova, oferind pedagogilor practicieni din domeniile educației lingvistice, educației literar-artistice, educației artistic-estetice, educației istorice, diriginților de clasă etc. exerciții hermeneutice de descifrare-aplicare a valorilor educației în cadrul disciplinelor predate. Este știut că orice lucrare poartă amprenta autorului său, ceea ce contează fiind faptul ca el să știe să-și pună în valoare personalitatea intelectuală. Dacă acest lucru se produce, atunci putem considera lucrarea ca una *originală*. Or, originalitatea *Epistemelor...* constă în noutatea punctelor de vedere ale savantului; forța de convingere care decurge din puterea textului lucrării de a capta raționalitatea cititorilor și, nu în ultimul rând, *personalizarea textului*, expus prin impunerea „vocii" autorului, distinctă de alte voci din țară și de peste hotare.

Credem important a aprecia corelația *titlu–conținut*; caracterul argumentat al structurii și conținutului; caracterul logic în ordonarea conținutului; *logica demersului teoretic*, abordarea multiaspectuală, inter- și transdisciplinară a conceptelor-cheie și coerența în analiza acestora, calitatea interpretărilor și sintezelor.

Perspectiva lingvistică a cercetării conține, explicit și implicit, tălmăcirea complexei și complicatei naturi a terminologiilor științifice în general și a terminologiei pedagogice în special. Termenii, în speță cei din pedagogie, nu sunt un dat, nu se preiau așa cum sunt explicați în dicționare, ci sunt ajustați la necesitățile studiilor, re-creați, completați cu o anumită încărcătură semantică conform tipului de cunoaștere, obiectului și subiectului cunoașterii, mediului educațional, timpului în care se desfășoară studierea și cunoașterea. Sunt reconsiderați, precizați și re-definiți termenii pedagogiei contemporane; se insistă dramatic pentru eliminarea din practica aserțiunilor curente a libertinajului terminologic.

Termenii de referință n-au fost preluați din dicționare; ei prezintă nu numai un registru tradițional al celor cca 500 de termeni-cheie utilizați în monografie, ci și numărul paginilor care-i încadrează în epistemele examinate, satisfăcând astfel interesul cercetătorilor – căci monog-rafia este adresată unui cititor inițiat! –, dar și pentru a arăta că aceștia s-au constituit sau au fost re-definiți de către autor cu semnificație precisă în însuși procesul de studiu ca necesitate de redare exactă și adecvată a unor idei, concepte, paradigme, structuri, modele, criterii noi. Or, acești termeni comportă și sugerează, mai ales prin determinativele care îi însoțesc, valori științifice și praxiologice noi, unii neelucidați complet nici în lucrarea pe care o prezentăm, drept care ar putea servi, consideră savantul, teme pentru studii aparte, cu relevarea statisticii întrebuințării, locului, rolului, raportului lor cu alți termeni, urmare a analizei componențiale în seme, a poziționării lor în diverse câmpuri semantice ș.a.m.d.

Descoperim astfel în discursul respectiv o adevărată și spectaculoasă prin puterea demonstrativă implementare în pedagogie a conceptului coșerian „limba în funcțiune". Sunt definite și clasificate noțiunile de conștiință, adevăr, demnitate ca valoare morală a educației, examinate raporturile dintre cunoaștere și educație, dintre frumos și educația ființei umane, cultură, credință, conștiință și educație. În convingerea fermă a autorului, formarea componentelor culturii generale a educabilului nu se limitează la așa-numitele competențe, la care o reduc, din neștiință sau cu bună știință și din rea intenție, unii autori de studii, documente normative sau ghiduri; ea include în mod obligatoriu și trăsăturile caracteriale, aptitudinile, abilitățile, comportamentul, opiniile, conștiința lui.

Teleologia educației trebuie deci să răspundă la întrebarea „Pentru ce au fost create lucrurile și ființele umane?" (*mutatis mutandis*, în domeniul pedagogiei: „Ce vrem să obținem prin educație?"), axiologia scoate în evidență valorile lor (la ființe – cele morale). Care este scopul, care sunt obiectivele, finalitățile educației, idealul național, ce valori trebuie să posede un om educat, în ce constau sarcinile noii educații în vederea integrării europene – toate aceste și multe alte probleme legate de criza de identitate și criza de proprietate a românilor basarabeni sunt, la fel, examinate pe larg.

În capitolul *Structurarea tipologic-axiologic-pedagogică a epistemelor educației*, cel mai extins din lucrare, sunt analizate șapte tipuri (le-am zice principale) de educație: educație pentru identitate, educație lingvistică, educație literar-artistică, educație artistic-es-

tetică (teatrală, muzicală), educație interculturală, educație moral-spirituală (religioasă), educație socială (numărul lor s-ar putea multiplica prin referirea și la alte tipuri de educație, de exemplu, educația pentru sănătate, educația pentru toleranță etnică, culturală și religioasă, educație pentru democrație, pentru pace, pentru libertate etc.).

Vl. Pâslaru revine, la un an de la apariția unui studiu dedicat special, structurat de asemenea pe terminologia pedagogică, la *educația pentru identitate* [3]. Acest tip de educație este omis, credem, în mod voit, din documentele strategice ale pedagogiei contemporane, naționale și europene, mai ales în spațiul postsovietic, din teama de a nu atrage cumva asupra promotorilor conceptului dat acuzația transformată în stigmat de exagerare a propriei origini, de manifestare de tendințe naționaliste etc., pentru că identitatea ființei umane, pe lângă identitatea de gen, socială, politică, culturală, profesională, artistică, moral-spirituală etc., o include și pe cea etnică, a grupului etnic sau a națiunii, din care educabilul face parte. Identitatea este congenitală, ea te însoțește de la naștere până la moarte. Ea poate fi „uitată", ascunsă, tăinuită chiar de deținătorul ei din varii motive, înăbușită de către cotropitorii asimilatori ori substituită, din intenții subversive, cu alta, inventată artificial (cum s-a întâmplat cu românii din Basarabia, Bucovina de Nord și cea de Sud, Ținutul Herța). Dar nicio identitate umană nu se poate dezvolta altfel decât în relație cu ceilalți subiecți ai comunității etnice și cu valorile produse de comunitatea etnică (grupul etnic, minoritatea națională, poporația, națiunea) din care face parte. Numai o persoană cu conștiință națională dezvoltată, care își iubește până la sacrificiu părinții, meleagul natal, Patria, limba, poate să accepte același patriotism al unei persoane cu o altă identitate etnică. Numai un patriot sincer poate fi cu adevărat și un internaționalist adevărat. Or, în viziunea lui Vl. Pâslaru, noțiunea de identitate include atât educația națională, cât și cea universală, identitatea fiind scopul și finalitatea oricărei educații: axiologică și congenitală, educația este național-universală.

Termenul generic al perspectivei lingvistice a cercetării este *educația lingvistică*. Avansat de marele lingvist al contemporaneității Eugeniu Coșeriu, acesta presupune nu numai cunoașterea temeinică a sistemului fonologic, lexical, gramatical și stilistic al limbii, ci și materializarea sistemului dat prin producerea unor enunțuri variate, expresive și corecte la realizarea în vorbire a funcției comunicative a limbii, educabilului revenindu-i un rol extrem de activ în acest proces.

Prin comunicare, condiție indispensabilă a existenței ființei umane, nu numai că sunt descoperite valori; prin comunicare se produc noi valori. Activitatea comunicativ-lingvistică realizează cele mai importante obiective: competențe de a întreține un dialog sau discurs coerent, expresiv, capacitatea de a înfăptui acte de comunicare la diverse niveluri, de a te prezenta ca un bun cunoscător al normelor limbii, vorbitor liber în exprimare, neconstrâns de un lexic sărac sau de o situație jenantă de utilizare nelalocul lui a unui lexem, a unei expresii etc. Competența lingvistică denotă gradul în care un vorbitor ține cont de pregătirea celor cărora li se adresează. Privitor la educația lingvistică, inovația introdusă de Vl. Pâslaru constă în întemeierea acesteia pe conceptul coșerian despre limbă ca sistem abstract și ca limbă în funcțiune, conform căruia elevilor li se cultivă ideea că sunt nu doar subiecți pasivi ai învățării limbii, ci și creatorii ei. Prin însuși faptul că o vorbesc.

Un rol deosebit în educația lingvistică îi revine cultivării limbii, cu condiția, statuează autorul, ca aceasta, într-un stat eșuat din multe puncte de vedere, inclusiv cel lingvistic, cum e Republica Moldova, să devină o problemă de stat. În mod firesc, conștiința națională a românilor din spațiul interriveran Nistru-Prut apare și sub formă de conștiință lingvistică, artistică și pedagogică general românească.

Or, curriculumul de limba și literatura română (LLR), al căror ideolog și coordonator principal a fost la prima ediție profesorul Vlad Pâslaru, tocmai acest scop l-a urmărit prin educația lingvistică și cea literar-artistică a elevilor. Numai că, pe parcurs, autorul a fost privat de dreptul asupra proprietății intelectuale – a concepției curriculumului de LLR, prin eliminarea sa din echipa de autori. Odată cu această acțiune, curriculumul de LLR a pierdut aproape în totalitate prevederile noi, inovative, chiar revoluționarizatoare, iar educabilii – dreptul de a se forma pe temeiuri științifice vorbitori culți ai limbii române și cititori elevați de literatură; în consecință rezultatele evaluării PISA au marcat subdezvoltarea elevilor moldoveni la scriere și citire.

Epistemologul educației Vl. Pâslaru „atacă cu idei" (C. Noica) și compartimentul *Metodologie*. El menționează că, pentru realizarea obiectivelor educației, este necesar să aplicăm metodele și procedeele/tehnicile cu discernământ epistemic, nu după moda timpului. A stabilit deci criterii de selectare-structurare-aplicare a metodologiilor în funcție de: tipul de cunoaștere prioritar disciplinei școlare, originea obiectului ce urmează a fi cunoscut, caracteristicile subiectului cunoașterii și ale subiectului educator, timpul-spațiul-modul în care are loc actul educativ ș.a. Astfel, cunoașterea empirică se va face prin simțuri și prin metode-procedee/tehnici-mijloace euristice: observare directă, pipăire, ascultare, gustare, măsurare; cu-

noașterea științifică – prin lectură, calcul matematic ș.a.; cunoașterea mitic-religioasă, întrucât divinitatea este acceptată necondiționat – prin imaginație, autoreflexie, confesiune; cunoașterea artistic-estetică – prin autoreflexie.

Și evaluarea școlară beneficiază de episteme specifice. Evaluarea pentru om înseamnă identificarea de către individ a propriei ființe, a sinelui, în raport cu lumea existentă, adică autoidentificarea – act autoreflexiv, și identificarea ființelor și obiectelor din jur, cu care omul interacționează – act instinctiv, dar și conștient, reflexiv. Omul dispune de vorbire articulată, capacitate dezvoltată pe parcursul devenirii sale întru ființă, precum și de conștiință. Limba, care adeverește conștiința, este folosită de om nu numai pentru comunicare cu alții, ci – *nota bene!* – și pentru transformarea sa continuă în ființă activă, cunoscătoare, morală, cultivată, cultă. De-a lungul procesului de educație neîntreruptă se manifestă și actele de evaluare, care iau forma de emoții, sentimente, stări afective, dorințe, speranțe, acte de voință, aprecieri, sentințe, comportamente, într-un cuvânt – de atitudini ale educabilului. Evaluarea este, prin urmare, un sistem de acte atitudinale, căci dezvoltarea personalității se face prin raportare permanentă la alte ființe și lucruri, dar și la propriul univers intim. Vom observa deci că Vl. Pâslaru deplasează și aici accentul de pe valorile extrinseci ale educației pe cele intrinseci ale educabilului, oferind cadrelor didactice un model epistemic pentru evaluarea școlară centrată pe elev.

Conceptul de metodologie școlară este ilustrat prin prezentarea sistemului metodologiei educației literar-artistice: structură, specific, metode - procedee/tehnici - forme - mijloace; principii și criterii de evaluare a competențelor literare/lectorale ale elevilor la diverse stadii ale lecturii, specificul și aspectele comune ale educației literar-artistice și ale celor artistic-estetice ș.a.

Capitolul *Curriculum* prezintă principiile și structura curriculumului școlar/universitar, a programelor analitice pentru cursurile universitare, examinează problemele și deficiențele curriculumului de LLR la edițiile a II-a – a IV-a. Primul curriculum-model de LLR a fost elaborat de o echipă mixtă de cercetători din Chișinău și București (coordonator și coautor Vl. Pâslaru), în 1997. A fost primul pas de reintegrare a învățământului din cele două țări românești, poate de aceea curriculumul de la noi aproape că se identifică cu ideea de învățământ național, de revenire la școala națională și la identitatea națională. Dar numai prima ediție a curriculumului, cea din 1999–2000, a urmat conceptul de curriculum din 1997. Edițiile următoare, din care profesorul Vl. Pâslaru a fost exclus, au compromis ideea de curriculum, iar împreună cu ea – și cea de constituire a unui învățământ integrat în cele două țări românești. Autorul studiului relatează și despre numeroase modificări voluntariste diletante din curriculum, explică de ce acestea sunt dăunătoare cultivării unor vorbitori elevați de limba română și a unor cititori versați de literatură – pentru că nesocotesc epistemologia educației lingvistice/educației literar-artistice.

Perspectiva epistemologică propriu-zisă a studiului își are originile în faptul că Vlad Pâslaru, coleg, discipol și mentor, s-a născut pentru a-și pune întrebări asupra esențelor lucrurilor. Profesor de limba și literatura română, cercetător pedagog, dar și literat și poet, Vl. Pâslaru a fost primul între colegii săi de breaslă care a înțeles că o metodică a predării literaturii se poate întemeia doar pe principiile constitutive ale cunoașterii artistic-estetice/literaturii și artei, concretizate în principii regulative ale receptării literare/educației literar-artistice. Adoptând și dezvoltând această cale de cercetare în cele două doctorate, a validat-o la scară națională și internațională (conceptul *didactica artei*, de exemplu, este prezentat într-un capitol al unui impunător studiu colectiv internațional, apărut la prestigioasa editură pedagogică IGI Global din Pensilvania, SUA [4]), cale pe care a parcurs-o de fiecare dată când realitatea educațională națională i-a solicitat fundamentarea atât a conceptelor și principiilor mai sus-indicate, cât și a celor cu privire la *educația pentru democrație, educația pentru toleranță etnică și religioasă, educația pentru demnitate, calitatea educației, competența* etc. Astfel calea întrebărilor cu privire la esențe l-a adus la o sinteză a epistemelor educației moderne, care, statuează autorul, reprezintă cunoașterea/educația *demonstrată* ca adevărată, spre deosebire de dogmă, care este *dată* și *impusă* ca adevărată, nu și demonstrată.

Epistemologia, ca sistem de idei, concepte, principii, paradigme pe care se sprijină educația, explică originile, natura, scopurile, metodele și mijloacele cunoașterii (de tip științific), teoria – finalitatea lucrurilor și a ființelor în natură. Abordarea filosofică a terminologiei științifice își are rădăcinile în *Categoriile* lui Aristotel, căruia autorul i-a dedicat un subcapitol întreg, este dezvoltată de W. von Humboldt, iar pe plan național – de C. Noica. Studiul istoriei filosofiei confirmă aportul epistemic al autorului, Vl. Pâslaru stabilindu-și ca obiect de cercetare terminologia pedagogică, pe care niciunul dintre filosofii examinați n-a abordat-o, deși fiecare dintre ei a avut de spus lucruri valoroase despre educație și știința care o cercetează, pedagogia. Prin abordarea epistemologică a fenomenelor-categoriilor-termenilor pedagogiei, Vl. Pâslaru

instituie un sistem original de valori ale cunoașterii pedagogice.

Originalitatea, valoarea teoretică și cea practică a cercetării sunt confirmate generos în monografie de un sistem complex de idei, concepte, principii și teorii, toate orientate la alcătuirea unei epistemologii a educației. Autorul, pentru prima oară în practica abordării terminologiei pedagogice, pornește de la natura ființei umane și a activității sale de cunoaștere, din care, cu trimitere la un spectru reprezentativ de autorități precum Aristotel, Platon, Augustin, I. Kant, F. Schiller, Hegel, W. von Humboldt, G.W. Leibniţ, J. Mill, J. Herder, E. Cassirer, M. Heidegger, A. Gulîga, E. Ilienkov, Z. Kakabadze, A. Corşunov, Șt. Lupașcu, C. Noica, N. Șteinhardt, Al. Surdu, G. Liiceanu, V. Stoichiță, A.-P. Iliescu, deduce legile și principiile cunoașterii (obiecte ale epistemologiei), ilustrându-le lingvistic și pedagogic pe patru dimensiuni – tipuri de cunoaștere: empirică, mitic-religioasă, artistic-estetică și științifică.

Autorul insistă pe unitatea celor patru tipuri de cunoaștere, precum și pe faptul că terminologiei pedagogice îi sunt proprii toate tipurile de cunoaștere, prioritară fiind una dintre ele, în funcție de obiectul concret al cunoașterii. Respectiv, deduce că definirea doar lingvistică a termenilor pedagogiei moderne nu este suficientă, orice fenomen al educației urmând să fie abordat ca fenomen al cunoașterii (inclusiv al cunoașterii de sine!), de formare și dezvoltare pe întreg parcursul vieții a educabilului, într-o terminologie pedagogică adecvată atât esenței fenomenului, esenței sale lingvistice (semioticii), cât și esenței/naturii ființei celui educat. Respingerea, uneori acidă, a unor pseudotermeni precum „subcompetență", „unitate de competență", „profesor mentalese", „pedagogie transprezentă" etc., care nu-și au și nici nu pot avea bază epistemică, deoarece nu decurg din natura cunoașterii, a educației și a ființei umane, precum și plonjările epistemice în varii domenii educaționale – axiologică, artistic-estetică (teatrală, muzicală), lingvistică, literar-artistică etc., descoperă în autorul studiului o personalitate științifică amplă și profundă, demnă de calificativul *filosof al educației*.

Cele mai multe incursiuni sunt făcute în domeniile educației artistic-estetice și educației literar-artistice, reprezentând și calificarea sa științifică de bază, pe care le abordează mai întâi filosofic, apoi și lingvistic și pedagogic propriu-zis. În acest sens, menționăm aportul unic al autorului în descoperirea originii formării-dezvoltării artistic-estetice și literar-artistice a receptorului/cititorului în Școala estetică din Konstanz, Germania (H.-R. Jauss și colab.), din care deduce că sursele formării unui receptor cult de literatură și artă sunt experiențele de viață și cele literare și artistice ale educabilului. Astfel esența termenilor *receptor de artă*, *cititor de literatură* deschide și argumentează/motivează ampla arie semantică a celor doi termeni, iar de aici, și sugestiile cu privire la teleologia, conținuturile și metodologia educației artistic-estetice/literar-artistice.

Un alt aport epistemologic important în conceptualizarea terminologiei pedagogice constă în sintetizarea conceptelor: *caracterul metafizic* (suprasensibil, autoreflexiv) *al artei* (Kant), al calității receptorului de *adeveritor al operei de artă* (Heidegger), de *devenire întru propria ființă* a receptorului/cititorului/educabilului (C. Noica), *psihismului și naturii funcțional-dinamice a artei* (Șt. Lupașcu), care sunt valorificate în scopul stabilirii pe temeiuri epistemice a terminologiei aferente atât a educației în general, cât și a educației artistic-estetice și literar-artistice, în special.

Valoarea epistemică a monografiei este demonstrată și de însăși terminologia utilizată, în care termenul filosofic *ființă* este examinat/aplicat în cunoștință de cauză și cu raportări fructuoase la fenomenele cunoașterii-formării-dezvoltării ființei celui educat. Se simte în toate exegezele un respect deosebit pentru persoana celui educat – copilul, elevul, studentul, cursistul fiind avansat la rangul de *Ființă* – nume pe care-l poate obține doar prin *desăvârșire*, un alt termen filosofic, operat, ce-i drept, mai mult în teosofie, dar cu rigurozitatea proprie autorului, el realizând și un studiu special al *Bibliei*, iarăși din perspectivă pedagogică – a educației literar-artistice.

Monografia dlui Vl. Pâslaru *Epistemele educației moderne* prezintă, prin urmare, o lucrare de o valoare filosofică, lingvistică și pedagogică proprie și indiscutabilă, utilă atât teoretizării lingvistice, cât și terminologiei pedagogice, esenței, structurii și posibilităților de aplicare practică în procesul educativ viu.

Vl. Pâslaru adoptă o filosofie pozitivă a educației, însăși pedagogia fiind o știință pozitivă, studiul istoric al filosofiei și pedagogiei universale fiind convertit în identificarea cauzelor și formularea de soluții pertinente problemelor complicate și stringente ale educației și învățământului național din Republica Moldova. De la cele mai generale episteme ale cunoașterii pedagogice se avansează la descoperirea epistemelor pedagogiei naționale moderne, iar de la acestea – la conceptele, principiile și paradigmele unor tipuri de educație – literar-artistică, lingvistică, artistic-estetică, interculturală, moral-spirituală etc. Ideile și conceptele, precum și studiile practice, sunt structurate tematic și epistemic – de la general la particular și singular, de la cele mai generale episteme ale cunoașterii-educației la epistemele pedagogiei naționale moderne, și de la ele – la ideile, conceptele, principiile, teoriile și para-

digmele unor tipuri de educație: *educație literar-artistică, educație lingvistică, educație artistic-estetică, educație teatrală, educație muzicală, educație interculturală, educație moral-spirituală* etc.

Exercițiul filosofării pedagogice a autorului a produs o terminologie adecvată și o viziune auctorială originală, care, în parte, diferă de cea promovată prin eclecticele documente de politici educaționale, elaborate iată deja de cca 30 de ani și care sunt mai degrabă incolore epistemic, teoretic și metodologic decât adecvate învățământului național.

Ideile au un *crescendo*, pornesc de la simplu la complex și relevă clar relaţia *cauză-efect*; prezentarea materialului în capitole este echilibrată, fiecare paragraf evidenţiind contribuţia originală și semnificativă a autorului la *reactualizarea, redefinirea epistemelor educației moderne*.

Monografia *Epistemele educației moderne* este, în esență, un imn, o „Odă bucuriei", generată de sentimentul și consacrată descoperirii esenței și căilor de formare și modelare a caracterului uman, în care educabilul însuși nu este un simplu element, obiect al educației, un vas deșert pe care trebuie să-l umpli necontenit, cum se considera într-o vreme în așa-numitul învățământ informativ-reproductiv. El participă nemijlocit și cointeresat nu numai la cunoașterea lumii înconjurătoare și a sinelui însuși, ci, conform noului concept educațional de învățământ formativ-productiv, și la recrearea ei, transformarea în una mai bună, precum și la educarea, perfecționarea și desăvârșirea propriei personalități, conștiințe, demnități, identități. Căci, stăruie autorul, educația, în mare, are caracter pozitiv, înseamnă schimbarea în mai bine a ființei umane. Această știință magică, separându-se de-a lungul secolelor de filosofie, s-a constituit pe la hotarul sec. XIX–XX într-o entitate aparte, care deține, așa cum ne demonstrează diogenic de simplu și convingător autorul nostru, principii constitutive și regulative proprii, orientări, scopuri, obiective și finalități proprii, precum și metodologii („căi spre adevăr", Goethe) specifice, propriii termeni exacți și univoci cu care operează etc. Iar trăsătura distinctivă care-o validează cel mai mult ca știință autonomă este capacitatea pedagogiei de a interacționa cu alte științe (filosofie, psihologie, lingvistică, psiholingvistică, sociologie, sociolingvistică, istorie etc.), beneficiind de descoperirile acestora/alimentându-le cu valori științifice proprii.

O cercetare interdisciplinară epistemologică-lingvistică-pedagogică, precum cea a dlui Vl. Pâslaru, reprezintă o noutate salutară nu doar pentru Republica Moldova, ci și pentru comunitatea științifică internațională.

BIBLIOGRFIE

1. Solovei R., Botgros I., Andriţchi V., Bâlici V. Vlad Pâslaru – o conştiinţă pedagogică naţională și europeană. În: Literatura și Arta, 24.01.08.

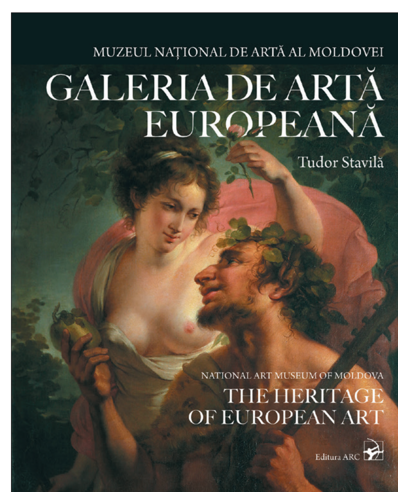
2. Ilica A. Pedagogi români. Medalioane și interviuri. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2015, p. 322.

3. Pâslaru Vl. Educație și identitate: Termeni de referință. Chișinău: Știința, 2021. 244 p.

4. Pâslaru Vl. The Theory of Artistic-Aesthetic Education versus Didactics Arts. In: Handbook of Research on Applied Lear ning Theory and Design in Modern Education/E. Railean, G. Walker, A. Elçi, J. Jackson (eds.). Information Science Reference, Pensilvanya (USA): IGI Global, 2016, 65-92.

TEZAURUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ARTĂ AL MOLDOVEI ÎNTR-O ABORDARE EDITORIALĂ EXHAUSTIVĂ

Doctor în studiul artelor **Ana MARIAN**
E-mail: anisoara-marian@yandex.ru
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1530-0765
Institutul Patrimoniului Cultural

Tudor STAVILĂ. *Muzeul Național de Artă al Moldovei. Galeria de artă europeană.* Chișinău: Editura ARC, 2022. 288 p.

Valoarea deosebită a galeriei de artă europeană din colecția Muzeului Național de Artă al Moldovei este confirmată, o dată în plus, printr-o lucrare de excepție – *Galeria de artă europeană*, aparţinând aprecierii critice a lui Tudor Stavilă. Albumul include cele mai reprezentative opere de artă europeană din secolele XV–XX din colecția Muzeului Naţional de Artă al Moldovei – pictură, grafică, sculptură și artă decorativă, create în Italia şi Franţa, Germania şi Austria, Flandra și Olanda, Anglia și Spania, Polonia, Ungaria, Rusia. Autorii sunt nume de patrimoniu, ce figurează în palmaresul marilor instituții culturale ale lumii: Muzeul Louvre din Paris, Metropolitan Museum din New-York, Muzeul Prado din Madrid, Pinacoteca din Munchen, Ermitaj și Muzeul Rus din Sankt Petersburg, Muzeul Puşkin şi Galeria Tretiakov din Moscova ș.a.

La Chișinău, operele acestor autori, creația cărora reflectă parcursul artistic a cinci secole, au fost păstrate și protejate datorită restauratorilor Eleonora Romanescu, Vasile Negruță, Aurel Roşca, Alexandru Ivanov, Nina Șibaev, Elena Grigorașenco, Natalia Golenco, Anatol Cristea, Gheorghe Nicolaescu, Svetlana Chiriac, Anatol Puha, care, alături de colaboratorii Valerii Groșev, Natalia Pogorelski, Polina Kolomeeţ, Tamara Diaconescu ș.a. au contribuit la documentarea lucrărilor. Din păcate, în multe cazuri, numele autorilor și denumirea pieselor nu au putut fi identificate.

În cuvântul introductiv, semnat de Polina Kolomeeț-Safronova, custode-şef al Muzeului Naţional de Artă al Moldovei, este prezentată succint, dar concludent, ponderea colecției, problemele de datare, restaurare, conservare și actualizare a acesteia. Munca întregului colectiv al Muzeului Național de Artă al Moldovei s-a încununat cu selectarea celor mai importante lucrări, care au fost analizate și puse în valoare de către Tudor Stavilă, doctor habilitat în studiul artelor.

Relatarea începe cu secţiunea *Arta italiană din secolele XV–XIX,* în care este specificată trecerea, în secolul al XV-lea, de la principiile schematice și statice ale icoanei bizantine la prezentarea tridimensională a figurilor încadrate în peisajul specific local. „Datorită artei italiene, începând cu secolul XIV, a fost posibilă desacralizarea caracterului religios al artei bizantine, înlocuind imaginile divinităţilor creştine, unde Maica Domnului se transformă în Madonă, pe care o puteai întâlni pe străzile Florenţei sau ale Veneţiei, îmbrăcată cu vestimentaţia și moda timpului. Renașterea începută în Italia s-a extins rapid în ţările europene punând punct asupra evoluţiei Evului Mediu" [p. 8], subliniază autorul. El studiază perioada secolului al XVI-lea, evidenţiind lucrările care pot fi atribuite lui Andrea Mantegna și Bernardino Luini, Georgio Vasari sau şcolii lui Paolo Veronese. De asemenea, din colecția muzeului fac parte mai multe opere ale pictorilor italieni create în secolul al XVII-lea: Andrea Sacchi, Pietro Liberi, Annibale Carraci, Simone Cantarini și Luca Giordano. Secolele XVIII–XIX în arta italiană se remarcă prin prezența lui Bernardino Bellotto, Aleksander Rizzoni, Angelo de Rossi ș.a.

Al doilea compartiment – *Arta franceză din secolele XVII–XIX* –, care ocupă un loc de frunte în colecția Muzeului Național de Artă al Moldovei, demarează cu sinteza creației cunoscutului pictor batalist francez Jacques Courtois (cu numele de artist Le Bourguignon),

precum și a unor pictori necunoscuți, care adoptă stilistic clasicismul promovat de Nicolas Poussin. Arta franceză din secolul al XVIII-lea continuă tradițiile clasicismului în portretele executate de Pierre Gobert, René Gillard, în paralel cu stilurile baroc și rococo, proprii picturilor lui Jean Baptiste van Loo, sculpturilor lui Clodion, gravurilor lui Gilles Demarteau și Jean Daulle. Prezintă un interes deosebit miniaturile cu portretele lui Napoleon de la începutul secolului al XIX-lea. La sfârșitul acestui compartiment, Tudor Stavilă conchide: „Clasicismul, barocul și rococoul, romantismul și realismul, impresionismul au luat naștere anume în Franța. Astfel, Parisul a devenit, pe bună dreptate, capitala artei universale din secolul XX" [p. 53].

Al treilea compartiment, intitulat *Arta flamandă și olandeză din secolele XVI–XIX*, evocă aspecte cotidiene ale existenței umane, iar originalitatea lucrărilor se manifestă în măiestria desenelor și compozițiilor. Printre tablourile realizate în secolele XVI–XVII sunt cele ale lui Otton van Veen, Jacob Jordanes, Anthonis van Dyck ș.a., autorul albumului concluzionând în final: „Cu scene de gen și naturi statice elaborate minuțios, dar și cu subiecte religioase, mitologice, arta flamandă (dar și cea olandeză) a ilustrat frumusețea vieții în toate aspectele cotidiene, fiind singulară în cultura universală" [p. 105].

Analiza continuă cu lucrări ce reprezintă *Arta germană și austriacă din secolele XVI–XIX*, în posesia Muzeului Național de Artă a Moldovei aflându-se câteva xilogravuri ale marelui plastician Albrecht Dürer, și gravuri în tehnica acvaforte ale lui Heinrich Aldegraver, reprezentant al școlii lui Dürer. Arta germană din perioada Renașterii transferă motivele mitologice și biblice în spațiul geografic și social al Germaniei, conferind subiectelor o atmosferă de poveste, datorată suportului original al miniaturii și al vitraliilor. Gravura și pictura sunt pătrunse de o bogăţie și diversitate compoziţională cu detalii surprinse din realitatea epocii, constituind o cultură a intersecţiei artei italiene și flamande, adaptate la specificul culturii germane. Pictura germană din secolele XVII–XVIII se remarcă prin scene de luptă, ca cele ale lui Georg Philipp Rugendas, reprezentant al barocului german. De asemenea, se evidențiază un șir de portrete aparținând penelului lui Cristian Willhelm Ernst Dietrich, semnate de Georg Friedrich Schmidt, cunoscut gravor în aramă, și Adolf von Menzel. Prezentarea procesului artistic german și austriac se încheie cu anul 1910, din care datează litografia graficienei Kathe Kollwitz.

Al cincilea compartiment, denumit *Opere de artă europeană de pe alte meleaguri*, este reprezentat succint prin autori de opere singulare din ambianța artistică engleză, spaniolă, maghiară, poloneză și elvețiană, datorită achiziţiilor din anii 1960–1980. Printre ei se numără plasticienii William Hogart, Federico Ruiz, Stefano Magiore ș.a.

Ultimul capitol, *Arta rusă din secolul al XVII-lea – începutul secolului al XX-lea*, reflectă perioada cuprinsă între reformele țarului Petru I, care au impulsionat și arta plastică rusă, aceasta raliindu-se, la începutul secolului al XX-lea, la manifestările și curentele artistice moderne europene. Astfel, francezul Louis Carvaque este printre primii pictori europeni invitați să-l înfățișeze pe țarul Petru I și Elizaveta Petrovna. Alte portrete reprezentative au fost semnate de Johann Baptist Lampi Senior. Între timp, se manifestă influențele artei occidentale în operele tinerilor pictori din Rusia, care au studiat arta portretului în Europa: Anton Losenko, Evgraf Cemesov, Alexei Venețianov, Fiodor Matveev, Orest Kiprenski și Alexandr Ivanov. Este de remarcat opera lui Pavel Fedotov, precursorul apariției *peredvijnicilor*, printre care se numără Vladimir Makovski, Grigori Measoedov, Vasili Perov, Ilia Repin ș.a. Colecția conține și lucrările unor cunoscuți peisajiști, cum ar fi Ivan Aivazovski, Alexei Savrasov, Ivan Șișkin și Isaak Levitan. Arta impresioniștilor de la începutul secolului al XX-lea se remarcă prin creația lui Aleksandr Benois, Valentin Serov, Konstantin Korovin, Mihail Nesterov, Nikolai Roerich ș.a.

Albumul semnat de Tudor Stavilă reproduce în toată splendoarea sa netrecătoare tezaurul pe care-l deține Muzeul Național de Arte a Moldovei. În plus, s-a efectuat revizuirea integrală a colecției, fiind posibilă, grație restaurării, catalogarea operelor în conformitate cu datările și atribuirile lor.

Cunoașterea de către autor a tabloului general al artelor europene, a numelor de artiști și a contextului biografiilor acestora, a specificului creației lor și a marilor predecesori care i-au influenţat, a cadrului istoric, național și tematic al operelor a determinat caracterul complet și bogat în detalii ce întregesc relatarea. În încheiere, se cere de remarcat că această ediţie de carte rară a apărut graţie contribuţiei financiare a Ministerului Culturii din Republica Moldova, fiind elaborată la Editura ARC, în 2022, cu aportul colaboratorilor Muzeului Național de Artă al Moldovei. Calitatea grafică de excepţie este asigurată de Mihai Bacinschi, în colaborare cu Mihail Dimitriu, și de imaginile realizate de Iurie Foca, iar calitatea tipografică excelentă se datorează Tipografiei Unisoft din Harcov, Ucraina. Întregul colectiv redacţional care a muncit cu abnegaţie la această ediţie unicat merită recunoştinţă pentru succesul redutabil – realizarea unui album artistic exhaustiv ca imagine și ca tratare textuală, care, negreșit, va impresiona admiratorii de frumos și specialiștii de domeniu din țară și de peste hotare.

„FĂRĂ MUZICĂ VIAȚA ESTE O EROARE”
Dr. hab. Aurelian DĂNILĂ
la 75 de ani

S-a născut la 19 ianuarie 1948 în satul Frumoasa, Orhei.

Muzicolog, domeniile de cercetare: istoria muzicii, istoria operei naționale.

Doctor habilitat în studiul artelor (2009), profesor universitar (2014), membru al Academiei Europene de Științe și Arte din Salzburg, Austria (2013).

Viața unui om poartă, neîndoielnic, pecetea celor două dimensiuni universale ale existenței – spațiul și timpul. Spațiul în care s-a născut Aurelian Dănilă s-a numit „un sat din codrii Basarabiei”, iar timpul – „vremea setei satului de carte”.

Erau anii ’50–’60 ai secolului XX. Urgiile războiului, foametei și deportărilor au umbrit amarnic, dar nu au fost în stare să nimicească aspirațiile spirituale. Alături de inevitabila „pâinea cea de toate zilele”, care a încetat să mai fie un vis, alături de asigurarea „acoperișului” prin înălțarea noilor case, care ulterior au luat forma frumoasei imagini a „satelor Moldovei mele”, vorba cântecului, alături de alte lucruri care formează partea materială a vieții, oamenii au resimțit o acută nevoie de „lumină a minții” – setea de carte. Copiii satelor basarabene au pornit spre școli pentru a traduce în fapt ceea ce semnifică înțelepciunea expresiilor populare: „a ști carte”, „a fi om cu carte”, „cine știe carte are patru ochi”, dar și ceea ce se numește „cei șapte ani de-acasă”.

Aceste două componente ale educației unui copil basarabean s-au împletit în persoana lui Aurelian Dănilă într-un mod fericit și armonios grație părinților: mamei, învățătoare (și, vorba vine, prima învățătoare a autorului acestor rânduri, născut și el în acel spațiu și de acele timpuri), și tatălui, om de seamă în zona codrilor, inspector forestier. Startul prielnic al vieții, însoțit de aptitudinile native, de capacitatea de muncă, de dorința de a înainta în ascendență pe linia sorții, a făcut ca tânărul Aurel să absolve cu rezultate deosebite instituțiile de formare profesională. Acestea au fost mai multe și cu diferite profiluri, dar toate, până la urmă, aveau drept călăuză muzica. Exact ca la Nietzsche: „Fără muzică, viața ar putea fi doar o eroare”.

La începuturi muzician-clarinetist, redactor muzical la televiziune, cercetător științific, ulterior manager al instituțiilor de învățământ și de artă – director al Teatrului Național de Operă și Balet din Chișinău, președinte al Uniunii Muzicienilor, al Uniunii Teatrale, al Comitetul Internațional Delphic, rector al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice, prim-viceministru al Afacerilor Externe, prim-viceministru al Culturii, consul general la Iași, atașat cultural la București, ambasador al Republicii Moldova în Austria, Germania, Suedia și Danemarca...

Chemarea muzicii însă, căreia îi dedicase frumoși și rodnici ani din viață, s-a dovedit a fi atât de puternică, încât diplomatul Aurelian Dănilă, care-și exercita funcția conform strictelor rigori ale profesiei, își schimba *dress code*-ul oficial pe „blugi” și explora arhivele, documente de epocă de care nimeni nu se atinsese până la el. Ar fi fost o neiertată greșeală de a nu se folosi de oportunitatea de a cerceta și a scoate la lumină viața și activitatea genialei cântărețe Maria Cebotari, dar și a multor alte personalități muzicale, istoria teatrului liric basarabean fiind o constantă a intereselor sale. Este un act de adevărat patriotism al lui Aurelian Dănilă. Documentele de arhivă studiate, precum și alte izvoare, au stat la baza scrierii mai multor volume despre geneza și evoluția artei de operă a neamului, despre istoria Teatrului Național de Operă și Balet din Chișinău, sintetizate ulterior cub forma unei cercetări de doctor habilitat în studiul artelor, a unor alte cărți și numeroase articole.

Astăzi distinsul om de cultură Aurelian Dănilă continuă să înainteze pe calea vocației, iar noi, cititorii săi fideli, rămânem în așteptarea unor noi studii muzicologice valoroase.

M. c. al AȘM Ion GAGIM

SAVANTUL AFIRMAT PE DOUĂ CONTINENTE
Academicianul Isaak BERSUKER
la 95 de ani

Născut la 12 februarie 1928 la Chișinău.

Fizician teoretician, domeniul de cercetare: chimia cuantică, fizica și chimia solidelor, teoria efectului și pseudo-efectului Jahn-Teller (PJT), efectul Renner-Teller, interacțiunile vibronice și o mare varietate de aplicații ale acestora.

Doctor habilitat în științe fizico-matematice (1964), membru titular al Academiei de Științe a Moldovei (1989), profesor la Departamentul de Chimie, Universitatea Texas din Austin (din 1993).

Două domenii științifice – chimia cuantică şi fizica teoretică – şi-au aflat în persoana academicianului Isaac Bersuker cutezătorul și neobositul cercetător al tainelor sale. La 12 februarie 2023, comunitatea ştiinţifică a chimiştilor şi fizicienilor din Republica Moldova i-a adus omagii binemeritate academicianului Isaac Bersuker cu prilejul împlinirii a 95 de ani din ziua naşterii şi 70 de ani de activitate ştiinţifică şi didactică.

Savant de formaţie enciclopedică, pedagog prin vocaţie, pasionat de cunoaştere şi frumos, academicianul Isaac B. Bersuker este unul dintre cei mai cunoscuți în lume cercetători ai teoriei Efectului Jahn–Teller (EJT) și Pseudo-Efectului Jahn–Teller (PEJT). El a prezis scindarea tunel în sistemele JT, a demonstrat că efectele JT și PJT sunt singura sursă de spargere a simetriei structurale în sistemele poliatomice, a identificat efectele JT și PJT ascunse, a pronosticat coexistența distorsiunilor trigonale și tetragonale în efectul JT pentru termul T, a creat teoria vibronică (PJT) a feroelectricității în perovskitul cubic, a descoperit rolul spinului în polarizarea spontană a cristalelor și noi clase de multiferoici cu încrucișare magnetic-feroelectrică, a dezvăluit rolul efectelor JT și PJT în compușii cu valență mixtă, a elaborat metode de evaluare a parametrilor efectului JT din experimente cu ultrasunete.

O serie de publicații oglindesc cercetările sale din domeniul chimiei. El a elaborat metodele de calcul al instabilităților moleculare induse de PEJT, a introdus efectul de plasticitate în stereochimie, a dezvăluit originea deformării în sistemele moleculare, a elaborat o varietate de alte aplicații chimice ale EJT și PEJT, inclusiv teoria activării vibronice de către metalele de tranziție în compușii de coordonare, sistemele biologice și clusterele de valență mixtă, a explorat rolul efectului PJT în oxigenarea hemoglobinei, a dezvăluit originea chimico-structurală a activității parfumului de mosc, a sugerat și elaborat o metodă de modelare combinată cuantică/clasică (QM/MM) pentru sistemele organometalice și metalo-biochimice mari cu transfer de sarcină între fragmentele QM și MM și o metodă electron-conformațională „orientată spre aplicație" de identificare a farmacoforului și predicție a bioactivității în proiectarea medicamentelor și în toxicologie [1-2].

Academicianul Isaac Bersuker a fondat Laboratorul de Chimie Cuantică în cadrul Institutului de Chimie al Academiei de Științe a Moldovei, în fruntea căruia s-a aflat aproape un sfert de secol (1969–1993); a fondat Școala științifică de chimie cuantică în Republica Moldova la sfârșitul anilor 1980, pe care a supranumit-o, cu drag și umor, „capitala efectului Jahn-Teller". Ideile sale științifice sunt continuate de numeroși discipoli, inclusiv 50 de doctori în științe și 10 doctori habilitați, care activează în universitățile și instituțiile de cercetare din SUA, Franța, Belgia, Spania, Israel, Turcia, Russia, Japonia, China și alte țări [3].

În 1993 a devenit cercetător științific principal și profesor la Departamentul de Chimie [4] al Universității Texas din Austin, SUA, fiind conducător de doctorat și post-doctorat a 31 de studenți și doctori. În paralel, academician Isaac Bersuker a continuat o colaborare strânsă și fructuoasă cu colegii din Republica Moldova, contribuind la elaborarea proiectelor și

publicațiilor comune, la obținerea granturilor internaționale, la consultarea tezelor de doctor și de doctor habilitat.

Este autor a 15 monografii, prima văzând lumina tiparului în 1962, și peste 600 de lucrări științifice. Cărțile sale despre EJT și PEJT, publicate în 1984, 1989, 2006 și 2010 sunt cele mai influente în știința mondială. Potrivit Google Scholar [5], cumulativ, aceste monografii au fost citate de peste 3 000 de ori; în total lucrările sale științifice au fost citate de 10 428 de ori, Indicele h este 41, iar Indicele i10 este 141 [6-9].

Drept recunoaștere internațională a studiilor efectuate, academicianul Isaac Bersuker a fost ales președinte permanent al Comitetului Internațional de conducere al Simpozioanelor Jahn-Teller [10].

Trebuie menționat că acad. Isaak Bersuker este primul laureat al Premiului de Stat din RSSM în domeniul științei și tehnicii (1980), este decorat cu „Ordinul de Onoare" (2004), Medalia „L.A. Ciuguev" a Academiei de Științe din Rusia, Medalia „David Ben-Gurion" (2005, Israel), Medalia „Meritul Științific" (2021), Medalia AȘM „Nicolae Milescu Spătarul" (2023). La vârsta de 95 de ani, academicianul Isaac Bersuker este o prezență activă și carismatică în comunitatea ştiinţifică din Republica Moldova, participă la conferinţe, colaborează cu cercetătorii noștri și contribuie la avansarea cunoştinţelor, fiind în continuare pasionat de explorarea şi înţelegerea lumii moleculare.

La mulți ani, dle Academician!

REFERINȚE

1. Bersuker I.B., [online] https://en.wikipedia.org/wiki/Isaac_B._Bersuker (consultat: 15.03.2023).
2. Arîcu A. The Institute of Chemistry at 60 Years Anniversary. Brief History, Achievements and Perspectives. In: Chemistry Journal of Moldova. General, Industrial And Ecological Chemistry. 2019, 14(1), 8-31, doi: http://dx.doi.org/10.19261/cjm.2019.349
3. Boggs J.E., Polinger V.Z. The Jahn-Teller Effect and Beyond. Selected Works of Isaac Bersuker with Commentaries. Acad. Sc. Moldova & Univ. Texas Austin, 2008. 400 p.
4. Department of Chemistry, University of Texas at Austin, [online] https://cm.utexas.edu/ (consultat: 15.03.2023).
5. Bersuker I.B. Google Scholar, [online] https://scholar.google.com/citations?hl=en&user=maHGAPQAAAAJ&view_op=list_works&sortby=pubdate (consultat: 15.03.2023).
6. Bersuker I.B. Scopus. Elsevier, [online] https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=7003532340 (consultat: 15.03.2023).
7. Bersuker I.B. Academia, [online] https://independent.academia.edu/IsaacBBersuker?from_navbar=true (consultat: 15.03.2023).
8. Bersuker I.B. ResearchGate, [online] https://www.researchgate.net/profile/Isaac-Bersuker (consultat: 15.03.2023).
9. Bersuker I.B. Math-Net.Ru, [online] https://www.mathnet.ru/eng/person76562 (consultat: 15.03.2023).
10. International Symposia on the Jahn-Teller and Pseudo-Jahn-Teller Effects, [online] https://jahnteller2023-yorku.ca/committees.html (consultat: 15.03.2023).

Acad. Gheorghe DUCA
Dr. Iolanta BĂLAN
Dr. Natalia GORINCIOI

DEDICAT ȘTIINȚEI JURIDICE ȘI CONSTITUȚIONALISMULUI
Academicianul Ion GUCEAC la 60 de ani

Născut la 26 martie 1963 în Văscăuți, Florești.

Jurist, domeniul de cercetare: dreptul constituțional, drepturile omului.

Doctor habilitat în drept (2003), profesor universitar (2005), membru corespondent (2013) și membru titular (2017) al Academiei de Științe a Moldovei.

Martie 2023 s-a remarcat în spațiul științific al Republicii Moldova printr-o suită de evenimente, organizate de mediul academic pentru a aprecia momente istorice ale culturii juridice românești. În special, centenarul adoptării Constituției României la 1923 a relevat caracterul peren al valorilor constituționale și al contribuțiilor remarcabile aduse în timp de personalități consacrate ale culturii juridice românești. Într-un mod semnificativ, această perioadă a coincis cu aniversarea a 60-a a profesorului universitar, doctorului habilitat, academicianului Ion Guceac, constituționalist apreciat, promotor al valorilor constituționale, cunoscător erudit al parcursului dreptului constituțional în spațiul românesc și al constituțiilor lumii.

Academicianul Ion Guceac și-a asumat cu pasiune și dedicație cercetarea științifică a problemelor de importanță majoră din arealul dreptului constituțional, a valorificat și dezvoltat cu perseverență fenomenul constituționalismului și în mod constant s-a centrat pe probleme ale drepturilor omului. Firul roşu al operei sale științifice denotă convingerea autorului că cercetările în domeniul constituționalismului trebuie să fie axate pe dimensiunea drepturilor și libertăţilor fundamentale ale omului, pilonul de bază al constituționalismului european. Convingere ce demonstrează perspicacitate și viziune, dacă raportăm perspectiva de abordare dezvoltată de-a lungul anilor la procese actuale, la valorile la care aderă și pe care încearcă să le îmbrățișeze și Republica Moldova ca țară ce a obținut recent statutul de stat candidat UE

CV-ul profesorului impresionează, dezvăluind o frumoasă carieră științifică: în 1997 a obținut titlul de doctor în drept, specialitatea 12.00.02 la Academia de Poliție „Al. I. Cuza" din București, ca rezultat al susținerii publice a lucrării intitulate *Rolul și locul poliției în statul de drept*; în 2003 obține titlul de doctor habilitat în drept, specialitatea 12.00.02 (Drept Public) ca urmare a studiilor de postdoctorat la Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe din Moldova, prezentând lucrarea *Evoluția constituționalismului și a organizării de stat în Republica Moldova*; în 2005 obține titlul didactic de profesor universitar la Universitatea de Stat din Moldova, activând la Facultatea de Drept; în 2013 devine membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, iar în 2017 – academician.

Bogata sa experiență științifică este susținută de activități didactice și manageriale în cercetare, cu merite recunoscute și apreciate nu doar la nivel național, ci și regional. Lucrările semnate de academicianul Ion Guceac au fost publicate de edituri de talie internațională, cum ar fi Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften sau Springer International Publishing Switzerland, iar autori de referință, printre care Ion Craiovan, Mircea Duțu, Ion Dogaru, Mihai Bădescu ș.a., le-au apreciat valoarea, relevanța și importanța.

Perioada care i-a definit cariera științifică este una dintre perioadele dificile parcurse de științele juridice naționale, marcată de schimbări majore. Complicatele evenimente social-politice care au urmat imediat după declararea suveranității (23 iunie 1990) și a independenței Republicii Moldova (27 august 1991) impuneau cu necesitate demersuri care să fundamenteze științific construcția statală a Republicii Moldova în conformitate cu principiile și valorile unui stat democratic.

Noile realități reclamau reglementări bazate pe cunoștințe profunde, apte să creeze un sistem constituțional modern. În acest sens, pare a fi firească, dar în același timp dificilă asumarea cercetărilor menite să definească bazele științifice ale procesului de democratizare a sistemului constituțional autohton. Odată decisă preferința științifică pentru *Democratizarea sistemului constituțional din Republica Moldova – parte integrantă a constituționalismului european*, problemă care în literatura de specialitate din țara noastră practic nu era abordată, aceasta a reușit în timp să se structureze într-o construcție impresionantă de opere științifice de referință elaborate de către acad. Ion Guceac.

Interesul științific deosebit pentru evoluția constituționalismului în Republica Moldova a academicianului Ion Guceac încă la începutul carierei didactice și științifice, dar în special, în procesul de elaborare a tezei de doctor habilitat a fost apreciat de specialiștii domeniului. Despre teza sa, intitulată *Evoluția constituționalismului și a organizării de stat în Republica Moldova*, susținerea publică a căreia a avut loc la 31 octombrie 2003, în cadrul ședinței Consiliului științific specializat de pe lângă Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, oponentul oficial, V.F. Pogorelko, doctor în drept, profesor, membru corespondent al Academiei Naționale de Științe din Ucraina menționa că meritul autorului constă în faptul că „pentru prima dată în literatura juridică moldovenească a cercetat fenomenul constituționalismului din Republica Moldova și factorii determinanți ai acestuia", a definit etapa de dezvoltare constituțională a statului și a prezentat într-o nouă lumină etapele constituționalismului național, a demonstrat inconsecvența interpretării marxiste a constituției moldovenești, afirmând faptul că „elementele incipiente ale constituționalismului din istoria statului moldovean trebuie căutate în relațiile dintre domnitori și supuși, că apariția și dezvoltarea constituționalismului și a sistemului de stat în Republica Moldova a fost influențată de diverse tendințe și curente doctrinare". Referentul oficial Iu.N. Todîca, doctor în drept, profesor, academician al Academiei de Științe Juridice din Ucraina, menționa că actualitatea temei disertației este determinată, în primul rând, de importanța reformelor constituționale care au loc în fostele țări socialiste din Europa și în fostele republici sovietice, inclusiv în Republica Moldova.

Academicianul Iu.N. Todîca a apreciat identificarea de către Ion Guceac a principalelor tendințe de dezvoltare a constituționalismului modern în Republica Moldova, cum ar fi: extinderea domeniului de reglementare constituțională a relațiilor sociale; renunțarea la rolul paternalist al statului și acordarea mai multor drepturi societății civile; extinderea cadrului drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, acordând o atenție sporită drepturilor civile și politice, recunoașterea principiului superiorității drepturilor individului asupra drepturilor statului; promovarea principiilor care să contribuie la transformarea republicii într-un stat de drept; consolidarea principiului separației puterilor în stat și tendința spre o delimitare prin norme de drept constituțional a competențelor autorităților legislative, executive și judiciare; aplicarea experienței constituționalismului internațional în procesul de reglementare constituțională a relațiilor sociale în Republica Moldova, ținând cont de specificul național; accentul sporit pe garanțiile juridice care asigură supremația Constituției Republicii Moldova.

Lucrările științifice publicate se remarcă prin profunzime, angajament și verticalitate, fiind realizate în numele și în interesul societății și al persoanei. Parcursul analizelor realizate, perspectiva critică asupra evenimentelor finalizează cu propuneri de perfecţionare a mecanismului de guvernare, instituirea transparenţei instituționale și sporirea responsabilității guvernanților și a instituţiilor publice pentru actul de guvernare, respectarea drepturilor omului, extinderea controlului public asupra instituțiilor statului și funcționarilor publici etc. Opiniile date au generat o direcție științifică de o actualitate incontestabilă – *Modernizarea organizării de stat a Republicii Moldova din perspectiva integrării europene.* Studiile, realizate de către profesorul Ion Guceac în cadrul acestei direcţii sunt orientate spre elaborarea propunerilor de lege ferenda pentru: extinderea sferei de reglementare constituţională a relațiilor sociale; limitarea rolului paternist al statului și acordarea mai multor drepturi societății civile; implementarea principiului supremaţiei drepturilor și intereselor legitime ale omului în raport cu drepturile statului; realizarea consecventă a principiului separației puterilor în stat; sporirea atenţiei acordate garanţiilor juridice care asigură supremaţia Constituţiei etc. Pentru Ion Guceac devine esențial și incontestabil adevărul că în condiţiile constituționalismului contemporan poporul este deținătorul suveranității naționale și că acesta (poporul) trebuie să beneficieze de o bună guvernare, centrată pe protecția drepturilor omului.

Deși indică evidenţe ale tendinţelor de dezvoltare a constituționalismului în Republica Moldova, profesorul Ion Guceac abordează și aspecte dificile, cum ar fi „criza dreptului" în general ori „o criză triplă a guvernării", generată de absența responsabilității democratice și a domniei legii în contextul „unei corupţii dominante, al violenţei criminale, al abuzurilor împotriva drepturilor omului; incapacitatea de a administra conflictul transnistrean într-o manieră constructivă; criza economică, provocată în parte și de eșecul de a implementa reforme economice liberale și de a crea

nivelurile de integritate, capacitate și profesionalism al administraţiei de stat.

Astfel, prin capacitatea de a îmbina într-o formulă unică și reușită istoria și actualitatea, tendințe de viitor și probleme la zi, profesorul Ion Guceac reușește să traseze direcții prioritare de cercetare nu doar în domeniul dreptului constituțional, ci și în știința juridică națională, pentru a veni în serviciul societății și a contribui la soluționarea celor mai stringente probleme cu care se confruntă societatea și persoana. În acest sens, el identifică rădăcinile istorice și politice ale constituției ca act legislativ cu forță juridică supremă, dar și plasează în atenția comunității științifice conceptul de „stat inovațional".

Prin ancorarea concomitentă în global și național, în tradițional și inovațional, se pun în vizor valențe noi ale constituționalismului contemporan, care dobândește o nouă valoare, îndeosebi în condițiile în care societatea interconectată este supusă unor schimbări continue generate de crize, conflicte, schimbări demografice, schimbări de mediu, necesitatea de surse energetice, securitatea alimentară etc. Astfel, de la ideea de drept și de la conceptul realizării dreptului se ajunge la „categorii constituționale perene", la necesitatea unor noi reglementări menite să asigure realizarea unor drepturi fundamentale care reprezintă o noutate pentru constituționalismul atutohton, cum ar fi dreptul la viaţă care şi-a găsit reflectare în art. 24 alin. (1) din Constituţia Republicii Moldova. Problemele ce ţin de realizarea acestui drept, dar şi altele, precum *dreptul la viaţă şi alte drepturi adiacente ale persoanei aflate în stare de moarte cerebrală*, subiecte mai puţin abordate în literatura juridică din Republica Moldova, capătă o importanţă deosebită în legătură cu globalizarea cunoştinţelor aplicative, mai ales a celor din domeniul medicinei, precum şi cu impactul crescând al acestora asupra omului.

Per ansamblu, arealul intereselor științifice fiind constituit din cercetări orientate asupra: *Evoluției constituționalismului în diverse familii ale dreptului și în special în Republica Moldova; teoria constituției (clasificarea, elaborarea, adoptarea, revizuirea, asigurarea supremației, CCL); constituționalismul european; forma de stat; tehnica legislativă; drepturile și libertățile fundamentale ale omului* și *garanțiile realizării acestora; organizarea și realizarea justiției; organizarea administrativă a teritoriului și principiile administrației publice locale; procesul electoral, răspunderea constituțională, politici publice europene* etc. au cristalizat profilul științific al academicianului Ion Guceac. Autor al unui număr impunător de articole și lucrări științifice, al mai multor manuale și monografii, profesorul Ion Guceac este fondator al scolii științifice *Fundamentarea științifică a democratizării sistemului constituțional din Republica Moldova – parte integrantă a constituționalismului European*, în cadrul căreia sub conducerea sa științifică au fost elaborate și susținute teze de doctorat și de doctor habilitat.

Trebuie menționat că treptele pe care le-a parcurs în activitatea sa academicianul Ion Guceac au construit personalitatea care s-a dedicat științei juridice și constituționalismului, a oferit exemplu de profesionalism și tenacitate în abordarea unor probleme cu o puternică încărcătură valorică pentru societatea moldovenească. Rezultatele științifice obținute de-a lungul activității sale reprezintă un punct de referință și un exemplu pentru generațiile tinere.

Spusele că „Omul sfințește locul" și că „Omul potrivit este la locul potrivit" – sunt și despre cercetătorul, colegul, persoana, OMUL Ion Guceac. În an aniversar comunitatea academică apreciază contribuția sa adusă științei juridice naționale, pentru cercetările cu un înalt grad de utilitate realizate de către distinsul profesor Ion Guceac.

Dle Academician, vă dorim ca și în continuare să vă împărtășiți experiența cu discipoli demni de a continua cercetările fundamentale în cadrul Școlii științifice, să contribuiți la formarea profesională a tinerilor și să urmați, așa cum ați făcut-o de fiecare dată, calitatea și excelența în cercetare, corectitudinea și colegialitatea în comunitatea științifică a Republicii Moldova.

Dr. hab. Rodica CIOBANU

INSTRUCŢIUNE
CU PRIVIRE LA PUBLICAREA ARTICOLELOR ŞTIINŢIFICE ÎN REVISTA „AKADEMOS"

1. Sunt pasibile pentru publicare articolele științifice ale autorilor din Republica Moldova și din alte ţări, din domeniul ştiinţelor vieţii, exacte și inginerești, sociale și economice, umanistice și arte, axate pe probleme științifice de o importantă rezonanţă fundamentală și aplicativă, consistente sub aspectul noutăţii ştiinţifice.

2. Identificarea autorilor se va face prin nume, prenume, titlul ştiinţific şi gradul didactic, afilierea instituţională şi adresa electronică, ID ORCID.

3. Autorii articolelor ştiinţifice vor respecta următoarele cerinţe:

a) Volumul articolului – circa 15-30 de mii de caractere fără spaţii (Times New Roman, dimensiune font 12, spaţiere rânduri 1,5, format pagină margini: sus, jos, stânga, dreapta 30 mm, antet și subsol 20 mm). Ca excepţie, Colegiul de redacţie poate autoriza depăşirea volumului articolului sau publicarea acestuia în numerele consecutive ale revistei;

b) Structura articolului: titlul articolului, rezumate în română şi engleză, cuvintele-cheie, introducere, metodele şi materialele aplicate (pentru ştiinţele vieţii, exacte și inginerești, sociale și economice), gradul de cercetare a problemei la nivel naţional şi internaţional, în raport cu contribuţia proprie, concluzii, referinţe bibliografice. Pentru articole cu tematică socio-umanistă, structura articolului este opţională, obligatorii fiind rezumatele, cuvintele-cheie, concluziile şi referinţele bibliografice;

c) titlurile articolelor și rezumatele vor fi concise, clare, informative, relevante;

d) titlurile, rezumatele și cuvintele-cheie ale articolelor se prezintă în limbile română și engleză.

e) referinţele bibliografice se prezintă în baza Standardului ISO 690: 2012 Referinţe bibliografice.

f) sursele bibliografice cu caractere chirilice vor fi transliterate;

g) într-un articol se acceptă până la 5-8 figuri, tabele și alte elemente foto și grafice. Componentele grafice sunt însoțite de denumire sau legende (deasupra tabelului, sub figură), număr de ordine (sub element) și informație suplimentară (note, surse). Componentele grafice vor fi prezentate separat de articol, în original – format JPG, Excel etc.

4. Se recomandă spre utilizare normele ortografice de scriere cu „â" și „sunt" conform regulilor „Sextil Pușcariu" (hotărârea CSȘDT al AȘM din 25.07.2016).

RECENZARE COLEGIALĂ

Revista „Akademos" respectă procedura de recenzare colegială anonimă menită să asigure evaluarea obiectivă a manuscriselor sub aspectul originalităţii şi calităţii cercetărilor efectuate.

- Editorul își asumă organizarea recenzării fiecărui articol în baza criteriului de colegialitate. În acest scop, pentru fiecare articol sunt desemnaţi câte doi experţi de rigoare, din Baza de experţi a revistei, pe numele cărora în variantă electronică este trimis articolul.
- Editorul asigură caracterul anonim al recenzării: autorii nu cunosc identitatea experţilor, iar experţii nu cunosc identitatea autorilor.
- Cu toate că numele recenzenţilor nu sunt dezvăluite, opiniile acestora le sunt transmise autorilor de către editor spre examinare.
- În baza unor recenzii obiective și competente, recenzenţii îl ajută atât pe editor să ia decizii editoriale corecte, cât și pe autori să-și îmbunătăţească calitatea articolelor.
- Recenzenţii vor da dovadă de exigenţă în evaluarea manuscriselor, contribuind astfel la o calitate știinţifică înaltă a fiecăruia dintre acestea și a revistei în ansamblu.
- Articolul este acceptat în cazul în care ambii recenzenţi dau avize pozitive. Dacă cei doi referenţii au opinii diferite asupra articolului în cauză, se apelează la un al treilea referent. Dacă ambii recenzenţi dau un aviz negativ, articolul este respins.
- Autorul articolului respins are dreptul să propună spre publicare alte articole sau o variantă îmbunătățită a articolului respins în numărul următor al revistei.
- Pentru o evaluare complexă, a fost elaborată Fișa pentru recenzent. Fișa oferă recenzenţilor posibilitatea de a se expune pe toate criteriile standard înaintate faţă de un articol știinţific.
- Astfel, recenzenţii urmează să se expună și să-și argumenteze poziţia pe un șir de criterii de ordin formal (structura inerentă unui articol știinţific, stilul de exprimare, prezentarea grafică etc.), precum și sub aspectul calităţii știinţifice a articolului, caracterului său original, a surselor bibliografice utilizate. Expertul va atenţiona asupra erorilor știinţifice comise de autor, va identifica surse bibliografice relevante pe care ar trebui să le ia în seamă autorul.
- Fiecare manuscris depus la redacţie va fi tratat ca un document confidenţial. Recenzenţii vor păstra caracterul confidenţial al rezultatelor știinţifice și ideilor conţinute în manuscrisele pe care le expertizează și nu le vor utiliza în interes propriu.
- Recenzenţii vor evita să recenzeze manuscrisele dacă se află într-un conflict de interese cu autorul, rezultat din relaţii de competitivitate, colaborare ș.a.
- Editorul și recenzenţii își rezervă dreptul de a respinge, fără a recenza, articolele în care s-a depistat plagiat și autoplagiat sau care nu respectă cerinţele tehnice cuprinse în *Instrucțiunea cu privire la publicarea articolelor științifice în revista „Akademos"*.